

ΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΚΡΗΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΤΕΤΡΑΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΕΙΣ ΙΩΑΝΝΗΝ ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΝ

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΠΙ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ

† Ὁ Δάμης καὶ Σφακίων ΕΥΜΕΝΙΟΣ ΦΑΝΟΥΡΑ-
ΚΗΣ.—ΝΙΚ. ΠΛΑΤΩΝ.—ΜΕΝ. Γ. ΠΑΡΛΑΜΑΣ.—
ΚΩΝ. ΛΑΣΙΘΙΩΤΑΚΗΣ.—ΙΩΝ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ.

ΕΚΤΟΣ ΕΜΠΟΡΙΟΥ

ΕΚΔΟΤΗΣ

ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟΣ

ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ ΚΡΗΤΗΣ

ΕΤΟΣ Ζ' ★ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1953 ★ ΤΕΥΧΟΣ Ι

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Α' ΤΕΥΧΟΥΣ

ΑΦΙΕΡΩΣΙΣ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ . . . σ.	7
ΠΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς σ.	11
ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ Ἐπιτροπῆς Ἑορτασμοῦ 75ετηρίδος Ἰωάν. Καλιτσουνάκη σ.	12
ΚΩΝΣΤ. Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ—ΝΙΚ. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗ: Ἰωάννης Καλιτσουνάκης, βιογραφικὸν σημεῖωμα . . . σ.	13
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ἸΩΑΝΝΟΥ ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗ σ.	21
ΝΙΚ. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗ: Ἰππόλυτος Χίου Κρής σ.	36
ΦΑΙΔ ΚΟΥΚΟΥΛΕ: Περὶ τὸ στιχομυθία «Συναξάριον τῶν εὐγενικῶν γυναικῶν καὶ τιμιωτάτων ἀρχοντισσῶν» σ.	55
RUDOLFUS KEYDELL: Ad Sinesii H. f. 292 Adnotatiuncula . . . σ.	61
Β. ΛΑΟΥΡΔΑ: Μακαρίου τοῦ Μακρῆ, Βίος τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης, τοῦ Ἱεροσολυμίτου σ.	63
ACHILLE VOGLIANO: Κρητικά . σ.	75
Γ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ: Κρητικά Σημειώματα σ.	92
ADELMO BARIGAZZI: Sopra alcune epigrafi metriche di Ostia . σ.	97
Δ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΔΗ: Τρία ἔργα τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας ἐν Ἀπεράθου Νάξου σ.	110
ΕΡ. Α. ΣΚΑΣΣΗ: Ἡ Κρήτη καὶ οἱ Λατῖνοι συγγραφεῖς σ.	119
Φ. Κ. ΜΠΟΥΜΠΟΥΛΙΔΗ: Λαϊκὰ στοιχεῖα ἐν τῷ «Ζήνωνι» σ.	127
EMIL KUNZE: Ein Kretischer Periodonike σ.	138
Ν. Χ. ΚΟΝΟΜΗ: Κρητικο - Κύπρια σ.	146

Ι ΠΙΝΑΞ ΕΚΤΟΣ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

ΕΚΤΟΣ ΕΜΠΟΡΙΟΥ

ΚΡΗΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

1953

ΚΡΗΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ
1953

ΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΚΡΗΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΤΕΤΡΑΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΠΙ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ

† *Ὁ Λάμπης καὶ Σφαλιών* ΕΥΜΕΝΙΟΣ ΦΑΝΟΥΡΑ-
ΚΗΣ.—ΝΙΚ. ΠΛΑΤΩΝ.—ΜΕΝ. Γ. ΠΑΡΛΑΜΑΣ.—
ΚΩΝ. ΛΑΣΙΘΙΩΤΑΚΗΣ.—ΙΩΝ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ.

ΕΙΣΤΟΣ ΕΜΠΟΡΙΟΥ

ΕΚΔΟΤΗΣ

ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟΣ

ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ ΚΡΗΤΗΣ

ΕΤΟΣ Ζ' ★ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1953 ★ ΤΕΥΧΟΣ Ι

Ο Π Ρ Ο Ι Ξ Υ Ν Ε Ρ Γ Ι Α Σ Ι Α Σ

Εἰς τὰ «Κρητικά Χρονικά» γίνονται δεκταὶ πρὸς δημοσίευσιν μελέται, κείμενα καὶ βιβλιοκρισίαι, ἐφ' ὅσον ἀνταποκρίνονται πρὸς τοὺς σκοποὺς τοῦ περιοδικοῦ, ὡς ἐκτίθενται οὗτοι εἰς τὸ προλογικὸν σημείωμα τοῦ πρώτου τόμου. — Πάντα τὰ δημοσιεύματα ὑπόκεινται εἰς τὴν κρίσιν τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς, ἣ ὅποια καθορίζει τὸν χρόνον τῆς δημοσίευσως ἀναλόγως τοῦ διαθεσίμου ἐκάστοτε χώρου καὶ ἀναλαμβάνει τὴν εὐθύνην τῆς ἐπιμελοῦς ἐκδόσεως αὐτῶν. — Ὁ συγγραφεὺς δύναται αὐτοπροσώπως νὰ ἐπιμεληθῇ μίᾳ τῶν διορθώσεων τῶν τυπογραφικῶν δοκιμίων, ἐφ' ὅσον ἐξασφαλίζεται ἡ ταχέια ἐπιστροφὴ τῶν. Ἐἰς περίπτωσιν καθυστερήσεως ἢ Ἐπιτροπὴ ἐπιφυλάσσει εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα τῆς ἀμέσου ἐκπωλέσεως. — Δικαιοῦται ἐπίσης ὁ συγγραφεὺς νὰ ζητήσῃ τὴν ἐκδοσὶν μέχρι τριάκοντα, κατ' ἀνώτατον ὄριον, ἀνατύπων ἐκάστης ἐργασίας αὐτοῦ. Ἡ παράδοσις τῶν ἀνατύπων συντελεῖται μετὰ παρέλευσιν διμήνου ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς κυκλοφορίας τοῦ ἀντιστοίχου τεύχους τοῦ περιοδικοῦ. — Αἱ συνεργασίαι δημοσιεύονται κατὰ σειρὰν λήψεως. — Τὰ δημοσιευόμενα χειρόγραφα δὲν επιστρέφονται.

Χειρόγραφα καὶ ἐπιστολαὶ ἀφορῶσαι τὴν σύνταξιν τοῦ περιοδικοῦ δεόν ν' ἀποστέλλωνται πρὸς τὸν κ. Ν. Πλάτων, Ἐ. Μουσεῖον Ἡρακλείου. Ἐμβάσματα καὶ ἐπιστολαὶ ἀφορῶσαι τὴν ἐκδοσὶν (διορθώσεις δοκιμίων κλπ.) πρὸς τὸν κ. Ἀνδρέαν Γ. Καλοκαιρινόν, Ἡράκλειον Κρήτης.

ΙΩΑΝΝΗ ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗ
ΤΩ ΤΩΝ ΚΡΗΤΩΝ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ
ΠΡΥΤΑΝΕΙ
ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΒΔΟΜΗΚΟΣΤΗΣ ΠΕΜΠΤΗΣ ΑΜΦΙΕΤΗΡΙΔΙ
ΕΥΤΥΧΟΥΝΤΙ
ΣΥΝΑΔΕΛΦΟΙ, ΦΙΛΟΙ, ΜΑΘΗΤΑΙ ΚΑΙ ΣΥΜΠΟΛΙΤΑΙ
ΑΝΕΘΗΚΑΝ
ΠΡΟΘΥΜΟ ΑΤΑ ΣΥΝΕΡΓΟΥΝΤΩΝ
ΤΟΥ ΕΚΔΟΤΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ
ΤΩΝ «ΚΡΗΤΙΚΩΝ ΧΡΟΝΙΚΩΝ»
1878 — 1953

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

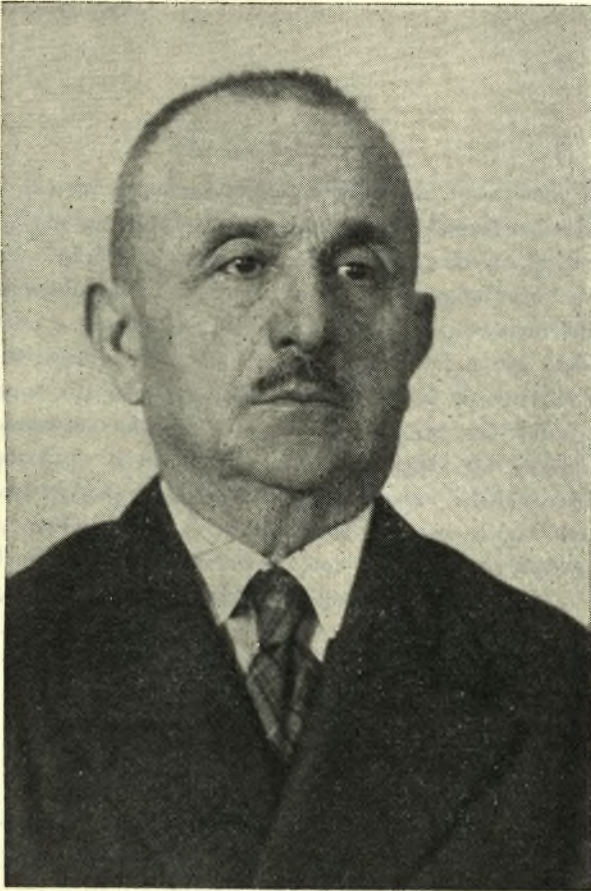
ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ

Διὰ τοῦ παρόντος τόμου, περιέχοντος σημαντικὰς ἐργασίας τῶν μαθητῶν καὶ τῶν φίλων τοῦ Ἰωάννου Καλιτσουράκη, δηλοῦται ἡ προσήκουσα τιμὴ πρὸς ἄνδρα ἔργῳ ἀγαθὸν γενόμενον. Τοῦ ἔργου τούτου τὴν σημασίαν θὰ διαπιστώσῃ ὁ ἀναγνώστης εἰς τὴν περαιτέρω δημοσιευομένην βιβλιογραφίαν. Εἶναι διὰ τοῦτο περιττὴ πᾶσα διὰ λόγων ἔξαρσις τῆς ἐπιστημονικῆς προσφορᾶς τοῦ τιμωμένου, ἀποστραφέντος ἄλλωστε ἐν παντὶ τὸν κόμπον τοῦ λόγου. Ὡς πρὸς ἡμᾶς εἶναι ἀρκετὸν νὰ ἐκφράσωμεν τὴν χαρὰν μας, διότι τὰ «Κρητικὰ Χρονικά» ηὐτύχησαν νὰ δημοσιεύσουν τὰς περὶ τὴν Κρήτην μελέτας τῶσων διακεκριμένων ἐπιστημόνων καὶ συγχρόνως νὰ τιμήσουν μετὰ τούτων Κρητὰ ἐξόξως ἐν τῇ ἐπιστήμῃ εὐδοκιμοῦντα.

Ο ΕΚΔΟΤΗΣ

Η ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΤΡΟΠΗ

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΟΡΤΑΣΜΟΥ 75ΕΤΗΡΙΑΣ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗ

Τὸν προσεχῆ Μάρτιον συμπληροῖ ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Ἀκαδημαϊκὸς Ἰωάννης Καλιτσουνάκης τὸ 75^{ον} ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ὁ ἀνὴρ εἶναι γνωστός οὐ μόνον ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀλλοπαδίῃ, ὅπου πολλὰ ἔτη ἔδρασε, διὰ τὰς ἐπιστημονικὰς αὐτοῦ ἐργασίας καὶ τὴν ἀρετὴν καὶ φιλοπατρίαν του. Κατόπιν προτάσεως φίλων καὶ μαθητῶν αὐτοῦ, ἡ διεύθυνσις τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης ἐκδομένου περιοδικοῦ «Κρητικὰ Χρονικὰ» ἀπεφάσισε νὰ ἀφιερῶσθαι εἰς αὐτὸν τιμῆς ἕνεκεν τὸν 7^{ον} τόμον, ὅστις ὁσονούπω ἄρχεται ἐκτυπούμενος. Ὅθεν παρακαλοῦνται οἱ φίλοι καὶ μαθηταὶ του, ὅπως συνεισφέρουν ἐπιστημονικὴν συμβολὴν εἰς τὸν τόμον τοῦτον.

Αἱ ἐργασίαι δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἐκτενεῖς. Ἡ ἐκλογή τοῦ ἐπιστημονικοῦ θέματος ἀφίνεται ἐλευθέρῃ· ἄξια συστάσεως βεβαίως εἶναι θέματα σχετιζόμενα πρὸς τὴν Κρήτην ὑπὸ ἱστορικὴν, ἀρχαιολογικὴν καὶ φιλολογικὴν καθόλου ἔποψιν. Γλῶσσαι : ἑλληνική, ἀγγλική, γαλλική, γερμανική, ἰταλική, λατινική. Αἱ δηλώσεις συνεργασίας καὶ ἐν συνεχείᾳ αἱ ἐργασίαι πρέπει νὰ ἀποσταλῶσιν ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον εἰς τὸν γραμματεῖα τῆς Ἐπιτροπῆς καθηγητὴν κ. Ν. Β. Τωμαδάκη, ὁδὸς Μασσαλίας 4, Ἀθήνας. Εἰς τοὺς συνεργάτας τὸ περιοδικὸν θὰ παρασχηθῶσιν δωρεὰν ἀριθμὸν ἀνατύπων τῆς μελέτης των.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 12 Ἰανουαρίου 1953.

Ἡ Ἐπιτροπὴ

Πρόεδρος : † Ὁ ἐπίσκοπος Λάμπης καὶ Σφακίων ΕΥΜΕΝΙΟΣ,
Γραμματεὺς : Ν. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, τακτικὸς καθηγητὴς τοῦ Ἀθήναι Πανεπιστημίου, Μέλη : Ε. ΚΡΙΑΡΑΣ, τακτικὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Μ. Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, δ. φ., διευθυντὴς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ν. Ε. ΠΛΑΤΩΝ, δ. φ. διευθυντὴς τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, Γ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ, ὑφηγητὴς τοῦ Ἀθήναι Πανεπιστημίου.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ

ΟΜΟΤΙΜΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΑΚΤΙΚΟΝ ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ
ΕΠΙΤΙΜΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΟΥ ΕΝ ΒΕΡΟΛΙΝΩ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ὁ εἰς ὃν ἀφιερῶται ὁ παρῶν τόμος τῶν «Κρητικῶν Χρονικῶν» ἀκαδημαϊκὸς διδάσκαλος, ἐγεννήθη τῇ 18ῃ Φεβρουαρίου (3 Μαρτ. ν. ἡ.) 1878, ἐν Χανίοις τῆς Κρήτης, ἐκ γονέων Ἑμμανουὴλ καὶ Ἐλένης, τὸ γένος Πιπάκη, οἰκογενείας, εἰς ἣν ἀναφέρονται ἠρωτικὰ δημῶδη ἄσματα τῶν χρόνων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως τοῦ 1821 (πρβλ. Ἄντ. Γιάνναρη, Ἔσματα Κρητικά, Λειψία, 1876, σ. 68 ἔξ.). Καὶ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν ὁ Ἰωάννης ὁμοίωσε περισσότερον πρὸς τὴν μητέρα του, τὴν ὁποίαν ὑπερηγάπα (ἀπεθ. 31 Ἰουλίου 1946).

Τὰ ἐγκύκλια μαθήματα ἐδιδάχθη εἰς τὸ Δημοτικόν, τὸ Ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ τὸ Γυμνάσιον τῶν Χανίων, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀπεφοίτησε τὸν Ἰούνιον 1894, γυμνασιαρχοῦντος τοῦ Νικολάου Παλιεράκη, ἀνδρὸς διακριθέντος διὰ τε τὴν παιδείαν καὶ ἐκπαιδευτικὴν καὶ πατριωτικὴν του δρασίαν ἐν τῷ ὑποδούλῳ τότε Ἑλληνισμῷ (γυμνάσιον Βιτωλίων). Ἡ προσωπικότης τοῦ γυμνασιάρχου τούτου ἐπέδρασε εὐεργετικῶς ἐπὶ πάντας τοὺς μαθητὰς του, καὶ ἰδίᾳ τὸν δεκαεξαετῆ μόλις Καλιτσουνάκη, κατέλιπε δὲ εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν βαθύτατα ἴχνη ἀνθρωπιστικῆς καὶ ἐθνικῆς πίστεως.

Ἡ Κρήτη, μετὰ τὴν ἡμιαυτονόμησιν τοῦ 1878 καὶ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ εἰσαχθέντος κοινοβουλευτισμοῦ, εἶχεν ὀπισθοχωρήσει πολιτικῶς καὶ ἐπιέζετο ὑπερμέτρως ἀπὸ τοὺς Τούρκους· ἐκνοφορεῖτο τότε τὸ κίνημα τῆς Μεταπολιτεύσεως (1895 - 1896), τὸ προκαλέσαν τὰ γεγονότα τοῦ 1897 καὶ τὸν ἀτυχῆ μὲν διὰ τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα πόλεμον τοῦ ἔτους ἐκείνου, ἀλλ' εὐτυχῆ διὰ τὸ εὐμενές του ἐπακόλουθον ὡς πρὸς τὴν Μεγαλόνησον.

Ὡς μαθητῆς τοῦ Γυμνασίου ὁ Κ. διεκρίνεται διὰ τὴν ἐπίδοσίν του εἰς τὰ φιλολογικὰ κυρίως μαθήματα, ἦτο δ' ἐμφανὴς ἡ πρὸς τὴν Φιλολογίαν κλίσις καὶ ἰδιοφυΐα του, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐματαίωσε τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς πατρικῆς ἐπιθυμίας νὰ σπουδάσῃ Ἱατρικὴν.

Εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου ἐνεγράφη τὸν Σεπτέμβριον 1894, πρυτανεύοντος τοῦ Ἰωάννου Χατζιδάκη καὶ κοσμητεύοντος τῆς Σχολῆς τοῦ Σπυρίδωνος Λάμπρου. Διδασκάλους ἀσκήσαντας μεγάλην ροπήν ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἐπιστημονικῆς

του προσωπικότητος ἔσχε τοὺς διαπρεπεῖς ἐπιστήμονας τὸν Κωνσταντῖνον Κόντον, τὸν Γεώργιον Χατζιδάκην, τὸν Σπυρίδωνα Βάσσην φιλολόγους, καὶ τοὺς ἱστορικοὺς Παῦλον Καρολίδην καὶ Σπυρ. Λάμπρον.

Αἱ πανεπιστημιακαὶ σπουδαὶ τοῦ Κ. συνέπεσαν μὲ τὴν ταραχώδη ἐν Ἑλλάδι κατάστασιν τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου, ἐνεκα τοῦ ὁποίου πλεῖσται οἰκογένειαι κατέφυγον ἐκ Κρήτης ὡς πρόσφυγες εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Κ. κατέφυγεν ἐπὶ ἀγγλικῷ ἱστιοφόρου (σκοῦνας) κατ' ἀρχάς εἰς Σάμον καὶ εἶτα ἦλθεν εἰς Ἀθήνας.

Ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου ἀπεφοίτησεν ὁ Κ. τὸν Ἰουνίον 1901 γενόμενος «διδάκτωρ» τῆς Φιλοσοφίας, ὡς ἐπιτιποροῦντο τότε οἱ νῦν πτυχιούχοι, εἰς ἡλικίαν 23 ἐτῶν ἔλαβε δὲ βαθμὸν «λίαν καλῶς». Τὴν σταδιοδρομίαν του ἤρχισεν ὡς καθηγητῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου Χανίων, εἰς ὃ ὑπηρέτησεν ἐπὶ ἓν ἔτος μόνον (1901 - 1902), διότι ἐν τῷ μεταξύ ἡ Κυβέρνησις τῆς ἀπὸ τοῦ 1898 συσταθείσης ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Μ. Δυνάμεων «Κρητικῆς Πολιτείας», εἶχε προκηρύξει διαγωνισμὸν πρὸς ἀποστολὴν δύο ὑποτρόφων εἰς Γερμανίαν πρὸς σπουδὴν τῆς Φιλοσοφίας καὶ Παιδαγωγικῆς. Ἡ ἔξεταστικὴ ἐπιτροπεὶα ἀπετελέσθη ἀπὸ τὸν τότε Γεν. ἐπιθεωρητὴν τῆς Ἐκπαιδεύσεως ἐν Κρήτῃ Νικ. Παλιεράκην, τὸν γυμνασιάρχην Ἰωάννην Περδικάρην καὶ τὸν γνωστὸν Κρητὰ Γραμματικὸν καὶ λεξικογράφον Ἀντώνιον Γιάνναρην, ἐντεταλμένον καθηγητὴν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου τῆς Σκωτίας, παρεπιδημοῦντα δὲ τότε ἐν τῇ πατρίδι του. Εἰς τὸν διαγωνισμὸν ἐπέτυχον ὁ Κ. καὶ ὁ Δημ. Γεωργακάκης, ὁ μετὰ ταῦτα ἐκπαιδευτικὸς σύμβουλος καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη διατελέσας ἐν Ἀθήναις Γεν. γραμματεὺς τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας.

Οἱ δύο ὑπότροφοι μετέβησαν τὸ πρῶτον εἰς Ἰέναν τῆς Γερμανίας, τῆς ὁποίας τὸ Πανεπιστήμιον ἐφημίζετο διὰ τὰς ἔδρας τῆς Φιλοσοφίας καὶ Παιδαγωγικῆς· ἐδίδασκον ἐν αὐτῷ οἱ διάσημοι καθηγηταὶ Rudolf Eucken καὶ Wilhelm Rein. Ἐν Ἰένῃ ἤκουσεν ὁ Κ. καὶ φιλολογικὰς παραδόσεις, πρὸς ἃς ἔτρεφε πάντοτε ἰδιαίτεράν κλίσιν, τῶν καθηγητῶν Georg Goetz καὶ Heinrich Gelzer, καὶ τοῦ γλωσσολόγου B. Delbrück. Μετὰ τριῶν ἐξαμήνων φοίτησιν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ἰένης, ὁ Κ. ἦλθε καὶ ἐνεγράφη εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Βερολίνου. Ἐκεῖ παρηκολούθησε φιλολογικὰς καὶ φιλοσοφικὰς παραδόσεις, κατὰ τὸ θερινὸν ἐξάμηνον τοῦ 1904. Ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Βερολίνου ἔδρων τότε κορυφαῖοι ἐπιστήμονες. Ἐκεῖ ἤκουσε τὰς παραδόσεις τοῦ μεγάλου φιλολόγου Wilamowitz, τοῦ ἱστορικοῦ Ed. Meyer, τοῦ γλωσσολόγου Wilh. Schulze, τοῦ φιλοσόφου καὶ παιδαγωγοῦ Fr. Paulsen, καὶ τοῦ πολυμερεστάτου μεγάλου θεολόγου A. Harnack, ὅστις ἦτο τότε καὶ Γενικὸς διευθυντῆς τῆς Βασιλικῆς Βιβλιοθήκης. Ἡ Κρητι-

κὴ Πολιτεία, παρὰ τὰς ἐπιμόνους αἰτήσεις τῶν εἰρημένων δύο υποτροφῶν πρὸς παράτασιν ἐπὶ ἓν ἔτι ἔτος τῆς υποτροφίας, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐγκρίνη τοῦτο ἕξ οἰκονομικῶν λόγων καὶ διότι ἐχρειάζετο τοὺς νέους ἐπιστήμονας διὰ τὰς ἐπείγουσας ἐκπαιδευτικὰς τῆς ἀνάγκας.

Μετὰ τὴν οἴκαδε ἐπιστροφὴν, ὁ Κ. διωρίσθη κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1904 καθηγητὴς τῶν Ἑλληνικῶν καὶ παιδαγωγικῶν εἰς τὸ ἐν Ἀκρωτηρίῳ, παρὰ τὰ Χανία, λειτουργοῦν Ἱεροδιδασκαλεῖον τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὅθεν μετὰ τινὰς μῆνας μετετέθη εἰς τὸ Γυμνάσιον τῶν Χανίων. Κενωθείσης δὲ ἐν Βερολίνῳ τῆς ἔδρας τῆς Νεοελληνικῆς Γλώσσης καὶ Φιλολογίας ἐν τῷ Φροντιστηρίῳ τῶν Ἀνατολικῶν Γλωσσῶν, τῷ προσηρημένῳ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Βερολίνου, διὰ τοῦ θανάτου τοῦ καθηγητοῦ Ἰωάννου Μιτσοτάκη, ὑπέβαλεν ὁ Κ. μετὰ πολλῶν ἄλλων ὑποψηφιότητα πρὸς κατάληψιν αὐτῆς. Ὑποστηρικθεὶς δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνομαθοῦς πρίγκιπος διαδόχου Βερνάρδου τοῦ Sax Meiningen, εἰς ὃν ἄγνωστος ἀπετάθη ἕξ Ἑλλάδος, κατέλαβε τὴν θέσιν αὐτήν. Πρὸς τὸν εὐεργετήσαντα αὐτὸν πρίγκιπα ὁ Κ. προσηνέχθη μετὰ ταῦτα πάντοτε εὐγνωμόνως, μετὰ συγκινήσεως δὲ διαφυλάττει τὰς πρὸς αὐτὸν ἐπιστολάς τοῦ φιλέλληνος τούτου ἡγεμόνος.

Τὴν ἐν τῷ Φροντιστηρίῳ θέσιν κατέλαβε κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς ἐντεταλμένος, μετὰ πέντε δ' ἔτη, τῷ 1911, ὡς μόνιμος, ἀφοῦ προηγουμένως ἔλαβε πρὸς τοῦτο τὴν ἀδειαν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως (διὰ τοῦ Β. Δ. τῆς 16 Ὀκτ. 1910). Ἐν τῷ εἰρημένῳ φροντιστηρίῳ ὁ Κ. ἐδίδαξεν ἐπὶ μακρόν. Τῷ 1928, τῇ προτάσει τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Βερολίνου καὶ δὴ καὶ τῶν καθηγητῶν Wilamowitz, W. Schulze, E. Norden, W. Jaeger καὶ E. Mittwoch, ἔλαβεν ἐντολὴν διδασκαλίας τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας καὶ ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου.

Τῷ 1924 ἐξελέχθη ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν παμψηφεὶ τακτικὸς καθηγητὴς ἐν τῇ Α' ἔδρῃ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας καὶ διωρίσθη ἐν αὐτῇ διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1428/10 Ἰαν. 1924 ἐγγράφου τοῦ Ὑπ. Παιδείας. Ἐδίδαξε μέχρι τοῦ 1948 ἔτη συναπτά 24, διατηρῶν συγχρόνως καὶ τὴν ἐν Βερολίνῳ θέσιν, χάριν τῆς ὁποίας ἐπὶ ἓν ἑξάμηνον διέμενε κατ' ἔτος ἐν Γερμανίᾳ.

Ἰδρυθείσης κατὰ τὸ 1926 τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν συμπεριελήφθη εἰς τὰ πρῶτα αὐτῆς ἰδρυτικὰ μέλη. Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ 70οῦ ἔτους τῆς ἡλικίας του, ὁ Κ., λόγῳ ὀρίου ἡλικίας, κατέστη ὁμότιμος καθηγητὴς.

Μετὰ τὸν δεύτερον παγκόσμιον πόλεμον καὶ τὴν ἴδρυσιν τοῦ Ἐλευθέρου Πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου (Freie Universität Berlin), ἔδόθη εἰς τὸν Κ. κατ' ἀρχὰς ἐντολὴ πρὸς διδασκαλίαν τῆς Βυζαντινῆς

καί Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τῷ 1949, παρεπιδημοῦντα τότε ἐν Βερολίνῳ. Τῷ 1953 ἐξελέχθη παμψηφεί ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἐπιτιμος ἐν ἐνεργείᾳ καθηγητῆς (Honorarprofessor) τοῦ εἰρημένου Πανεπιστημίου.

Ἄξια σημειώσεως εἶναι καὶ τὰ ἐπόμενα ἐκ τοῦ βίου τοῦ τιμωμένου ἀνδρός: Κατὰ τὸ ἔτος 1910 εἶχεν ἀνατεθῆ ὑπὸ τοῦ τότε ἔνεκα τῶν ἐν Ἑλλάδι πολιτικῶν συμβάντων ἐν Βερολίνῳ διατρίβοντος διδάχου τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου Κωνσταντίνου ἡ διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῶν Ἑλληνικῶν εἰς τὸν βασιλόπαιδα (καὶ εἶτα βασιλέα) Ἀλέξανδρον ἡ διδασκαλία αὕτη διήρκεσεν ἐπὶ δύο ἔτη. Κατὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον ὁ Κ. εἶχεν ἀποκλεισθῆ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Δημητρίου εἰς Γερμανίαν, ὅτε δ' ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐνέκλεισε τοὺς ἐν Ἑλλάδι Γερμανοὺς εἰς τὴν Σκῦρον, προέβη καὶ ἡ Γερμανικὴ Κυβέρνησις εἰς ἀντίποινα εἰς βάρος τῶν ἐν Γερμανίᾳ Ἑλλήνων, ἐξ ὧν περὶ τοὺς πενήντα, τοὺς ἐγκριτοτέρους, περιώρισεν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν πολιτικῶν αἰχμαλώτων παρὰ τὴν πόλιν Holzminden μετὰξὺ τούτων ἦσαν καὶ οἱ ἀδελφοὶ Ἰωάννης καὶ Δημήτριος Κ., οἱ ὅποιοι καὶ ἀπληθυνθέρωθησαν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Γερμανίας.

Ὁ Ἰω. Κ. ἐνυμφεύθη τὴν συμπολίτιδά του Ἑλένην, τὸ γένος Μαρκαντωνάκη, ἐξ ἧς ἔσχε τρία τέκνα, μίαν θυγατέρα καὶ δύο υἱοὺς.

Μετὰ τὰ στοιχειώδη ταῦτα βιογραφικὰ ἴδωμεν τὸν Κ. ὡς ἄνθρωπον καὶ διδάσκαλον. Ἠρεμὸς καὶ σταθερὸς, μελίχιος ὡς ἄνθρωπος, ἀλλ' ἀσπληγὸς τῶν ἐπιστημονικῶν πραγμάτων κριτῆς, πρὸς δὲ καὶ τιμωρὸς τῶν ἀδικῶς ἐπιτιθεμένων, συνειτὸς κατὰ τὴν πλήρη τῆς λέξεως ἔννοιαν, μὴ σπεύδων ποτὲ εἰς κρίσεις καὶ ἐκρήξεις, δωρικὸς τύπος περισοτέρων, ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ἐλαχίστων ἐπιστημόνων τῶν χρόνων μας εἰς τοὺς ὁποίους ἡ καρδιά ἰσορροπεῖ πρὸς τὸν νοῦν καὶ τὴν θυμικὴν διάθεσιν. Τοῦτο φαίνεται ἐξ ὅλου τοῦ ἐπιστημονικοῦ, τοῦ διδασκτικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ του ἔργου. Ξένος πρὸς ὑπερβολάς, ἀκούων μετὰ χαρᾶς καὶ προσοχῆς καὶ τῶν ἄλλων τὰς ἀπόψεις, ὑποστηρίζων τοὺς νέους (μετ' ἰδιαιτέρας συγκινήσεως προσβλέπων πρὸς τοὺς νεαροὺς Κρητὰς τοὺς ἀσχολουμένους μετὰ τὴν ἱστορίαν, τὴν ἀρχαιολογίαν καὶ τὴν φιλολογίαν τῆς Μεγαλονήσου), ἔγραψε πάντοτε καὶ ἐδίδαξε τὸ καταστάλαγμα τῆς πείρας καὶ τῆς μελέτης του. Βιβλιόφιλος ὅσον ὀλίγοι (ἡ ἐν Παλ. Φαλήρῳ βιβλιοθήκῃ του εἶναι μία τῶν μεγαλύτερων ἰδιωτικῶν ἐν Ἑλλάδι βιβλιοθηκῶν), ἐνημερωμένος εἰς τὴν Ἐπιστήμην, ἔχων ὀπλισμὸν γραμματικὸν (θαυμαστής τοῦ Cobet) καὶ φιλοσοφικόν, ἡσχολήθη (λόγῳ διαφερόντων καὶ τῆς θέσεώς του) τόσον

μὲ τὴν ἀρχαίαν ὅσον καὶ μὲ τὴν Μεσαιωνικὴν καὶ τὴν Νεωτέραν λογοτεχνίαν. Εἶναι οἰκειότατοι εἰς αὐτὸν ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Πλάτων, ὁ Εὐστάθιος καὶ ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος, ὁ Σουρῆς καὶ ὁ Δροσίνης ἀλλὰ καί, φυσικά, ὁ Ἐρωτόκριτος καὶ ἡ δημώδης ποίησις καὶ γλῶσσα. Αὐτὴ ἡ ποιικιλία τῶν διαφερόντων εἶναι φανερὰ ἀπὸ τὴν ἀκολουθοῦσαν εἰς τὸ παρὸν βιογραφικὸν σημεῖωμα μακρὰν βιβλιογραφίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀκόμη καθεπτίζεται καὶ ποιά τις τάσις πρὸς πολιτικὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ ξένη, ὅπου ὁ Κ. ἐτίμησε τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα καὶ πολλάκις παρέσχεν εἰκόνα τῆς πραγματικῆς ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ στάσις του εἰς δύο ζητήματα: Εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν ὑπεστήριξε καὶ ἐψήφισε δύο κλασσικοὺς φιλολόγους μὲ τοὺς ὁποίους ἐν τούτοις, δὲν εἶχε τὰς αὐτὰς ἀκριβῶς φιλολογικὰς ἀρχάς: τὸν Ἰω. Συκουτρῆν καὶ τὸν Ἰω. Κακριδῆν. Τοῦτο δὲ παρὰ τὰς ἐγειρομένας ἐκάστοτε ζωηροτάτας ἀντιρροήσεις. Ὡς πρὸς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, μαθητὴς τοῦ Χατζιδάκη περισσότερον παρὰ τοῦ Κόντου, συντηρητικὸς ὁ ἴδιος, δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ἀποκλειστικὸς, εἰς τὰ ἐκτενέστερά του δὲ γραπτὰ εἶναι φανερὰ ἡ διαμόρφωσις ὕφους, ἐπιρρασμένου καὶ ἀπὸ τὴν κοινὴν ὁμιλίαν, ὡς ἐκ τούτου δ' ἀνανεώνοντος τὴν παρ' ἄλλοις ἀψυχον καθαρεύουσαν. Ὡς πρὸς τὴν ἐκπαιδευτικὴν του δρασίαν, ὁ Κ. διὰ τοὺς μαθητὰς του ὑπῆρξεν οὐ μόνον διδάσκαλος ἀλλὰ καὶ φιλολογικὸς ὁδηγός, διδάσκων μέθοδον, συνιστῶν τὴν ἐκμάθησιν ξένων γλωσσῶν, ἐπιμένων εἰς τὴν ὠλοκληρωμένην ἐρμηνείαν τῶν συγγραφέων τοὺς ὁποίους ἐδίδασκεν (ἐνῶ ἄλλοι περιορίζοντο εἰς διδασκαλίαν στίχων τινῶν ἐξ ἑνὸς δράματος π. χ.), ἀποφεύγων τὰς ἀσχετοὺς παρεκβάσεις. Ἠκολούθει τὴν γερμανικὴν μέθοδον διδασκαλίας, ἐπέβαλλε τὴν ἀπομνημόνευσιν χωρίων ἐκ τῶν διδασκομένων συγγραφέων, μετὰ τὴν ἐρμηνείαν ἀνεσκόπει ἀναδρομικῶς τὴν σύνθεσιν καὶ τοὺς χαρακτῆρας τῶν προσώπων καὶ ἐπεζήτει νὰ γίνῃ κατανοητὴ ἡ τεχνικὴ οἰκονομία τοῦ διδασκομένου ἔργου. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ὁ Θουκυδίδης ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ἀγαπητῶν του συγγραφέων· ὅτι ἠρμήνευσεν ἐν τῷ Πανεπ. Ἀθηνῶν Ἡσίοδον, Αἰσχύλον (Προμηθεῖα, Πέρσας, Ἀγαμέμνονα), Πίνδαρον, Θεόγγιν καὶ φυσικὰ Σοφοκλέα καὶ πολλὰ δράματα τοῦ Εὐριπίδου, καὶ Πλάτων· ὅτι, διὰ νὰ δείξῃ εἰς τοὺς μαθητὰς του τὴν ἰδιορρυθμίαν τῶν ἑλληνιστῶν γραψάντων Ῥωμαίων, ἐδίδαξε περικοπὰς ἐκ τῶν «Εἰς ἑαυτὸν» τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου.

Ὡς πρὸς τὴν κοινωνικὴν του δρασίαν σημειωτέον ἐδῶ ὅτι μετὰ τοῦ Ἐμμ. Τσουδεροῦ καὶ ἄλλων Κρητῶν λογίων καὶ ἐπιστημόνων ἵδρυσεν τὴν Ἐταιρείαν Κρητικῶν Σπουδῶν, τῆς ὁποίας ἡ Ἐπετηρὶς εἰς τέσσαρας τόμους (1938 - 1941) ἀπεθησαύρισε πολὺ κρητικὸν ὕλικόν. Προήδρυσεν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (1947). Ἀντεπροσώπευσεν αὐ-

την και τὸ Πανεπιστήμιον εἰς πολλὰς ἑορτὰς ἐν Εὐρώπῃ (τὸ Πανεπ. εἰς τὰς ἑορτὰς ἐν Dessau τῷ 1927 τῆς διακοσιετηρίδος ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ φιλέλληνος ποιητοῦ Γουλιέλμου Μύλλερ), εἶτα ἐν Χαϊδελβέργῃ, Γοτίγγῃ, Ρώμῃ κ. λ.) καὶ ἐν Ἀμερικῇ (τὴν Ἀκαδημίαν καὶ τὸ Πανεπιστήμιον τῷ 1947 εἰς τὰς ἑορτὰς τοῦ περιφήμου Πανεπιστημίου τοῦ Princeton). Διετέλεσε δὲ Κοσμήτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς κατὰ τὸ 1937, τὸ ἔτος τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς Ἑκατονταετηρίδος τοῦ Ἀθήνησι Πανεπιστημίου. Ἀπὸ εἰκοσαετίας προεδρεῖ τοῦ Γενικοῦ Συμβουλίου τῶν Βιβλιοθηκῶν τῆς Ἑλλάδος, προτάσει του δ' ἐγένετο δημοσία ἡ Βιβλιοθήκη Ρεθύμνης. Ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ Ἑλλ. Κράτους διὰ τῶν παρασῆμων τοῦ Ταξιάρχου τοῦ Β. τάγματος τοῦ Φοίνικος καὶ Ταξιάρχου τοῦ Β. τάγματος Γεωργίου τοῦ Α'.

Ποίας ὑπὸ τῶν ξένων ἤξειυτο τιμῆς δείκνυται ἐκ τῶν κάτωθι: Οὗ μόνον συνανέγνωσε πολλὰ φιλολογικὰ βιβλία Γερμανῶν καὶ ἡμετέρων ἐπιστημόνων, μνημονευόντων τοῦτο εἰς τοὺς σχετικούς προλόγους, ἀλλ' ἔτυχε τῆς τιμῆς ν' ἀφιερῶσιν εἰς αὐτὸν ὁ γνωστὸς μελετητὴς τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μεγάλης Ἰταλίας Gerhard Rolhfs τὴν Historische Grammatik der unteritalienischen Gräcität (Μόναχον 1950, σ. 1-264).

Σοφοὶ καὶ ὀνομαστοὶ ἄνδρες, οἱ δὲ Wilamowitz, ὁ E. Norden, ὁ Wilh. Schulze, ὁ Ed. Schwytzer, ὁ G. Rodenwaldt, ὁ Aug. Heisenberg, ὁ Franz Dölger, ὁ Max Vasmer, ὁ Friedrich βαρῶνος Hiller von Gaertringen, ὁ προμνημονευθεὶς G. Rolhfs κ. ἄ. ἐτίμησαν αὐτὸν διὰ τῆς φιλίας των. Γερμανικαὶ ἑφημερίδες ὡς τὸ Berliner Tageblatt, τὸ Militär - Wochenblatt κ. ἄ. ἐφιλοξένησαν ἄρθρα του, δι' ὧν ὑπερήσπισε τὰ δίκαια τῆς Κρήτης καὶ τῆς Ἑλλάδος, πρῶγμα τὸ ὁποῖον ἔκαμε καὶ διὰ σχετικῶν διαλέξεων ἐν τῇ ξένη. Διάφορα γερμανικὰ περιοδικὰ καὶ τὰ ἐγκυρότερα τῶν ἡμετέρων (ὡς ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς καὶ ἡ Ἀθηναῖ) ἐδημοσίευσαν ἐργασίας του· καὶ βιβλιοκρισίας ἀνατεθείσας εἰς αὐτόν, ἐδημοσίευσεν εἰς ξένα καὶ ἡμέτερα περιοδικὰ, ὡς ἡ Berliner Philologische Wochenschrift, Wochenschrift für Klassische Philologie, Gnomon, Philologische Wochenschrift κ. ἄ. Εἶχε προσληφθῆ συνεργάτης τῆς νέας ἐκδόσεως τοῦ Μεγάλου Ἑλληνικοῦ Λεξικοῦ τοῦ Passow, τὸ ὁποῖον ἤρchiσε νὰ ἐπανεκδίδη ὁ W. Cröpert καὶ τοῦ ὁποῖου τρία μόνον ἐξεδόθησαν τεύχη (πρβλ. Ἀντιδικίαν τῶν Τόνων ἐν σ. 535 σημ. 11). Εἰς τὰ παρ' ἡμῖν ἐγκυκλοπαιδικὰ λεξικά συνειργάσθη διὰ σοφῶν, ἔκτενῶν καὶ ἐμπεριστατωμένων βιβλιογραφικῶς ἄρθρων ὡς τὰ ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ Ὅμηρος, Πλάτων, Σοφοκλῆς, Ἑλληνικὴ Γραμματολογία (ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ Ἀριστοτέλους), Ἐπισκόπησις τῶν περὶ τὴν κλασσικὴν φιλολογίαν μελετῶν ἐν Ἑλλάδι 1821 - 1934 κ. ἄ. καὶ ἐν τῷ

Λεξικῶ τοῦ «Ἡλίου» Δημοσθένους, Εὐριπίδους, Ἐπιτάφιοι λόγοι (ἐν τῇ Ἀρχαιότητι), Μᾶρκος Μουσοῦρος κ. ἄ. Τὸ περὶ Πλάτωνος ἐν τῇ ΜΕΕ ἔκτενές ἄρθρον του ἐχαρακτήρισεν ὁ Geffken ὡς «βαθεῖαν εἰσαγωγὴν» εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Πλάτωνος καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ βιβλιογραφίαν. (Προβλ. Κ. Βουρβέρη Ἱστορ. γνώσεις Πλάτωνος/ Ἀθ. 1938, σελ. 15).

Ἴδωμεν τώρα δι' ὀλίγων τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ ἐργασίαν περὶ τὰ ἀρχαῖα, μέσα καὶ νέα Ἑλληνικά.

Λύο εἶναι αἱ ἔκτενέστεραι ἐργασίαι του περὶ τὴν Ἑλληνικὴν Φιλολογίαν. Ἡ πρώτη συνεγράφη γερμανιστὶ «Μεσαιωνικαὶ καὶ νέα ἑλληνικὰ ἐρμηνεῖαι παρ' Εὐσταθίου», εἰς τὴν ὁποίαν συνδέει τὰ μεσαιωνικὰ πρὸς τ' ἀρχαῖα. Ἡ μελέτη αὕτη ἐπηνέθη καὶ ἐν Ἑλλάδι (ὑπὸ Ν. Πολίτου κ. ἄ.) καὶ ἐν Δ. Ἐυρώπῃ (ὑπὸ τῶν P. Kretschmer, Kar¹ Dieterich) διὰ τὴν εὐρύτητα τῆς ἀντιλήψεως καὶ τὴν ἐτυμολογικὴν εὐστοχίαν. Ἄν καὶ ἔμεινε δὲ ἡμιτελής, ὁ Κ. ἐλπίζει πάντοτε ὅτι θὰ δυνηθῆ νὰ τὴν συμπληρώσῃ καὶ ἐκδώσῃ διότι ἡ ἐπεξεργασία τοῦ ὕλικου εἶναι σχεδὸν ἐτοίμη. Ἡ δευτέρα μελέτη ἐγράφη εἰς ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἐπιγράφεται «Ἐπταδικαὶ ἔρουναι». Δι' αὐτῆς ὁ Κ. ἐζήτησε νὰ συμπληρώσῃ ὡς πρὸς τὴν γλωσσικὴν χρῆσιν τὰς περὶ τοῦ ἀριθμοῦ ἑπτὰ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ Φιλολογίᾳ μελέτας τοῦ Wilhelm Roscher (τοῦ γνωστοτάτου ἐκδότου τοῦ μεγάλου μυθολογικοῦ Λεξικοῦ), ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε προσέξει τὴν ἐπιτατικὴν δύναμιν τοῦ ἀριθμοῦ ἑπτὰ (ἱεροῦ ἀριθμοῦ) ἐν τῇ γλώσσῃ, πρᾶγμα ὅπερ παρετήρησε καὶ ἐξήγησεν ὁ Κ. Ὁ Roscher ἐπαινεικώτατα ἔκρινε τὴν φιλολογικὴν ἀξίαν τοῦ «νεαροῦ» Ἑλληνοφιλόλογου!

Ἀπὸ τὰς ἄλλας του ἐργασίας σημειοῦμεν ὅτι διηκρίνησε τὸ δίδαγμα τοῦ Scaliger (εἰς τὸν ἐπιμνημόσυνον τόμον Γ. Γαρδίκια, βλ. Βιβλιογραφίαν). Ἐβοήθησε τὴν νέαν ἔκδοσιν τῶν Ἡθικῶν τοῦ Πλουτάρχου (1935 ἔξ.) διὰ κριτικῶν διορθώσεων καὶ τὸ ὄνομά του ἔσημειώθη μεταξὺ τῶν ἐπισημοτέρων φιλολόγων, οἵτινες ἠσχολήθησαν μὲ τὸν Πλουτάρχον. Ἐποπιεῖται εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν διὰ τὰς ἐκδόσεις τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, συμφώνως πρὸς ἀπόφασιν τῆς Ἀκαδ. Συγκλήτου (Προβλ. πρόλογον Συκουτῆ σ. 13). Εἰς τὴν β' ἔκδοσιν τοῦ Πλατωνικοῦ Συμποσίου προσέθηκεν εἰς τὸ κριτικὸν παρᾶρτημα — τὸ ὁποῖον καὶ συνεπλήρωσε — πολλὰς ἰδίας εἰκασίας. Εἰς τὸν τόμον τῶν Χαρακτήρων τοῦ Θεοφράστου προσέθηκε πολλὰς διορθώσεις εἰς τὸ τέλος δὲ τοῦ βιβλίου, ὁ Δαβὶδ ἐξέφρασε πολλὰς χάριτας πρὸς τὸν Κ.

Εἰς τὸν ἐναρκτήριον τῶν ἐν Ἀθήναις παραδόσεών του λόγον (12 Νοεμβρ. 1925) διεκήρυξε καὶ ὑπεστήριξε τὴν ὑπάρχουσαν τότε ἐν Δυτ. Ἐυρώπῃ ἀντίληψιν τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας κατὰ βιλαμοβίτσειον ἐκδοχὴν, ὅτι δηλ. ὁ φιλόλογος δὲν πρέπει μόνον τὴν στενὴν κλασσικὴν

φιλολογίαν νά γνωρίζη, ἀλλὰ τὴν ὅλην Ἑλληνικὴν Φιλολογίαν μέχρι τῶν βυζαντινῶν ἀκόμη χρόνων. Τοῦτο δὲ ἀπέδειξεν καὶ ὁ ἴδιος δι' ἐπανελημμένων του ἐργασιῶν.

Οὕτως ἐπραγματεύθη τὸ Περὶ Ξενιτείας ποίημα ἐξαντλητικῶς, κατ' ἀρχὰς εἰς τὰς «Ἀνακοινώσεις τοῦ Φροντιστηρίου τῶν Ἀνατολικῶν Γλωσσῶν», εἶτα εἰς τὴν «Χριστιανικὴν Κρήτην» καὶ εἶτα ἐξέδωκεν αὐτὸ καὶ εἰς τὰς «Πραγματείας τῆς Ἀκαδ. Ἀθηνῶν» ἐξ ἀθηναϊκοῦ χειροφου. Ὑπέδειξε τὸν ἐπιστημονικὸν τρόπον ἐκδόσεως μεσαιωνικῶν κειμένων (λογοτεχνικῶν καὶ μὴ, οἷα τὰ συμβόλαια), ὃν τρόπον ἠκολούθησαν καὶ οἱ νεώτεροι ἐκδόται ἀναλόγων κειμένων, μαθηταὶ του ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον (Τωμαδάκης, Κριαρᾶς, Μανούσακας κλπ.). Ἡ περὶ Ματθαίου Δεβραῆ μελέτη του εἰς τὴν «Ἀθηνᾶν» κατέστη ὑπόδειγμα πραγματειῶν τῶν διὰ τοὺς Ἕλληνας ἀνθρωπιστὰς τῆς Ἀναγεννήσεως.

Εἰς τὰ Νέα Ἑλληνικὰ κατῆλθε χάριν τῶν ἀρχαίων καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Βερολίνου διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ ἄλλως ῥέπων εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης, ὡς μαθητῆς τοῦ Γ. Ν. Χατζιδάκη. Ἡ μικρὰ γραμματικὴ του τῆς δημόδους Ἑλληνικῆς (α' ἔκδοσις ὑπὸ Thumb) ἔγινε καὶ ἐν Γερμανίᾳ καὶ διὰ τὸ κείμενον, μὲ τὰς ὑποσελίδιους σημειώσεις του, καὶ διὰ τὴν βιβλιογραφίαν της περιζήτητον βιβλίον.

Πλήρης ζωῆς καὶ ἐνεργητικότητος ὁ καθηγητῆς Κ. δὲν κατέθηκεν ἀκόμη τὰ ὄπλα. Ἔχει σχεδὸν ἔτοιμα τὰ χειρόγραφα τῆς ἐκδόσεως τοῦ Φαίδρου τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Φιλοκλήτου τοῦ Σοφοκλέους καὶ τῶν τριῶν παρὰ Θουκυδίδῃ λόγων τοῦ Περικλέους. Ἀσχολεῖται δὲ τώρα μὲ τὴν συλλογὴν στοιχείων τῆς τότε λαλουμένης ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἑλληνῶν συγγραφέων (Ἀριστοφάνους, Εὐριπίδου, ρητόρων, ἱστορικῶν κλπ.) καὶ μὲ ἐπανεξέτασιν διεξοδικὴν τοῦ διδάγματος τοῦ Scaliger.

Εἰς τὸ ἥσυχον σπουδαστήριον τοῦ Παλ. Φαλήρου, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀτενίζει ὁ Κ. τὴν θάλασσαν καὶ μαντεύει τὴν προσφιλεῖ αὐτῷ μητρὶδα Κρήτην, ἐξακολουθεῖ ζῶν ἐν μέσῳ τοῦ πλούτου τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογικῆς παραδόσεως, τῶν ἀναμνήσεων τῆς τελευταίας 50ετίας καὶ τῆς ἐπικοινωνίας μὲ ὅ,τι ἡ σήμερον προσάγει εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ μεγάλου χθές. Εὐχόμεθα ὅπως ἐπὶ ἔτη μακρὰ ἐξακολουθῇ τὴν δρᾶσίν του ἀπὸ τὴν ὁποίαν εὐγνωμόνως ὠφελήθημεν χθεσινοὶ μαθηταὶ καὶ σημερινοὶ συναδέλφοι, καὶ τὴν ὁποίαν προβάλλομεν ὡς φωτεινὸν παράδειγμα φιλολογικῆς περισυλλογῆς, ἐργασίας καὶ ἀφοσιώσεως.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗΣ—ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ
Τακτικὸς καθηγητῆς τῆς Ἀρχαίας Τακτικὸς καθηγητῆς τῆς Βυζαντινῆς
Ἑλληνικῆς Φιλολογίας Φιλολογίας
τοῦ Ἀθηνῆσι Πανεπιστημίου

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗ

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΑΙ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΣΥΧΝΑ ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΩΝ

BPhW = Berliner Philologische Wochenschrift.

BZ = Byzantinische Zeitschrift.

ΕΕΚΣ = Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν (1938 ἐξῆς).

ΛΕΠΜΧ = Λεξικὸν Ἐγκυκλοπαιδικὸν ἐκδιδόμενον ἐπιμελεία Ν. Γ. Πολίτου, καὶ (βραδύτερον) Μπάρτ καὶ Χίρστ (1889 ἐξῆς).

ΜΕΕ = Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία «τοῦ Πυροσού». (1927 ἐξ.).

MSOS = Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen. Abteilung II: Westasiatische Studien.

ΠΑΑ = Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (1926 ἐξῆς).

ΠΑΙΑΑ = Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (1930 ἐξ.).

PhW = Philologische Wochenschrift.

WKPh = Wochenschrift für Klassische Philologie.

Εἰς βιβλία, διατριβάς κ.λ.π., ὅπου δὲν ἀναγράφεται ἔτος ἐκδόσεως ἰσχύει τὸ ἔτος ὑπὸ τὸ ὅποιον ἐν τῇ Βιβλιογραφικῇ σειρᾷ φέρονται. Ἀναγράφεται ἔτος μόνον ὅταν ὑπάρχη διαφορὰ.

1896

1.— *Αἱ δύο ἡμέραι τῶν σφαγῶν ἐν Χανίοις (12 καὶ 13 Μαΐου)*: Περιοδ. «Τὰ Τήνια», ἐκδ. ὑπὸ Ἰω. Τσώκλη, Ἀθ., ἐν. Α', ἀρ. 8 (Σεπτέμβριος) σελ. 1—4. (Υπογραφή: Ι. Ε. Κ. Φοιτητῆς τῆς Φιλολογίας).

1898

2.— *Τρικούπης*: ΛΕΠΜΧ, τόμ. 6, σελ. 584 - 586. *Υψηλάνται*: ΛΕΠΜΧ, τόμ. 6, σελ. 685 - 89.

3.— *Φώτιος*: ΛΕΠΜΧ, τόμ. 6, σελ. 828 - 30. *Χίος*: ΛΕΠΜΧ, τόμ. 6, σελ. 870 - 72. *Χρυσόστομος*: ΛΕΠΜΧ, τόμ. 6, σελ. 910 - 913.

4. Τὰ ἐξῆς μικρότερα ἄρθρα: 1) *Σωτήρος Τάγμα*, 2) *Τραγωδία*, 3) *Φραγκίσκου Ἰωσήφ Τάγμα*, 4) *Φυσικαὶ Ἐπισημαί*, 5) *Φώσκολος*, 6) *Χάληδες*, 7) *Χαλίφης*, 8) *Χαλκοκονδύλαι*, 9) *Χάμμερ*, 10) *Χανία*, 11) *Χάνσεν*, 12) *Χαρβούρης*, 13) *Χαιζῆ Κώστας*, 14) *Χίμαιρα*, 15) *Χιούμ*, 16) *Χιτών*, 17) *Χλαμός*, 18) *Χορτάτσι*, 19) *Χρόσιππος*, 20) *Χρυσολωρᾶς*, 21) *Χρυσὸ Δέροτος Τάγμα*, 22) *Χωνιάτης*, 23) *Χωροφυλακὴ*, 24) *Ψαρά*, 25) *Ψελλός*, 26) *ἽΩραι*: ΛΕΠΜΧ, τόμ. 6.

1901

5.— Σύντομὰ τινὰ περὶ Κρήτης καὶ Κρητικῶν πραγμάτων ἄρθρα: Zeitlexikon, hg. von M. Krauss καὶ L. Holthof, Stuttgart, τόμ. I, σελ. 72, 353β, 476, 582, 684 καὶ τόμ. 2, σ. 158, 556.

1902

6.— Τὰ περὶ Κρήτης καὶ Ἑλλάδος ἄρθρα: Almanach de Gotha (τὸ ὁ-

πιτον ἐξεδίδετο συγχρόνως καὶ Γερμανιστὶ Gothaischer Hofkalender), Gotha (J. Perthes), 1902 μέχρι 1928 (διόρθώσεις καὶ συμπλήρωσις).

1905

7.— *Τὸ Γυμνάσιον* : «Νέα Ἐρευνα» Χανίων. 7 Δεκ., ἔτος Ε', ἀρ. 283 σελ. 2 (ἀνωνύμως).

8.— *Παιδαγωγικὰ ζητήματα* (Ἀνάπτυξις τῆς Παιδαγωγικῆς—Μεταβατικὴ περιόδος—Βαθμὶς τῆς ἐπιστημονικῆς ἐξεργασίας καὶ συστηματικότησεως): Περιοδ. «Τὸ Φῶς» Χανίων, ἐκδ. ὑπὸ Ἰ. Γ. Παπαδάκη, ἔτος Α', ἀρ. 9 (15 Ἀπριλ.), σελ. 137—140.

1906

9.— *Kretisches Schulwesen* : Encyclopädisches Handbuch der Pädagogik. ἐκδ. ὑπὸ Wilhelm Rein, Jena, β' ἔκδ., (τόμ. 1 - 10). Langensalza, 1903 - 1910), τόμ. 5 (1906), σελ. 118 - 138.

10.— *Ὁ λοχαγὸς τοῦ Κέπερικ* : «Νέα Ἐρευνα» Χανίων, 25 Ὀκτωβρ. (ἀνταπ. ἐκ Βερολίνου).

11.— *Γερμανία καὶ Ἠνωμένοι Πολιτεῖαι* : «Νέα Ἐρευνα» Χανίων, 1 Νοεμ. σελ. 2 - 3 (ἀνταπ. ἐκ Βερολίνου).

12.— *Στέφης Χάκωνος Ζ'*—*Γέννησις* (4 Ἰουλίου) τοῦ ἐπιδόξου διαδόχου Γουλιέλμου Φριδερίκου : «Νέα Ἐρευνα» Χανίων, 5 Ἰουλίου, σελ. 3 - 4 (ἀνταπ. ἐκ Βερολίνου).

13.— Βιβλιοκρισία (μετ' ἀναλύσεως τοῦ περιεχομένου): Γ. Ν. Χατζιδάκι : *Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά*, τόμ. Α', Ἀθ., (Βιβλιοθήκη Μαρασλή): MSOS, 9, σελ. 177 - 192. (Πρβλ. καὶ 26).

1907

14.— *Τὸ ζήτημα διοργαν. διεθν. ἐκθ. ἐν Βερολίῳ* — *Θάνατος τοῦ Ἑρν. φὸν Μπέργμαν καὶ τοῦ τουρκολόγου Καρόλου Φόι* — *Παράστασις ὑπὸ μαθητῶν τοῦ Ἡ. ρακλ. Μαινομ. τοῦ Ἐθριπ. καὶ τῆς Ἀντιγ. τοῦ Σοφ.* : «Νέα Ἐρευνα» Χανίων, 31 Μαρτίου, σελ. 1 - 2 (ἀνταπ. ἐκ Βερολίνου).

15.— *Τὰ Γενέθλια τοῦ Ἀυτοκράτορος—Αἱ ἐκλογαί* : «Νέα Ἐρευνα» Χανίων, 10 Φεβρ., σελ. 2 (ἀνταπ. ἐκ Βερολίνου).

16.— *Ἡ θέσις τῶν λειτουργῶν τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως* : «Κρητικὸς Ἀστήρ» Χανίων, ἔτ. Α', ἀρ. 20 καὶ 21, σελ. 153 - 154 (ἀνυπογράφως).

17.— *Ἐκδρομὴ εἰς Ἀκρωτήρι. α') Κορακιές. β')* Ἡ Ἀγία Τριάς : «Κρητικὸς Ἀστήρ» Χανίων, ἔτ. Α', ἀρ. 22 (1 Ὀκτωβρ.), σελ. 167 καὶ ἀρ. 23 (15 Ὀκτωβρ.), σελ. 173.

18.— Μετάφρασις τοῦ ἀρθροῦ Πρίγκιπος Διαδόχου Βερνάρδου τοῦ Σάξ—Μάινινγκεν, *Zwei Wochen auf Kreta* ἐν Westermann's Jahrbuch der Illustrierten Deutschen Monatshefte, τόμ. 35, 1874, σ. 622 - 631 : «Παναθήναια», ἔτος 7, τεῦχος 152, σελ. 236 - 238 καὶ 153, σελ. 264 - 271. Ἀνεδημοσιεύθη (διωρωθωμένον : «Κρητικὸς Ἀστήρ» Χανίων, ἔτος Α' (1907), ἀρ. 10 (31 Μαρτίου) καὶ ἐξ., σελ. 75, 84, 92, 100, 107, 116.

19.— Βιβλιοκρισία : Ἐμμαν. Παντελάκη, *Ἑλληνικὴ Χρησιμομάθεια*, τόμ. Α', Ἀθ., σελ. 1 - 115. Zeitschrift für das Gymnasialwesen, ἔτος 62, σελ. 326-327.

1908

20.— Μετάφρασις ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ τοῦ ἄρθρου: Φριδερίκου Πάουλεν, *Τὸ Σχολεῖον καὶ τὸ Κοινόν*, «Illustr. Tag» Berlin, 22 Μαρτίου. Ἐκπαιδευτικὸν Δελτίον τοῦ «Κρητικοῦ Ἀστήρος» Χανίων, ἀρ. 6 (31 Μαρτίου), σελ. 22 - 24.

20α.— Μετάφρασις ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ τοῦ ἄρθρου: Ἐν σχολείῳ τυφλῶν παιδιῶν: «Κρητικὸς Ἀστὴρ» Χανίων, ἔτος Β', ἀρ. 34 (1 Μαΐου), σελ. 267 καὶ ἀρ. 36 (17 Μαΐου), σελ. 274 - 275.

21.— Ὁ μνήμης ἀγαθῆς Κάρολος Εἰγγ, Τεργέστη, Αὐστρουγγρικός Ἀλλόυδ, σελ. 1 - 20. (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς «Νέας Ἡμέρας» τῆς Τεργέστης, ἀρ. 1736 καὶ 1737).

Πρβλ. Κ. Krumbacher, BZ, 1908, σελ. 576.

22.— Νεκρολογία: Φριδερίκος Πάουλεν. Ἐκπαιδευτικὸν Δελτίον τοῦ περιοδ. «Κρητικὸς Ἀστὴρ» Χανίων. ἀρ. 13 (1 Ὀκτωβρ.), σελ. 49 - 51.

1909

23.— Λόγος ἐν Βερολίνῳ ἐπὶ τῇ Ἐθνικῇ ἑορτῇ 25 Μαρτίου (ἑορτασμός 31 Μαρτίου): «Νέα Ἡμέρα» Τεργέστης, 25)8 Μαΐου, ἀριθ. 1795 (2772). Ἀνατύπωσις: «Κρητικὸς Ἀστὴρ» Χανίων, ἔτος Γ', ἀρ. 58 (15 Μαΐου), σελ. 451 καὶ ἀρ. 60 (15 Ἰουνίου), σελ. 468 - 469.

24.— Νεκρολογία: *Antonios Jannaris*. MSOS, τόμ. 12, σελ. 1 - 3 (ιδιότυπον).

Μετάφρασις: «Νέα Ἐρευνα» Χανίων, 25 Αὐγ. Πρβλ. καὶ 22 Μαΐου καὶ 6 Ἰουλίου 1910.

25.— Παρατηρήσεις εἰς τὸν λόγον τοῦ Μανασῆ πρὸς τὸν Λογοθέτην Μιχαήλ: Πανηγυρικός τόμος διὰ τὴν τεσσαρακονταετηρίδα Κ. Κόντου, Ἀθην., 1909, σελ. 383 - 389.

Πρβλ. E. Gerland, BPhW, 10 Ἰουνίου 1911, σελ. 717.

26.— Βιβλιοκρισία (μετ' ἔκτενοῦς ἀναλύσεως): Γ. Ν. Χατζιδάκι, *Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά*, τόμ. Β', Ἀθ., 1907 (Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ): MSOS, 12, σελ. 210 - 236 καὶ ἰδιότυπον σ. 1 - 27. (Πρβλ. καὶ 13).

27.— *Was wir Kreter wollen*. Κύριον ἄρθρον: «Berliner Tageblatt», 13 Αὐγούστου, ἔτος 38, ἀρ. 407.

28.— Μετάφρασις ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ τοῦ ἄρθρου: Οὐλερίχου φόν Βιλαμόβιτς, Ὁ Ἑλληνισμός καὶ οἱ προσάται αὐτοῦ, ἐν Allgem. Zeitung τοῦ Μονάχου, 5.12.1908, ἀρ. 56 (τὸ ὅποιον ἐδημοσιεύθη ὡς βιβλιοκρισία τοῦ βιβλίου *La Grèce*, τῶν Γάλλων Φιλελλήνων, Παρίσι, 1908): «Κρητικὸς Ἀστὴρ» Χανίων, ἔτος 3, σελ. 369 - 370 καὶ 385 - 386.

29.— Μετάφρασις ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ τοῦ ἄρθρου: Γουλιέλμου Ράιν, *Περὶ (σχολικῶν) ποιῶν*: Ἐκπαιδευτικὸν Δελτίον «Κρητικοῦ Ἀστήρος» Χανίων, 1 Ἀπριλίου, ἀρ. 18, σελ. 69 - 71.

30.— *Kleine Anzeigen*: MSOS, 12, σελ. 1 - 3.

31.— *Τὸ Κρητικὸν ζήτημα καὶ οἱ Τοῦρκοι*: «Νέα Ἐρευνα» Χανίων, 23 Ἰουνίου, σελ. 1 - 2. (ἀνταπ. ἐκ Βερολίνου).

1910

32.— Μετάφρασις τοῦ: *Ulrich von Wilamovits - Moellendorff*, Ὁ Ἑλληνισμὸς ὡς ζῶσα δύναμις (*Das Griechentum als lebendige Kraft*), Βιέννη, 1909. Περιοδ. «Μελέτη», Ἀθ., σελ. 219 - 231. Ἀνετυπώθη ἐπιδιορθωθὲν: Περιοδ. «Κρητικὸς Ἀσπὴρ» Χανίων, ἀρ. 80-84.

33.— Βιβλιοκρισία: *Λαογραφία*, Δελτίον τῆς Ἑλλην. Λαογραφικῆς Ἐταιρείας, τόμ. Α', Ἀθῆναι, 1909 - 1910, σελ. 1 - 732, ἐν: *Referate und Kleine Anzeigen*, MSOS, 13, σελ. 156 - 158

34.— Τὰ περὶ Κρήτης καὶ Ἑλλάδος ἄρθρα: *The Statesman's Year - Book* (ed. by J. Sc. Keltie). London (Macmillan), ἀπὸ τοῦ 1910 μέχρι 1919 (διόρθωσις καὶ συμπλήρωσις).

35.— *Referate und Kleine Anzeigen*, MSOS, 13, σελ. 153-160.

1911

36.— *Λόγος ἐν Βερολίῳ ἐπὶ τῇ Ἐθνικῇ ἑορτῇ τῆς 25ης Μαρτίου*: «Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις» (Ἐθγενίας Ζωγράφου), ἔτος 4, τεῦχος 42 (Ἀπρίλιος), σελ. 1269 - 1273.

37.— *Πανεπιστημιακαὶ ἐξηγήσεις*: «Μελέτη», Ἀθ., τόμ. 5, σελ. 600 - 616, καὶ ἐν ἰδιοτύπῳ, σελ. 1 - 19.

Πρβλ. Aug. Heisenberg ἐν BZ, τόμ. 21, 1912, σελ. 282.

38.— *Lesenotizen zu einem mittelgriechischen Texte* (G. Wagner, *Carmina graeca medii aevi*, Lipsiae, 1874, σελ. 203 - 220 περὶ τῆς ξενιτείας): MSOS, τόμ. 14, σελ. 211 - 217.

Πρβλ. August Heisenberg ἐν BZ, τομ. 21, 1912, σελ. 274 - 6.—Φαιδ. Κουκουλέν, *Λαογραφία*, 3 (1911 - 12), σελ. 339 - 342.

39.— *Φιλολογικὰ Παιδαγωγικὰ* (ἀνάλυσις καὶ κρίσις τοῦ βιβλίου τοῦ Erich Ziebarth, *Aus dem griechischen Schulleben. Eudemos von Milet und Verwandtes*, Λειψία, Teubner, 1909, σελ. 1 - 146): «Ἀθηνᾶ», τόμ. 23, σελ. 438 - 447.

40.— Βιβλιοκρισία: Edgar Martini, *Textgeschichte der Bibliothek des Patriarchen Photios von Konstantinopel. I Teil: Die Handschriften, Ausgaben und Übertragungen*, Λειψία, Teubner, σελ. 133. A.S.G.W. Philhist. Kl., τόμ. 28, ἀρ. 6): «Ἀθηνᾶ», τόμ. 23, σελ. 447 - 449.

41.— Βιβλιοκρισία: Julius Hirschberg, *Hellas - Fahrten*, Leipzig, 1910: «Νέα Ἡμέρα» Τεργέστης, 1 - 14 Ὀκτωβρίου (ἀρ. 1922/2899) καὶ 8 - 11 Ὀκτωβρίου (ἀρ. 1923/2900).

42.— Βιβλιοκρισία: St. Novakovic, *Cegar' — C'ngar' — τζαγκάρης; τζάγκα — mestive* (γαλλιστί), «Archiv für Slavische Philologie», τόμ. 32, σελ. 383 - 387: Περιοδ. «Βυζαντις», τόμ. Β', σελ. 255 - 256.

1912

43.— *Ad Timaei Glossarium*, scripsit J. K.; «Mnemosyne», τόμ. 15, σελ. 387 - 388.

44.— *Neugriechisch - deutsches Gesprächsbuch mit besonderer Berücksichtigung der Umgangssprache*, Berlin und Leipzig, (Sammlung Göschen No 587, σελ. 1 - 100.

Πρβλ. A. Heisenberg, BZ, 22 (1913), 564, K. Dieterich. BPhW, 1913, σελ. 1174 - 7 (ἀπάντησις 1438 - 39).

45.— Ἡ ἐν τῇ γλώσσῃ ἐκ τῆς λατρείας χοῆσις τοῦ ἐπιτά: πανηγ. τόμος «Ξένια», Hommage international à l'Université nationale de Grèce, Ἀθ. σελ. 252 - 274.

46.— Βιβλιοκρισία: Jean Psichari, *Cassia et la pomme d'or*, Annuaire de l'École pratique des Hautes Études, 1910 - 1911, Περσίσις, 1910 σελ. 1 - 54: BPhW, ἀρ. 7 (11 Φεβρ.), στηλ. 211 - 214.

1913

47.— Νεκρολογία: Γεώργιος Ἰακώβου Καλαϊσάκης. «Λαογραφία», τόμ. 4, σελ. 317 - 319.

48.— *Der neugriechische Thesaurus: Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, Geschichte und Literatur*, 1912, I. Abteilung, τόμ. 29, τεῦχος 10, σελ. 702 - 713.

49.— *Ein Dokument des bulgarischen Hauptquartiers in den Händen der griechischen Regierung: Militär - Wochenblatt*, 98 Jahrgang, ἀρ. 167 (11 Δεκ.), στηλ. 3807 - 3810 καὶ *Die Armee Neugriechenlands* (ἀνυπογράφως): ἀρ. 164 (4 Δεκ.), στηλ. 3723 - 3725.

50.— Μετάφρασις ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ τοῦ διηγήματος: Ραβιντρονὰτ Ταγόρε, *Τὸ βουβὸ κορίτσι*, «Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις» (Εὐγενίας Ζωγράφου), ἔτος 7, τεῦχος 74 (Δεκέμβριος), σελ. 31 - 34.

51.— Βιβλιοκρισία: J. Compennass, *Denkmäler der griechischen Volkssprache*, Heft I, Bonn, 1911: BPhW, 2 Αὐγούστου, στηλ. 982 - 984.

52.— Βιβλιοκρισία: Carl Erich Gleye, *Die Moskauer Sammlung mittelgriechischer Sprichwörter*, 1912: WKPh, ἀρ. 41 (13 Ὀκτ.), στηλ. 1122 - 24.

53.— Βιβλιοκρισία: Eliseo Brighenti, *Dizionario Greco-moderno-italiano e Italiano-greco-moderno della lingua scritta e parlata*, Milano, 1912: BPhW, 11 Ἰανουαρίου, στηλ. 54 - 55.

1914

54.— *Τὸ περὶ τῆς ξενιτείας ποίημα ἐκ νέου φυλοκρινούμενον*: περιοδ. «Χριστιανικὴ Κρήτη», τομ. Β', Ἡράκλειον, σελ. 137 - 194.

55.— *Neugriechisches Lesebuch* (Schrift- und Volkssprache) mit Glossar, Berlin (Sammlung Göschen, ἀριθ. 726), σελ. 1-141.

Πρβλ. G. Waitenberg, WKPh, τόμ. 32, 1915, No 19 (10 Μαΐου), σελ. 443 - 444. P. Kretschmer, Glotta, 1915, IX, 221.

56.— *Deutsch - griechische Beziehungen* : εβδομαδ. ἑφημερ. Βερολίνου «Deutsche Export - Revue», ἔτος 6, ἀριθ. 7 (13 Φεβρ.) σελ. 5.

57.— *Venizelos und Neugriechenland mit einer Skizzierung der Kretafrage* : MSOS, 18, σελ. 1 - 26 (μετὰ τοῦ ὑπομν., τὸ ὁποῖον εἶχεν ὑποβάλει ὁ Β. εἰς τὰς Προστατίδας Δυνάμεις).

Πρβλ. Voss. Ztng (Abend - Ausg.), 24 Ἰανουαρίου 1916.

58.— *Ὁ Γεώργιος Κλόντζας καὶ ἡ συγγραφή τοῦ Παύλου Ἰοβίου* : «Νέος Ἑλληνομνήμων» Σπ. Λάμπρου, 12, σελ. 374 - 375.

1915

59.— Βιβλιοκρισία : Stam. B. Psaltes, *Grammatik der byzantinischen Chroniken*, Göttingen 1913 : BPhW, 20 Νοεμβρίου, σηλ. 1477 - 1480.

1917

60.— *Der neue König von Griechenland (Ἀλέξανδρος)* : «8 Uhr Abendblatt» Βερολίνου, 13 Ἰουνίου (ἐν κυρίῳ ἄρθρῳ, συνέντευξις μετὸν ἀρχισυντάκτην τῆς ἑφημερίδος Dr. Kurt Mühsam).

1916

61.— Βιβλιοκρισία : Paul Kretschmer, *Neugriechische Märchen*, Jena, 1917 : WKPh, τόμ. 35, ἀρ. 3/4, 21 Ἰαν., σελ. 37 - 40.

1919

62.— *Mittel- und Neugriechische Erklärungen bei Eustathius*, Berlin, 1919, σελ. 1 - 113 (§ 1 - 257). (Τὸ Βιβλίον ἐξεδόθη κατὰ τμήματα εἰς τὸ Περιοδικὸν MSOS, τόμ. 12 (1909) § 1 - 70, τόμ. 13 (1910) § 71 - 115, τόμ. 16 (1913) § 116 - 143 καὶ τόμ. 22 (1919) § 144 - 257).

Πρβλ. A. Maidhof, PhW, τόμ. 41, 1921, ἀρ. 15 (9 Ἀπριλίου), σηλ. 345-352. BZ καὶ Glotta εἰς τὰ σχετικὰ ἔτη.

63.— *Zu Aristoteles, Eth. Nicom. 1101, a 35*: WKPh, 26 Μαΐου, σηλ. 261.

1920

64.— Βιβλιοκρισία : Στεφ. Ξανθοῦδίδου, *Βιτζέντζον Κορνάρου Ἐρωτόκριτος*, ἔκδοσις κριτική, Ἡράκλειον, 1915 : BPhW, 1920, τόμ. 40, σηλ. 1043 - 45.

65.— *Das verschollene Griechenland* : «8 Uhr Abendblatt», Berlin, 26 Januar (συνέντευξις μετὸν Dr. Kurt Mühsam).

1921

66.— *Ein Jahrhundert Neugriechenland* (Vortrag gehalten in Berlin), Berlin, σελ. 1 - 34.

Πρβλ. Voss. Ztng (Morgen - Ausgabe), 18 Ἰουνίου 1920.

67.— *Ἐρμηνεία τοῦ μεσαιωνικοῦ καβάνα* : Παναγ. τόμος Καθηγε-

σίας Γ. Ν. Χατζιδάκι, ἸΑθην. σελ. 204 - 205.

Πρβλ. ἀριθ. 73.

68.— Ἡ νέα Γερμανικὴ ἐξέλιξις : ἐφ. «ἸΑθῆναι», 21 Μαΐου, σελ. 2 (ἀνταπ. ἐκ Βερολίνου).

69.— Ἡ ψυχολογία τῶν Γερμανῶν (τὸ ἔργον τῆς ἀνορθώσεως). Ἐπιστολαὶ ἐκ Γερμανίας : ἐφ. «ἸΑθῆναι», 3 Ἰουνίου.

70.— Ἡ Γερμανία διὰ τὴν Ἀνατολήν (Γνώμαι τοῦ Λίμαν φὸν Σάντερς). Ἐπιστολαὶ ἐκ Γερμανίας : ἐφ. «ἸΑθῆναι», 19 Ἰουνίου.

1922

71.— Ἐπταδικαὶ ἔρουναι, ἸΑθ., σελ. 1 - 116. (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ 33ου τόμου τοῦ περιοδ. «ἸΑθηνᾶ», σελ. 103 - 199).

Πρβλ. Wilhelm Roscher, BPhW, 42, 1239 - 1240.

72.— Ἐλληνες σπουδασταὶ ἐν Γερμανίᾳ : περιοδ. «Hellas», Organ der deutsch - griech. Gesellschaft, ἐκδ. ὑπὸ Ε. Ziebarth, ἔτος 1, ἀρ. 9 (20 Ἰαν.), σελ. 9 - 10 (Πρβλ. καὶ σελ. 11).

73.— Βιβλιοκρισίαι : Ἀφιέρωμα εἰς Γ. Ν. Χατζιδάκιν (Διατριβαὶ φίλων καὶ μαθητῶν ἐπὶ τῇ 35ῃ ἐπετείῳ τῆς καθηγεσίας αὐτοῦ), ἸΑθ., 1921 : PhW, 42, στήλ. 489 - 491.

Πρβλ. ἀρ. 67.

74.— Αἱ διωκόμεναι χῶραι (Ἑλλάς καὶ Γερμανία). Ἐπιστ. ἐκ Γερμανίας : ἐφ. «ἸΑθῆναι», 5 Ἀπριλίου.

1923

75.— *Zu Thucydides 1, 37, 4* : ἦν δὲ πού τι προσλάβωσιν ἀναισχυντῶσιν : PhW, τόμ. 43, στήλ. 190.

76.— Νύξεις περὶ τῶν Προδρομικῶν ποιημάτων : «Λαογραφία», τόμ. 7 (εἰς μνήμην Ν. Γ. Πολίτου), σελ. 460-464.

77.— Ὑπόμνημα Ἰωάννου Ἐ. Καλιτσουνάκη πρὸς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ ἐν Ἀθῆναις Πανεπιστημίου (ὑποβληθὲν συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 56 τοῦ Ὄργανισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου), ἸΑθ. σελ. 1 - 13.

78.— Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Ἀθήνησι Πανεπιστημίου. Ἐκθέσεις τῆς Ἐπιτροπείας καὶ Πρακτικὰ τῆς Σχολῆς. Περὶ τῆς πληρώσεως τῶν κενῶν τακτικῶν ἑδρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας, ἸΑθ., σελ. 1 - 64, Πρβλ. σελ. 10 - 11, 19 - 20, 45 - 46, 50, 52 - 53, 54 - 55, 56 - 57, 59, 61, 63, 64.

79.— Πρὸ τοῦ βραδίου. Ἐπιστ. ἐκ Γερμανίας : ἐφ. «Ἐλεύθερον Βῆμα», 13 Ἰανουαρίου.

80.— Εἰς παραμονὰς κρίσεως. Ἀνταπ. ἐκ Γερμανίας : ἐφ. «Ἐλεύθερον Βῆμα», 26 Ἰουλίου.

81.— Πρὸς τὸν Κομμουνισμὸν ; Ἀνταπ. ἐκ Γερμανίας : ἐφ. «Ἐλεύθερον Βῆμα», 5 Σεπτ., σελ. 1.

82.— Αἱ ἔορταί τῆς Νορεμβέργης. Ἀνταπ. ἐκ Γερμανίας : ἐφ. «Ἐλεύθερον Βῆμα», 8 Ὀκτωβρ., σελ. 1.

83.— Πρὸς ἐκλογάς. Ἀνταπ. ἐκ Γερμανίας : ἐφ. «Ἐλεύθερον Βῆμα», 20 Δεκ., σελ. 1.

1924

84.— *Der Totos einer Strabostelle* (βιβλ. Η', 378): PhW, 12 Ἰουνίου, στηλ. 670 - 672.

85.— *Τὸ μικρασιατικὸν μυστήριον*. Ἀνταπ. ἐκ Γερμανίας: ἐφ. «Ἐλεύθερον Βῆμα», 30 Ἰανουαρίου, σελ. 1.

86.— *Πανεπιστημιακά*. Ἀνταπ. ἐκ Γερμανίας: ἐφ. «Ἐλεύθερον Βῆμα», 15 Φεβρ. σελ. 1 (ἀνυπογράφως).

87.— *Berufung nach Athen*: Vossische Zeitung, Morgen - Ausgabe, 17 Μαΐου (Erste Beilage).

88.— *Οἱ Γερμανοὶ ἐθνικισταί*. Γράμματα ἀπὸ τὸ Βερολίνον: ἐφ. «Ἐλεύθερον Βῆμα», 27 Αὐγούστου, σελ. 1.

1925

89.— *Κυβέρονσις Λοῦτερ*. Ἀνταπ. ἐκ Γερμανίας: ἐφ. «Ἐλεύθερον Βῆμα», 7 Φεβρ.

90.— *Ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἑμπερτ*. Ἀνταπ. ἐκ Γερμανίας: ἐφ. «Ἐλεύθερον Βῆμα», 12 Μαρτίου.

1926

91.— *Αἱ μεταλλαγαὶ τοῦ σκοποῦ τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας κατὰ τὴν τελευταίαν ἑκατονταετηρίδα*. (Ἐναρκτήριος λόγος, 12 Νοεμβρίου 1925): Ἐπιστημονικὴ ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφ. Σχολῆς τοῦ Πανεπ. Ἀθηνῶν, τομ. Α', Ἀθ., σελ. 1 - 37.

92.— *Ἡ ἐξ Ἀθηναϊκοῦ Κώδικος παραλλαγὴ τοῦ περὶ ξενιτείας ποιήματος*: ΠΑΙΑΑ, τόμ. Α', ἀρ. 6 σελ. 1 - 33.

93.— *Ὁψον und ὀψάριον, Ein Beitrag zur griechischen Sema-siologie*: Festschrift für P. Kretschmer, Berlin, σελ. 96 - 106. Πρβλ. Κρίσιν Α. Debrunner: Indogermanische Forschungen, 24, 1927, σελ. 336 - 343, καὶ ἀπάντησιν Ἰω. Καλιτσουνάκη: PhW, 1928, ἀρ. 44, στηλ. 1357 - 1358.

94.— *Eine griechische Akademie der Wissenschaften und Künste in Athen*: Minerva - Zeitschrift, Berlin, σελ. 93 - 95.

95.— *Πάλιν τὰ χρώματα τῶν δύο (γερμανικῶν) σημαίων*. Ἀνταπ. ἐκ Βερολίνου: ἐφ. «Ἐλεύθερον Βῆμα», 4 Ἰουνίου, σελ. 1.

1927

96.— *Ἡ παρὰ Πλάτωνι μνεία τοῦ Ὀρφέως*: ΠΑΑ, 2, σελ. 377-385 (πρβλ. καὶ σελ. 312).

Πρβλ. Στίλπωνα Κυριακίδην, «Ἑλληνικά Γράμματα», 1 Φεβρ. 1928, τόμ. Β', σελ. 151 καὶ ἰδὲ «Ἀθηνᾶν», 45, 1933, σελ. 13.

97.— *Grammatik der neugriechischen Schriftsprache*, Berlin und Leipzig (Sammlung Götschen No 947), σελ. 1 - 138.

Πρβλ. E. S. Forster, «Class. Rev.», 42, 1928, 4, 153.—PhW, 1928, 1495.—K. Charalambakis, περιοδ. «Hellas», 6, 5/6, σ. 38.

98.— *Das wissenschaftlich - geistige Leben in Griechenland im*

Jahre 1926, Minerva - Zeitschrift, Berlin, 1927, σελ. 93 - 95 (Die Geisteswissenschaften). Τὸ δεύτερον μέρος τοῦ ἄρθρου «Die exakten Wissenschaften» ὑπὸ Φρίξου Θεοδωρίδου, σελ. 95 - 96. Berlin.

99.— Βιογραφία : *Δημήτριος Σεμιτέλος*. Παράρτημα βιογραφικὸν «Ἑπειρωτικῶν Χρονικῶν», Ἰωάννινα, σελ. 50 - 57.

100.— *Αἱ ἔορταὶ πρὸς τιμὴν τοῦ ποιητοῦ* (Γουλιέλμου) Μύλλερ. Ἄντιπ. ἐκ Dessau : «Ἐλεύθερον Βῆμα», 12 Ὀκτωβρ. σελ. 3 (ὑπὸ ψευδώνυμον «Πορρεπίδημος»).

1928

101.— *Grammatik der neugriechischen Volkssprache* von A. Thumb. 2te völlig neubearbeitete und erweiterte Auflage von J. K. Berlin und Leipzig (Sammlung Göschen, No 756), σελ. 1 - 176.

Πρβλ. G. Soyter, PhW, 2 Φεβρ. 1929, στηλ. 137 - 138. Ἴδὲ καὶ σελ. 186. —Journal of Hellenic Studies, τόμ. 48, 2, σελ. 252 ἐξ. — P. Kretschmer, Glotta, τόμ. 18, 1929, σελ. 231 ἐξ.—L. Roussel, Libre, ἀρ. 68 - 69, 1928, σελ. 541.—Στ. Κυριακίδην, «Λαογραφία», 10 σελ. 581-585 καὶ ἀπάντησιν «Ἀθηνᾶς», τόμ. 45, 1933, σελ. 3 - 14.

102.— *Προσφάγιον* (γερμανιστί) : PhW, ἀρ. 44, στηλ. 1357-1358.

103.— Ἐκδότα Κρητικὰ συμβόλαια ἐκ τῆς Ἐνετοκρατίας : ΠΑΑ, 3, σελ. 483 - 519.

104.— Ὁ Γουλιέλμος Μύλλερ καὶ ὁ φιλελληνισμὸς ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐυρώπῃ. Λόγος ἐκφ. ἐν τῷ Πανεπ. 25 Μαΐου, Ἄθ., σελ. 1 - 39.

1929

105.— Νεκρολογία : *Στέφανος Ξανθουδίδης*. «Hellas - Jahrbuch 1929» (ἐκδιδόμεν. ἐν Ἀμβούργῳ ὑπὸ E. Ziebarth), σελ. 140 - 144.

Ἄνεδημοσιεύθη εἰς τὰς «Κρητικὰς Μελέτας», Α', σελ. 7 - 9.

106.— Ὑπάγω. Ein Beitrag zu der Entwicklung der Bedeutung und der Form der Verbuns : BZ, 29, 1929, σελ. 228 - 232.

107.— *Δικίνιοι οἱ ἀργίως κολάζοντες*, ΠΑΑ, 4, σελ. 361 - 375.

1930

108.— Ἡ ἐξ Ἀθηναϊκοῦ κώδικος παραλλαγή τοῦ «περὶ ξενιτείας» ποιήματος. Μετὰ δύο πινάκων : ΠΑΙΑΑ, τόμ. Α', ἀρ. 6, σελ. 1 - 31.

Πρβλ. G. Wartenberg. PhW, 1933, 994 - 995.—L. Roussel, Libre, ἀρ. 100 - 101, Φεβρ. - Μαρτ. 1931, σελ. 797 - 798.—Γ. Ζώρας, «Νέα Ἔσθια», ἔτ. 17, ἀρ. 387, 15 Ἰουλίου 1943, σελ. 913 - 919.

109.— Ἡ ἐν τῷ «Ἐκθύφρονι» πλατωνικῇ ἐκδοχῇ τοῦ ὁσίου καὶ ἡ χρονολόγησις τοῦ διαλόγου : ΠΑΑ, τόμ. 5, σελ. 395 - 420.

Πρβλ. J. Geffcken, Griech. Literaturgeschichte, τόμ. Β', τμήμα β', σελ. 50 καὶ 51.

110.— *Μὴ παραμελεῖτε τὴν γλῶσσάν μας* : «Ἐγκόλπιον Ἡμερολό-

γιον τοῦ ἔτους 1930», προνοία τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θυατείρων, Λονδίνου (ἐκδότης Γεώργιος Σ. Βελώνης), σελ. 9 - 13.

111.— Βιβλιοκρισία: J. Geffcken, *Griechische Literaturgeschichte. Erster Band* (I und II Teil), Heidelberg, 1926 καὶ W. Schmid, *Geschichte der griechischen Literatur*, I, 1: die Griechische Literatur vor der attischen Hegemonie, München, 1929: περιόδ. «Ἑλληνικά», τόμ. 3, σελ. 222 - 229.

112.— *Basilios Leonardos †*: Vossische Zeitung (Abend - Ausgabe), 8 Ἰουλίου.

1931

113.— *Zu Plutarch, Demetr. 24, 10*: PhW, 18 Ἰουλίου στήλ. 893.

114.— *Κρουμπάχερ* (Krumbacher) *Κάρολος*: MME, 15, 276-278.

115.— *Κρουαζέ* (Croiset) 1) *Ἀλφρέδος*, 2) *Μαυρίκιος*: MEE, 15, 273 - 274.

116.— *Μᾶρκος Μουσοῦρος*: MEE, 17, 411 - 442. (πρὸβλ. καὶ ἔτος 1953, ἀρ. 192).

1932

117.— *Ὅμηρος* (καὶ δημοικὸν ζήτημα): MEE, 18, 864 - 876.

118.— *Πλάτων*: MEE, 20, 293 - 314.

Πρὸβλ. J. Geffcken, *Griech. Literaturgeschichte*, 1926 - 1934, τόμ. Β', τμ. β', σελ. 141, σημ. 7.

119.— *Zur Frage der Klepsydra*: PhW, 11 Juni, στήλ. 669 - 670 (μελέτη Κωνστ. Μαλτέζου).

120.— *Ὁ Goethe καὶ ἡ ἀρχαία Ἑλλάς*: ΠΑΑ, 7, σελ. 95 - 105.

121.— *Νεκρολογία: Παναγιώτης Π. Οἰκονόμος*. «Ἀθηνᾶ», 43, σελ. 217 - 220.

1933

122.— *Σοφοκλῆς*: MEE, 22, 180 - 189.

123.— *Εἰς μνήμην Οὐλερίχου φὸν Βιλαυόβιτς - Μοέλλενδορφ* (1848 - 1931): «Ἀθηνᾶ», 34, σελ. 225 - 256. (Βλ. καὶ ἔτος 1949, ἀρ. 177).

124.— *Ἀδαμάντιος Κοραῆς καὶ Κάρολος Βενέδικτος Hase*: ΠΑΑ, 8, σελ. 49 - 69.

Πρὸβλ. καὶ Σωκρ. Κουγέαν, «Νέα Ἑστία», 15 Μαΐου 1933, (τόμ. 13, σελ. 530 - 533).

125.— *Ἀναίρεσις Κριτικῆς ἀναξιοπίστου*: «Ἀθηνᾶ», τόμ. 45, σελ. 3 - 14.

126.— Βιβλιοκρισία: Στ. Κυριακίδης, *Ἑλληνικὴ Παιδεία καὶ Χριστιανισμός*, Θεσσαλον. 1932 — Νικ. Γ. Παπαδάκης, *Σκέψεις ἐπικαιροὶ καὶ ἀπόψεις ἰθνηκαί*, Θεσσαλον. 1932: PhW, 29 Ἰουλίου, στήλ. 833 - 834,

1934

127.— *Ὁ Schleiermacher ὡς Ἑλληνιστὴς καὶ μεταφραστὴς τοῦ Πλάτωνος*: ΠΑΑ, 9, σελ. 69 - 99.

128.— *Λογοτεχνία* (Ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γραμματολογίας μέχρι τοῦ Ἀριστοτέλους): ΜΕΕ, 10, 902 - 916.

129.— *Ἐπισκόπησις τῶν περὶ τὴν κλασσικὴν φιλολογίαν μελετῶν ἐν Ἑλλάδι 1821 - 1934*: ΜΕΕ, 10, 1007 - 1013.

130.— *Χάζε* (Hase): *Κάρολος Αἰγούστος φὸν Χάζε καὶ Κάρολος Βενέδικτος Χάζε*: ΜΕΕ, 24, 389.

131.— *Χάιζεμπεργ* (Heisenberg), *Αἰγούστος*: ΜΕΕ, 24, 392.

132.— *Μύλλερ* (Müller) *Γουλιέλμος*: ΜΕΕ, 24, 859 - 860.

133.— *Neugriechische Dialekte*, aufgenommen von August Heisenberg, Unter Verwertung der Vorarbeiten von Joh. Kalitsunakis, bearbeitet von Eduard Schwyzer, Leipzig, s. 1 - 68. (Lautbibliothek hg. von D. Westermann, Nr. 94).

Πρβλ. G. Soyter, *Gnomon*, 11, 1935, 5, σ. 284.--PhW., 1935, 700.

134.— Βιβλιοκρισία: Ἡρακλ. Ν. Ἀποστολίδης, *Ἀνθολογία* 1703 - 1933 Ἀθ., 1933: PhW, 28 Juli, στηλ. 825 - 827.

135.— *Ἡ πληθώρα τῶν ἐπιστημῶν ἐν Ἑλλάδι*: ἐφ. «Βραδυνή», 10 Ὀκτ.

1935

136.— *Αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις τοῦ Ἔθνους κατὰ τὸν ὄπλο ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα*. (Λόγος ἐν τῷ Πανεπ. ἐπὶ τῇ Ἐθνικῇ ἑορτῇ τῆς 25 Μαρτίου), Ἀθ., σελ. 1 - 24.

137.— *Conventus - κόμβενδος - κουβέντα*: τόμος εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου, Ἀθ., σελ. 470 - 474.

138.— *Ἐπιμνημόσυνοι λέξεις εἰς Wilhelm Schulze*: ΠΑΑ, 10, σελ. 90 - 94.

Πρβλ. «Ἐλεύθερον Βῆμα», 1 Μαρτ.: Ὁ Σοῦλτσε καὶ τὸ ἔργον του, ὑπὸ Σπ. Μελά (Φορτούνιο).

139.— *Ἐπικήδειος λόγος εἰς τὸν πρωθυερέα Χαλέπας Δημήτριον Ποντικᾶκην*: ἐφ. «Ἐσπερινὸς Ταχυδρόμος» Χανίων, 3 Μαΐου (ἔτος 20, ἀρ. 5156) σελ. 2.

1936

140.— *Ἡ πρώτη ἐπιστημονικὴ ἔκδοσις τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ οἱ φιλόλογοι Bekker καὶ Bonitz*: «Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος», ἐκδιδομ. ὑπὸ Γ. Δροσίνη, Ἀθ., σελ. 367 - 380

141.— Βιβλιοκρισία: Ἀντ. Χαλάς. *Τὰ σαιωρικὰ γυμνάσματα τοῦ Κωστῆ Παλαμά καὶ ἡ σωκρατικὴ παράδοσις*, Κων)πολις, 1933: «Gnomon», 12, σελ. 104-105.

142.— *Τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Χαϊδελβέργης* (ἑορταὶ τῆς πεντακοσιοστῆς πεντηκοστῆς ἐπετηρίδος ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς του). Ἀντιστ. ἐφ. «Ἐλεύθερον Βῆμα» 13 Ἰουλίου, σελ. 3.

1937

143.— Ἱεροὺ παρ' Ὀμήρω καὶ τοῖς μετ' Ὀμηρον: «Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς», 1937)1938, σελ. 414 - 418.

144.— Βιβλιοκρισία καὶ Νεκρολογία: Ὁ δεύτερος τόμος τῆς κριτικῆς τοῦ Δημοσθένους ἐκδόσεως ὑπὸ Ἰω. Συκουριῆ, Λειψία. Teubner, 1937: ΠΑΑ, 12, σελ. 69 - 73.

145.— Βιβλιοκρισία: Ἄντων. Σιγάλας, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς, Θεσσαλονίκη, 1934: ΡW, 4 Σεπτ., στήλ. 997 - 999.

1938

146.— *Die Gründung der Akademie von Athen*: Karl Böhmer, Unsterbliches Hellas, Berlin, σελ. 129 - 131.

147.— Αἱ περὶ τῆς Κρήτης ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ εἰδήσεις ἐκπνεύσεως τῆς ἐνετοκρατίας ἐν τῇ Νήσῳ: ΕΕΚΣ, Α', σελ. 349 - 364.

148.— Βιβλιοκρισία: J. H. Schultze, *Neugriechenland*, Gotha, 1937: «Ἀρχεῖον Οἰκ. καὶ Κοιν. Ἐπιστημῶν», σελ. 35.

1939

149.— Στεφάνου Ξανθοῦδίδου, Ἡ Ἐνετοκρατία ἐν Κρήτῃ καὶ οἱ κατὰ τῶν Ἐνετῶν ἀγῶνες τῶν Κρητῶν. Ἐξεδόθη ἐπιμελείᾳ Ἰωάννου Καλιτσουνάκη (Πρόλογος, βιβλιογραφίας συμπλήρωσις, Πίνακες, βιογραφικά), Ἀθ., σελ. 1 - 208 (Texte und Forschungen usw. hg. von Nik. A. Bees (Βέης)).

Πρβλ. Franz Dölger, BZ, 39, σελ. 517 - 518

150.— Συμβολὴ πρὸς ἐπιστημονικὸν κανονισμόν τῆς νεοελληνικῆς δοθρογραφίας: ΠΑΑ, 14, σελ. 15 - 34.

1940

151.— Ἐρμηνεῖα χωρίου ἐν μαγικῷ παύρω (θωρῶ - θεωρῶ, θορεῖν) καὶ τινα περὶ τοῦ διδάγματος τοῦ Σκαλιγῆρου: «Ἐπιστημονικὸν Μνημόσυνον Γεωργίου Κ. Γαρδίκου», Ἀθ., σελ. 35 - 42.

152.— Ὑπόμνημα περὶ ἐξερευνήσεως τῶν ἐν Ἐνετίᾳ Κρητικῶν Ἀρχείων ὑποβλήθεν (1920) εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν (Ἑλ. Βε-νιζέλου): ΕΕΚΣ, 3, σελ. 433 - 436.

153.— Μνημόσυνον *Otto Hoffmann*. Νεκρολογία: «Ἀθηνᾶ», τόμ. 50, σελ. 303 - 305.

1944

154.— Ἡ ἀντιδικία τῶν τόνων (ὁμιλία Ἰωάννου Καλιτσουνάκη), Ἀθ., σελ. 471 - 550.

1946

155.— Ὁ Νέοφντος Δούκας: «Ἐπιστήμη», ἔτ. 1, τεύχ. 4, σελ. 7-8.

156.— Ὁ Πλάτων καὶ ἡ συμβολὴ αὐτοῦ εἰς τὸν νεώτερον πολιτι-

σμὸν (δμιλία κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ «Γενεθλίου τοῦ Πλάτωνος» τῆ 22 Μαΐου 1946) : ΠΑΑ, 21 (1950), μέρ. γ' (λόγου), σελ. 19-38. (Ἰδιότυπον, Ἀθ. 1947, σελ. 1 - 23).

Προβλ. Br. Lavagnini, Rassegna di cultura e vita scolastica, ἔτ. Γ', ἀρ. 3 (31 Μαρτίου 1949), σελ. 4.

1947

157.— *Λόγος ἐπὶ τῇ ἀναλήψει τῆς Προεδρίας τῆς Ἀκαδημίας* : ΠΑΑ, 22 (1951), μέρ. β', σελ. 3 - 7.

158.— *Χαιρετισμὸς τοῦ Προέδρου κατὰ τὴν δεξίωσιν τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Παναγιώτη Ζεοβοῦ* : ΠΑΑ, 22 (1947), Ἀθ., 1951, σελ. 123-126.

159.— *Χαιρετισμὸς τοῦ Προέδρου κατὰ τὴν δεξίωσιν τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Ἀλεξάνδρου Διομήδους* : ΠΑΑ, 22 (1947), Ἀθ., 1951, μέρος β', σελ. 8α - 8β.

160.— *Ὁ ἀγὼν τοῦ 1821 ὡς ἀφειτηρία νέου ἔθνικοῦ βίου*. (Λόγος ἐν τῇ Ἀκαδ. ἐπὶ τῇ Ἐθνικῇ ἑορτῇ τῆς 25 Μαρτίου) : ΠΑΑ, 22 (1947), Ἀθ., 1951, μέρος β', σελ. 9 - 18 (προβλ. καὶ σελ. 144).

161.— *Περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ ἀποθανόντος ξένου εἰαίρου Max Planck* : ΠΑΑ, 22 (1947), Ἀθ., 1951, σελ. 262 - 265.

162.— *Ἡ πολιτεία τοῦ βασιλέως Φιλίππου καὶ οἱ ρήτορες Δημοσθένης καὶ Αἰσχίνης*. (Λόγος κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς Ἀκαδημίας τῆς 30 Δεκεμβρίου 1947) : ΠΑΑ, 22 (1947), Ἀθ., 1951, μέρ. β', σελ. 47 - 70 (προβλ. καὶ σελ. 418 τοῦ α' μέρους).

163.— *Χαιρετισμὸς τοῦ Προέδρου κατὰ τὴν δεξίωσιν τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Ἰωάννου Τρικκαλινοῦ* : ΠΑΑ, 22 (1947), Ἀθ., 1951, σελ. 288 - 290.

164.— *Χαιρετισμὸς τοῦ Προέδρου κατὰ τὴν δεξίωσιν τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Γεωργίου Μαριδάκη* : ΠΑΑ, 22 (1947), Ἀθ., 1951, σελ. 303 - 305.

165.— *Περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως τοῦ ἀποθανόντος ξένου εἰαίρου Friedrich Freiherr Hiller von Gaertringen* : ΠΑΑ, 22 (1947), Ἀθ., 1951, σελ. 335 - 338.

166.— *Χαιρετισμὸς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν πρὸς τὴν ἐν Λονδίῳ Βρετανικῇ Ἀκαδημίᾳ*. Συνηγορία ὑπὲρ τῆς Ἑνώσεως τῆς Κύπρου. (Μετὰ τοῦ Προέδρου Ι. Κ. συνυπέγραψαν ὅλοι οἱ Ἀκαδημαϊκοί) : περιοδ. «Ἀπόστολος Βαρνάβας», Λευκωσία Κύπρου, 1947, τεύχος Ἰαν. — Μαρτ. 1947, σελ. 45 - 47.

167.— *Ἱστορικὰ διδάγματα ἐκ τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940* : (Λόγος ἐν τῇ Ἀκαδ. ἐπὶ τῇ ἑορτῇ) : ΠΑΑ, 22 (1947), Ἀθ., 1951, μέρ. β', σελ. 35 - 45 (προβλ. καὶ σελ. 261).

168.— *El 28 de Octubre en la Grecia actual*: Boletín Quincenal N. 45, Octubre 28 de 1947 (Oficina de Prensa de la Legación de Grecia).

169.— *Χαιρετισμὸς τοῦ Προέδρου κατὰ τὴν δεξίωσιν τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Παναγιώτη Πουλίτσα*: ΠΑΑ, 22, (1947), Ἀθ., 1951, σελ. 368 - 370.

170.— *Κρήσιον Πέλαγος*: «Κρητικά Χρονικά», Α', σελ. 7 - 13.

1948

171.— *Werner Jaeger*: «Νέα Ἑστία», τόμ. 44, τεύχ. 506, 1 Αὐγούστου, σελ. 941 - 948.

172.— *Κρητικά Χρονικά*. Παρουσιάσις τοῦ Περιοδικοῦ εἰς τὴν δολομέλειαν τῆς Ἀκαδημίας: ΠΑΑ, 23, σελ. 36 - 38.

173.— *Werner Jaeger*: (Ἐπὶ τῇ ἐξηκονταετηρίδι του): ΠΑΑ, 23, σελ. 395 - 397.

174.— *Παράδοσις τῆς Προεδρίας (1947) τῆς Ἀκαδημίας*: ΠΑΑ, 23, σελ. 3 - 6.

175.— *Ἀρίσταρχος (ὁ Σαμόθραξ)*: Ἑγκ. Λεξ. «Ἡλίου», τόμ. 3, σελ. 516 - 519.

1949

176.— *Βαλκενάριος*: Ἑγκ. Λεξ. «Ἡλίου», τόμ. 4, σελ. 92.

177.— *Βιλαμόβιτς (Ὁύλερτῆχος φόν)*: Ἑγκ. Λεξ. «Ἡλίου», τόμ. 4, σελ. 514 - 519.

(βλ. καὶ ἔτος 1933, ἀρ. 123).

178.— Ἀντὶ εἰσαγωγῆς εἰς τὸ βιβλίον «Γεώργιος Σουρῆς καὶ ἡ ἐποχὴ του» ὑπὸ Κρίτωνος Γ. Σουρῆ, Ἀθ., σελ. 5 - 7.

179.— *Ὁ Γκαῖτε, ὁ ποιητής, ὁ φιλόσοφος* (ἐπὶ τῇ συμπληρωσῇ διακοσίων ἐτῶν ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του). Δύο ἄρθρα: ἐφ. «Καιροί», 28 καὶ 30 Αὐγούστου.

180.— *Ὁ ποιητής Γ. Δροσίνης* (ἐπὶ τῇ ἐνενηκονταετηρίδι του): «Ἑλληνικὴ Δημιουργία», 1 Δεκεμβρίου, τόμ. 4, σελ. 939 - 942.

1950

181.— *Ἡ προφητικὴ δύναμις τοῦ Πλάτωνος*: «Ἑλληνικὴ Δημιουργία», τόμ. 5, σελ. 816 - 824.

182.— *Ἐπιτάφιος*. (Ἐπιτάφιοι λόγοι ἐν τῇ Ἀρχαιότητι): Ἑγκ. Λεξ. «Ἡλίου», τόμ. 8, σελ. 98 - 115.

183.— *Νεκρολογία: Κωνσταντῖνος Καραθεοδωρῆ*. «Ἑλληνικὴ Δημιουργία», τόμ. 3, 15 Μαρτίου, σελ. 463 - 465.

184.— *Ἡ ἀπώλεια τοῦ Κωνσταντῖνου Καραθεοδωρῆ* (2 Φεβρουαρίου): ΠΑΑ, 25, σελ. 73 - 79.

- 185.— *Δημοσθένης* : Ἐγκ. Λεξ. «Ἡλίου», τόμ. 5, σελ. 943-959.
 186.— *Εὐριπίδης* : Ἐγκ. Λεξ. «Ἡλίου», τόμ. 8, σελ. 456 - 476.
 187.— *Περιηγηταὶ καὶ ἱστορικοὶ νεωτέρων χρόνων περὶ τῆς Κρήτης* (μέρος α') : «Κρητικά Χρονικά», Δ', σελ. 257 - 263.
 188.— *Ὁ ἐν Ἀμερικῇ Ἑλλήν ἀρχιμουσικὸς Δημήτριος Μητρόπουλος* : ΠΑΑ, 25, σελ. 7 - 8.

1951

- 189.— *Τὸ μεσαιωνικὸν σιχούργημα «βίος καὶ πολιτεία τινὸς δοκιμωτάτου καὶ σοφωτάτου γέροντος»* (Γουλιέλμου Wagner, Carmina Graeca medii aevi. Λειψία, 1874, σελ. 277 - 303) : ΒΖ, τόμ. 44, σελ. 304 - 314.

1952

- 190.— *Παρουσίασις εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ «Μεγάλου Λεξικοῦ τῆς ὁλῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης»* τοῦ Ἀρχαίου Ἐκδοτικοῦ Οἴκου Δημ. Δημητράκου : ΠΑΑ, 27, σελ. 49 - 52.

1953

- 191.— *Πρόλογος εἰς ἔκδοσιν «Μνημείων τῆς Κρητικῆς Ἱστορίας»* ὑπὸ Στρυγίου Σπανάκη, τόμοι 1 - 3 : τόμ. 3, Ἡράκλειον, σελ. ζ' - ιβ'.
- 192.— *Μᾶρκος Μουσοῦρος* : Ἐγκ. Λεξ. «Ἡλίου», τόμ. 13, σελ. 848 - 9.
- Πρβλ. καὶ ἔτος 1931, ἀριθ. 116.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ ΧΙΟΥ ΚΡΗΣ*

Οἱ χρόνοι τοὺς ὁποίους ἐκάλυψεν ἡ δρᾶσις ἱκανῶν καὶ λογίων πατριαρχῶν οἱοὶ Ἰερεμίας ὁ Β', Μελέτιος ὁ Πηγαῖς καὶ Κύριλλος ὁ Λούκαρις εἶναι ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος, οὐ μόνον διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μας ἱστορίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν μεγάλην φιλολογικὴν κίνησιν τοῦ ὑποδούλου (εἰς τοὺς Τούρκους ἢ Φράγκους) Ἐθνους. Ἰδιαιτέρως δι' ἡμᾶς τοὺς Κρητας σημαίνει τὸ πρᾶγμα, διότι οὐ μόνον ὁ Πηγαῖς, ὁ Λούκαρις καὶ ὁ ἐπίσκοπος Κυθήρων Μάξιμος Μαργουῦνιος, σὶ τρεῖς κυριαρχοῦσαι μορφαί, εἶναι Κρητες, ἀλλὰ καὶ πλῆθος ἄλλο λογίων κληρικῶν γνωρίζεται ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τῆς ἐν λόγῳ τριάδος, ἠγούμενοι, ἐπίσκοποι, μητροπολίται καὶ μοναχοί. Καὶ παρ' αὐτοὺς ὑπάρχουν πάντοτε οἱ μὴ Κρητες ἀλλ' ὀφείλοντες εἰς τὴν μεγαλόνησον τὴν μόρφωσίν των, ὅπως ὁ Γαβριὴλ Σεβήρος, ὁ μητροπολίτης Φιλαδελφείας.

Μία τῶν μορφῶν αὐτῶν, τὴν ὁποίαν μόλις δυνάμεθα σήμερον νὰ σκιαγραφήσωμεν ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφίαν του καὶ ἀπὸ ἔγγραφα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν του δρᾶσιν εἶναι ὁ πρῶτον μὲν διατελέσας καστροίνσιος τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, εἶτα δὲ ἐπίσκοπος Μηθύμνης (Λέσβου) καὶ μητροπολίτης Χίου, Ἰππόλυτος, Κρητής*.

Ι. ΟΝΟΜΑ - ΚΑΤΑΓΩΓΗ - ΜΟΡΦΩΣΙΣ

Ποῦ ἀκριβῶς ἐγεννήθη ὁ Ἰππόλυτος ἄγνωστον¹. Πάντως ἐαυτὸν

*) Τὰς κυριωτέρας εἰδήσεις περὶ Ἰππολύτου καὶ σχετικὴν ἀλληλογραφίαν, ὀφείλομεν πρῶτον εἰς τὸν Mart. Crusius, *Turcograeciae libri octo...* Basileae, 1584. Εἶτα ἐπληροφόρησαν ἡμᾶς ὁ Le Quien, *Oriens Christianus I*, Parisiis 1740, σσ. 932 - 934, 964, ὁ K. N. Σάθας, *ΝΦ* ἐν Ἀθήναις 1868, σ. 217, ὁ Ἀθ. Παπαδοπούλος Κεραμεύς, *Μαυρογορδάτειος Βιβλιοθήκη*, ἐν Κωνίλει 1881, σ. 20 σημ. 3 τῆς β' στήλης, εἶτα ὁ αὐτὸς Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ΝΦ μέρος Α', *ΕΦΣΚ ΙΖ*, 1886, σ. 52, ὁ Γεώργιος Ἰ. Ζολώτας, *Χιαζῶν καὶ Ἐρυθραϊκῶν ἐπιγραφῶν Συναγωγή*. Ἀθηνᾶ 20, 1908, σσ. 304 - 306 καὶ τέλος ὁ Κωνστ. Ι. Ἀμαντος, Ἀπὸ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῆς Χίου, *Ἑλληνικά* 4, 1931, σσ. 47 - 68, ἐν σσ. 46 - 49.

Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Ἰππολύτου (ἐπιστολαὶ του καὶ πρὸς αὐτὸν ἀπευθυνόμεναι, ἐδημοσιεύθη κατὰ καιροὺς ὑπὸ τῶν Crusius, Lamius, Σακκελιῶνος, Legrand, Νινολάκη, Παχνοῦ, Σιδερίδου, ὅπως φαίνεται ἐκ τοῦ ἐν τῇ παρούσῃ πίνακος. Χειρόγραφον ἀγιοταφικὸν τοῦ ἐν Κωνίλει Μετοχίου ὑπ' ἀριθ. 463, ἐν ᾧ περιέχεται ἀλληλογραφία τοῦ Ἰππολύτου, περιεγρᾶφη τὸ πρῶτον ὑπὸ Γ. Σοφοκλέους, Βιβλιογραφία *ΕΦΣΚ Α'*, 1863 σσ. 219 - 220.

¹) Ὁ Ζαβίρας, *Νέα Ἑλλάς*, Ἀθήνησι 1872, σ. 120 τὸν θεωρεῖ Χίτι

λέγει «Κρήτα»² καὶ ὑπὸ τοῦ Μελετίου Πηγᾶ καλεῖται «δμοπάτριος»³. Τὸ κατὰ κόσμον ὄνομά του ἦτο, φαίνεται, Ἰωάννης⁴, ἀφοῦ διὰ Μηνναῖα τῶν Ἰουλίου καὶ Αὐγούστου μηνῶν ἀνήκοντα ποτὲ εἰς αὐτόν, ἐγράφη ὅτι: ὑπῆρξε δὲ ποτε κτῆμα τὸ τεῦχος τοῦτο καὶ τινος «παπᾶ Ἰωάννου τοῦ ἐκ καστρισίου»⁵.

Χαρακτηριστικαὶ εἶναι αἱ σχέσεις τοῦ Ἰππολύτου πρὸς τοὺς Κρήτας ἱεράρχας τῆς ἐποχῆς του. Ἐξ αὐτῶν τὸν νεώτερον, Κύριλλον τὸν Λούκαριν (1572 - 1638) δὲν ἐγνώρισε προσωπικῶς, τοῦλάχιστον πρὸ τῶν ἐτῶν 1592 - 1593, ὅτε οὗτος διέτριψεν ἐν Κρήτῃ καὶ Κωνσταντινουπόλει⁶. Ὁ Λούκαρις εἶχεν ἐκπαιδευθῆ ἐν Κρήτῃ καὶ παρὰ Μελετίῳ τῷ Βλαστῷ⁷, ἀπεστάλη δὲ τὸ 1584 εἰς Βενετιάν παρὰ τῷ Μαξίμῳ Μαργουνίῳ, ὅπου καὶ διέμεινε μέχρι τοῦ 1588⁸. Ὁ Ἰππόλυτος πάλιν διετέλει τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ 1575 Μηθύμνης, ἐπομένως ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐγνώρισε τὸν Λούκαριν κατὰ τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν. Ἐπομένως ἢ ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ λαϊκοῦ ἔτι, καὶ κατὰ κόσμον Κωνσταντίνου Λουκάρεως (Σεπτ. 1591) πρὸς τὸν Ἰππόλυτον φράσις «σε γὰρ ἐγὼ μόνον οἶδα διδάσκαλον φιλόσοφον καὶ δεξαίμην Ἰππολύτου τοῦ πανιερωτάτου μίαν μᾶλλον ἐπιστολὴν ἢ τὸν ἐκ Λυδίας χρυσόν»⁹, δὲν ἀφορᾷ εἰς προσωπικὴν σχέσιν μαθητοῦ πρὸς διδάσκαλον. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ φράσις τοῦ Λουκάρεως «Οὐδὲς πατὴρ ἀποδώσει σου τῇ παιδεύσει τὰ γράμματα. Αὐθις δὲ ἐγνώκε πρὸς ὑμᾶς ἀφικέσθαι· οὐ γὰρ αὐτῷ θέμις τοῖς ἐν Παταβίῳ σοφοῖς τὰ συνηθείας ποιήσασθαι»¹⁰. Πατέρα, νομίζω, ἀποκαλεῖ ἐν προκειμένῳ ὁ Λούκαρις τὸν Μάξιμον Μαρ-

(ἐπειδὴ βέβαια εἶβεν αὐτὸν μητροπ. Χίου)! Οὐδὲ Κυθήριος ἦτο ὡς θεωρεῖ αὐτὸν ὁ Κ. Ἄμαντος, Ἑλληνικά 4, 1931, σ. 49 σημ. 5.

²) Εἰς ἐπιστολὴν τοῦ ἀπὸ 23 Φεβρ. 1592 δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ Ἐ. Legendre, BH XVII s. t., IV, 1896, σσ. 212 - 214.

³) «Ἐπιθυμοῦμεν γὰρ ὀλοφύχως πάντας ὑμᾶς, ὁμοπατρίους τε ὄντας...». Πρβλ. ΔΙΕΕ 1, 1883, σ. 58.

⁴) Καὶ διὰ τὴν μετονομασίαν οὗτοῦ εἰς Ἰππόλυτον.

⁵) Ἄ. Παπ. Κεραμεύς, Μαυρογορδ. Βιβλιοθ. σ. 20. Ὁ Κεραμεύς δὲν συνσχέτισε τὸν Ἰωάννην πρὸς τὸν Ἰππόλυτον.

⁶) Πρβλ. Χρυσόστομον Παπαδόπουλον, Κύριλλος Λούκαρις², ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 14 ἔξ. καὶ Ἄδ. Ν. Διαμαντόπουλον ἐν τόμῳ «Κύριλλος ὁ Λούκαρις» Ἀθῆναι 1936, σ. 26.

⁷) Πρβλ. Μ. Γεδεών, Οἱ διδάσκαλοι Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» Θ', 1889, σσ. 122 - 123, 131 - 133, 165 - 166, 181 - 184 καὶ Ἄδ. Ν. Διαμαντόπουλον, Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 25.

⁸) Περὶ τοῦ Βλαστοῦ πρβ. ὅσα ἐγράψα ἐν ΕΕΒΣ 18, 1948, σσ. 247 - 57 καὶ «Ἀθηνᾶ» 53, 1949, σσ. 85 - 93 καὶ 355. Ὁμοίως Β. Λαοῦρεδαν, «Κρητικὰ Χρονικά» 6, 1952, σσ. 42 - 47 καὶ Κ. Δ. Μέριτζιον, αὐτόθι σ. 272.

⁹) Ἐ. Legendre, BH de XVII s. τόμος IV, 1896, σ. 208.

γούνιον (1549 - 1602), ὁ ὁποῖος (κατὰ τὸν Λούκαριν) ἦτο ἄξιος ν' ἀποδώσῃ τὰ γράμματα (κατὰ λόγον τέχνης καὶ σοφίας) εἰς τὸν Ἰππόλυτον, παρὰ τοῦ ὁποῖου ὁ 19ετής Λούκαρις ἔγραφε «*μη περιόδης ἡμᾶς ὡσπερ νεοτιούς . . . ἀλλὰ γράφε συνεχῶς . . .*»⁹.

Ὡς πρὸς τὸν Μαργούνιον καὶ τὸν Μελέτιον Πηγᾶν, τούτους θὰ εἶχε γνωρίσει ὁ Ἰππόλυτος ἐν Κρήτῃ νέος, διότι ἀμφοτέρων φαίνεται πρεσβύτερος τὴν ἡλικίαν. Καὶ τοῦ μὲν Μαργουνίου ἐσώθη μία μόνον πρὸς τὸν Ἰππόλυτον ἐπιστολή, ἑτέρα δὲ τοῦ Πηγᾶ, ὁ ὁποῖος ἔγραψε καὶ ἐπικοινωνοῦν πρὸς τὸν Ἰππόλυτον καὶ ἄλλα πρόσωπα ἐν Κρήτῃ δευτέραν. Ἐκ δὲ τῶν πέντε σωθειῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰππολύτου μία ἔχει παραλήπτῃ τὸν Μαργούνιον.

Ἄλλὰ καὶ Γαβριὴλ τὸν Σεβῆρον (1541 - 1616) θὰ εἶχε πιθανῶς γνωρίσει ἐν Κρήτῃ ὁ Ἰππόλυτος, ἄνδρα σχετικώτατον πρὸς τὴν Κρήτην.

Ὡς πρὸς τὰς σπουδὰς τοῦ ἀνδρός, οὐδὲν μαρτυρεῖται. Τὴν φήμην του ὡς σοφοῦ καὶ τὴν ἰκανότητα τοῦ γράφειν τὸν ἕλληνα λόγον μαρτυροῦν διάφοροι ἐπιστολαὶ αὐτοῦ, πρὸς αὐτὸν καὶ περὶ αὐτοῦ. Ἡ Κρήτη κατὰ τὸν 15' αἰ. μεσοῦντα ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἐκθρέψῃ λογίους ἄνδρας, διότι συνέχιζεν ὑπὸ τοὺς Ἑνετοὺς τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν καὶ τὰ μοναστήριά της εἰς τὰ ὁποῖα δύο αἰῶνας πρὶν εἶχον ζήσει λόγοι ἀνδρῶς ὡς ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος καὶ ὁ Νεῖλος Δαμιλάς, ἦσαν κέντρα μαθήσεως καὶ συλλογῶν χειρῶν. Εἰς τὴν μάθησιν δὲ συνετέλει καὶ αὐτὴ ἡ μετὰ τῆς Ἑνετίας ἐπικοινωνία. Παρὰ ταῦτα δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφεύγῃ ὅτι οἱ κατὰ τὸν 15' αἰ. γράφοντες συνέχιζον τὴν καλλιέργειαν τοῦ λογοτεχνικοῦ εἴδους τῶν ἐπιστολῶν, ὅπου αἱ ἐπαινετικαὶ φράσεις σπανίως εἶναι πρωτότυποι, συνήθως δὲ λαμβάνονται ἀπὸ ἐπιστολικά ὑποδείγματα εὐρύτατα ἀκόμη κυκλοφοροῦντα. Διὰ τοῦτο φράσεις ὡς «*ἦνίκα τὸ κλεινόν του γράμμα ἐκομισάμην . . . ὄσης εὐμουσίας καὶ αἰτικισμοῦ εὐρον ἀνάπλεων*» κατανοοῦν κοινοὶ τύποι.

II. Ο ΤΙΤΛΟΣ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΙΝΣΙΟΥ

Ὁ Ἰππόλυτος ἀναφέρεται εἰς σημεῖωμα τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3 (τῶν ἀρχῶν 15' αἰ.) κώδικος τῆς ἱ. μνηῆς Λειμῶνος Λέσβου ὡς ἀκολούθως: (*7 βιβλία κομμάτια ε' ἰουλίον καὶ ἀγούστου ἐν βιβλίον' νοέμβριος ἕτερον βιβλίον' εὐχολόγιον' πραξαπόστολος· καὶ παλαιᾶ διαθήκη· καὶ εἶναι τοῦ κυροῦ Ἰππολύτου τοῦ ποτὲ μεθύμνης, καὶ μᾶς τὰ ἔδωσεν ὁ κύριος κωνσταντῆς λέου*). Ὁ περιγράψας τὸν κώδικα Ἄθ. Παπαδόπ. Κεραμεὺς ἐπάγεται: «*Ἐπῆρξε δὲ ποτε κτῆμα τὸ τεῦχος τοῦτο [Μηναῖα] καὶ τινος «παπᾶ Ἰωάννου τοῦ ἐκ καστρίσιου»*¹⁰.

¹⁰) Ἄ θ. Παπαδ. Κεραμεύς, Μαυρογορδάτειος Βιβλιοθήκη, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1884, σ. 20 σημ. 3.

Εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 133 κώδικα τῆς αὐτῆς ἰ. μονῆς, μηναιὸν Νοεμβρίου, ἀνέγνωσεν ὁ αὐτὸς Ἰ. Παπ. Κεραμεὺς τὸ ἑξῆς σημείωμα : «*Ἐπροσηλώθη τὸ παρὸν βιβλίον διὰ ψυχικὴν μου σωτηρία, ὑπὸ τοῦ ἐν μακαρία τῇ μνήμῃ Νικάνδρου, ἱερομονάχου ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ πατριωτάτου μητροπολίτου Μηθύμνης κυρίου Ἰππολύτου, τοῦ ἐκ νήσου Κηνηθώρας, καστρισίου*»¹¹.

Ὡς ἤδη εἶπον θεωρῶ τὸν πατᾶ Ἰωάννην καστρισίον καὶ τὸν Ἰππόλυτον καστρισίον τὸ αὐτὸ πρόσωπον. Ὅτι δ' εἶχε τοιοῦτον τίτλον, παρωνύμιον ἢ ἐνδεικτικὸν τόπου γεννήσεως ἐπίθετον ὁ Ἰππόλυτος, φαίνεται ἐκ τῶν πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῶν Ἀγνώστου τινὸς καὶ τοῦ Λουκάρεως γραφόντων «*Ἰππολύτω τῷ Καστρικίῳ*»¹² ὁ εἷς καὶ «*Ἰππολύτω τῷ Καστρισίῳ*»¹³ ὁ δεύτερος. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐκ Κρήτης καταγωγῆς τοῦ Ἰππολύτου, οὐδεμία μαρτυρία τρίτου δύναται νὰ μεταβάλῃ τὰ πράγματα, ἐφ' ὅσον ὁ ἴδιος ὀνομάζεται, ὡς ἤδη παρετήρησα «*Ἰππόλυτος Κρής*». Πιθανῶς δὲ τὸ «*Κυνηθώρας*» ν' ἀνεγνώσθη οὕτω ἀντὶ «*Κανδίας*». Τὸ «ἐκ καστρισίου» ὁμῶς τοῦ Κεραμέως δὲν φαίνεται εἰς ἐμὲ ὀρθόν. Διότι ὁ πατᾶ Ἰωάννης ἀπλούστατα ἔφερε τὸ ὄφφικιον τοῦ καστρισίου¹⁴, ὑπὸ τὸ ὅποιον καὶ ἔγινε γνωστός.

Τὸ ὄφφικιον τοῦτο ἐδίδοτο εἰς ἐπαρχιακὰς μητροπόλεις, κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, καὶ εἰς ἱερεῖς. Μάρτυς τούτων ὁ ὑπὸ τοῦ Crusius ἀναφερόμενος ὡς ὑπογράφας τὸ 1580 «*ὁ κατὰ πάντα δοῦλος τῆς σῆς παραγίγιτος ἱερεὺς ἡ κωνσταντῖνος ὁ πετριτζης, καὶ καστρισίος Χίου*»¹⁵. Ὁ ἐκδότης σχολιάσας τὴν παράδοξον λέξιν ἐσημείωσεν «*ut aliunde Καστρισίος, qui in liturgia tenet τὸ κάστριον τῶν θυμιαμάτων, quod ego thuribulum intelligo*»¹⁶. Ὑπάρχει ἐπομένως παράδειγμα ἱερέως — καστρισίου, τὸν ὅποιον πιθανώτατα αὐτὸς ὁ Ἰππόλυτος προεχείρισεν.

Ἄλλὰ τί τὸ τοιοῦτο ἀξίωμα ; Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὰ ἀξιώματα τῆς βυζαντινῆς ἀθλῆς παρέλαβεν, ἄλλα μὲν πρὸ τῆς ἀλώσεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἄλλα δὲ μετὰ τὴν ἀλωσιν, ἢ πατριαρχικὴ ἀθλή. Οὕτω καὶ μέγαν λογοθέτην ἀπέκτησε τὸ πατριαρχεῖον, τῆς λογοθεσίας οὔσης ὄφφικίου κοσμικοῦ πρίν. «*Ὁ καστροῦ τῆς βασιλικῆς τραπέζης*» διατελῶν ὑπὸ

¹¹) Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 93.

¹²) Χιακὰ Χρονικά 6, 1926, σ. 187.

¹³) Χιακὰ Χρονικά 6, 1926, σ. 186.

¹⁴) Περὶ τοῦ ὄφφικίου ἐκτενῶς καὶ διαφωτιστικῶς παλαιότερον ὁ Jacobus Gouar, Εὐχολόγιον sive Rituale Graecorum, editio secunda, Venetiis 1730, σσ. 235 - 236.

¹⁵) Turcograecia σ. 284.

¹⁶) Αὐτόθι σ. 285.

τὰς διαταγὰς τοῦ περιφανοῦς πραιποσίτου, ἔργον εἶχε νὰ μεταβιβάζη εἰς τοὺς προσκεκλημένους τὰ ἐκ τῆς βασιλικῆς τραπέζης ὡς δῶρα ἔξαποστελλόμενα φαγητὰ καὶ προπορευόμενος νὰ τοποθετῇ τοὺς προσκεκλημένους κύκλῳ τῆς βασιλικῆς τραπέζης, ὡς παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Κλητορολογίου τοῦ Φιλοθέου¹⁷: «προπορευομένων αὐτῆς (τῶν ἔξαγομένων δαιτυμόνων) τοῦ κλεινοῦ καστρησίου τῆς βασιλικῆς τιμίας τραπέζης» (II, 744,14).

Ἐπιπλέον ὁμοίως παλαιότερον τὸ ἀξίωμα ἐδόθη καὶ εἰς ἐκκλησιαστικὸν φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Περὶ βασιλείου τάξεως (Bonn II, σ. 870) ὅπου ὁ ὑπομνηματιστὴς ἐσημείωσεν «habebat quoque patriarcha suum castrensum, qui ejus camerarius quodammodo erat»! Κανστρίον δ' ἦτο τὸ κιβώτιον μὲ τὸν λίβανον καὶ τὰ ἀρώματα¹⁸.

Ἐπιπλέον εἰς παλαιὰν «τάξιν τῆς ἁγίας λειτουργίας κατὰ τὸν τύπον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας»¹⁹ ἀναγινώσκειται: «καὶ δευτέρως τὰς χεῖρας αὐτοῦ (ὁ ἀρχιερεὺς) ἴστανται τῆς καυτῆς δὲ ἔρχεται εἰς τῶν ἀρχόντων τοῦ ἐκωνομίου καὶ ἐπιδίδωσι τοῦτω, τὸ κανστρίον; (sic) καὶ προσκυνήσας ὑποχωρεῖ· κατέχοντος δὲ τοῦτω τοῦ ἀρχιερέως ἔρχεται παραντίκα ὁ δευτερεύων ἢ ὁ ἀρχιδιάκονος καὶ προσκυνήσας καὶ τὴν χεῖρα ἀσπασάμενος, ἀναλαμβάνεται τοῦτω· καὶ ὁ μὲν ἀρχιδιάκονος καὶ ὁ κανστρήσιος ἀπέρχονται ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης; καὶ προσκυνήσαντες ἴστανται ἀναμένοντες...καὶ τέλος κατελθὼν (ὁ ἀρχιερεὺς) ἀπ' αὐτῆς (τῆς κρηπίδος) ἐδύσει τὸν ἀρχοντα καὶ τὸν κανστρήσιον ἐκείσε ἐσιῶτας καὶ χειροκρατούμενος ὑπ' αὐτῶν ἀπέρχεται, τοῦ διακόνου προπορευομένου...ὁ μὲν κανστρήσιος ἀφαιρεῖ τὸ ὠμοφόριον τοῦ ἀρχιερέως, εἶτα λαμβάνει ἐκ τοῦ κανστρησίου τὸ κοντάκιον... (ὁ ἀρχιερεὺς) ἐπιδίδωσι τὸ κοντάκιον τῷ κανστρησίῳ καὶ ἀνέχει τὸ φαινόλιον τοῦ ἀρχιερέως ὁ κανστρήσιος...καὶ ἐπιτήθησιν αὐτῷ ὁ κανστρήσιος τὸ ὠμοφόριον» καὶ περαιτέρω «δίδωσι (ὁ ἀρχιερεὺς) τὸ κοντάκιον τῷ κανστρησίῳ· μετὰ δὲ τὸ δοξάσαι τοὺς ψάλτας ἔρχεται ὁ κανστρήσιος καὶ δίδωσι τῷ ἀρχιερεῖ τὰ πηνία»²⁰. Καὶ ὁ Ψευδο - Κωδινὸς ὁ Κουροπαλάτης εἰς τὸ: «Περὶ ὀφφικίων τῆς Μ. Ἐκκλησίας» παρέδωκε τὸν κανστρίσιον εἰς τὴν δευτέραν πεντάδα τῶν πατριαρχικῶν ἀρχόντων, κρατοῦντα τὸ κανστρίον τῶν θυ-

¹⁷) Φ. Κουκουλές, ΕΕΒΣ 10, 1933, σσ. 159 - 160.

¹⁸) Κατὰ ταῦτα ἡ λέξις ἔχει σχέσιν μὲ τὸ κανοῦν, ἢ τὸ κάνιστρον. Ἡ λέξις κάνιστρο, τὸ (ἐπὶ καλάθιου) δημόδης σήμερον.

¹⁹) Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Γενναδίου Ἀραμπατζόγλου, μητροπολίτου Ἡλιουπόλεως καὶ Θείρων, Φωτίειος Βιβλιοθήκη, Μέρος Δεύτερον, ἐν Κων)λει 1935 σσ. 235 - 240.

²⁰) Φωτίειος Βιβλιοθήκη Β' σσ. 235, 236, 237, 240.

μιαμάτων, ἀλλάσσοντα τὸν ἀρχιερέα κλπ.^{20α}. Ὡστε ὁ κανστρήσιος, ἢ κανστρήσιος, ἐνδύει τὸν ἀρχιερέα, κρατεῖ τὸ θυμιατόν, δίδει εἰς τὸν ἀρχιερέα τὸ εἰλητόν (κοντάκιον) καὶ τὰ δικηροτρύκηρα (πηνία) κλπ. ἀνεγίνωσκε δὲ καὶ τὸ τῆς Μ. Τρίτης Εὐαγγέλιον, ἐνὶ λόγῳ τὰ τοῦ νῦν Μεγάλου Ἐκκλησιαάρχου τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου τελεῖ καθήκοντα²¹. Ἐάν ἦτο ἱερεὺς ἢ διάκονος δὲν διασαφηνίζεται. Γνωρίζομεν ὅμως ὅτι τὴν 28ην Ὀκτωβρίου 1696 ἐν ἐγγράφῳ Ἀρτηνῶν πρὸς ἄρχοντας Ἐνετίας ὑπογράφεται «*Ἰωάννης ἱερεὺς ὁ Καστρίσιος καὶ ἐσχέτης σας*»²². Ἐφ' ὅσον τὸ ὀφφίκιον ἐδίδετο εἰς ἐγγάμους ἱερεῖς, ἦτο εὐκόλον νὰ ὀνομασθοῦν τὰ τέκνα τῶν *Καστρήσιοι* (πρβλ. τὰ ἐπώνυμα: Παπᾶς, Ἀρχιμανδρίτης, Διάκος, Ἀναγνώστης, Οἰκονόμος, Σακελλάριος, Ἱερομνήμων κ.λ.π.). Οὕτω συναντῶμεν τὸ 1789 *Δοῦκαν Καστρίσιον*²³, Πάτριον ἀρχιμανδρίτην τοῦ 15' αἰ. *Δανιὴλ Καστρήσιον*²⁴ καὶ τοὺς ἐκ Σταγῶν *Ἰωάννην Καστρήσιον* καὶ τὸν υἱὸν του *Νικόλαον*, ἀγιογράφους, φιλοτεχνήσαντας προσωπογραφίας τῶν κτιτόρων τοῦ ναοῦ Ἀγίου Στεφάνου Μετεώρου²⁵. Τὸ ἐπώνυμον Καστρίσιος ἀπαντᾷ τέλος εἰς Χανιά καὶ Ζάκυνθον^{25α}.

Συμφώνως πρὸς τ' ἀνωτέρω, ὁ Ἰππόλυτος ἀνήχθη εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ἐπισκόπου, διατελέσας πρὶν ἱερεὺς, ὀνόματι Ἰωάννης, κανστρίσιος ἀγνωστοῦ ποίας ἐπισκοπῆς. Ἄν ὅμως κρίνωμεν ἐκ τῆς πληροφορίας περὶ τῆς γνωριμίας του μὲ τὸν Θεοδοσίον Ζυγομαλᾶν, ἴσως τὸ ἀξίωμα τοῦτο εἶχεν ἐν τῷ Πατριαρχείῳ Κων)λεως.

Ὅντως ὑπάρχει δημοσιευμένον ἐγγραφοῦν συνοδικὸν τοῦ 7056 (= 1547) ἔτους «*Letterae Synodicae latinizantes Graecos excommunicantes, Constantinopoli confectae*»²⁶, τὸ ὁποῖον «*ἐγγράφη κατὰ μῆνα Νοέμβριον τοῦ 'ζνς' ἔτους ἰνδ. 'Ϛ'.*» Εἰς τὸ ἐν λόγῳ ἐγγρα-

^{20α}) Ράλλη καὶ Ποτλή, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων Ε', Ἀθήνησιν 1855 σσ. 531 - 532, 536 - 537.

²¹) Πρβλ. Μητροπολίτου Ἡλιουπόλεως καὶ Θείρων Γενναδίου, Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Α', Ἀθήναι 1953 σ. 396.

²²) Miclosich - Müller, Acta et Dipl. 3, σ. 278.

²³) Πρβλ. Β. Μυστακίδην, ΕΦΣΚ 27, 1900, σ. 386.

²⁴) Πρβλ. Περ. Γ. Ζερβέντην, Βυζαντις 2, 1911 - 1912, σσ. 281-296, Ἀπίθανον ἴσως οὕτως νὰ ἦτο ἀρχιμανδρίτης καὶ νὰ εἶχε συγχρόνως καὶ ὀφφίκιον κανστρινσίου.

²⁵) Ἀνακοίνωσις Π. Ζωγράφου ΕΕΒΣ Γ', 1926, σσ. 359 - 360.

^{25α}) Πρβλ. Στ. Ξανθοῦδίδην, ἐν Λαογραφίας 7, 1923, σ. 377 καὶ Λ. Χ. Ζώην, Λεξικὸν Ζακύνθου ἐν τῇ λέξει.

²⁶) Notice Biographique sur Jean et Théodore Zygomalas, par M. Émile Legrand professeur à l'école des Langues Orientales, (Paris 1889), σσ. 150 - 154.

φον υπογράφεται «ὁ κανστροίσιος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας Ἰωάννης ἱερεὺς» (sic)²⁷. Ἐὰν εἶναι οὗτος ὁ Ἰππόλυτος, ἤδη ἀπὸ τοῦ 1547 κανστροίσιος καὶ ἱερεὺς, δὲν δύναμαι νὰ βεβαιώσω, ἀλλ' οὐδὲ ν' ἀποκλείσω. Εἰς θετικὴν περίπτωσιν, ἢ ἡλικία του δὲν πρέπει νὰ ἦτο μικρότερα τῶν 22 - 25 ἐτῶν, ὁπότε τῷ 1593 θὰ ἦτο ἑβδομηκοντούτης.

III. ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΗΘΥΜΝΗΣ

Ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν βιβλίων του σημειωμάτων καὶ ἐξ ἄλλων εἰδήσεων σχετικῶν πρὸς τὴν μετάθεσίν του εἰς Χίον, εἶναι βέβαιοι ὅτι ὁ Ἰππόλυτος διετέλεσε μητροπολίτης τῆς ἐν Λέσβῳ Μηθύμνης. Πότε ἀκριβῶς χειροτονήθη ἄγνωστον. Ὑπὸ τὴν ιδιότητά του ταύτην ἐστάλη εἰς Χίον διὰ νὰ ἐνεργήσῃ ἀνακρίσεις κατὰ τοῦ ἐκεῖ μητροπολίτου Γαβριὴλ Καλικαντζάρου²⁸. Ὁ Ἰππόλυτος ἐδικαίωσε τὰ παράπονα τῶν Χίων καὶ ὁ Γαβριὴλ ἀπεμακρύνθη.

Σχετικῶς πρὸς τὴν τῆς αὐτοῦ ἀποστολὴν, ὁ Χῖος Μανουὴλ Μάξιμος γράφων πρὸς τὸν πρωτονοτάριον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Θεοδοσίον Ζυγομαλᾶν²⁹, λέγει περὶ τοῦ Ἰππολύτου: «*εὐεργέτης τῆς ἐμῆς ἀνεφάνη πατρίδος, ἄριστα τὸν κατὰ τοῦ Καλικαντζάρου ἀγῶνα ἐνοησάμενός τε καὶ διαπραξάμενος*» καὶ ζητῶν «*ἤπιόν τινα καὶ σοφίας ἐμπλεων*» μητροπολίτην, εὕρισκει τὸν «*Ἰππόλυτον, ἄνδρα καλὸν τε κάγαθὸν καὶ Μουσῶν τρέφειμον, ὡς καὶ αὐτὸς ἀκριβῶς οἶσθα*». Τοῦτον παρὰ τοῦ ἡμετέρου δεσπότη προσδοκῶμεν ἐαυτοῖς ἡγεμόνα...»³⁰.

Ὡστε ἡ ἀποστολὴ τοῦ Ἰππολύτου δὲν ὑπῆρξεν εὐκόλος, ἀφοῦ ἐχρειάσθη ν' ἀγωνισθῇ κατὰ τοῦ Καλικαντζάρου. Πότε ὅμως ἐγένεν αὕτη καὶ πότε ἠκολούθησεν ἢ ἐκ Μηθύμνης εἰς Χίον μετάθεσις; Τὸ γράμμα τοῦ Μανουὴλ Μαξίμου χρονολογεῖται ἀπὸ Χίου δ' ἐπὶ δέκα ἔλαφροβλιῶνος (= 14 Φεβρουαρίου) ἄνευ ἔτους. Ὁ Κ. Ἀμαντιος εἶκασεν ὅτι ἀφοῦ εἰς σ. 506 τῆς Turcograecia τοῦ Crusius «ἀναφέρονται τὸ 1575 μεταξὺ τῶν σοφῶν ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς καὶ ὁ μητροπολίτης Χίου Γαβριὴλ καὶ ὁ μητροπολίτης Χίου Ἰππόλυτος», ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι πάντως ὁ Ἰππόλυτος διαώρισθη τὸ 1575 κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ ἔτος ἔφυγεν ὁ Γαβριὴλ»³¹. Ἀλλὰ προσεκτικωτέρα ἀνάγνωσις τῆς Turcograecia δεικνύει, ὅτι ὁ Crusius κατέγραψε διαφόρους ἀρχιερεῖς ὑπὸ διαφόρους (ἢ καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς) χρονολογίας. Τοὺς δὲ τῆς Χίου ὡς ἀκολούθως:

²⁷) Ἐλθ' ἀνωτ. σ. 154.

²⁸) Περὶ τούτου ὁ Κ. Ι. Ἀμαντιος, Ἑλληνικά 4, 1931, σ. 47.

²⁹) Μ. Crusius, Turcograecia σσ. 253 - 254.

³⁰) Ἐκ τῆς φράσεως «ὡς καὶ σὺ αὐτὸς ἀκριβῶς οἶσθα» φανερὸν ὅτι ὁ Ζυγομαλᾶς ἐγνώριζε προσωπικῶς τὸν Ἰππόλυτον.

³¹) Ἑλληνικά 4, 1931, σ. 48 σημ. 1.

«ὁ μητροπολίτης Χίου, γαβριήλ, 1575. in Augusto.

ὁ χίου μητροπολίτης Ἰππόλυτος».

Κυμαίνονται δ' αἱ ἐν σσ. 506 - 507 τῆς Turcograecia ἀναγραφαὶ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1575 καὶ 1577 ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, εὗρηται δὲ μεταξὺ αὐτῶν (σ. 506) καὶ «ὁ μηθύμνης νεόφυτος». Κατὰ ταῦτα ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μανουὴλ Μαξίμου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐγράφη τῷ 1575 κατὰ Φεβρουάριον, ἀφοῦ ἀσφαλῶς κατὰ τὸν Αὐγουστον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὁ Ἰππόλυτος διετέλει ἐτι Χίου. Δοθέντος δ' ὅτι ὁ Ἰππόλυτος εὗρηται τῷ 1577 ἀσφαλῶς Χίου, ὡς ἔξ ἐπιγραφῆς χρονολογημένης τῷ 7085 «ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Χίου Ἰππόλυτος»⁸², ἡ ἐπιστολὴ πρέπει νὰ εἶναι ἢ τῆς 14ης Φεβρουαρίου 1576 ἢ τῆς 14ης Φεβρουαρίου 1577. Ἐπειδὴ ὁμως ὁ Γαβριήλ Καλικάντζαρος καθηρέθη οὐχὶ τὸ 1575 ἢ 1576 ἀλλὰ μόλις τὸ 1577⁸³, ἔπεται ὅτι τόσον ἡ ἀποστολὴ τοῦ Ἰππολύτου Μηθύμνης εἰς Χίον, ὅσον καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Γαβριήλ ἐκ τῆς ἐπισκοπῆς Χίου ἔλαβεν χώραν τὸν χειμῶνα τοῦ 1576 - 1577 καὶ ἐν συνεχείᾳ τὴν μὲν ἐπισκοπὴν Χίου κατέλαβεν ὁ Ἰππόλυτος, εἰς δὲ τὴν Μηθύμνης ἐξελέγη ὁ ὑπὸ τοῦ Κρουσίου ἀναφερόμενος Νεόφυτος. Πράγματι ὁ Θεοδ. Ζυγομαλάς εἰς περιοδεΐαν του ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον, παραγγελία τοῦ Ἱερεμίου Β' ἐπιχειρηθεῖση^{83α}, τῆς ὁποίας ἔναρξιν ἔκαμε τὴν 10ην Ὀκτωβρ. 1576, εὗρίσκει τῆς μὲν Χίου μητροπολίτην τὸν Ἰππόλυτον, τῆς δὲ Μηθύμνης τὸν Νεόφυτον^{83β}. «Ὁ Χίου ταπεινὸς μητροπολίτης Ἰππόλυτος», πρέπει νὰ ὑπέγραψεν οὕτω τῷ 1577.

IV. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΧΙΟΥ

Προβληματικὰ εἶναι καὶ τὰ τῆς παραμονῆς τοῦ Ἰππολύτου εἰς Χίον. Ἡ μετάθεσις του ἐγένετο ἐπὶ πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Β' κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ πατριαρχεΐαν (1572 - 1579). Ἐπόμενον ἦτο ὅτι ὁ Ἰππόλυτος δὲν θὰ ἦτο ἀρεστὸς εἰς τὸν διάδοχον τοῦ Ἱερεμίου Μητροφάνην Γ'⁸⁴, ὑπὸ τοῦ ὁποίου καὶ καθηρέθη. Ὁ Μητροφάνης οὗτος, Καισαρείας τὸ πρῖν, ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τὸ πρῶτον ἢ εὐθύς ἢ μετὰ τὸν Ἰανουάριον 1565 καὶ παρέμεινε μέχρι τῆς 4 Μαΐου 1572. Κα-

⁸²) Γεωργίου Ζολώτα, Ἐπιγραφαὶ Χίου ἀνέκδοτοι, Ἀθηνᾶ 20, 1908, σ. 305.

⁸³) Κ. Ἀμαντος, Ἑλληνικά 4, σ. 47, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ ὅτι τὸ 1575 ἐπαύθη καὶ τὸ 1577 καθηρέθη, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθόν, διότι οἱ ἀρχιερεῖς κατὰ βασιβαζόμενοι τοῦ θρόνου καθηροῦντο.

^{83α}) Legend, Notice biographique sur Zygomalas, σ. 187.

^{83β}) Legend, Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 199.

⁸⁴) Ἡ σουλτανικὴ διαταγὴ τῆς ἐξορίας ἐξεδόθη τὴν 7ην Ἀπριλίου 1573. Πρβλ. Σάρδεων Γεργανόβ, Συμβολὴ εἰς τοὺς Πιτρχ. Καταλόγους...Α' σ. 43.

ταβιβασθείς τοῦ θρόνου, ἔλαβεν εἰς ζωάρκειάν του τὰς μητροπόλεις Λαρίσης καὶ Χίου, ἐξ ὧν τηρήσας δι' ἑαυτὸν τὴν δευτέραν (Χίου), ἐπώλησε τὴν Λαρίσης ἀντὶ χιλίων φλωριῶν. Πεπαυμένος διέμενεν ἐν ἀρχῇ ἐν Χάλκῃ, ἀλλ' εἶτα ἐξωρίσθη εἰς Ἅγιον Ὄρος⁸⁵. Τότε, μετὰ τὴν ἐξορίαν του, θὰ τοῦ ἀφηρέθη καὶ ἡ κάρπωσις τῆς ἐπισκοπῆς Χίου καὶ ὑπὸ τοῦ Ἱερεμίου ἐστάλη ὡς Χίου ὁ Γαβριὴλ (πάντως οὐχὶ τῷ 1571, ὅτε ὑποθέτει ὁ Ἄμαντος, ἀλλὰ μετὰ τὸ 1572). Εἶχεν ἐπομένως εἰδικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν νῆσον καὶ εἰς αὐτό, πιθανῶς τὴν πλήρωσιν τῆς μητροπόλεως ὑπὸ Ἱερεμίου τοῦ Β', ὀφείλεται ἡ προσωπικὴ πρὸς τὸν Ἱππόλυτον ἀντίθεσις του. Ὁ Μητροφάνης Γ' ἀνῆλθε τὸ δεύτερον εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον τὴν 29ῃν Νοεμβρίου 1579, ἀπέθανε δ' ἐπὶ τοῦ θρόνου τὴν 9ῃν Αὐγούστου 1580⁸⁶. Κατὰ τὸ ὀλιγόμηρον αὐτὸ διάστημα ἐνήργησε τὴν καθαίρεσιν τοῦ Ἱππολύτου καὶ ἐζήτησεν ὅπως αὐτὴ ἐπικροτηθῇ ὑπὸ τῶν Χίων. Τὴν σχετικὴν ἀλληλογραφίαν διέσωσαν ὁ Crusius. Εἰς ἐπιστολήν του ὁ Χίος ἱατρός *Ἰωάννης Κορέσης* πρὸς τὸν αὐτὸν ὡς ἄνω Θεοδόσιον Ζυγομαλάν, ζητεῖ, ὅπως ληφθῇ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου μέριμνα διὰ νὰ διοικηθῇ εἰς τὸ μέλλον ἡ Χίος ὑπὸ ἐντοπίου ἀρχιερέως, ἀποστελλομένου ἐκ τῆς βασιλευούσης, «*ὅπως τύχωμεν τοῦ καλῶς προσησομένου αὐτόθεν Χίου*»⁸⁷. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Μητροφάνην Γ', ἐγράφη δ' ἀπὸ Χίου Αὐγούστου ε'. Δεδομένου ὅτι τὴν 5 Αὐγούστου 1579 ἐπατριάρχευεν ἀκόμη ὁ Ἱερεμίας Β', τὴν δὲ 5 Αὐγούστου 1581 ὁ Μητροφάνης Γ' ἦτο πρὸ πολλοῦ νεκρός, ἡ 5 Αὐγούστου δύναται νὰ εἶναι μόνον τοῦ 1580. Ἐγράφη δ' ἐπὶ τῇ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου ἀναγγελίᾳ τῆς καθαίρεσεως τοῦ Ἱππολύτου, ἡ ὁποία κατὰ ταῦτα θὰ εἶχεν ἀποφασισθῇ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1580, καὶ ἐγνωστοποιήθη διὰ πατριαρχικοῦ γράμματος πρὸς τοὺς Χίους, τὸ ὁποῖον «*οὐ μόνον...τὴν τοῦ Ἱππολύτου καθαίρεσιν καταγγέλλει, ἀλλὰ καὶ ὅπερ πάσαι ἡμῖν ἐφετὸν ἦν καὶ δι' ὁπολλάκις ἐκέταται...γεγόναμεν,....ὅπως σὺφρονος καὶ κοσμίου καὶ κατὰ θεὸν ζῶντος τύχωμεν ἀρχιερέως*»⁸⁸. Ζητεῖται δ' ἐν συνεχείᾳ, ὅπως εἰς ἐκ τῶν δύο Χίων τῶν ὑπηρετούντων ἐν τοῖς πατριαρχείοις «*ὁ ὀσιώτατος τῆς σῆς παναγιότητος κελλάριος καὶ ἕτερος ὀνόματι Θεόφιλος*»⁸⁹, προκριθῶν διὰ τὴν μητρόπολιν Χίου.

Τὴν ἀναφορὰν ταύτην οὐδέποτε ἀνέγνωσε Μητροφάνης ὁ Γ', τοῦ

⁸⁵) Μητροπ. Σάροδεων Γερμανοῦ, Συμβολὴ εἰς τοὺς Πατριαρχικούς Καταλόγους Κων)λεως ἀπὸ τῆς ἀλώσεως καὶ ἐξῆς, ἐν Κων)λει 1938 Α' σ. 86 καὶ 40 - 48, 48 - 60, ὅπου τὰ κατὰ τοὺς δύο τοὺτους πατριάρχας.

⁸⁶) Turcograecia σ. 307.

⁸⁷) Turcograecia σ. 283.

⁸⁸) Αὐτόθι.

ὁποίου ὁ θάνατος ἐπῆλθε τετραήμερον μετὰ τὴν σύνταξιν αὐτῆς. Τοῦτο ἐρμηνεύει διατι ἡ καθαίρεσις δὲν ἴσχυσεν, ὁ Ἰππόλυτος παρέμεινεν ἐν Χίῳ, καί, ἀντενεργῶν εἰς τ' ἀποφασισθέντα, ἔγραψεν οὐχὶ πρὸς τὸν Μητροφάνην, οὐδὲ πρὸς τὸν διαδεχθέντα αὐτὸν Ἱερεμίαν Β', ἐξόριστον τέως, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ὀφφικιαλίους τῆς Μ. Ἐκκλησίας³⁹. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο κείμενον τοῦ Ἰππολύτου ἀναδημοσιεύω ἐν τέλει τῆς παρουσίης μελέτης. Διὰ τοῦ γράμματος τούτου 23 Σεπτεμβρίου (1580) παραπονεῖται ὁ Ἰππόλυτος ὅτι δὲν ἔτυχεν ἀπαντήσεως ἀπὸ τοὺς ὀφφικιαλίους (εἰς τοὺς ὁποίους καὶ προηγουμένως εἶχεν ἀσφαλῶς γράψει), ὑπόσχεται ὅτι θὰ θεραπεύσῃ τοῦ λοιποῦ τὰς ζητήσεις των (οἰκονομικὰς βεβαίως): «καὶ εἰ οὐκ ἐτελέσαμεν ἕως νῦν, ἀπὸ τοῦδε ἐκτελέσομεν, ὅσον τὸ κατὰ δύναμιν»⁴⁰. Καὶ χρηματικὸν τι ποσὸν στέλλει ὁ Ἰππόλυτος γράφων: «Υποδέχεσθε δὲ καὶ ὡς ὁ Χριστὸς τῆς χήρας τὰ δύο λεπτά, τὰ χάριν ἐθλογίας σιελλόμενα παρ' ἡμῶν μετὰ (=διὰ) τοῦ ἡμετέρου ἐντιμοιότητος ἐκκλησιαάρχου παπᾶ κυρίου Μιχαήλου τοῦ Ἐλεμβούρκου»⁴¹. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω φαίνεται ὅτι ὁ Ἰππόλυτος δὲν εἶχε προλάβει ν' ἀπομακρυνθῇ τῆς Νήσου, ἐπομένως ἡ καθαίρεσις του δὲν εἶχεν ἐκτελεσθῇ, καὶ διετήρει πιστὸν τὸν τῆς Χίου Μέγαν Ἐκκλησιαάρχην⁴².

Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Ἱερεμίου Β' εἰς τὸν θρόνον ἐτακτοποίησε τὰ πράγματα. Εἰς γράμμα του πρὸς τοὺς «ἐντιμοιότατους κληρικούς, θεοσεβάστους ἱερεῖς καὶ χορηίους ἀρχοντίας Χίου»⁴³ ἐκήρυξε τὰς σχετικὰς πρὸς τὸν Ἰππόλυτον ἀποφάσεις τοῦ προκατόχου του «ἀκύρους καὶ ἀνισχύρους» καὶ ἀφωρισμένον τὸν ἀκολουθοῦντα αὐτάς.

Ἄλλ' αἱ ταλαιπωρίαί τοῦ Ἰππολύτου δὲν ἔληξαν. Τὸ 1585 ὁ πρῶν Κων)λεως Ἱερεμίας ὁ Β', ἐξόριστος εἰς Ρόδον, ζητεῖ τὴν Χίον «πρὸς ἀνάπανσιν διὰ τὰ χρειώδη» αὐτοῦ, ἐπειδὴ ὁμοῦς ὁ πατριάρχης Θεόληπτος θὰ προέβαινεν εἰς τὴν τοιαύτην παραχώρησιν μόνον ἐπὶ τῷ ὄρφ τῆς ὀριστικῆς παραιτήσεως τοῦ ἐξορίστου πατριάρχου ἀπὸ τὴν ἐπιδίωξιν πατριαρχείας, τὸ πρᾶγμα ματαιοῦται καὶ ὁ Ἰππόλυτος ἐξακολουθεῖ παραμένων εἰς Χίον⁴⁴. Φαίνεται δ' ὅτι ἔκτοτε παραμένει ἀνενόχλητος

³⁹) Καὶ εἰς τὰς δύο πεντάδας τῶν ἀρχόντων πλὴν τοῦ καστρινεῖου, ὃν δὲν προσφωνεῖ.

⁴⁰) Turcograecia σ. 305.

⁴¹) Αὐτόθι.

⁴²) Οὗτος δὲν ὑπογράφει τὴν κατὰ τοῦ Ἰππολύτου ἐν Turcograecia σσ. 283-285 ἀναφορὰν τῶν Χίων καὶ τῶν ὀφφικιαλίων τῆς μητροπόλεως Χίου.

⁴³) Παχὺς, Χιακὰ Χρονικά 6, 1926, σ. 189.

⁴⁴) Κ. Ν. Σάθρα, Βιογραφικὸν Σχεδιάσμα περὶ Ἱερεμίου Β', ἐν Ἀθήναις 1870, σσ. 154 - 156.

μέχρι τοῦ 1592, διότι ἡ κατά τὰ ἔτη αὐτὰ ἀλληλογραφία του δεικνύει αὐτὸν ὡς ἐνεργὸν μητροπολίτην Χίου⁴⁵. Μικρὰν μόνον διακοπὴν ὑποθέτουν περὶ τὸ 1590, ὅτε, κατά τὴν τρίτην πατριαρχεῖαν Ἱερεμίου τοῦ Β' (1586 - 1595) ὑπογράφει ὡς μητροπολίτης Χίου τὸ 1590 Μητροφάνης <ὁ Λίβυστρος>⁴⁶ συνοδικόν τι γράμμα⁴⁷. Ὑποτίθεται δ' ὅτι, ἀφοῦ ὁ Ἱππόλυτος προσφωνεῖται κατά Σελτ. 1591 ὑπὸ τοῦ Λουκάρεως ὡς Χίου, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν μητρόπολιν ταύτην πρὸς τῆς ἡμερομηνίας ταύτης, ἐὰν βεβαίως εἶχε νομίμως ἀπομακρυνθῆ⁴⁸.

Κατ' ἐμὲ κριτὴν ἡ μονήρης μαρτυρία δὲν εὐσταθεῖ. Εἰς τὴν tabula IV τοῦ συγγράμματος τοῦ Regel, ὅπου ἡ φωτοτυπία τοῦ ἐγγράφου τοῦ 1590, ἀναγινώσκω οὐχὶ ὁ Χίου Μητροφάνης, ἀλλὰ ὁ Χίου μητρο<πολίτης...>.

Ὁ χρόνος καὶ οἱ λόγοι τῆς ἀπομακρύνσεώς του ἐκ τῆς μητροπόλεως Χίου ὑποσημαίνονται ἐν ἐπιστολῇ Μελετίου τοῦ Πηγαῦ πρὸς αὐτὸν γραφείσῃ ἐκ Κων)λεως τὸ 1593 : « Ἄλλ' εἰ σὺ ἐχθρῶν ἐπιχειρίας τῆς ἔδρας κατεβιάσθης ἀδίκως τῆς ἱερᾶς, πραγμάτων ἀπήλλαξαι. . . ἔχεις δὲ καὶ ποῖ τραπεῖς, τὰ τῆς εὐσεβείας οὐδὲν ἤτιον ἐνδείξει⁴⁹ τοῦτο μὲν τοῖς θεοπνεύστοις ἐπαγρυπνῶν γράμμασι, τοῦτο δὲ δι' ὧν καὶ πράττεις καὶ λέγεις, χειραγωγῶν τοὺς πεπλανημένους»⁵⁰. Ὁ Ἱππόλυτος δὲν φαίνεται ὅτι προσεπάθησε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν μητρόπολιν του. Ἀποστολὴν ἄλλην εὗρεν ὠφελιμωτέραν, ὅπως μεταβῆ εἰς Κρήτην καὶ ἐκεῖ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὸ στεροῦμενον ἀρχιερέων ὀρθόδοξον πλήρωμα. Εἶναι γνωστόν, ὅτι οἱ Ἑνετοὶ ἀπηγόρευον τὴν μόνιμον διαβίωσιν ἐν Κρήτῃ ὀρθοδόξων (Ἑλλήνων) ἀρχιερέων, φοβούμενοι ὑποκίνησιν ἐκ μέρους των ἐπαναστάσεως ἢ ἄσκησιν φιλοτουρκικοῦ πολιτικῆς⁵¹, καὶ ὅτι ἡ προσπάθεια πρὸς συγκρότησιν τοπικῆς ὀρθοδόξου Συνόδου ἀπέτυχεν. Ἐπομένως μόνον κατ' ἐξαιρέσειν ἠδύνατο νὰ διαμείνῃ ἀρχιερεὺς ὀρθόδοξος ἐν Κρήτῃ, κρυπτόμενος ἢ ἀπρακτῶν ἢ ἀνεκτὸς ἀπλῶς ὑπὸ τῶν ἐντοπίων. Ἀνοχὴν φαίνεται ὅτι ἐπέδειξαν

⁴⁵) Πρβλ. τὸν περαιτέρω Πίνακα τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ἱππολύτου.

⁴⁶) Ἄσχετος πρὸς Μητροφάνην Γ' οἰκ. πατριάρχη († 1580). Πρβλ. "Αμαντων, Ἑλληνικά 4, 1931, σ. 50.

⁴⁷) Regel, Analecta Byzantino-russica I, Sanct Peterburg 1876 σ. 90.

⁴⁸) Περὶ τούτου ἀμφιβάλλει καὶ ὁ Ἄμαντος, Ἐνθ' ἄνω.

⁴⁹) Ἄντι ἐνδείξεως, ὡς ἐδημοσιεύθη.

⁵⁰) Νέα Σιών 13, 1913, σ. 71, πρβλ. περαιτέρω.

⁵¹) Ἡ Τουρκία ἀπεναντίας ἐπέτρεπε τὴν ὑπαρξίν ἀρχιερέων Ἑλλήνων καὶ ὀρθοδόξων εἰς τὰς ὑπ' αὐτῆς κατεχομένας ἑλληνικὰς ἐπαρχίας τῆς Ἀνατολῆς, μόλις δὲ ἐπάτησεν εἰς τὴν Κρήτην (1645) ἀποκατέστησε τὸ κύρος τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου ἐν τῇ μεγαλονήσῳ.

οἱ Ἐνετοὶ πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰππολύτου, διὰ τε τὴν ἡλικίαν καὶ τὰς ἀγαθὰς πρὸς αὐτὸν σχέσεις ὑποκειμένων εἰς τὴν Γαληνοτάτην ἱεραρχῶν.

Πάντως ἐν Κρήτῃ, καὶ δὴ τῷ διαμερίσματι τοῦ Χάνδακος, εὐρέθη ὁ Ἰππόλυτος κατὰ τὸν θάνατον καὶ τὴν κηδεῖαν τῆς Εὐλογίας μοναχῆς (κατὰ κόσμον Εὐγενίας) ἀδελφῆς τοῦ περικλεοῦς πατριάρχου Ἀλεξινδρείας Μελετίου τοῦ Πηγᾶ, προέστη δὲ τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας. Τούτου ἔνεκεν ὁ Μελέτιος ἠὲχαρίστησε τὸν τε μητροπολίτην καὶ τοὺς συμμετασχόντας ἡγουμένους «*Ἰππολύτῳ τῷ πανιερωτάτῳ πρῶν Χίου καὶ τοῖς πανοσιωτάτοις ἡγουμένοις... Νικηφόρῳ Ἀρχαδίου*⁵³, *Λαυρεντίῳ Βροντηρίου...*», πάντας δ' ἀποκαλεῖ ἐκεῖ «*ὄμοπατρίους*» ἐπιβεβαιῶν τὴν ἐκ Κρήτης καταγωγήν τοῦ Ἰππολύτου⁵⁴. «*Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὑμεῖς, Κρητῆς ἔμοι οὐκ εὐνομώτατοι μόνον (καθὼς ὑμᾶς γεραίροισι τῆς ἔξω σοφίας οἱ τρόφιμοι) ἀλλὰ καὶ τῆς ὀρθοδόξου παιδείας γνήσιοι παῖδες, παιδείας τε καὶ ἄλλης ἀρετῆς πεπληρωμένοι, θεραπεύκατέ μου τὰς ὁδύνας, τὰ σπλάγχνα, τὴν καρδίαν, κηδεύσαντες γύναιον ὄσιον*»⁵⁴.

Αἱ ἐνδείξεις αὗται εἶναι αἱ τελευταῖαι περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Ἰππολύτου, οὐ μόνον ἐν Κρήτῃ ἀλλὰ καὶ ἐν ζωῇ.

V. Η ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΙΠΠΟΥΛΤΟΥ ΓΝΩΜΗ ΤΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΤΟΥ

Ὑπῆρξε λίαν κολακευτικὴ, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφίαν του.

Οὕτω, Γεώργιος ὁ Αἰτωλός⁵⁵ ἔγραφεν: «*Οὐ γὰρ ἔγνων πειροσασθαί σου, τοῦ δημοσθενικῆς εὐποροῦντος γλώττης· οὐ μόνον, ὅτι πάλαι τοῦτο ἀπειπεῖν ἠθέλησαμεν, ἀλλ' ὅπως ἐπιστολῇ σου ἐντυχῶν συνοργιάσασθαί σοι δυνηθῶ, τῷ τὴν σοφίαν τῶν πάλαι οὐδὲν διαφέροντι*». Καί: «*Ἐγὼ ἤνικα τὸ κλεινόν σου γράμμα ἔκομισάμην...νάρκη μου ταῖν χεροῖν ἐπεισέφρησε τότε, καὶ ἀνελιξάμενος, ὄσης εὐμουσίας καὶ ἀττικισμοῦ εἶθρον ἀνάπλεων*»!⁵⁶

⁵³) Πρόκειται περὶ τῆς μονῆς Ἐπανωσήφη.

⁵⁴) Περὶ τῆς ἐπιστολῆς πρβλ. περαιτέρω, καὶ ΔΙΕΕ 1, 1883, σσ. 58 - 60. Περὶ τῆς κηδεῖας τῆς Εὐλογίας πρβλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Νικηφόρος ἡγούμενος Ἀρχαδίου καὶ πρωτοσύγκελλος τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου Ἀλεξανδρείας «Κρητικὴ Ἔστια» τεύχος 6, Σεπτ. 1949, σσ. 6 - 7.

⁵⁴) ΔΙΕΕ 1, 1883, σ. 59.

⁵⁵) ΕΦΣΚ ΙΖ', 1886, σ. 62. Τὰς αὐτὰς περιόδου φράσεις μετεχειρίσθη μετὰ ταῦτα ὁ Ἰππόλυτος εἰς τὴν πρὸς Λούκαριν ἐπιστολὴν του Legend, BH de XVII s. IV. 1896, σ. 213.

⁵⁶) Χιακὰ Χρονικά 6, 1926, σ. 137 εἰς τὸν στίχον 2 ἀντι ἐυφρονίως ἔγραψα

Ἐπιστολῆς δὲ πρὸς τὸν Ἰππόλυτον ἔπονται οἱ κάτωθι στίχοι, ὀφειλόμενοι εἰς κάλαμον Κρητός :

*Αὔδαέ μοι παιρὶς, αὔδαε, Κρήτα, τίς σε φιλάει;
τίς τέκνων γλυκερῶν εὐφρονέως σέβεται;
πάντας δ' ἐκδικούς φίλους μόνον ἢ δ' ἔρατεινούς
ἀσπάζου δῶρα πλεῖστα χαριζομένη⁵⁷.*

Χαρακτηριστικά εἶναι ὅσα ὁ Λούκαρις γράφει πρὸς τὸν Ἰππόλυτον, σημειωθέντα ἤδη⁵⁸, καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἰππολύτου, γράψαντος καὶ δίστιχον ἐν τέλει ποίημα εἰς τὸν Κωνσταντῖνον⁵⁹. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Πηγᾶς ἐκφράζεται περὶ τῆς θεολογικῆς μορφώσεως καὶ τῆς δυνατότητος τοῦ Ἰππολύτου νὰ καταστῆ ὠφέλιμος : « Ἄλλ' εἰ σύ, ἐχθρῶν ἐπηρεαίαις τῆς ἔδρας κατεβιάσθης ἀδίκως τῆς Ἱεράς, πραγμάτων ἀπῆλλαξαι... ἔχεις δὲ καὶ ποῖ τραπεῖς, τὰ τῆς ἀσεβείας οὐδὲν ἦτιον ἐνδείξεις· τοῦτο μὲν τοῖς θεοπνεύστοις ἐπαρῶντων γράμμασι, τοῦτο δὲ δι' ὧν καὶ πράττεις καὶ λέγεις χειραγωγῶν τοὺς πεπλανημένους »⁶⁰.

Καὶ κατὰ Μανουὴλ Χῖον γράφοντα εἰς Ζυγομαλᾶν, « τὸν Ἰππόλυτον φημί ἄνδρα καλὸν κάγαθὸν καὶ μουσῶν τροφίμον, ὡς καὶ αὐτὸς ἀκριβῶς οἶσθα »⁶¹.

Πάντας ὁμοῦ τοὺς γράψαντας περὶ Ἰππολύτου ὑπερβαίνει εἰς ἔπαινον αὐτὸς ὁ σύγχρονός του Martinus Crusius γράψας περὶ αὐτοῦ ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐπιστολῆς του τῆς δημοσιευθείσης ἐν Turcograecia (σ. 306) τὰ ἐπόμενα : « Est caetero quin ea admodum erudita, et humanitatis reverentiaequae plena. Fortassis Graecia hodie non multos ita doctos viros habet ».

VI. ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

1.—*Τοῖς σοφωτάτοις καὶ λογιωτάτοις καὶ ἐντιμοτάτοις κληρικοῖς τῆς τοῦ Θεοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας...*

Incipit : Τὸ τῆς ἡχοῦς ὑστερόφωνον...

Desinit : Ἐρωσθε σὺν πίσῃ ἐν Θεῷ εὐτυχία. Μαιμακτηριῶνος

εὐφρονέως διὰ τὸ μέτρον, καὶ εἰς τὸν στίχον 3 ἀντὶ ἔρατεινοῖς, ἔρατεινοῦς διὰ τὸ νόημα.

⁵⁷) Πρβλ. ἀνωτέρω σ. 37.

⁵⁸) Legend, Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 214.

⁵⁹) Νέα Σιών 13, 1913, σ. 71.

⁶⁰) Turcograecia σ. 253.

⁶¹) Περὶ τοῦ Γεωργίου Αἰτωλοῦ (1525 - 1580) πρβλ. σὺν ταῖς ἄλλαις τὴν μελέτην τοῦ D. Russo Gheorghe Etolianul ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τοῦ Studii Istoricе Greco - Române opere postume, Bucuresti 1939, σσ. 37 - 43.

κ' ἐπὶ γ' φθίνοντος. † Χίου ταπεινὸς μητροπολίτης Ἰππόλυτος καὶ κατὰ πάντα ὑμέτερος ἐν Χριστιῶ ἀδελφός.

M. Crusius, Turcograecia σσ. 304 · 6.

2.—Ἰππολύτῳ τῷ πανιερωτάτῳ Χίου Κωνσταντίνος <ὁ Λούκαρις> εὖ πράττειν.

Incipit: Ἐίδει μὲν ἡμᾶς τὴν τοῦ Θαμύριδος τοῦ Θρακὸς ἀκηκοότις τελευτήν, ὃς ταῖς μούσαις οὐκ ἐδυγχῶς ἀνεφθέγγατο, σιγὴν τιμῆσαι τὰ μέγιστα.

Desinit: Αἰδῆς δὲ ἔγνωκε πρὸς ὑμᾶς ἀφικέσθαι· οὐ γὰρ αὐτῷ θέμις τοῖς ἐν Παταβίῳ σοφοῖς τὰ συνηθείας ποιήσασθαι. Ἐρρωσο. Ἐνετίηθεν, μαιμακτηριῶνος, ἀφ' ἧ' (= Σεπτέμβριος 1591).

Legend, BH XVII s. IV, 1896, σσ. 208.

3.—Ἰππόλυτος Κρής, ὁ ταπεινὸς Χίου ἐπίσκοπος τῷ ἔλλογιμοτάτῳ κυρίῳ Κωνσταντίνῳ τῷ Λουκάρι εὖ πράττειν.

Incipit: Ὁ τοῖς γράμμασί σου τῷ ὄντι κέντρον πειθοῦς ἔπεισι καὶ χάριτος θέλξειν ἐνεισὶν τοῖς ἀναγινώσκουσι...

Desinit: ὁ γὰρ τοῦ Κροίσου θησανρὸς τῶν πεμπομένων γραμμάτων σου ἦτιον... Ἐλαφηβολιῶνος δις δέκα ἐπὶ τρισὶ φθίνοντος (ἀφ' ἧβ') [23 Φεβρ. 1592].

Legend, BH XVII s. IV, 1896, σσ. 212 - 214. Γ. Ζολώτας Ἀθηνᾶ 20, 1908, σ. 206.

4.—Τῷ πανιερωτάτῳ μητροπολίτῃ Χίου καὶ σοφωτάτῳ ἀνδρὶ Κυρίῳ Ἰππολύτῳ τῷ Καστρικίῳ Κωνστ. ὁ Λούκαρις εὖ πράττειν.

Incipit: Ὁ Μνησάρχου Πυθαγόρας ὁ Σάμιος, ὁ τοῦ Φερεκύδου ἀκροατῆς ὁ ἐπίσημος...

Desinit: Αὐτὰ γὰρ ἡμῖν οἰονοῦν θυμηρέστερα κέρονται. Ἐρρωσο. Ἐνετίηθεν, μεταγεινιῶνος βε.

Ε. Σιδερίδης, Χιακὰ Χρονικὰ 6, 1926, σ. 186. Πρβλ. Ζολώτας, Ἀθηνᾶ 20, 1908, σ. 306.

5.—<Ἀωνύμου> Ἰππολύτῳ τῷ πανιερωτάτῳ Χίου καὶ σοφωτάτῳ ἀνδρὶ εὖ πράττειν.

Incipit: Μὴ θαυμάσης εἰ δοκῶ φορτικὸς τῇ σῇ παιδείᾳ συχνὰ ἐπιστέλλων...

Desinit: εἰ γὰρ καὶ μακρὰ τὰ γράμματα, σιωπῆς γε τυγχάνει μακρότερα. Ἐρρωσο. Ἐνετίηθεν.

Ε. Σιδερίδης, Χιακὰ Χρονικὰ 6, 1926 σσ. 186 - 187.

6.—<Ἀωνύμου> Τῷ πανιερωτάτῳ μητροπολίτῃ Χίου κυρίῳ Ἰππολύτῳ τῷ Καστρικίῳ ἀνδρὶ σοφωτάτῳ χαιρεῖν.

Incipit: Ἐδάκρουσά πως τὴν γῆν καὶ τὴν τύχην ὡς ὄλον κατεμέμφθη.

Desinit: τότε γὰρ μάλιστα εὐφρανθήσομαι, ὅταν τῆς ὑμετέρας περιτύχω. Ἐρρωμένος μοι διαβίῃς, πανιερώτατε δέσποτα.

Ξ. Σιδερίδης, Χιακά Χρονικά 6, 1926, σ. 187.

7.—Τῷ πανιερωτάτῳ ἀρχιεπισκόπῳ Χίου κυρίῳ Ἰππολύτῳ Μάξιμος <Μαργούνιος, Κυθήρων ἐπίσκοπος>.

Incipit: Ἀρίωνα τὸν Μηθυμαῖον. ..

Desinit: Ἐνείηθεν, βοηδρομιῶνος ἐβδόμης ἰσταμένου κατὰ τὸ 1591 ἔτος τὸ Σωτήριον.

Ξ. Σιδερίδης, Χιακά Χρονικά τεύχος 6, 1926, σσ. 188 - 189. Πρβλ. Ch. Astruc, Κρητικά Χρονικά 3, 1949, σ. 223 (No 43).

8.—Ἰππολύτῳ πρώτῳ Χίου <ὁ Ἀλεξανδρείας Μελέτιος Πηγᾶς>.

Incipit: Σὺ μὲν δὴ τῆς ἱερᾶς φιλοσοφίας ἐχόμενος καὶ ἐν μέσοις οἷς, ἔφης ἀλγεινοῖς φιλοσοφεῖς οὐκ ἀκαίρως.

Desinit: Ἐρρωσο ἐν Κυρίῳ, τιμιώτατε. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀφ' ἧγ' (=1593).

Κλέοπας Ν. Κοικυλίδης, Νέα Σιών 13, 1913, σ. 71.

9.—Ἰππολύτῳ τῷ πανιερωτάτῳ πρώτῳ Χίου σὺν τοῖς πανοσιωτάτοις ἡγουμένοις...μετὰ παντὸς τοῦ Χριστιανύμου λαοῦ, ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, τῆς θεοφυλάκτου Κρήτης...

Incipit: Γνωσθή μοι καὶ πρώτῳν πολλαχόθεν ἢ πρὸς ἡμᾶς τῆς ὑμετέρας εὐλαβείας ἀγάπη...

Desinit: Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας καὶ πάντων τῶν ἁγίων ἀμήν. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1596.

Ἰ. Σακκελίων, ΔΙΕΕ 1, 1883 σσ. 58 - 60 ἀριθ. 18'. Ἡ χρονολογία παρὰ Ἀ.γ. Νινολάκη, Ἡ πρὸς τοὺς Κρητὰς ἀλληλογραφία Μελετίου τοῦ Πηγῶ, ἐν Χανίοις 1908 σσ 41 - 43 (ὅπου ἀνοδημοσιεύεται μετὰ πολλῶν σφαλμάτων).

10.—Τῷ πανιερωτάτῳ καὶ πανσοφωτάτῳ μητροπολίτῃ Φιλαδελφίας κυρίῳ Γαβριήλ ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Χίου Ἰππόλυτος ἐν Χριστῷ χαίρειν καὶ ἐν πᾶσι εὐτυχεῖν.

Incipit: Αἱ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἀντιλήψεις δένδροσιν εἰκόσιν...

Desinit: σύγγνωθι πρὸς βίον γράφοντι.

J. Lamius, Diliciae Eruditorum. Gabrieli Severi et aliorum Graecorum recentiorum Epistolae...Florentiae 1754, σσ. 52 - 53.

11.—Ἀνεπίγραφος <Γραβριήλ Σεβῆρος τῷ Ἰππολύτῳ Χίου>.

Incipit: Τὴν πολὺν ἐξαίρουσαν ἡμᾶς, μᾶλλον δὲ σε τὸ τοῦ ἀρχιερέως...

Desinit : Τὰ περὶ τὴν τεσσαρακοστὴν ἀσχολουμένοις καὶ εἰς τὴν φυσικὴν οὐράνιον ὅσον ὁσημέραι φροντίζουσι.

J. L a m i u s, "Ενθ' ἄνωτ. σσ. 81 - 82.

- 12.—Τῷ πανιερωτάτῳ καὶ σοφωτάτῳ μητροπολίτῃ Φιλαδελφείας κυρίῳ ὑμετέρῳ κυρίῳ Γαβριήλ, ὁ ταπεινὸς Χίου Ἰππόλυτος, ἐπίδοσιν πνεύματος ἁγίου.

Incipit : Τὴν μετὰ τῆς προσηκούσης δορυφορίας καὶ αἰδοῦς ...

Desinit : ἐπιρρώννε ἡμᾶς ταῖς πρὸς δέον ἐμπροσδέτοις ἐντιυξέσιν.

J. L a m i u s, "Ενθ' ἄνωτ. σσ. 91 - 93.

- 13.—Τοῖς πανιερωτάτοις καὶ θεοφιλεστάτοις, σοφωτάτοις τε καὶ λογωτάτοις ἀρχιερεῦσι ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς καὶ συλλειτουργοῖς κυρίῳ Γαβριήλῳ τῷ Φιλαδελφείας καὶ κυρίῳ Μαξίμῳ Κυθήρων τῷ Μαργουνίῳ, ὁ ταπεινὸς Ἰππόλυτος ἐπίδοσιν πνεύματος ἁγίου.

Incipit : Τρέχει μὲν πᾶς εἰς τὴν ἄνω βοήθειαν...

Disinit : καὶ γονυκλιτῶ<ς> τὰς τὸ δεσποικὸν σῶμα αἰρούσας πανευλαβῶς κατασπάζομαι. Μαιμακτηριῶνος δέκα ἐπὶ τρισὶ φθιροντος.

J. L a m i u s, "Ενθ' ἄνωτ. σσ. 93 - 94.

- [13α.—...Χίος Μιχαήλῳ τῷ Σοφριανῷ εἰς πρότιν

Incipit : Ἐς Ρώμην ἐληλυθὼς ἄρτι, μόλις ὀφθαλμοῖς ἐπειθόμην...

Desinit : Οὕτω δουλοπρεπῶς καὶ ἀνελεύθεροι ἐλέσθαι βίον ἔρρωσο. Ἐκ Ρώμης Ἰουλίῳ ζ' ἰσταμένου.

J. L a m i u s, "Ενθ' ἄνωτ. σσ. 195 - 197, ἐπάγων : «Hic forte est Hippolytus Chius, cuius alias litteras superius edidimus». Τοῦτο παντάπασιν ἀυθαίρετον, δεδομένου ὅτι ὁ Ἰππόλυτος οὔτε Χίος ὑπῆρξεν οὔτε εἰς Ρώμην ἐταξίδευσεν.]

- 14.—Γεώργιος Αἰτωλὸς Ἰππολύτῳ Μηθύμνης

Incipit : Ἀτικουρογῆ τὸν λόγον πρὸς σὲ τὸν περιττὸν τὴν σοφίαν πέμπειν, ταῦτὸν τῇ παροιμίᾳ «γλαῦκας εἰς Ἀθήνας».

Desinit : κατακλητὶ καὶ ἀηδῶν ἀηδόνα.

Ἄ. Π α π α δ ὀ π ο υ λ ο ς Κ ε ρ α μ ε ῦ ς, Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας. Μέρος Πρῶτον περιλαμβάνον ἐπιστολάς λογίων ἀνδρῶν τῆς ις' καὶ ιζ' ἑκατονταετηρίδος, ΕΦΣΚ ΙΖ', 1886, σσ. 50 - 93, ἐν σσ. 61 - 62.

- 15.—<Τῷ αὐτῷ Ἰππολύτῳ ὁ αὐτὸς Γεώργιος>.

Incipit : Ἡ τοῖς γράμμασί σου κέντρον πειθοῦς ἔπεσι, καὶ χάριτος θέλ<γ>ητρον ἐνίησι τοῖς ἀναγινώσκουσι,

Desinit : Ὁ γὰρ τοῦ Κροίσου θησαυρὸς τῶν πεμπομένων γραμμάτων ἦιτων.

Ἰ. Π. Α. Κ. Κεραμεύς, Ἐνθ' ἄνωκ. σ. 62.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Ω Ν Σ Υ Γ Γ Ρ Α Φ Ε Ι Σ

Διτωλὸς Γεώργιος 14, 15.

Ἀνώνυμος 5, 6.

Ἰππόλυτος (Μηθύμνης, Χίου, πρώην Χίου) 1, 3, 10, 12, 13.

Λούκαρις Κωνσταντῖνος (Κύριλλος) 2, 4.

Μαργούνιος Μάξιμος 7.

Πηγᾶς Μελέτιος 8, 9.

Σεβήρος Γαβριήλ 11.

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Ω Ν Π Α Ρ Α Λ Η Π Τ Α Ι

Ἐκκλησίας Μεγάλης (Κων/λεως) κληρικοὶ 1.

Ἰππόλυτος Χίου (κλπ.) 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 14, 15.

Λούκαρις Κωνστ. (Κύριλλος) 3.

Μαργούνιος Μάξιμος 13.

Σεβήρος Γαβριήλ 10, 12, 13.

VII. Η ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Τοῖς σοφωτάτοις καὶ λογιωτάτοις καὶ ἐντιμοτάτοις μεγάλοις κληρικοῖς τῆς τοῦ Θεοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας⁹².

Τοῖς σοφωτάτοις καὶ λογιωτάτοις καὶ ἐντιμοτάτοις κληρικοῖς τῆς τοῦ Θεοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, τῷ μεγάλῳ οἰκονόμῳ, τῷ μεγάλῳ 5 λογοθέτῃ, τῷ μεγάλῳ σκενοφύλακι, τῷ μεγάλῳ σακελλαρίῳ καὶ τῷ μικρῷ λογοθέτῃ, τῷ νομοφύλακι, τῷ δικαιοφύλακι, τῷ πρωτο-ροταρίῳ, τῷ πρωταποστολεφίλῳ, φιλιτάτοις, Ἰππόλυτος ταπεινὸς ἐν ἀρχιερεῦσιν τῆς Χίου ἐπιτιχεῖν καὶ ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Τὸ τῆς ἡχοῦς ὑπεροφῶνον ἀντήχημά ἐστι πάντως φωνῆς ἐκφω- 10 ρουμένης τυχὸν κατὰ φάραγγα, ἢ ἄλλον τόπον συνέχειαν, διεργουμένης ὁμως τῷ μεταξὺ διασιήματι. Εἰ γὰρ καλῆσει τις πρὸς ἰσόπεδον οὐκ ἂν ποιεῖ ἀντηχῆση πνεῦμα τὸ ἐκπεμφθὲν⁹³ διατί; ὅτι ἐκεῖ ἐνεργεῖται ἡ φωνὴ τῷ τοῦ τόπου κοιλώματι, ἐγκλεισμένη δὲ τῷ κοιλώματι καὶ πρὸς ἑκάτερα τὰ μέρη προσηπταίουσα, ἐκεῖνον ἡχον δι- 15 ηρθρωμένον δίδωσιν ἀνηχεῖν ὅποσον ἐκ τοῦ καλῆσαντος ἐδέξατο ἡ κοιλίας. Ἰσόπεδον δὲ, καθότι πλατὺ ἐστι καὶ ἀστενοχώρητον, συμπλατύνει τὸ φθέγμα καὶ τὴν τῆς λαλιᾶς διασκεδάσει συνέχειαν⁹⁴ καὶ τὸ εἰς μέρη διαιρεθὲν καὶ σκεδασθὲν εἰς λεπτὰ πῶς ἀνοστραφεῖ ὅλον πρὸς τὸν καλῆσαντα καὶ ἀνακλασθεῖ πρὸς τὸν φθεγξάμενον;

⁹²) Ἐξωτερικὴ ἐπιγραφή τῆς ἐπιστολῆς.

20 *Τί μοι βούλεται ταῦτα; Τοῦ ἡμετέρου, φεῦ, γένους ἠτυχηκότος ἐν λόγοις, εὐστυχώτατοι καὶ ἀνθηροσοτιμώτατοι ἐν σοφία καὶ λογίῳ-
τητι τῇ ἐνούσῃ κατάκως δυνάμει καὶ ποσότητι καὶ ἐνεργείᾳ καὶ
ποιότητι, ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ ἀδελφοὶ ποθεινότατοι καὶ φίλοι πιστό-
25 τατοι καὶ σύντροφοι λόγων καὶ ἐνλείων⁶³ γεννήτορες, τὰ στερευνιώ-
τητα τῷ ὄντι ἔρκεα τῆς τοῦ Θεοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, φαινοὶ καὶ
ἦτορ καὶ ἄγγοι τὸ δέμας καὶ ὄρθοι τὸν τρόπον καὶ τὰ ἦθη εὐκό-
σμητοι, κατὰ τὸ διπλῶν καὶ κοινὸν ὄνειαρ, τοῦτέστι τοῖς οἷς ἂν ἐγ-
γίνητε καὶ οἷς ἐπιστείλητε, ἠχῆσαμέν ποτε ὡς εἶς τινα φάραγγα τὰς
φιλικάς ἀκοάς· βαθεῖαι δὲ καὶ ἀνθρώπων αἱ ἀκοαὶ καὶ ἔλικας ἔ-
30 χουσαι καί, ὡς οὖτω φάναι, κοχλοειδεῖς. Καὶ τὰς αἰτίας ταύτης
τῆς πλάσεως οἴδατε ἡμῶν ἀκριβέστερον, ἅτε δὴ ἐμφιλοχωρήσαντες
εἰς ἐπαρκῆς καὶ αὐτάρκειαν τοῖς τοῦ Σταγειροῦθεν ἐν τοῖς περὶ ψυ-
χῆς περὶ ἀκοῆς θεωρήμασι. Καὶ οὐκ ἀντηκούσαμεν ἀντιφωνήματα,
ἀλλ' ἐν ἰσοπέδῳ λαλήσαντες ὑστεροφωνίαν οὐκ ἐδεξάμεθα, εἰ μὴ τι
35 οὐκ ἀπέδωκαν οἱ λαβόντες, καίτοι πρὸς ἀμφιλαβεῖς καὶ βαθείας
ἀκοάς ἐφθεγγάμεθα. Μὴ ποτε δὲ ὅτι ὀρωμεν ἀχρόνως, ἀκούομεν
δὲ ἐν χρόνῳ καὶ παρὰ τοῦτο χρονίζουσι τὰ ὑμέτερα ἀντηχήματα; Εἰ
γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ φωνὴ ἀλλ' ἢ πληξὶς ἀέρος ἢ ἀῆρ πεπληγμέ-
νος, φωνεῖ δὲ πρὸς αὐτὸν οὐδὲ εἰς πρὸς δὲ τὴν πόρρω κατὰ ἀπό-
40 στασιν, αὕτη δὲ χρόνον δεῖται πρὸς ἀντιπομπὴν τῆς φωνῆς, εὐλο-
γὸν ὡς ὁ παρὰ χώραν οἰκῶν καὶ μακροτέρου χοῦται χρόνον πρὸς
ἀντίφωνον. Τάλας δ' ἔσομαι καὶ ἐμαυτοῦ κατακλαύσομαι εἰς μὴ
ἀέλπτως τὰ εὐαγγελικά παρ' ὑμῖν ἀντέγραπται: κορῶντι μὲν ὅσα
καὶ δι' ὀργάνων τινῶν τῶν θαυλεστέρων χάριτι⁶⁴ τὰς ὑμετέρας
45 ἀκοάς· μὴ ἐντυγχάνοντι δὲ γρηγορούσῃ τῇ θυρωρῷ δυνάμει ὑμῶν,
ὡς εἰσαγγελθεῖν τὰ ἠχήματα τῇ ψυχῇ καὶ πληρωθεῖν μου τὰ αἰτή-
ματα. Καὶ ἄλλως δέ μοι ἔκτιπος ἔρωσ τῶν ὑμετέρων γραμμάτων
εἰμὴ σὰς⁶⁵ πάσχα ἠγοῦμαι τὴν ἡμέραν καὶ ἑορτὴν ἑορτῶν καὶ πανή-
γυριν πανηγύρεων ἔκτιοτε ἐν ἧ τὰ ἡμέτερα γράμματα δέχομαι, καὶ
50 ἐκ θλίψεως εἰς εὐθυμίαν διαβιβάζομαι καὶ ἀπὸ στενοχωρίας εἰς
πλατυασμόν.*

Ἄγε τοίνυν, πρὸς Θεοῦ, ἀδελφοὶ καὶ φίλοι πιστότατοι, τὸ ἀπὸ

⁶³) Ἡ μὴ ἀπαντῶσα εἰς τὰ λεξικά λέξις ἐνλείος ἐθησαυρίσθη, φαίνεται, ἀπὸ τὸν Ἰππόλυτον ἐκ ποιητικῆς τινος κειμένου.

⁶⁴) Χάριτην Crusius.

⁶⁵) «Εἰμὴ σὰς» ἀκατανόητον, οὕτω ἐτύπωσεν ὁ Crusius καὶ ἀφῆκεν ἀμετάφραστον. Τὸ πρωτότυπον τῆς ἐπιστολῆς τὸ ὅποιον ἐχρησιμοποίησεν ὁ ἐκδότης ἦτο σφόδρα κακογραφημένον! «Autographum sane acuto calamo scriptum, ali cubi loctum difficile est». Turcograecia, σ. 306.

τοῦδε δαφιλεύετέ μοι τὰ γράμματα. Ὑποδέχεσθε δὲ καί, ὡς ὁ Χριστός τῆς χάριτος, τὰ δύο λεπτά τὰ χάριν ἐνλογίας στελλόμενα παρ' ἡμῶν μετὰ τοῦ ἡμετέρου ἐντιμοτάτου ἐκκλησιάρχου παπᾶ κυρίου Μιχαήλου τοῦ Ἐλεαβούρκου, ὃν καὶ συνδράμειτε κατὰ πάντα, ἀξιῶ. καὶ δηλοποιεῖτε ἡμῖν γραφικῶς, ἀντιβολῶ, πᾶν τὸ ἐκ τῶν ὧδε ὑμῖν καταθύμιον. Καὶ εἰ οὐκ ἐτελέσαμεν ἕως νῦν, τὸ ἀπὸ τοῦδε ἐκτελέσομεν, ὅσον τὸ κατὰ δύναμιν.

60 Ἔστω τοῦ λοιποῦ ταῦτα, εἰ μὴ γε βούλεσθε ὡς πενθοῦντας ἡμᾶς πορεύεσθαι καὶ ὡς σκυθρωπάζοντας.

Ἐρρωσθε σὺν πάσῃ ἐν Θεῷ εὐτυχία

Μαιμακτηριῶνος κ' ἐπὶ γ' φθίνοντος

† Χίου ταπεινὸς μητροπολίτης Ἰππόλυτος καὶ κατὰ πάντα ὑμέτερος ἐν Χριστῷ ἀδελφός⁸⁸.

Ἀθῆναι, Μάρτιος 1953.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

⁸⁸) Δὲν ἐσημειώθησαν παρατοπισμοὶ τινες καὶ ἀβλεψίαι τυπογραφικαὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Crusius αἱ ὁποῖαι ἐπανωρθώθησαν.

ΠΕΡΙ ΤΟ ΣΤΙΧΟΥΡΓΗΜΑ
ΣΥΝΑΞΑΡΙΟΝ ΤΩΝ ΕΥΓΕΝΙΚΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΤΙΜΙΩΤΑΤΩΝ ΑΡΧΟΝΤΙΣΣΩΝ

Κατὰ τὸ 1905 ὁ ἀείμνηστος Κίρολος Krumbacher ἐξέδωκεν ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς Βενετακῆς Ἀκαδημίας, καὶ ἐκ κώδικος τοῦ Collegio Greco τῆς Ρώμης, ΙΣΤ' αἰῶνος, στιχοῦργημα ὑπὸ τὸν τίλον «Συναξάριον τῶν εὐγενικῶν γυναικῶν καὶ τιμιωτάτων ἀρχοντισσῶν», τοῦ ὁποίου προέταξε λαμπρόν, κατὰ τὴν συνήθειάν του, πρόλογον, ἐν ᾧ ἐξετάζει πολλὰ ζητήματα σχετικὰ μὲ τὸν ποιητὴν καὶ τὸ στιχοῦργημά του.

Τὸ ποίημα, τὸ ὁποῖον ἔτυχε δευτέρων φροντίδων¹, αὐτὸ καθ' αὐτὸ δὲν ἔχει λογοτεχνικὴν ἀξίαν. Ὁ κακὸς στιχοπλόκος παραβιάζει τὴν ὁμοιοκαταληξίαν, διὰ τὴν ὁποῖον σχηματίζει ἀνυπάρκτους τύπους, παρατονίζει, οἱ στίχοι του εἶναι πολλάκις ἢ ἡμιτελεῖς ἢ ἄμετροι ἢ ὑπερμετροι, ἢ γλῶσσά του εἶναι ἀνουσίως μικτὴ καὶ τὸ θέμα του πραγματεύεται μὲ ἀθυροστομίαν περισσὴν ὑπενθυμιζουσαν τὰ στιχοῦργήματα τοῦ Στεφάνου Σαχλίχη, τὸν ὁποῖον καὶ μιμεῖται πολλαχοῦ.

Ἄφ' ἑτέρου τὸ ἐργίδιον ἔχει σημασίαν διὰ τὴν μελέτην τῆς δημώδους Ἑλληνικῆς γλώσσης κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα, καθ' ὃν, ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ Krumbacher (σελ. 371) ἐγράφη τοῦτο ὡς καὶ τὰς συνηθείας τῶν τότε γυναικῶν καὶ τὸν σύγχρονον πολιτισμόν.

Ὁ ποιητὴς, ὀρθῶς ποιῶν, ἐτήρησεν ἀνωνυμίαν, τοῦτο δὲ δυσχεραίνει τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς του καὶ ἐπομένως τῆς ἐξακριβώσεως τοῦ τόπου εἰς ὃν ἀναφέρονται τὰ ὑπ' αὐτοῦ περιγραφόμενα. Ἐκ τῆς γλώσσης μόνον τοῦ στιχοῦργήματος καὶ τινῶν ἄλλων ἐνδείξεων δύναται τις νὰ εἰκάσῃ τὴν πατρίδα τοῦ γράψαντος.

Ὡς παρετήρησεν ὁ Krumbacher (σελ. 372) καὶ ὡς ἔξ αὐτοῦ τοῦ στιχοῦργήματος φαίνεται, ὁ ποιητὴς ζῆ εἰς τόπον φραγγοκρατούμενον, μᾶλλον δ' ἐν Κερκίρα κατὰ Krumbacher (373), ἀποκλειομένης τῆς Κρήτης, ἀφ' οὗ οἱ στίχοι δὲν εἶναι εἰς τὸ γνήσιον Κρητικὸν ἰδίωμα διατετυπωμένοι.

¹) Διορθώσεις καὶ ἐρμηνείας εἰς τὸ στιχοῦργημα ἐδημοσίευσαν οἱ I. Ψυχάρης ἐν BZ, 16, 156 ἐξ., Γ. Χατζιδάκις ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, 2, 67 ἐξ., Στέφανος Ξανθοῦ διδης ἐν BZ, 16, 470 ἐξ., Ν. Βέης ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Παρνασσοῦ 9, 133 ἐξ. καὶ οἱ Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος Κεραμεύς, H. Pernot καὶ D. Hesseling ἐν BZ, 15, 501 ἐξ.

Ὁ Στέφανος Ξανθουδίδης τοῦναντίον (BZ, 16, 476 - 477) παρατηρεῖ ὅτι, κατὰ τὴν ἐντύπωσίν του, τὸ ποίημα ἐγράφη εἰς μίαν τῶν πόλεων τῆς Κρήτης ὑπὸ καθολικοῦ ἔχοντος ὡς μητρικὴν γλῶσσαν τὸ Κρητικὸν ἰδίωμα καὶ ὅτι τὸ στιχοῦργημα ἐκμίσθη μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Γούρκων εἰς τινα τῶν Ἰονίων νήσων καὶ ἐκεῖ ἀνεγράφη ἀλλοιωθὲν γλωσσικῶς.

Ὅφειλω νὰ παρατηρήσω : α') ὅτι τὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα τοῦ ποιήματος ἐλάχιστα ὑποδηλοῦσι τὸ ἰδίωμα τῶν Ἰονίων νήσων καὶ β') ὅτι ὑπάρχουσιν ἐν αὐτῷ ἄλλα προδίδοντα τὴν ἀρχικὴν Κρητικὴν προέλευσίν του, καίτοι ὁ ποιητὴς δεινῶς κακομεταχειρίζεται τὴν γλῶσσαν, ἥτις εἶναι παράδοξον μείγμα τύπων.

Οὕτω μεταχειρίζεται ὁ στιχοῦργὸς τὸ ῥῆμα *συνιβάζω* (στ. 27) = *συμβιβάζω* ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ συμφωνῶ, ὅπερ σήμερον μόνον ἐν Κρήτῃ εἶναι ἐν χρῆσει, τὸ *τάσσω* (στ. 296) ἀντὶ *τάζω*, ὅπερ ἐπ' ἴσης συχνὰ ἐν Κρήτῃ λέγεται, κείμενον καὶ παρὰ Σαχλίχη (Γραφαὶ καὶ ἔρμηνεῖαι 87, καὶ στίχοι στίχ. 289) καὶ Ἐρωτοκρίτῳ (Γ' 1394, 1397), τὸ *καθεῖς* (στ. 175) νῦν ἐν Κρήτῃ *καθαεῖς* καὶ ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Μορέως (στίχ. 1395) *κατὰ εἷς*, τὸ ἐπιφώνημα θαυμασμοῦ καὶ ἀπορίας *γιδέ* (στ. 864) ὅπερ εἰς Κρητικὰ δημῶδη ἄσματα καὶ ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Μορέως (στίχ. 7218) ὡς *ἐδὲ* φέρεται, τὸ ἐπίρρημα τὸ *συχνὸ*, (στίχ. 939) ἀντὶ τοῦ *συχνά*. Ἐπ' ἴσης Κρητικὸν εἶναι τὸ *κουζουλὰδα* (στίχ. 1020, 1123) = ἀνοησία, ὅπερ μετὰ τοῦ ἐπιθέτου *κουζουλός* εἶναι μυριόλεκτον ἐν Κρήτῃ. Τὴν Κρήτην πάλιν ὑποδηλοῖ καὶ τὸ κατωτέρω μνημονευόμενον *τρελλῆς*, ἀντὶ *τρελλός*. Τέλος εἰς τὸν στίχον 352 χρησιμοποιεῖ ὁ στιχοπλόκος τὴν λ. *ὁδός*, «*νὰ πάη τὴν ὁδόν της*», ἥτις εἰς τὴν νότιον Ἑλλάδα μόνον ἐν Κρήτῃ ἀπαντᾶται ἐν παροιμίαις *καπέλλι μπέμπεις ἔς τὴν ὁδὸ γλάκα καὶ μοναχός σου*, παλαιότερον δ' ἦτο συνήθης εἰς τὰ Κρητικὰ δράματα Στάθην, Ἐρωφίλην, Γύπαριν καὶ Φορτουναῖον².

Ἄλλα καὶ ἄλλα τινὰ ὑποδεικνύουσι τὴν Κρήτην. Ἐν στίχῳ 1197 λέγεται ὅτι ἡ ἄπιστος εἰσάγει εἰς τὸν οἶκόν της τὸν ἐρωμένον της λέγουσα ὅτι εἶναι ἐξάδελφός της, τὸν ὅποιον ὁ ποιητὴς (στ. 1197) χαρακτηρίζει ὡς ξάδερφον «*ἀπὸ τῆς συκέας τὸ γάλα*», φράσις, ἥτις καὶ σήμερον λέγεται παροιμιωδῶς ἐν Κρήτῃ πρὸς δήλωσιν ἀτόμου ἐντελῶς ξένου καὶ οὐδεμίαν σχέσιν ἢ συγγένειαν ἔχοντος³.

Εἰς τὸ ἡμέτερον ποίημα φέρονται οἱ ἐξῆς παροιμιώδεις στίχοι (285 ἐξ.).

²) Πβ. Στ. Ξανθουδίδου Ἐρωτοκρίτος 640 καὶ Φ. Κουκουλέ Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς 4, 318.

³) Πβ. Στ. Ξανθουδίδου, Συμβολὴ εἰς τὸν Weibespiegel BZ, 16.477.

*...τρία κακὰ εἶσιν τὰ διώχουσι τοὺς ἀνθρώπους
καὶ ἐβγαίνουν ἀπὸ τὰ σπίτια τους καὶ ἔχουν πίκρες μεγάλες
ἦγουν ὁ καπνὸς καὶ ἡ βροχὴ καὶ ἡ σκληρὴ γυναῖκα*

Ἡ παροιμία αὕτη, ἡ ὁποία στηρίζεται εἰς τὸ τοῦ Σολομῶντος «σταγόνες ἐκβάλλουσιν ἄνθρωπον ἐν ἡμέρᾳ χειμερινῇ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ»⁴, καὶ ἦτις ἦτο καὶ Βυζαντινὴ «ἡ γυνὴ μου ἐξωλόθρευσέ με ἐκ τοῦ οἴκου μου» καὶ ἐν χρήσει κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα⁵, σφύζεται νῦν αὐτούσιος παρὰ τοῖς Κρησί, οἵτινες λέγουσιν :

*ἡ σταλαγόνα κι' ὁ καπνὸς καὶ ἡ κακὴ γυναῖκα
τὸν ἄντρα ἐπορίσατε ἀπὸ τὸ σπίτι μέσα⁶.*

Καὶ ἡ χρήσις λοιπὸν τῆς παροιμίας αὐτῆς Κρητὰ ὑποδηλοῖ τὸν ποιητὴν τοῦ ἐπαινοῦ τῶν γυναικῶν.

Ἐνταῦθα παρατηρῶ ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ ἐκφρασθεῖσα γνώμη ὅτι ὁ ποιητὴς περιγράφει Βενετικὰ ἔθιμα ὅταν ψέγη τὴν συνήθειαν τῶν γυναικῶν νὰ ξανθίζουσι τὴν κόμην των. Τὸ ἔθιμον ἦτο παλαιότερον καὶ κοινότερον Βυζαντινόν, ὡς ἔδειξα ἀλλαχοῦ⁷.

Ἡ γραφὴ τοῦ κώδικος καὶ αἱ συντομογραφίαι παρέχουσι πολλὰς δυσκολίας καὶ πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ὁ ἐκδότης ὀρθῶς ἐν πολλοῖς ἀποκατέστησε τὸ κείμενον, ὡς ξένος ὅμως παρενόησε καὶ παραδιώρθωσε μέρη τινὰ τοῦ κειμένου, ὡς καὶ ἄλλοι πρὸ ἐμοῦ παρετήρησαν, δὲν ἐτόνισε δ' ὀρθῶς ὠρισμένας λέξεις, καὶ δὴ τὰς ἐγκλινομένας, τὰς ὁποίας ἐν τούτοις λέγει (σελ. 365) ὅτι ἰδιαιτέρως ἐπρόσεξεν.

Δείγματις χάριν ἀναγράφω τὰ ἐξῆς ὀλίγα παραδείγματα.

Ἐν στίχοις 56 καὶ 57 ἐτύπωσεν :

*ὁ θάνατος ἀρπάζει μᾶς καὶ βάνου μᾶς εἰς τὸ χῶμα
καὶ τὴν ψυχὴν τὴν δολερὰν ἐμπάζουν τῆ εἰς τὸ βροῶμα*

ἀντὶ : ἀρπάζει μας, βάνου μας, ἐμπάζουν τη.

Ἐπ' ἴσης ἀντὶ τοῦ : ὡσὰν τὸ λέσι μερικοὶ φρόνιμοι καὶ προφήτες (στ. 70). ἔπρεπε νὰ τονίσῃ : ὡσὰν τὸ λέσι μερικοί.

Ἐν στίχῳ 146 γράφει :

ὅπου ἔδειξες τὸ θαῦμα σοῦ εἰς ἐκεῖνο τὸ θηρίον

⁴) Παροιμ. ΚΖ' 15. Πβ. καὶ Ν. Πολίτου, Παροιμ. 3, 457, 46.

⁵) Τότε τὴν ἀναφέρει ὁ Βάργε εἰς τὴν συλλογὴν τῶν παροιμιῶν του.
ὁ καπνὸς καὶ ἡ γλωσσοῦ διώχνει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸ σπίτι του

βλ. Ν. Πολίτην, Ἐνθ' ἄν. 2, 51, 1.

⁶) Ἡ παροιμία καὶ παρὰ τοῖς Μηλίοις, οἵτινες εἶναι ἄποικοι Κρητῆς. Οἱ Μήλιοι λέγουσι : *ὁ σταλαῖτός καὶ ὁ κακὸς γείτονας βγάει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸ σπίτι* (Ν. Πολίτου, Παροιμ. 3, 457, 46).

⁷) Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς 4, 372, 373.

ἀντί: τὸ θαυμά σου.

Τὸ: στομώνει τὰς μὲ τὸ σφυρίν τοῦ στίχου 188

τονιστέον: στομώνει τὰς μὲ τὸ σφυρίν.

*Ἐν στίχῳ 542 τὸ: τὰ πρόσωπα τοὺς πλουμίζουν
καὶ καλὰ τὰ ζωγραφίζουν

ἔκδοτέον: τὰ πρόσωπά τοὺς πλουμίζουν
καὶ καλὰ τὰ ζωγραφίζουν

Εἰς τὸ κείμενον ὑπάρχουσι ὄρισμένοι λέξεις, αἵτινες ἄλλως πρό-
πειν' ἀναγνωσθῶσιν καὶ ἐρμηνευθῶσιν, ἵνα δοθῇ ὀρθὸν νόημα π. χ.
εἰς τὸν στίχον 312 τὸ γράμμα:

τὸ ἐποίησεν ἢ κακὴ γυνὴ σαφὴν εἶναι εἰς τὸ γράμμα

ἀντί τοῦ σαφὴν εἶναι, ἀναγνωστέον: σὰ φαίνεται.

Τὸ ἐν στίχῳ 333: δαδὲς τὸ τι ἐθυμήθηκεν ἢ σκύλα, διὰ τὰ ποίση

ἀνάγνωθι: διὰ δὲς παραβάλλων τὰ ἐν τοῖς στίχοις 537 καὶ 927
διαδέ.

Πρόκειται περὶ τῶν ψόγων τῶν ἀνδρῶν κατὰ τῶν γυναικῶν, ὁ
στίχος λοιπόν:

ἄκου τί λέγουσιν οἱ σοφοὶ καὶ πῶς τοὺς σουσομιάζουν

ὀρθῶς θὰ εἶχε: καὶ πῶς τὰ ἰς σουσομιάζουν.

Αἱ γυναῖκες πάλιν, συζητοῦσαι διὰ τοὺς κατ' αὐτῶν ψόγους τῶν
ἀνδρῶν, λέγουσιν: (437)

... ἄφες τοὺς καὶ ἄς φωνάζουν

ὡς εἶναι καὶ ἄν σοφώτατοι καὶ μέγα τῶν πραγμάτων!

*Ἴνα ἔχῃς τὸ ὀρθόν, ἀνάγνωθι: ἄς εἶναι καὶ σοφώτατοι.

*Ὁ στίχος 460:

ἐγὼ εἶδα κάπου ἐνάλωτε γυναῖκες ὁποῦ ἐκλαῖαν

καὶ ἐμοιρολογοῦσαν μία γυνήν, νεκρὴν, ἀποθαμένην

δίδει ὀρθὸν νόημα, ἂν τὸ: ἐνάλωτε ἀναγνωσθῇ ἀναλυτές = μὲ
ἀναλελυμένην τὴν κόμην, ὡς πράττουσιν αἱ θρηνητήριαι. Τὸ: ἀναλυτά,
καὶ ἐν Κρήτῃ ἀνελευτά μαλλιά εἶναι σύνθητες μὲ συνώνυμον ξέπλεκα.
Δὲν τυγχάνει, βέβαια, τοῦ ὀρθοῦ ἢ τοῦ πιθανοῦ ἢ ἀνάγνωσις τοῦ I.
Ψυχάρη* ἐν ἄλλοτε, τὸ ὁποῖον, ὡς λέγει, ἐσηματίσθη κατ' ἐπίδρασιν
τοῦ ἐνίοτε, ἐν τούτοις.

*Ὁ Krumbacher, ἐν φ' ἐν στίχῳ 503 τὸ χειρόγραφον ἔχει

τὸ στολίδι ἔχουν πλοῦτος

οὐχὶ ὀρθῶς, ἐκδίδει: ἔχουν πλοῦτο.

Τὸ πλοῦτος, ἀντί ὁ πλοῦτος, εἶναι γνωστὸν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ
ἤδη ἀπὸ τῆς μεταγενεστέρως ἐποχῆς καὶ νῦν δὲ πολλοχοῦ φέρεται.

*) J. Psichari, A propos du Weiberspiegel BZ, 16, 166.

Ἡ πορνευομένη γυνή

*βάνει καὶ μικρὸν κοπέλι
καὶ τὸν ἄνδρα της οὐ θέλει
ἐπειδὴ τὸν ἔχει τρέλι (στ. 692)*

Περὶ τοῦ *τρέλι* τούτου γράφει ὁ Ξανθουδίδης (BZ, 16, 472) δύσκολον τὸ *τρέλι*, ἀντὶ τοῦ *τρελόν*. Τὸ *τρέλι* ἐν τούτοις τοῦτο ἀναγνωστέον ἀσφαλῶς *τρέλλη*. Ἐν Κρήτῃ σήμερον, καὶ οὐχὶ ἀλλοιχοῦ, *τρέλλης* λέγεται ὁ *τρελλός*, λέξις φερομένη καὶ ἐν ποιήματι, ὡς ἐν τῷ περὶ ἀπίστου γυναικὸς ἔνθα φέρεται :

*κι' ἔκαμ' ἀσερνικὸ παιδὶ καὶ τό 'χω συντροφιά μου
κι' ἄ δὲ σ' ἀρέση, κερατᾶ, κι' ἄ δὲ σ' ἀρέση, τρέλλη
χαμήλωνε τὰ κέρατα, κούνησε τὸ κωπέλλι⁹*

Πρὸς τὸ *τρέλλης* τοῦτο πβ. τὸ ἐξ ὑδρίας τοῦ πρώτου ἡμίσεος τῆς Δ' π. X. ἑκατονταετηρίδος *Τρέλλος* (Πυθίων *Τρέλλο*) τὸ ὁποῖον ὁ Wilhelm ἐν *Jahreshefte des öster. archaeol. Inst. in Wien* τόμ. IX σ. 277 ὀρθῶς συνδέει πρὸς τὸ νεοελληνικὸν *τρέλλος*. Πρόσθετες ὅτι παρ' Ἡρωδιανῶ (I p. 30 καὶ II p. 919) ἀναφέρεται τὸ *Τρέλλων* ὡς κύριον ὄνομα.

Ἡ θέλουσα νὰ μεταβῆ πρὸς συνάντησιν τοῦ ἐρωμένου, ἵνα διαφύγῃ τὴν προσοχὴν τοῦ συζύγου, μεταχειρίζεται διαφόρους δικαιολογίας⁹ πλὴν ἄλλων λέγει :

ὅτι κόπτει με νὰ πέσω (στίχ. 712)

Τὸ χειρόγραφον εἶχεν ἀρχικῶς *χέσω*, τοῦτο δ' εἶναι καὶ τὸ ὀρθόν. Καὶ σήμερον τὸ : *μὲ κόβει ἢ κοιλιὰ μου μεταχειρίζομεθα ἐπὶ παρομοίας περιπτώσεως.*

Εἰς τὸν στίχον 832 τὸ χειρόγραφον δίδει :

*ἂν τὴν εἶρη τὴν γαδᾶρα
νὰ τὴν κόψη τὴν μυτᾶρα
καὶ νὰ σπάσῃ τὴν κακᾶρα*

Τὸ *κακᾶρα* τοῦτο ὁ Ξανθουδίδης (BZ, 16, 476) θέλει ν' ἀναγνωσθῆ *καυκᾶρα*, λέξις χρησιμοποιοιμένη ἐν Κρήτῃ. Ἡ διόρθωσις φρονῶ ὅτι εἶναι περιττή. Ἡ *κακᾶρα* εἶναι μεγεθυντικὸς τύπος τοῦ *κάκαρο*, ὅπερ καὶ νῦν πολλαχοῦ δηλοῖ τὸ κρανίον. Ἦτο δ' ἡ λέξις ἐν χρῆσει ἤδη κατὰ τὸν IB' αἰῶνα ὡς μαρτυρεῖ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος γράφων (Παρεκβ. 1796, 57) : «*Μέχρι καὶ νῦν τινες τῶν μὴ κατὰ γλώσσαν λογάδα ὀμιλούντων τὴν ἀπηλον γῆν ξηρὰν εἶναι φασιν ὡς τὸ κάκαρον, ὃ κρανίον ἐκεῖνοι νοοῦσι*». Ἐννοεῖται ὅτι, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ

⁹ Ἄριστ. Κριάρεη, Πλήρης συλλογὴ Κρητικῶν δημοδῶν ἰσμάτων⁹, σ. 340. Janna ris, *Kretas Volkslieder* 208. Οἱ στίχοι περίπου αὐτοὶ φέρονται καὶ ἐν Ροδίῳ ποιήματι.

ἔδειξα¹⁰, τὸ οὐσιαστικὸν κάκαρο προέρχεται ἐκ τοῦ ἀρχαίου ἐπιθέτου κάκαρος, τοῦ δηλοῦντος τὸν σκληρὸν καὶ ἀπόκροτον. Ὅρα δ' ὅτι τὸ κάκαρο, ἦτοι κρανίον, σήμερον, σκαπτικῶς λέγεται καὶ *ξερό*.

Αἱ ἄπιστοι χαρακτηρίζονται ὑπὸ τοῦ στιχουργοῦ (στίχ. 838) ὡς :

Οἱ κακῆς πασιδομένες

Τὸ *πασιδομένες*, ὃ μὲν ἐκδότης, πρὸς τὸ κασίδα συνδέων, εἰκάζει μὴ κασιδεμένες γραπτέον, ὃ δὲ Γ. Χατζιδάκις¹¹ ἀναγινώσκει *πάσι* (=ὑπάγου) *δεμένες*, ὃ Παπαδόπουλος Κεραμεύς (BZ, 15, 505) ἀφ' ἑτέρου θέλει ν' ἀναγνώσωμεν *πασιδομένες*=*πασσαλειμμένες*. ἀφ' οὗ λέγει, τὸ πασιζῶ σημαίνει ἐπιπάσσω. Τέλος ὃ Ξανθουδίδης¹² ἀναγινώσκει *κασιδιασμένες* ἢ *πασσαλειμμένες*.

Τὸ *πασιδομένες* ἀναγνωστέον *πᾶσι δομένες*, ἐκεῖνα δῆλα δὴ αἱ ὀποῖαι παραδίδονται ἢ τὸ δίνουν εἰς πάντας, συνέρχονται μετὰ τοῦ τυχόντος. Πβ. τὴν προσωνυμίαν παλαιᾶς ἐταίρας *Πανδοσία*. Ὁ Ἄρτεμίδωρος (Ὀνειροκρ. 5,76) τὴν προνευομένην γυναῖκα χαρακτηρίζει ὡς «*παντὶ προκειμένην*», Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος (P G, 34 693) ὡς ἐκείνην «*ἢ πᾶσιν ἐπιδίδωσιν ἑαυτήν*», ἢ αὐτὴ ἐν τῷ βίῳ τοῦ, δοσίου Ἀβραμίου (P G, 115, 68) λέγεται ὅτι «*ἦν πρόχειρος τῷ βουλομένῳ παντὶ*» εἰς τὰς Ἀσίζας τέλος τῆς Κύπρου (Σάθα, Μεσ. Βιβλ. 6, 187, 30· 439, 15) ὅτι «*γίνεται τῶν πάντων*».

Εἰς τὸν στίχον 1010 ἐξ. φέρεται :

ἔδε τούτη ἢ πουτάνα

ἔπου νά ναι λωλοκάνα

καὶ μαυλίστρια καὶ πουτάνα

Τὸ *λωλοκάνα* ὃ Ξανθουδίδης (BZ, 16, 477) προτείνει ν' ἀναγνωσθῆ *λειανοκάνα*=μὲ λεπτοὺς πόδας.

Νομίζω ὅτι δὲν εἶναι βαρεῖα ὕβρις διὰ γυναῖκα νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἔχουσα λεπτοὺς πόδας. *Λωλοκάνα* εἶναι ἢ ἔχουσα λωλά, ἦτοι τρελλὰ καννιά, ἦτοι πόδια, ἢ ραιβή, ἢ στραβοκάνα¹³, ἥτις νῦν ἐν Λέσβῳ λέγεται τρελλοκάνα. Ἐνταῦθα ὁμως ἢ λ., ὡς καὶ ἐν Κυνθίοις, δηλοῖ τὴν ἄφρονα καὶ λάλον γυναῖκα.

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

¹⁰) Φ. Κουκουλέ, Θεσσαλονίκης Εὑσταθίου τὰ λαογραφικὰ 1, 239.

¹¹) Γ. Χατζιδάκι, Φιλολογικὰ ἀνάλεκτα ἐν Ἐπετηρ. τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 2, 74.

¹²) Στ. Ξανθουδίδου, Συμβολαὶ εἰς τὸν Weiberspiegel BZ, 16, 476.

¹³) Ἐπιθι καὶ Γ. Χατζιδάκι, ἔνθ' ἀν. 2, 75, καὶ τὸν αὐτὸν ἐν ΜΝΕ. Β' 577.

AD SYNESII H. 1. 292 ADNOTATIUNCULA

In Synesii Cyrenensis hymno primo (tertio secundum ordinem priorem) inde a v. 291 haec leguntur :

τό τε κυδῆεν γένος ἠρώων ἔργα τὰ θνητῶν κρυφίαισιν ὁδοῖς διανισσομένον ἔργα βρότεια.

Haec in omnibus libris. Codices vero, qui familiae β sunt, v. 292 ante *γένος* vocabulum quoddam inserunt variis modis scriptum ; legimus enim vel *ἄλιμα* vel *ἄλημα* vel *ἄλυα*. Quod vocabulum quin a Synesii verbis alienum et a textu quem dicunt secludendum sit, non est dubium, cum tres vel duas syllabas hic addi numerorum ratio vetet. Nec tamen quae sit huius additamenti vis quidque significet, satis perspexisse editores mihi videntur. Nicolaus quidem Terzaghi, vir de Synesio optime meritus, hoc vocabulum, cuius veram formam *ἄλημα* esse existimabat, a Christiano homine additum esse suspicatus est, qui heros vel daemones non claros insignesque, sed vafros versutosque esse Sophocleo verbo adnotare voluisset. Quae explicandi ratio ne ipsi quidem satis placuisse videtur perspicacissimo viro, qui fortasse corruptum esse illud *ἄλημα* formamque vocis, quae est *ἀλαός*, latere insuper moneat. Mihi *ἄλιμα* scriptum esse videtur pro *ἄλειμμα*, hoc autem vocabulo significari macula chartae. *Ἀλειμμα* enim dictum pro macula, etsi a prisca Graecitatis aetate alienum fuit, recentioribus temporibus non inusitatum esse videtur. Quod confirmaturos esse spero qui neograecae linguae peritiores sint; mihi satis est ad narratiunculam relegare a Nicola Georgio Politis relatum, in qua nigrae maculae lunae *οἱ μαύραις ἀλειμματικαῖς τοῦ φεγγαριοῦ* appellantur¹. Quae si recte exposita sunt, verba, quae loco supra allato in libris leguntur, haud scio an melius intellecturi simus. Versus enim 293 et 296 sententia prorsus congruunt, quare alterum utrum iure sustulerunt qui Synesii hymnos ediderunt. Atque optime hic egisse mihi videtur Nicolaus Terzaghi, qui v. 293 secluserit, v. 296 vero ante illum collocavit, duos hos versiculos in libris olim co-

¹) Vide sis N. G. Politis apud W. H. Roscher, *Selene und Verwandtes* (1890) p. 180; *Παραδόσεις I* (Athenis 1904) p. 129.—Cum civitas in qua dego libris, qui ad recentioris Graecitatis studia pertineant, adhuc careat, velim ignoscatur mihi haec non satis accurate persequenti.

niunctos fuisse suo iure ratus. Sed ille quidem non tam variam librorum lectionem deprehendisse sibi videbatur quam variam ipsius poetae scriptionem, qui verba τὰ θρηϊῶν in priore editione extantia postea mutavisset. Quod ita fieri potuisse quamquam non negaverim, tamen ἄλιμα illud ut aliam explicandi rationem ineamus forsitan suadeat. Hoc enim modo rem se habere suspicor. In illo hymnorun codice vetusto, quem archetypum dicere grammatici solent, altera versus qui versum 292 sequebatur pars macula operta erat. Quod adnotavit qui de illo novum exemplar conficiebat librarius, cur post ἔργα carmen hiaret hoc modo excusans. Postea autem aut ex aliis libris aut transscribentium coniectura lacuna expleta est. Qui novis exemplaribus utebantur, βρότεια, qui suo ingenio confidebant, τὰ θρηϊῶν scripsisse puto, nec tamen, si quis de hac re aliter sentire maluerit, obloquar. Vocabulum autem illud ἄλειμμα vel ἄλιμα, qui prioris codicum familiae auctor extitit, ut supervacaneum omisit, qui alterius, servavit, unde in omnibus fere huius stirpis codicibus etiamnunc legitur.

Berolini

RUDOLFUS KEYDELL

ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΤΟΥ ΜΑΚΡΗ,
ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΡΗΤΗΣ,
ΤΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΙΤΟΥ

Ἡ ὑπαρξίς βιογραφίας τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, ἀρχιεπισκόπου Κρήτης, τοῦ Ἱεροσολυμίτου, ὑπὸ τοῦ κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα ἀκμάσαντος Μακαρίου τοῦ Μακροῦ, ἦτο γνωστὴ πρὸ πολλοῦ. Παράφρασις ταύτης ἐδημοσιεύθη ἤδη τὸ 1863 ὑπὸ Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου¹ καὶ πάλιν τὸ 1893 ὑπὸ Δουκάκη², σύντομον δ' ἀνάλυσιν αὐτῆς παρέσχεν ὁ Lorange³, τὸ 1897, ἐξ αὐτοῦ δὲ παρέλαβον οἱ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς⁴, Vaihlé⁵, Ehrhard⁶ καὶ Loenertz⁷. Τὸ κείμενον ὅμως παρέμεινεν μέχρι τοῦδε ἀνέκδοτον.

Ἀπὸ τὴν ἀποψιν πληροφοριακῶν στοιχείων Μακάριος ὁ Μακροῦς δὲν προσφέρει τίποτε τὸ ἄγνωστον μέχρι τοῦδε, διότι ἐστηρίχθη ἀποκλειτικῶς ἐπὶ τῆς βιογραφίας τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου τῆς συνταχθείσης ὑπὸ τοῦ Νικήτα, πατρικίου καὶ κναίστορος, ἀκμάσαντος πιθανῶς κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ δεκάτου αἰῶνος, καὶ ἐκδοθείσης διὰ πρώτην φοράν τὸ 1898 ὑπὸ Παπαδοπούλου Κεραμέως⁸. Τὸ κείμενον ὅμως παρουσιάζει ἐνδιαφέρον ἀφ' ἑνὸς μὲν λόγῳ τῆς προσωπικότητος τοῦ διασκευαστοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς ἐνδείξις τῆς ἐκτιμήσεως τὴν ὁποίαν εὔφρον ὁ βίος καὶ τὸ ἔργον τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης ἀνά τοὺς αἰῶνας⁹. Ἡδη εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Νικήτα συνταχθεῖσαν βιογραφίαν ὁ ἅγιος Ἀνδρέας, κατὰ τὸ πρότυπον ὄλων τῶν βίων ἁγίων, παρουσιάζεται, εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς του, ὡς ἰδεώδης μορφή. Τὸν τύπον αὐτὸν ἀκολουθεῖ καὶ Μακρόριος ὁ Μακροῦς, ὑπερβάλλον ὅμως τώρα ὅσα εἶχεν εἶπει ὁ

¹) Νικοδήμου Ἀγιορείτου, Νέον ἐκλόγιον, Κωνσταντινούπολις 1863, 151 - 155.

²) Δουκάκη Κ., Μέγας Συναξαριστής, Ἰούλιος, Ἀθῆναι 1893, 35 - 42.

³) Lorange Chr., Περί τινων βίων ἁγίων ἑλληνιστῶν γεγραμμένων, «Βυζαντινὰ Χρονικά» 4, 1897, 345 - 348 (εἰς ἀποσπασμένην).

⁴) Παπαδοπούλου Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας, 5, Πετροῦπολις, 1898, 423.

⁵) Vaihlé S., Saint André de Crète, «Échos d'Orient» 5, 1902, 379.

⁶) Ehrhard H., Veberlieferung . . . III, Leipzig 1936, 320 καὶ 337. Πρβλ. καὶ BHG, 114.

⁷) Loenertz R. J., Écrits de Macaire Macrès et de Manuel Paléologue dans les mss. Vat. gr. 1107 et Crypten. 161. OCP, 15, 1949, 187.

⁸) Ἐνθ. ἀν. 169 - 179.

⁹) Βιογραφία Μακαρίου τοῦ Μακροῦ: Petit L., DTC, 12², 1927, 1507-1508.

Νικήτας. Ἡ δ' ὑπερβολὴ αὕτη συντελεῖ ἐνίοτε καὶ εἰς ἀλλοίωσιν τῶν ὑπὸ τοῦ Νικήτα διδομένων πληροφοριῶν. Οὕτω π.χ. ἐνῶ ὁ Νικήτας ἀναφέρει ἀορίστως ὅτι κατὰ τὴν μετάβασιν τοῦ Ἄνδρέου ἐκ Κρήτης εἰς Κωνσταντινούπολιν «πολλοὶ πρὸς αὐτὸν ὠφελείας χάριν ἀόκνως παρεγίνοντο»¹⁰, ὁ Μακρῆς ἐπεκτείνει τὴν εἰς τὴν φράσιν αὐτὴν τοῦ Νικήτα δηλουμένην φιλικὴν πρὸς τὸν Ἄνδρέαν ἀτιμόσφαιραν ἐν Κωνσταντινούπολει, λέγει ὅτι καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ ἄρχοντες καὶ ἡ ἱερὰ σύνοδος τὸν ὑπεδέχθησαν ὡς νὰ ἤρχετο πρὸς αὐτοὺς ὄχι ἀπὸ τὴν Κρήτην «ἀλλ' οὐρανόθεν ἄγγελος καὶ ταμίας μεγάλων δωρεῶν»¹¹. Ἡ ἐπέκτασις αὕτη τῆς πληροφορίας τοῦ Νικήτα εἶναι βεβαίως ἀδικαιολόγητος, διότι ὁ Ἄνδρέας μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπὶ τῆς εἰκονομαχίας, λέγων δὲ ὁ Μακρῆς ὅτι ὁ Ἄνδρέας ἐγένετο ἐγκαρδιώτατα δεκτὸς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος Γ' τοῦ Ἰσαύρου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν αὐλικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωματοῦχων, παρουσιάζει τὸν Ἄνδρέαν ὡς ὑπέρομαχον τῆς εἰκονομαχίας¹². Παρομοία ὑπερβολὴ ὑπάρχει ἐπίσης καὶ εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς μάχης εἰς τὸ «ὄχρῳμα τοῦ Δοιμέως» εἰς Κρήτην· ὁ Νικήτας λέγει ἀπλῶς ὅτι ὁ Ἄνδρέας συνέβαλε διὰ τῶν εὐχῶν του εἰς τὴν νίκην καὶ ὅτι οἱ Ἄραβες «τὸ ἄπρακτον ἑαυτοῖς περιοποίησαντο, ζημίαν τὴν ἰδίαν κατάλυσιν ἀντὶ κέρδους τῆς αἰχμαλωσίας οἰκειωσάμενοι»¹³. Ὑπερβάλλων ὁ Μακρῆς λέγει: (ὁ Ἄνδρέας) «οὐ μόνον ἀνωτέραν ταῖς εὐχαῖς τοῦ κινδύνου τὴν πόλιν πεποίηκεν, ἀλλὰ καὶ τοῖς βαρβάροις δεινὸν τε καὶ φοβερὸν ἐμβαλὼν δέος, οὕτω φεύγειν ἔπεισε, διώκοντος μηδενός, ὡς ἐκ τῆς ἀτάκτου φυγῆς τε καὶ συγκλονήσεως τοὺς πλείστους διοσφραῖναι καὶ τῇ θαλάσῃ καὶ ταῖς τῶν πολιορκουμένων χερσὶ»¹⁴. Καὶ μία τρίτη ὑπερβολή: Ὁ Νικήτας ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἄνδρέας ὠμίλησε εἰς τὸν ἐνθρονιστικὸν του λόγον περὶ τῶν εὐθυνῶν τοῦ ἱερέως: «Καὶ λόγον τῷ λαῷ προσεφώνησε, δι' αὐτοῦ φανερῶς δεικνύων τό, ὡς εἴρηται, ἐπικείμενον τοῖς ἱερεῦσι φορτίον»¹⁵. Ὁ Μακρῆς χαρακτηρίζει τὸν λόγον αὐτὸν ὡς «ἄγαν πιθανὸν καὶ χαρίεντα»¹⁶ καὶ περιγράφει τὸ περιεχόμενον του. Ἡ ὑπερβολή, εἰς τὴν περιπτῶσιν αὐτὴν, εὐρίσκεται εἰς τὸ ὅτι ὁ Μακρῆς χαρακτηρίζει καὶ συνοψίζει κείμενον οὐδέποτε ὑπάρξαν εἰς τὴν πραγματι-

¹⁰) Ἐνθ. ἀν. 178.

¹¹) § 15 τῆς παρουσίας ἐκδόσεως.

¹²) Τὰ σχετικὰ περὶ Ἄνδρέου καὶ εἰκονομαχίας ἴδε εἰς «Κρητικὰ Χρονικά» 5, 44 - 47.

¹³) Ἐνθ. ἀν. 177.

¹⁴) § 12 τῆς παρουσίας ἐκδόσεως.

¹⁵) Ἐνθ. ἀν. 175.

¹⁶) § 8 τῆς παρουσίας ἐκδόσεως.

κόττητα' εἶναι, νομίζω, ἐντελῶς ἀπίθανον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐσώζετο μέχρι τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος ἐνθρονιστικὸς λόγος τοῦ Ἀνδρέου, προσιτὸς εἰς τὸν Μακρῆν καὶ κατόπιν ἀπολεσθεῖς. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ Νικήτας, οὐδ' αὐτὸς ἔχων ὑπ' ὄψιν του ὄρισμένον κείμενον τοῦ Ἀνδρέου, ὁμιλῶν συμβατικῶς περὶ τοῦ ἐνθρονιστικοῦ λόγου τοῦ Ἀνδρέου παρέσυρε τὸν Μακρῆν εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν ἔργου ἀνυπάρκτου' ἐνδεχομένως δ' ὁ Νικήτας ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ἐνθρονιστικοῦ αὐτοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀπολεσθείσης πλέον βιογραφίας τοῦ Ἀνδρέου, ἐξ ἧς ἦντλησεν καὶ τὰς ἄλλας πληροφορίας του.

Πρωτότυπος εἶναι ὁ Μακρῆς μόνον εἰς τὰς περὶ τῶν ἔργων τοῦ Ἀνδρέου εἰδήσεις του. Ὁ Νικήτας λέγει ἀπλῶς ὅτι ὁ Ἀνδρέας ἔγραψεν ἐγκώμια τῆς Θεοτόκου, Ἰωάννου τοῦ Προδρομοῦ καὶ «ἐτέρων ἀγίων καὶ ὁσίων πατέρων»¹⁷. Ὁ Μακρῆς ἀναφέρει τὰ ἐγκώμια πρὸς τὴν Θεοτόκον, τὸν Σταυρόν, καὶ κατόπιν μιᾶς γενικῆς ἐκφράσεως «καὶ ἄλλας οὐκ ὀλίγας δεσποτικὰς ἐορτὰς καὶ τῶν ἀγίων οὐκ ὀλίγους προσφθέγγεται» προσθέτει «κανόνας σχηνοῦς καὶ τροπάρια»¹⁸ καὶ τὸν Μέγαν Κανόνα. Ἀτυχῶς ὁ Νικήτας ἀοριστολογεῖ, ἄλλως αἱ περὶ τῶν ἔργων τοῦ Ἀνδρέου γνώσεις του θὰ ἀπετέλουν σημαντικώτατον βοήθημα διὰ τὴν διευκρίνισιν τῆς εἰς τοὺς κώδικας ἄκρως συγκεχυμένης παραδόσεως¹⁹. Ἡ μνεῖα τοῦ Μακρῆ διὰ τὸν «Μέγαν Κανόνα» ἀποδεικνύει ὅτι τὸ θαυμάσιον αὐτὸ ποιητικὸν ἔργον ἦτο ἤδη κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα δημοφιλές.

Τὸ κείμενον τοῦ βίου ἔχει διασωθῆ εἰς ἓνα μόνον κώδικα, τὸν ὑπ' ἀριθμὸν 635 τῆς μονῆς Βατοπεδίου τοῦ ἁγίου Ὁρους, γραφέντα τὸ 1422 καὶ περιέχοντα λόγους πανηγυρικοὺς²⁰. Ἐκ τῆς χρονολογίας καὶ τοῦ τόπου ὅπου εὐρίσκεται ὁ κώδιξ, προκύπτει ὅτι Μακάριος ὁ Μακρῆς ἔγραψε τὸν βίον εἰς ἡλικίαν τριάκοντα περίπου ἐτῶν καὶ ὅτε ἀκόμη εὐρίσκετο εἰς τὸ Βατοπέδι ὡς μοναχός. Ὁ συγγραφεὺς, γεννηθεὶς τὸ 1391, ἀπέθανεν τὸ 1425, εἰς ἡλικίαν τριάκοντα τεσσάρων ἐτῶν.

Ἡ ἐνταῦθα ἔκδοσις γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει ἀντιγράφου παραχωρηθέντος εὐγενῶς ὑπὸ τῆς μονῆς Βατοπεδίου διὰ τὰ «Κρητικὰ Χρονικά». Αἱ παραπομπαὶ εἰς τὰ εὐαγγελικὰ χωρία τῆς παρουσίας ἐκδόσεως ὀφείλονται εἰς τὸν θεολόγον κ. Π. Χρήστου, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐκφράζω καὶ ἀπὸ ἐδῶ τὰς εὐχαριστίας μου.

ΒΑΣ. ΛΑΟΥΡΔΑΣ

¹⁷) Ἐνθ. ἀν. 175.

¹⁸) § 10 τῆς παρουσίας ἐκδόσεως.

¹⁹) Ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ ἐλπίζω νὰ ἐπανέλθω.

²⁰) Εὐστρατιάδου Σωφ., Ἀρχαδίου, Κατάλογος τῶν ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ Βατοπεδίου ἀποκειμένων κωδίκων. Cambridge 1924, 126.

ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΤΟΥ ΜΑΚΡΗ, ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ
ΗΜΩΝ ΑΝΔΡΕΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΡΗΤΗΣ ΤΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΙΤΟΥ

1. Οὐδὲν ἂν οἶμαι γένοιτο δῶρον φίλιτερόν τε καὶ οἰκειότερον τοῖς ἐλλογίμοις τῶν θείων ἀνδρῶν ἢ λόγος τὰ τοῦτοις πεπολιτευμένα διεξιῶν, καὶ τοῦτο μὲν πρὸς εὐφροσύνην καὶ δόξαν Θεοῦ κινῶν τοὺς ἀκούοντας, τοῦτο δὲ μύωπι ζήλου τὰς φιλοθέους νύττων ψυχὰς καὶ πρὸς ἀρετῆς διεγείρων ἀσκησιν. Εἶ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα τῆς παρ' ἡμῶν δόξης οὐδὲ δεῖ τοῖς μακαρίοις ἐκείνοις, τῆς θείας καὶ ἀκηράτου δόξης ἥδη βεβαίως ἐπιλημμένοις, ἀλλὰ τῆς Θεοῦ δόξης καὶ τῆς ἡμῶν ὠφελείας καὶ σφόδρα γε μέλλει· καὶ ὑπὲρ ὧν ἐν γῆ ζῶντες ἅπαντα πόνον ἡδέως εἴλοιο, τούτων καὶ μεταστάντες εἰς οὐρανόν, πολὺν τινα λόγον ἔχουσι, καὶ μάλιστα πάντων ἐξέχονται, καὶ χάριν ἂν εἶδεῖν, τοῖς τούτων κατὰ δύναμιν προνοοῦσιν. Οὐ μὴν ἄλλ' εἴτις αὐτοῖς καὶ ἀμοιβὴν εἰσφέρειν ἐθέλοι, τῶν πρὸς ἡμᾶς ὑπηρεγμένων σφίσι λογικῶν χαρῶν κατάλληλον, οὐχ ὀρῶ τίνα μᾶλλον ἢ ταύτην ἔξει γνησίαν τε καὶ ἀρμόδιον. Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ χάριεν ἂν εἶη δῶρον ὁ λόγος καὶ ἀμοιβὴ πρόπουσα, ὡς κορυφαίῳ τοῦ ἱεροῦ τῶν σοφῶν τε καὶ ἀγίων χοροῦ τῷ Θεοτάτῳ Ἀνδρέᾳ, προσοιστέον τὸν λογικὸν στέφανον καὶ τὰ κατ' αὐτὸν διηγητέον καὶ ὑμνητέον εἰς δύναμιν. Ὁ γὰρ θεῖος ἐκεῖνος ἀνὴρ οὐ μόνον εἶχε γλώττιαν ἡδὺ τε καὶ μελιχρὸν ρέουσαν καὶ πρὸς ἡδονὴν καὶ ὠφέλειαν τὰς συνοσίας διατιθεῖσαν ἐκάστοτε, ἀλλὰ καὶ βίον λαμπρὸν καὶ τῇ γλώττῃ καθ' ἅπαξ συνηγοῦντα καὶ συμφθεγγόμενον καὶ οἶον ἐκ μόνης τῆς διηγήσεως μερίστην ἡδονὴν καὶ ὠφέλειαν ἐμποιεῖν δυνάμενον τοῖς ἀκούουσι. Λεγέσθω τοιγαροῦν τὰ ἐκείνου καὶ προτιθέσθω τοῖς φιλοκόλοις εἰς ἀκοῆς ἐντρούφημα καὶ ψυχῆς μερίστην ὠφέλειαν.

2. Πατέρις μὲν οὖν τῷ θαυμασίῳ Δαμασκῷ ἢ περιδοξῷ, ἢ πολλοῖς καὶ μεγάλοις ἐγκαλλωπίζεσθαι καὶ μεγαλαυχεῖν ἀγαθοῖς ἔχουσα, οὐχ οὕτω τοῖς ἄλλοις ἐθέλει σεμνύνεσθαι ὡς τῷ γε Παύλῳ τὸν σκότον λύσαι ψυχῆς τε καὶ σώματος, καὶ τῷ μὲν οὐρανίῳ πατρὶ τοῦτον εἰσποιῆσαι διὰ τοῦ θείου βαπτίσματος καὶ καταρίσαι πρὸς τὸ βαστάσαι τοῦτου τὸ θαυμασιὸν ὄνομα, τῇ οἰκομένη δὲ πάσῃ πατέρα καὶ διδάσκαλον εὐσεβείας ἀποικεῖν· καὶ ἐξ ἐκείνου, καθάπερ τι γέρας ἐξαίρετον θεόθεν κληρώσασθαι, ἀνδρας ἀγαθούς φύειν καὶ διδασκάλους τῷ τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας πληρώματι, ὧν κορωνὶς καὶ κεφάλαιον ὁ νῦν ἡμῖν εἰς εὐφημίαν προκείμενος. Πατέρες δὲ θεοφιλεῖς τε καὶ κόσμιοι καὶ ἀρετῆς μᾶλλον ἢ τῆς κάτω κτήσεως πλοῦτου κομῶντες καὶ σεμνυνόμενοι· Γεώργιος καὶ Γρηγορία τούτοις ὀνόματα. Τούτων ὁ ἱερός Ἀνδρέας οὐ μᾶλλον κατὰ θεσμόν φύσεως ἢ κατὰ θείαν χάριν ἐκφύς, εἰς ἐνιαυτὸν ἔβδομον τὴν γλώττιαν εἶχε σιγῶσαν καὶ μηδὲν ὄλως φθέγγεσθαι δυνάμενην, ὡς καὶ πικρὰς τοῖς γονεῦσιν ὑποτείνειν ἐλπίδας, οἰομένους αὐ-

τὸν εἰσάπαν κωφεύσειν καὶ μηδέποτε φθέγγεσθαι. Τὸ δὲ ἦν ἄρα παιδαγωγία τις καὶ προτέλεια φύσεως, ἐπὶ τὴν ὑψηλοτάτην αὐτὸν γυμναζούσης φιλοσοφίαν, Πυθαγόρου παντὸς ἄμεινον· ἴσως δὲ καὶ ἵνα, τὴν χάριν τοῦ λόγου οὐκ ἀπὸ φύσεως ἀλλὰ θεόθεν δεξάμενος, ἐκδηλος εἴη μόνον τὰ ὑψηλά τε καὶ θεῖα φρονήσων τε καὶ φθεγγόμενος. Δῆλον δὲ καὶ γὰρ ἐβδόμου παρωχηκότος αὐτῷ ἐνιαυτοῦ ἐκ γεννήσεως, προσήει συνήθως σὺν τοῖς πατράσι τῇ θεῖα καὶ ζωοποιῶ μεταλήψει τοῦ παναχράντου καὶ σωτηρίου Χριστοῦ σώματός τε καὶ αἵματος· καὶ μετασχόν, εἶχε μὲν τὴν ψυχὴν κοινωὸν τῆς ἀπορρητίου καὶ θείας ἀστοραπῆς, τῆς τοῦ λόγου θεότητος, εἶχε δὲ καὶ τὸ σῶμα συμμεριζόμενον τὰγαθὰ καὶ τὴν γλῶτταν τῆς φυσικῆς λελυμένην πέδης καὶ ἀπαρεμποδίσιως ὑπηρειεῖσθαι δυναμένην τῷ λόγῳ καὶ τὰφανῇ τῆς ψυχῆς μηνύειν κινήματα καὶ βουλήματα.

3. Ἐντεῦθεν γραμματιστῇ παραδίδοται, πᾶσαν τὴν ἐν λόγοις παιδείαν φιλοπόνως παιδεύεσθαι. Καὶ δὴ, γενναιοῦτητι καὶ δξύτητι φύσεως σπουδῆν συνάψας ἀντίρροπον, ἵππος ἦν εἰς πεδίον τάχιςτι διαθέων καὶ ἀκριβούμενος τῶν μαθημάτων τὰ κράτιστα καὶ ἀεὶ τι καινότερον ἐπιζητῶν ἐκδιδάσκεσθαι· γραμματικὴν τε γὰρ ἐκμανθάνει καὶ προσλαμβάνει ρητορικὴν καὶ τῶν φιλοσοφίας δογμάτων ἐπιβατεύει μετὰ συνέσεως, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν τοῖς ἀρίστοις τῶν Ἑλλήνων συγγερονῶς καὶ τῶν μαθημάτων μνησθεῖς ὅσον κάλλιστον, τὴν τε γλῶτταν καθαίρεται καὶ τὴν ψυχὴν πρὸς ἀνάληψιν ἀληθείας καὶ ἀρετῆς ἐπιτηδειοτάτην καθίστησι καὶ τὸν νοῦν πρὸς ὑψηλοτέρας θεωρίας ποιεῖται ἐπήβολον. Ἐντεῦθεν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις καὶ θεοπνεύστοις μετ' ἐπιστήμης ἐγκύψας καὶ φωτισθεὶς· ἐξ αὐτῶν τὴν διάνοιαν, ἐραστή· τῆς ὄντως σοφίας μάλα θεομὸς γίνεται, καὶ ζητεῖ τὴν ἐκείνης συνάφειαν, καὶ ὄλω τῷ νῶ πρὸς αὐτὴν βλέπει καὶ τῶν ἐκείνης ἐρώτων μανικῶς ἄγαν ἐξήρηται. Ἐγνώ τοίνυν μὴ ἂν ἄλλως ἐκείνη συμμίζει τῇ αὐλῳ καὶ καθαρῷ αἰθεροβάμονι ἢ τῶν γερωῶν καὶ ἐνύλων λυθένια καὶ ἀπαθείας ἐαυτῷ περιθέμενον πτέρυγας, ἃς καὶ Δαυὶδ ὁ θεῖος ζητεῖ, ὄνομα περὶ σιτεροῦ²¹ ἐπιφημίσας τῇ ἀπαθείᾳ καὶ καθυρότητι.

4. Πείθει τοιγαροῦν τοὺς γονέας, ἀντιδοῦναι τοῦτον καὶ ἀφιερῶσαι τῷ δόντι Θεῷ, ὡς μηδὲν κοινὸν πρὸς τὴν κατὰ κόσμον ζωὴν ἐν ψυχῇ φέροντα. Οἱ καί, κατὰ θειοτέραν πάντως κίνησιν, λαβόντες αὐτὸν ἄγουσιν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ τῇ πηγῇ τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως, τῷ ζωοδόχῳ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μνήματι, ἐκούσιον θῦμα προσάγουσιν, ἱερεῖον ἄμωμον, εὐπρόσδεκτον προσοφράν, θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν,

²¹) Ψαλμ. νδ' 6.

εὐάρεστον, λογικὴν²², Παῦλος ἂν ὁ μακάριος εἶπεν. Ἦν δ' ἄρα κατ' ἐκείνο τοῦ καιροῦ τῆς Ἐκκλησίας προσηκῶς ἀνὴρ ἄριστος καὶ τὴν ἀρετὴν ἀπαράμιλλος· Θεόδωρος τῷ Πατριάρχῃ τὸ ὄνομα. Ὅς τὸν ἱερόν νεανίαν ὑπταίς χερσὶν εἰσδεξάμενος καὶ νύθηταις διὰ τοῦ θείου πνεύματος, τῷ γὰρ ὁμοίῳ, φασίν, χαίρει τὸ ὅμοιον, ἀποκείρει τε κατὰ μοναχὸς καὶ τῷ πρώτῳ τῆς ἱερωσύνης ἐγκαταλέγει βαθμῶν καὶ ὅλοι τῆς ἐπιμελείας καὶ κατὰ Θεὸν προκοπῆς αὐτοῦ γίνεται, πᾶσαν σπουδὴν ποιούμενος κατ' ἀρετὴν αὐτὸν ἐκθρῆναι καὶ εἰς μέγιστον ἡλικίας προαγαγεῖν τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. Καὶ δὴ πρὸς τὴν ἀρίστην ἐμπειρίαν τῆς αὐτοῦ γεωργίας ἐπιτυχῆς γεγωνῶς καὶ γῆς εὐγέου καὶ λιπαρῆς καὶ τῷ ἀρότρῳ πάντα εἰκούσης, μάλα βαθεῖαν ἀνατέμνει τὴν αὐλάκα καὶ τὸν θεῖον σπόρον χύδην ἐγκατατίθειαι. Καὶ μέντοι καὶ τῶν χρησιῶν ἐλπίδων οἴμενον τὸ παράπαν ἐψεύσατο, ἀλλ' αὐτὸς τε σὺν ἀγαλλιάσει τοῦ θερισμοῦ γίνεται καὶ τῷ κοινῷ τῆς Ἐκκλησίας εἰς πανδαισίαν προστίθῃσι. Καὶ τῶν ὀρωμένων καὶ περὶ τῶν ἐξῆς βεβαίως εἶχε μαντεύεσθαι, ὡς εἰς ἕκατὸν ὄσει τὸν καρπὸν τὸ δασύτατον λήϊον. Ἄλλ' ὁ μὲν, μὴ τοῦ καλοῦ, τοῦ δὲ πλοῦτου συγχωρηθεὶς εἰσάπαν ἀπόνασθαι, τοῦ σωματικοῦ δεσμοῦ λύεται, καί, τῆς τοῦ παιδὸς καὶ κληρονόμου τῆς ἀρετῆς χερσὶν ἡδέως ἐναποψύξας, πρὸς τὸν ἄνω Πατέρα καὶ δεσπότην μεταχωρεῖ, τῆς ἀρίστης οἰκονομίας λαμπρὰ τὰ γέρα ληψόμενος.

5. Καταλείπει δὲ τὸν ὄσιον, σὺν γε τῷ οἰκονόμῳ τῆς ἐκκλησίας, τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων διοικητὴν καὶ ἐπίτροπον. Τοῦ γὰρ θρόνου διάδοχον οὐκ εἶα τὸ κομιδῆν νέον τῆς ἡλικίας καταλιπεῖν, ἀλλὰ μέγχι μὲν τοῦ σχήματος τὸ νέον ἦν ἐμποδῶν, ἀρετῆς δὲ ἄλλως καὶ προνοίας κοινῆς ἕνεκα καὶ προσιασίας καὶ ὠφελείας ὅλης τῆς Ἐκκλησίας, οὐδενὸς τῶν πώποτε προστάτιων αὐτῆς Ἀνδρέας ὁ ἱερός ἀπελείπετο, ἀλλ' ἦν αὐτῇ πάντα: καὶ πατὴρ καὶ διδάσκαλος καὶ ὑπηρέτης καὶ οἰκονόμος καὶ πάσης ἰδέας καλῶν παράδειγμα ἑναογῆς.

6. Τῆς δὲ ἁγίας καὶ Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας Συνόδου τηρικαῦτα συγκροτηθείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει, Κωνσταντινίου τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως κινουῦντος, τοῦ νείειδου Ἡρακλείου, καὶ τοὺς κακῶς συναλείφοντας καὶ συγγῆντας τὰς ἀσυγγήτους ἐπὶ Χριστῷ δύο φύσεις, διὰ τῆς συναϊρέσεως μᾶλλον δὲ ἀναϊρέσεως τῶν δύο θελημάτων τε καὶ ἐνεργειῶν, λαμπρῶς καθελούσης καὶ στήλην εὐσεβείας ἀνεγειράσης τὸν τόμον τὸν ἱερόν, γράμματα καὶ θεοπύματα κατὰ πᾶσαν ἐφοῖα τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ τῆς εὐσεβείας τὸν ὄρον ἐπικυροῦντα καὶ πᾶσι παρεγγυῶντα

²²) Ρωμ. ιβ' 1. Βλ. καὶ Φιλιπ. δ' 18.

τοῖς εὐσεβεῖν ἐθέλουσι κατ' ἴχνος ἔπεισθαι τούτῳ. Ἄ καὶ πρὸς τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις φθάνουσιν ἐκκλησίαν καὶ πολλῆς αὐτὴν θυμηδίας πληροῦσι καὶ πνευματικῆς ἡδονῆς, τὴν πρόσθεν πολεμουμένην εὐσέβειαν ἀθῆς ὄρωσαν κρατυνομένην περιφανῶς. Συνελθόντων δὲ πάντων καὶ κοινῇ συνδιασκεψαμένων, ἐφ' ᾧ πρὸς τὸν βασιλέα διαπρεσβεύσασθαι καὶ σύμφρονας σφᾶς αὐτοὺς δεῖξαι τοῖς δεδομένοις τῇ Θεῷ Συνόδῳ, κοινῇ ψῆφος ἐξηρέχθη παρὰ πάσης τῆς Ἐκκλησίας τὸν πάντ' ἄριστον Ἀνδρέαν, δύο συμπαραλαβόντα τῶν τοῦ κλήρου λογάδων, διακονήσασθαι τῇ πρεσβείᾳ, ὡς ἂν σύννουν ὄντα καὶ ὁμόφρονα τῇ ἁγίᾳ Συνόδῳ κἂν τοῖς τοιοῦτοις μᾶλλον ἐνδιαπρέποντα δυνάμει λόγου καὶ πνεύματος. Καὶ τοίνυν συμπαραλαβὼν οὓς αὐτὸς εἴλετο, εὐθὺς Βυζαντίου ἐχώρει καὶ τὴν πόλιν καταλαβὼν τὸν μὲν Κωνσταντῖνον οὐχ εἶδεν, ἤδη τὸν βίον ἀλλάξαντα, Ἰουστινιανῷ δὲ ἐντυγχάνει τῷ ἐκείνου νιεῖ καὶ κληρονόμῳ τῆς βασιλείας, καὶ τὴν τε ὁμολογίαν ἐγχειρίζει τῆς Ἐκκλησίας καὶ αὐτὸς τῇ καλῇ γλώττῃ τὸ ἐνδέον ἀναπληροῖ. Θαυμασθεῖς δὲ ὑπὸ πάντων καὶ βασιλέως αὐτοῦ, καὶ τὴν πρεσβείαν κατ' οἰκείαν βούλησιν διαθέμενος, τοὺς μὲν συναελθόντας οἴκαδε ἀποπέμπει, τῆς πρεσβείας τὸ πέρας τοῖς πέμψασι μηνύσοντας.

7. Αὐτὸς δὲ βουλόμενος ἑαυτὸν ἐκκλησιαστικῶν λῦσαι θορύβων, αὐτοῦ μένει, βίον ἐλόμενος μοναδικὸν καὶ ἡσύχιον. Καὶ τοίνυν πάντοθεν συνεσταλκῶς ἑαυτὸν καὶ πάσης εἰσάπαν ἀποσχὼν εὐλόγου τε καὶ ἀλόγου μερίμνης, μόνη δὲ τῇ θεῷ σχολῇ τε καὶ θεωρίᾳ συντεταχῶς τὸν νοῦν καὶ νηστείαις καὶ ἀγρυπνίαις²³ καὶ δάκρυσιν ὄλον ἑαυτὸν δεδωκώς, ἀγνίζεται μὲν τὸ σῶμα, καθαίρεται δὲ τὴν ψυχὴν, τὸν δὲ γε νοῦν ὄλον φωτίζεται, καὶ οὕτω πανταχόθεν προσήκων Θεῷ, ἐνοῦται μυστικῶς αὐτῷ καὶ θεοῦται, καὶ τῆς μελλούσης κληρονομίας δι' ἄρραβῶνος γένεται συγγενοῦς. Συχνὸν τοίνυν χρόνον ἐν ἡσυχίᾳ διαβίους, ἑαυτὸν μὲν τῶν τελειωμάτων μέτρων τῆς ἀρετῆς ἀξιοῖ, τοῖς προσφοιτῶσι δὲ ἐκάστοτε πολλῆς ὠφελείας αἴτιος γίνεται. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἦν, οὕτω τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις καὶ λόγοις λάμποντα, διαλαθεῖν καὶ τῷ τῆς ἡσυχίας εἰς τέλος μοδίω²⁴ συγκαλυφθῆναι. Οὐκοῦν οὐδὲ διέλαθεν, ἀλλὰ τῷ βασιλεῖ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ δηλὸς γενόμενος, βίᾳ τοῦ καθ' ἡσυχίαν ἐκσπασθεῖς βίου χειροτονεῖται τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας διάκονος. Εἶτα καὶ τὴν τοῦ ὄρφανοτροφείου οἰκονομίαν καὶ λειτουργίαν πιστεύεται, ἐν ἧ καὶ διαλάμψας, καὶ ὄντως πατήρ καὶ τροφὸς ὄρφανῶν καὶ πτωχῶν ἀναφανείς ὁ θαυμάσιος, καὶ ἀμφοτέρων τῶν Ὀρφανοτροφείων ἐπιμεληθεὶς μεγαλοπρεπῶς, ὅτι μάλιστα καὶ τὰς τε προσόδους ἐπαυξήσας

²³) Β' Κορ. ια', 27.

²⁴) Ματθ. ε', 15.

καὶ τῶν εὐαγγῶν οἰκῶν τὴν στενοχωρίαν εἰς εὐρυχωρίαν μεγάλας οἰκοδομαῖς διαμείψας, ἐπεὶ μείζονος οἰκονομίας ἦν ἄξιος, μείζονος καὶ τυγχάνει, καὶ εἰς τὸν ὑψηλὸν τῆς ἱεραρχίας θρόνον ἀνάγεται καὶ τῆς περιφανοῦς τῶν Κρητῶν Μητροπόλεως τοὺς οἰακας ἐγχειρίζεται, μᾶλλον δέ, διὰ μιᾶς πόλεως, πάσης τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἀποκαθίσταται διδάσκαλος καὶ ποιμὴν.

8. Καὶ δὴ λοιπὸν τῆς αὐτοῦ ποιμνῆς λαμπρῶς ἐπιβὰς καὶ προσδεχθεὶς ὑφ' ἀπάντων, οὐχ ἱματίων ὑποσιτώσεισιν οὐδὲ κλάδοις ἐλαίων²⁵ οὐδὲ μόναις εὐφημίαις νηπίων²⁶, ὥσπερ ὁ Δεσπότης ἡμῶν καὶ Σωτὴρ, ἀλλ' ὑπταίαις ψυχαῖς καὶ μύρων ἐκχύσει καὶ μεγίστη παρὰ πάντων δοξολογία Θεοῦ, ἀνθ' ὧν τοιοῦτου ποιμένος ἡξίωται παρ' αὐτοῦ, εἶτα ἔργου λοιπὸν εἶχετο καὶ τῆς ἀρίστης οἰκονομίας γενναίως ἀντείχετο καὶ ὄλος τῆς τῶν ἐμπεισιτευμένων ἐπιδόσεως καὶ σωτηρίας ἐγένετο. Καὶ γε οὐκ εἰς μακρὰν ἔδειξε τό τε μεγαλοφυῆς αὐτοῦ τῆς ψυχῆς καὶ τὸ τῆς ἀρετῆς ἀπαράμιλλον καὶ τὴν τελεωτάτην ἔξιν τῆς ποιμαντικῆς ἐπιστήμης. Καὶ πρῶτα μὲν ἀφ' ἐστίας ἀρξάμενος, ὃ δὴ λέγεται, τάττει λίαν σεμνῶς καὶ πανσόφως τὴν ἱερὰν τάξιν τοῦ βήματος, λόγον ἐκφωνήσας περὶ λειτουργικῆς τάξεως, ἄγαν πιθανὸν καὶ χαριέεντα, ἐν ᾧ δεικνυσὶν ὁποῖον δὴ τινα χρὴ τελεῖν τὸν ἐγγίξειν ἡξιωμένον τῷ ἀπροσίτῳ καὶ πρῶτῳ φωτί, καὶ τοὺς ἄλλους φωτίζειν ἐπαγγελόμενον, καὶ διαλλάττειν πρὸς τὸν Θεόν, ὡς διαφανῆ τε καὶ καθαρὸν καὶ λεῖον τὴν ψυχὴν, καὶ οἷον δέχεσθαι καὶ χωρεῖν τὰς ἐκεῖθεν ἀκτῖνας καὶ τοῖς ἄλλοις διαπορθμεύειν ἔχειν τὸ φῶς.

9. Ἐπειτα τοὺς παρθενῶνας καὶ τὰ σεμεῖα ρυθμίζει καὶ περὶ βίον νομοθετεῖ μοναχῶν, τῶν ἐν γάμῳ ἐπιμελεῖται, πείθων τῷ Θεῷ μᾶλλον ἢ τῇ σαρκὶ προστίθεσθαι, καὶ τῶν μὲν ἐν βίῳ καταφρονεῖν ἡδονῶν, τῶν θείων δὲ ἐντολῶν λόγον πλείω ποιεῖσθαι, καὶ τῆς σφετέρας αὐτῶν ἐξέχεσθαι σωτηρίας. Παιδαγωγεῖ τὴν νεότητα, συνετίζει τὴν πολιάν, τοὺς ἁμαρτάνοντας ἐπιστρέφει, τοῖς μετανοοῦσιν ἐγγυᾶται τὸν θεῖον ἔλεον, τοὺς ἀγωνιζομένους ἀλείφει, τοῖς καλῶς τρέχουσιν ἐντορίαν προστίθησιν, ἀμύνει πολεμουμένοις, περιτρεπομένους ὑπανέχει, πίπτοντας ἀνορθοῖ, ὑποστηρίζει τοὺς ὀκλάζοντας, νικῶντας σιεφάνοις λαμπροῖς ἀναδεῖ· γίνεται τοῖς μὲν ἐστώσιν ἀσφάλεια, τοῖς δὲ κειμένοις ἀνάστασις²⁷, ἀσθενοῦσι θῶσις, ἀθνημοῦσι παραμυθία, ὀλιγοροῦσιν ἀναψυχή, πατήρ ὀρφανῶν, προστάτης χηρῶν, πενήτων ἄστυλος θησαυρός, πεινῶντων τροφή, ριγόντων ἐσθής. Τί δεῖ πάντα λέγοντας δια-

²⁵) Ματθ. κα', 8 ἐξ. καὶ παράλληλα.

²⁶) Ματθ. κα', 16, ψαλμ. η', 2.

²⁷) Ἀπήχησις τοῦ Λουκ. β', 34.

τρούβειν; Πᾶσι γίνεται πάντα, ἵνα σῶσῃ πάντας²⁸, καὶ τοὺς πιστεύσαντες Θεῶ προσαγάγη, καὶ καθάπερ ἐλπίς τοῖς ἁγίοις ἐπὶ τοῦ μέλλοντος ὑπάρξειν τὸν Κύριον, τροφήν τε καὶ ἔνδυμα, καὶ φῶς καὶ ζωὴν, καὶ δόξαν καὶ ἡδονήν, καὶ πᾶν ὁ πρὸς τὴν ὄντως τείνει μακαριότητα, οὕτως καὶ τοῖς μαθηταῖς κατὰ τὸ δυνατόν ἀντὶ πάντων ἦν ὁ μακάριος, οὐ μόνον ὅσα τὴν ἐπιζομένην εὐδαιμονίαν μνηστεύεται, ἀλλὰ καὶ δι' ὧν ἄν τις ἀλύτως τόνδε τὸν βίον διάξαιεν.

10. Ἀνοίξας δὲ καὶ τὸν ἀγαθὸν θησαυρὸν τῆς καρδίας²⁹, λόγους ἀγαθοὺς ἐξηρέυξατο, καὶ πλατύνσας τὸ στίμα³⁰, ἐπλήρωσε πνεύματος. Καὶ τοίνυν μετὰ σοφίας τε καὶ συνέσεως καὶ θειοτέρας ἐμπνεύσεως λογογραφεῖ, καὶ βιβλία συντίθησιν, ἀντικρὺ Μουσῶν καὶ Χαρίτων ἀγάλματα, δι' ὧν ἀμφοτέρω καὶ ζήτω ἀγαθὸς καὶ ἱεροφάντης θεόληπτος ἀναδείκνυται. Καὶ ἕμνεῖ μὲν τὴν τοῦ Θεοῦ λόγον πάναγγον μητέρα λαμπρῶς, ἐν διαφόροις αὐτῆς πανηγύρουν, ἕμνεῖ δὲ καὶ τὸν προσκυνητὸν καὶ ζωοποιὸν τοῦ Σωτῆρος Σταυρόν, ἐν ᾧ τὸ μακάριον πάθος καὶ τὸν ἐκούσιον ὁ ἀπαθῆς ἐνεγκὼν ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον, κοινωνοὺς ἡμᾶς προῖκα τῆς αὐτοῦ ἀναστάσεως καὶ τῆς θείας δόξης καὶ βασιλείας εἰργάσατο. Φαιδρύνει τε καὶ γεραίρει καὶ ἄλλας οὐκ ὀλίγας Δεσποτικὰς ἑορτάς, καὶ τῶν ἁγίων οὐκ ὀλίγους προσφθέγγεται, καὶ τοὺς αὐτῶν ἄθλους οἰκειοῦται τοῖς κρότοις, καὶ τῶν ἄλλων μάλιστα τὸν ἐν γεννητοῖς γυναικῶν ὑπερέχοντα³¹, συντίθησι δὲ πρὸς τὴν μουσικὴν ἄγαρ ἑναρμονίως κανόνας συχνοὺς καὶ τροπάρια, ἅμα μὲν φαιδρύνων τὰς ἑορτάς καὶ πρὸς πνευματικὴν εὐφροσύνην καὶ θυμηδίαν τὸν λαὸν προκαλούμενος, ἅμα δὲ καὶ κατανύξεως ἐπιθεῖς μύπα ταῖς ψυχαῖς καὶ πρὸς δακρύων ἔλκων πηγάς, πρὸς ὃ καὶ τὸν μέγαν καὶ πολυῦμνητον κανόνα συνέταξεν, οὐ μόνον κατανύξεως καὶ μεμεριμνημένης μετανοίας ὄντα παράκλησιν, ἀλλὰ καὶ προτροπὴν πολυμαθίας καὶ διδασκαλίαν τινὰ ἐμμελῆ, μεθ' οἷας ἄρα προσήκει τῆς διαθέσεως ἐπιέναι πάντας τὰς ἱερὰς ἱστορίας καὶ θεωριῶν ὑψηλοτέρων λήμματα ποιῆσθαι καὶ ἀφορμάς.

11. Καὶ οὐ μόνον λόγοις τὴν αὐτοῦ ποίμνην κοσμεῖ, καὶ ἀπλῶς πᾶσαν Ἐκκλησίαν ἀγάλλει, ἀλλὰ καὶ ἔργοις οὐδὲν ἐλλειπομένοις τῆς τῶν λόγων μεγαλοπρεπείας καὶ ἀρετῆς. Τούς τε γὰρ καμῶντας τῶν θείων ναῶν ἀνορθοῖ καὶ ἐγκαινίζει, πλουσία καὶ φιλοτίμῳ χειρὶ, καὶ αὐτὸς ἐκ βάθρων ἀνεγείρει πάντων κάλλιστόν τε καὶ μέγιστον, καὶ τῶ

²⁸) Α' Κορ. θ', 22.

²⁹) Ματθ. ιβ', 35.

³⁰) Ἀπήχησις τοῦ Β' Κορ. στ', 11.

³¹) Ματθ. ια', 11, Λουκ. ζ' 28.

περικαλλεῖ τε καὶ ὑπερουρανίῳ τοῦ Θεοῦ λόγῳ ἐμψύχῳ ναῶ, τῇ Θεομήτορι καὶ Παρθένῳ, τοῦτον ἀνατίθῃσι, Βλαχέρνας θέμενος ὄνομα. Ἔτι τε καὶ ξενῶνα ἐξ αὐτῶν κρηπίδων ἰδρύεται, εἰς θεραπείαν γεγηρακότεων, εἰς ἰατρειάν καὶ ἄκος νοσοῦντων, εἰς ξένων καὶ πενήτων σκέπην τε καὶ κατανομήν. Οἱς οὐ μόνον δαφυλῶς ἐχορήγει τὰ πρὸς χρεῖαν ἅπασαν καὶ διατροφήν, τὰ τοῦ Θεοῦ θείως καὶ πανσόφως ὁ πάνσοφος ἀνακαλῶν, ἀλλὰ καὶ τὸν αὐτοῦ Δεσπότην μιμούμενος καὶ διδάσκαλον, ὡς κἀν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν, οἰκείαις τοῖς νοσοῦσι διηκονεῖτο χερσί, λεντίῳ ζωννύμενος καὶ πρὸς τοῖς ποσὶ χειρῶν νίπτων καὶ κερφάλας⁵², καὶ ἔλκη καθαίρων, καὶ τοὺς μυδῶντας ἰχώρας μονοῦν τῇ γλώττῃ ἀπομάτιων καὶ ἐκμυζῶν. Οὕτως αὐτὸν εἶλεν ἡ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ πλησίον ἀγάπη.

12. Οὐδὲν δὲ οἶον καὶ θαύματος ἐνὸς ἢ δυοῖν ἐπιμνησθέντας ἐκ τοῦ κρασπέδου, φασίν, ὅλον δεῖξαι τὸ ὕφασμα. Βαρβαρικοῦ στόλου τῇ νήσῳ ἐπιθεμένου καὶ αὐτῇ δὴ τῇ τοῦ μεγάλου ποιμνῆ ἐπιχειροῦσαντος, καὶ κήκλω ταύτην τῶν πολεμίων διαλαβόντων, καὶ παντοῖαν μηχανὴν καὶ ἐλέπολιν κεινηκότεων, καὶ ὅπως δεινὴν τινα καὶ ἄφικτον κατ' αὐτῆς πηξαμένων πολιορκίαν, οὐ μόνον ἀνωτέραν ταῖς εὐχαῖς τοῦ κινδύνου τὴν πόλιν πεποίηκεν, ἀλλὰ καὶ τοῖς βαρβάροις δεινόν τε καὶ φοβερόν ἐμβάλων δέος, οὕτω φεύγειν ἔπεισε διώκοντος μηδενός, ὡς ἐκ τῆς ἀτάκτου φυγῆς τε καὶ συγκλονήσεως τοὺς πλείστους διαφθορῆσαι, καὶ τῇ θαλάσῃ καὶ ταῖς τῶν πολιορκουμένων χερσίν.

13. Ἦρος ἦν ὑποχώρησις καὶ θέρους λοιπὸν προσήει διαδοχῇ· καὶ ὁ μὲν ἥλιος μάλα φλογώδης προσέβαλλε καὶ λαμπρός, ὄμβρος δὲ οὐδαμοῦ, λήϊον δὲ ἅπαν μεμάρανται καὶ πρὸς μοίρας δεινῶς ὑποκέκλιται, καί, πρὸς τὴν ἰδίαν μητέρα ἐλεεινῶς νενεγκός, γάλακτος ἐξήτει θρανίδας ἢ κακῶς ὑπέσχετο ἐναποθανεῖν ὅσον οὐκ ἦδη. Οἱ δὲ ἄνθρωποι καὶ τῷ φόβῳ βαλλόμενοι τοῦ λιμοῦ καὶ τῷ ἀρχμῷ καταξηραινόμενοι καὶ τῇ σφοδρότητι τῶν ἀκτίων καταφλεγόμενοι, παρεῖντο λοιπὸν καὶ ἀπελέγοντο τὴν ζωὴν. Τί οὖν ἡ συμπαθῆς ἐκείνη καὶ ἐλεήμων ψυχῇ; Παρεῖδεν οὕτω δεινῶς κατατροχουμένην τὴν ποιμνῆν καὶ τοῖς ὅλοις ἐκτριβομένην; Οὐδαμῶς· ἀλλ' εἰς οὐρανὸν χειρῶν καὶ ὄμματα ἀνασχὼν καὶ τὸν νοῦν πρὸς τὸν Δεσπότην ἀνυψώσας τοῦ οὐρανοῦ καὶ αὐτὸν ἐκβοησάμενος, τὸν περιβάλλοντα τὸν οὐρανὸν ἐν νεφέλαις⁵³, ὡς φησὶν ὁ προφήτης, καὶ ἐτοιμάζοντα τῇ γῆι θετόν, ἀνοίγοντά τε τὴν χειρῶν καὶ πᾶν ζῶον ἐθδοκίας ἐμπιμπλῶν-

⁵²) Ἰωάνν. ιγ', 4 ἐξ.

⁵³) Ψαλμ. ιμστ', 8.

τα⁸⁴, τὸν συνήθη τῆ γῆ δίδωσιν ὑετὸν καὶ καταψύχει τοὺς ἐκτακέντας καὶ τὴν μάστιγα ἀναστέλλει τοῦ λιμοῦ. Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ ἄλλοτε, λοιμοῦ τοὺς ἀνθρώπους ἐπινεμομένου καὶ πάντας ἀθροὸν ἐπιβοσκομένου καὶ πᾶσαν ἐλεεινῶς ἠλικίαν καταθερίζοντος, ἐπέχει ταῖς πρὸς Θεὸν ἰκεσίαις καὶ δάκρυσι τὴν φορὰν, καὶ τὴν νομὴν ἴσησι τοῦ κακοῦ.

14. Ἐπιλείποι δ' ἂν ἡμᾶς ὁ βίος τὰ θαύματα τούτου διηγουμένων⁸⁵, καὶ ὅσων τε καὶ ἠλίκων τὴν ἰδίαν ποίμνην ἔλυσε συμφορῶν, ὡς ἂν τις στεροδὸς πρόβος καὶ πύργος ἄσειστος πρὸς τὰς ἐκείνους τῶν δεινῶν ἐσιῶς παντοίας ἐπιφορᾶς. Τὸν γὰρ Θεὸν ἔχων αὐτῷ προσκείμενον διὰ τὴν καθαρότητα τῆς ψυχῆς, μᾶλλον δ' ἔνοικον τῆ ψυχῆ περιφέρων, τοῖς μὲν μαθηταῖς ἐκεῖθεν ἐπήγαγε τὰγαθὰ, κακῶν παντοίων ἀπαλλαγὴν καὶ κτήσιν ἄφθονον μνηστευόμενος ἀγαθῶν, αὐτῷ δὲ τὰς τούτων σεσωσμένας προσῆγε ψυχᾶς, προσφορὰν τὴν ὄντως τιμίαν τε καὶ εὐπρόσδεκτον καὶ ἀνταξίαν τοῦ κόσμου παντός.

15. Ἄλλ' οὕτω πάντοθεν τῆς κατ' αὐτὸν Ἐκκλησίας ἐδθυνομένης καὶ πλεῖστον ὅσον ἐπιδιδούσης ἐφ' ἅσασιν ἀγαθοῖς, χρεῖα τις ἀναγκαία καὶ ἀπαραίτητος προσεσοῦσα, ἀναγκάζει τὸν μέγαν ἐπὶ τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων ἀφικέσθαι. Καὶ δὴ λοιπὸν ἀφικνεῖται καὶ προσδέχεται μὲν παρὰ βασιλέως καὶ τῶν ἐν τέλει καὶ παντός τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐκκλησίας οὐστήματος μεθ' ὅ,τι πλείστης τιμῆς καὶ σεβάσματος, ὡς ἂν οὐκ ἀπὸ Κροῆτης, ἀλλ' οὐρανόθεν ἄγγελος καὶ ταμίας μεγάλων δωρεῶν αὐτοῖς ἀφιγμένος· διατιβεῖ δὲ χρόνον οὐδὲ πᾶν συχρὸν καὶ πᾶσαν τὴν πόλιν τῆς ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ θείου πνεύματος εὐωδίας πληροῖ, καὶ διαθρύπτει πεινώσι τὸν ἄρτον τὸν λογικὸν καὶ οὐρανιον⁸⁶, καὶ διψῶντας τὸ ἀλλόμενον νᾶμα⁸⁷ ποτίζει τοῦ θείου πνεύματος, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ σωματικῶς ἐσιάτωρ τοῖς ἐνδέσει γίνεται, καὶ πολλοὺς λιμῷ τηκομένους ἐμπύμπλησι, καὶ ἀδικουμένους ἀμύνει, ὄρφανῶν προτίσταται, καὶ ὑπερασπίζει χηρῶν, καὶ ῥύεται καταπονουμένους βιαίων χειρῶν.

16. Ἐπειτα δὲ καὶ ἐπανόδου μέμνηται. Καίτοι γε προειδώς τε καὶ προσημᾶνας ὡς οὐδέκι τὴν ἰδίαν ὄψεται ποίμνην, πλὴν δίδωσιν ἑαυτὸν ἄγειν τῷ κινουῦντι θεῷ πνεύματι, καὶ ὡς ἐνῆν ἄπιεται τῆς εἰς τὴν ποίμνην φερούσης, εἰς πλοῖον ἐμβάς. Καὶ προσίσχει μὲν τὸ πλοῖον τῇ Λέσβῳ, ὃ δὲ αἰδίδμος τὸν χώρον πνυθόμενος, ὅσους εἶη, καὶ ὅτι δὴ κα-

⁸⁴) Ψαλμ. ιμδ', 16.

⁸⁵) Ἀπήχησις τοῦ Ἐβρ. ια', 32.

⁸⁶) Ἰωάνν. στ', 32 ἔξ.

⁸⁷) Ἰωάνν. δ', 14.

λοῖτο Ἰερισσός, ἐνιαυθ' εἶπε δέι με τὴν εἰκόνα ἀποδοῦναι τῷ δεδω-
 κότε Θεῷ. Χωρεῖ δὲ ἕλεως πρὸς ὃν ἐπόθει Θεὸν καὶ πρὸς ὃν ἐκ πάν-
 τι νέας ὄρων ἡλικίας καὶ βίον ἅπαντα καὶ λόγον ἐρύθμιζε. Καὶ ὁ μὲν
 σύνεστιν ἤδη τοῖς οὐρανοῦ πολίταις, τὴν μακαρίαν ἐλίτιων χορείαν πε-
 ρὶ τὸν πάντων βασιλέα, καὶ τοῦ ἀπορρήτου κάλλους αὐτοῦ κατατρυφῶν,
 καὶ τῇ ἀπροσίτῳ τῆς θεότητος αἴγλη λαμπόμενος. Τὸ δὲ τῆς θείας αὐ-
 τοῦ ψυχῆς ἐνδιαίτημα, τὸ σκῆνος τὸ ἱερόν, ἐν τῷ τῆς ἀγίας καὶ καλλι-
 νίκου μάρτυρος Ἀνυστασίας ναῷ κατατίθεται, θησαυρὸς ἄσυλος, ὄλβος
 πολυτελής, πηγὴ θαυμάτων ἀείροος, εἰς δόξαν Πατρὸς, Υἱοῦ, καὶ
 ἀγίου Πνεύματος, τῆς ἀνάρχου καὶ ὁμοουσίου θείας Τριάδος, τοῦ μό-
 νου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, ᾧ πρόπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύ-
 ησις, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

K P H T I K A *

Illustre amico,

Il brevissimo tempo concesso per collaborare alla miscellanea di studi che si sta preparando, per festeggiare il Suo settantacinquesimo anno di età, non mi permette di redigere quel lavoro a cui attendo da anni; l'illustrazione, cioè, storico-filologica della grande Iscrizione di Gortina. La lettera del testo è oramai assicurata, ma rimaneva il compito di studiare la composizione dello scritto, che tradisce una redazione più antica che il compilatore finale non è riuscito a cancellare del tutto. Dal punto di vista giuridico questa constatazione ha la sua importanza. Io ed i miei scolari di Berlino vi attendiamo, oramai da parecchi semestri, ma il nostro lavoro non è giunto ancora a quella maturità desiderabile, dopo che tanti hanno preso la parola.

Mi debbo pertanto accontentare di brevi note, dedicate agli epigrammi cretesi, note che venivo facendo mano mano che uscivano i volumi di Margherita Guarducci del suo *Corpus* delle iscrizioni cretesi. Gli epigrammi di Creta costituivano il nucleo centrale di una dissertazione che avevo presentato al compimento del mio primo anno, quale alunno della Scuola di Archeologia presso l'Università di Roma (1910). Avevo allora promesso di presentare l'edizione complessiva di tutti gli epigrammi cretesi a me noti, dopo che avessi fatto la revisione degli originali (in qualche caso mi sovvenne Amedeo Maiuri). Alla fine fui prevenuto da Federico Halbherr che volle affidare tale lavoro ad un suo scolaro. Ma, nè a lui, nè alla Guarducci, è toccato di mettere la parola fine allo studio degli epigrammi di Creta. Già il bollettino epigrafico di Louis Robert (1950) ha messo in luce le brillanti correzioni di Adolf Wilhelm. Mi occorreva però la pubblicazione originale del Wilhelm, uscita postuma, come supplemento alle *Symbolae Osloenses*: l'ho conosciuto, per la cortesia di Guenter Klaffenbach, quando il mio lavoro era già delineato e composto. Il Robert aveva detto l'essenziale, ma la pubblicazione originale mi ha permesso di fare alcune aggiunte. Queste note rappresentano una prima monografia; ma gli epigrammi di Creta attendono nuove cure. A parte alcuni epigrammi imperfettamente editi prima, ne figurano altri che vanno restituiti quasi totalmente. I *fac-simili* presentati dalla Guarducci sono qui insufficienti; ma con l'aiuto di buone fotografie sarà possibile venire a dei risultati soddisfacenti. La poesia epigrammatica di Creta non è cospicua, nè di valore; pur tuttavia un epigramma tradisce l'influenza simonidea. Questo andava sottolineato.

Quanto presento serva, Egregio Amico, a dimostrare l'affetto e la considerazione che io ho per Lei, che conosco dal 1920 e che ho seguito

*) Ἡ πρὸς τὸν καθηγῆτην κ. Ἰω. Καλιτσουνάκη ἐπιστολὴ τοῦ συγγραφέως προτάσσεται, ὡς ἀμέσως σχετιζομένη πρὸς τὸ θέμα.

fino al nuovo incontro a Berlino alla *Freie Universität*, dove continuiamo ambedue le nostra attività.

Suo

VOGLIANO ACHILLE

Il Cairo, li 17 Marzo 1953

Margherita Guarducci nel suo *Corpus Inscriptionum Creticarum*, vol. IV. p. 370 sgg., sotto il nr. 372, ha presentato un epigramma, edito a suo tempo in semplice trascrizione da Federico Halbherr (*Museo Italiano* III, p. 713) e successivamente ricostituito da me, in *Atti R. Accademia di Napoli*, NS. II [1910, p. 342 sgg., ma edito nel 1913]. Tutti i riferimenti ai contributi dei vari studiosi, che si sono susseguiti dal 1913 in poi, sono bensì registrati dalla Guarducci, ma in modo così confuso (qualche volta anche errato) e così prospetticamente falso, che si stenta a vedere a chi spettino di diritto.

Grosso modo l'epigramma era stato inteso nelle sue linee fondamentali. La maggiore parte dei supplementi era stata trovata, anche sulle incerte tracce dell'apografo. Il bisogno tuttavia di una revisione era da me sentito e questo espresso all'amico Maiuri che si recava in missione nell'isola (1913). Ma l'incarico della ricerca—un mio venerato collega—afferma che la lastra, di marmo, che doveva figurare sulla parete esterna della casa di certo J. Drainakis (Mitropolis) era irreperibile. Così fu anche da me stampato (o. c. p. 271) e Federico Halbherr, capo della Missione Archeologica dell'Isola di Creta, mostrò di credermi. Si trattava invece di un tiro giocato all'amico Amedeo Maiuri, allora semplice ispettore del Museo di Napoli. Il tratto, è tuttavia caratteristico del modo come era sentita la solidarietà fra studiosi.

Data l'affermazione recisa, ritornai all'apografo del Halbherr. E diffatti potei presentare un nuovo testo (*Rivista di Fil. Class.* LIII, 1925 p. 216 sgg.), venendo alla conclusione che due erano gli interlocutori dell'epigramma, cioè due viandanti; da ultimo interveniva la defunta.

Una felicissima intuizione di Paul Maas, permetteva di dare un nome alla morta. Poco aggiunti in un'altra nota sull'epigramma (*Boll. Fil. Class.* XXXII [1925/26] p. 203 sg.). In fondo però credevo sempre alla possibilità di rintracciare l'originale, quanto meno nel Museo di Heraklion. Werner Peek (1931)

si rese interprete dei miei desideri e fece l'effettiva ricerca, ritrovando la lastra nel preciso posto, dove Federico Halbherr l'aveva vista tanti anni prima. Ha fatto anche di più, ha provveduto a salvare la pietra da ulteriori iatture e l'ha fatta trasportare al Museo di Heraklion (*Philologus*, XXXVIII [1933] p. 147 sg.).

Mi sarebbe parso giusto che la Guarducci che ha illustrato i suoi volumi con tanta ricchezza di facsimili fototipici, anche di semplici frustuli, dovesse far posto al nostro epigramma, che per alcuni rispetti è un *unicum*. Questo purtroppo non è avvenuto. Tale mezzo di controllo avrebbe forse permesso di contribuire ad una meno generica datazione del monumento.

La Guarducci, per gli epigrammi di Creta, seguita a mettere innanzi ed a citare regolarmente la silloge corsiva di Dorro Levi (*Studi Italiani di Filologia Class. N. S.* XXXI, 1922) che non fu mai filologo, ma è un distinto archeologo. Quando componeva la sua silloge era alla prime armi e nessuno lo guidava. La silloge non ha neanche il pregio di essere completa¹. Il lavoro, meno in pochi casi, si riduce in fondo alla riproduzione di quanto hanno scritto gli altri. Questo glielo ha fatto notare il Peek, con parole assai dure. Solo nei casi di veri contributi il suo lavoro andava ricordato. Ciò non facendo si cade nell'equivoco di attribuire al Levi quello che non gli spetta. Lo Hondius, il Wilhelm vi sono ripetutamente caduti come del resto anche il Peek².

| Φ Ι Λ] Ο Ι ; Φ Ι Λ Ω | Ν Ο Σ Χ Α Ι Ρ Ε |

- 1 α) | Τοῦτο τὸ σᾶμα τίτος;—β) Ξ[ενο] | δοιπόρε, πέτρον ἄθ[ρησον].—
 α) | Λέξον, ἐπὶ ταύταν εἰς [ὄδον] | ἠλάσαμεν— (5)
 β) Σᾶμα Φιλοῦς, γ[ενέ] | τας δὲ Φίλων.— α) Μάτηρ δὲ τί[σο] εἰσιν;
 | <Οὐ>κ ἄρα τᾶι γλυπταῖ τοῦ[νομ] ἔ] | πεσι λ[ί]θωι;—
- 5 β) Σαμαῖνι σ[τάλα].— α) Λέ] | γε μὴ βραδύς.— β) Οὐνομα μ[ατροῦς] (10)
 | ἔσθ' Ἐλένα.— α) Ποσέτης ἠλ[υθεν] | εἰς ἔρεβος;
 β) Ἴκοσέτης.— α) Τ[λά] | μων γενέτας, μάτηρ δ[ὲ] τάλαι] | να,
 ἦν ἀδίκωσ Ἀίδας [ἐλπίδ]' | εκαρπίοιο (15)

¹) S' intende rispetto ai testi fino allora pubblicati; p. es. andava riconosciuto l'epigramma edito dal De Sanctis (*Monumenti Antichi* XI (1901), p. 479 nr. 4) = *Inscr. Cret.* Vol. I, XXIII, p. 254 (al v. 3 va letto *ου πατρα*).

²) E direi anche il Robert.

- ἄρ' ἄγαμος κα[ὶ ἄτε] | κνος ὑπὸ χθονί, δύσμο[ρσε, κείσαι];
 10 | Ἀδῖα δ' εἰ(κ σ)κοτίων εἰπέ μ[υχῶν] | τόδ' ἔπος.—
 γ) Οὐ<κ> ἄγαμος γε[όμαν], | ὁ δὲ σύμβιός ἐστι Κόιν[τισσ],
 | ἴσο πρὶν] | παρθενίησ ζώματ' ἔλυ[σεν ἐμῆσ]. (20)
 14 | [ῶ]στέα δὲ ξίνα κατ[έχει χθῶν] ἴσα νέμουσα,
 πατρ[ὸς δ' ἐκ] | χιρῶν οὐκ ἐκάλυψε κό[ρινισ].

Quí come piú oltre le barre verticali indicano il limite dei singoli righe sulla pietra.

Sulla base della mia edizione, Werner Peek ha fatto la revisione dell' originale, leggendo naturalmente piú ed in qualche caso meglio. *Philologus* XXXVI [1933] p. 147. C'è de stupirsi?

Cosí nell' intestazione ha ravvisato un *Φιλοῦσ*, che veramente non ci si attenderebbe. Io credevo ad un vocativo, come avevo scritto. Per un nominativo *Φιλοῦσ* il Peek raffronta una iscrizione di Bruxelles, dove effettivamente un tale nominativo compare (*Catalogue du Musée Cinqnantenaire*, nr. 143): ἦν μοι πατήρ Κοῖντισσ, ἦν μήτηρ Φιλοῦσ.

Al v. 1 legge *συν[νο]δοιπόρε* — — ἀθ[ρήσασ] (*ἀθρήσασ* è stata anche una mia proposta). Il *συνοδοιπόρε* conferma l'ipotesi, da me formulata in secondo tempo, che due sono i viandanti.

- v. 3 *ματήρ δέ τ[ισ εἰπέ]*;
 v. 4 *εἰκ ἄρα* — — — *ιοῦτ[ο πρό]σεσι*;
 v. 5 [*ἄ*]γε μὴ βραδύ μα : ἄγε era stato congetturato da me nella prima redazione.
 v. 8 ἄ[νθος] ἐκαρπίσατο;
 v. 9 δύσμο[ρσοσ. ἔσοι];
 v. 12 [*ῶσπερ*].

Notevole nell' ultimo distico la lettura insospettata *Λίβυσα* che ha aperta la via al *Ταν]χιρῶν* immaginato al Maas:

ὄστέα δὲ ξίνα κατ[έχει κό]ρινισ, ἂ δὲ Λίβυσα
 πατρ[ὶσ Ταν]χιρῶν οὐκ ἐπάλυψε κό[μαν].

L' edizione della Guarducci ripete, pari pari, il testo del Peek. Una sola esitazione essa ha avuta. In cambio dell' *αγε*, introdotto al v. 5, ritorna al mio *λεγε*. In tutto il resto segue il Peek, (ripetendo anche un errore di stampa che non va imputato al Peek). La riprova la offre il Wilhelm. Per questo epigramma si rifà senz' altro al Peek ed ignora la Guarducci.

Contrariamente alle sue consuetudini, il Wilhelm si mostra piuttosto contrariato nei riguardi del Peek, sottolineando p. es. già all' inizio, il suo disappunto. Il Peek non ha mantenuto la parola quando preannunciava un suo lavoro sugli epigrammi a dialogo: questo gli ricorda il Wilhelm. Se si pensa all' austerità del linguaggio fra morto (o tomba) e viandante degli epigramma arcaici e si viene giù giù alla produzione epigrammatica a dialogo di Leonida di Taranto, di Antipatro di Sidone ed a quella anonima greca dell' Egitto, il cammino percorso è stato parecchio³. Il nostro epigramma ha una novità: come ho già detto, gli interlocutori sono tre, due viandanti e la morta stessa. Questo è nuovo. Il Wilhelm, combatte in genere tutte le nuove proposte del Peek, accolte invece dalla Guarducci. Non ho l' impressione p. es. che faccia buon viso nemmeno ai *Φιλοῦς* della soprascritta, considerato dal Peek nominativo (p r o v o c a t i v o). Mi pare invece propenso ad accettare piuttosto il vocativo *Φιλοῖ* (ma il Wilhelm qui non è chiaro), da me postulato sulla base di un nominativo *Φιλῶι*. Così pare non creda al *τοῦτι/ο πρό/σεσι λιθῶι*, che non sono mai stato propenso ad accogliere. Nella mia prima ricostruzione avevo dato *οὐ[λόγο]σ* od *οὐ[δ' ἔπο]σ* a motivo del sigma, dato come sicuro dal Halbherr. Qui una verifica si impone (la Guarducci non ha rivisto la pietra). Il Wilhelm riporta parecchi esempi che vanno a favore dell' *επι*—, piuttosto che del *προσ*—, in questa accezione.

Il Wilhelm fa, a questo punto, una sottile disquisizione sulla diversa fisionomia dei due viandanti⁴: uno, il primo, forse analfabeta, ignora sistematicamente tutto, e si appella al secondo. Questi sa, ma non è chiaro come sappia. Tale indagine, suffragata da una osservazione grammaticale (le presenza di un *δ(ε)*, in antitesi con l' espressione precedente) lo porta a prospettare la ripartizione del quarto distico fra il secondo viandante ed il primo. Il primo viandante commenterebbe la notizia che la morta si è spenta a 20 anni con un *Τλάμων γενέτας*. Sottentre-

³) Questa ricerca ho proposto più di una volta ai miei scolari. Ma non ho mai trovato chi fosse disposto alla piccola indagine. Per ora non vi è che una dissertazione tedesca (W. Rasche, de *Anthologiae Graecae epigrammatis quae colloquii formam habent* —Münster 1916), che però non ho mai avuto tra mano.

⁴) Indipendentemente dal Wilhelm credo sia nel vero Peek che attribuisce al primo viandante i versi 1 e 2 dell' epigramma.

rebbe il secondo con *Μάτηρ δ[ἐ τάλαι]να* e continuerebbe fino alla fine del pentametro successivo.

La ragione addotta a sostegno di questa ripartizione fra le parti del dialogo, mi pare persuasiva, anche se, all' inizio, appare ostico staccare il *μάτηρ δ[ἐ τάλαι]να* dal precedente *τιάμων γενέτας*. Il secondo inciso mi appariva la ripresa del primo. Mi aveva però giustamente portato a credere—in primo tempo—che la madre di Philò, Elena potesse essere premorta alla figlia. Punto di vista che poi abbandonai, a torto. Ma il Wilhelm ha fatto valere che la mia nuova interpretazione, suggerita dall' introduzione di un *ἐπίδα*, oggetto di *ἐκαρπίσαιο*, variato dal Peek col *ἄ[νθος]* era difficilmente sostenibile. Il Wilhelm cerca un attributo di Ades, come aveva fatto in primo tempo, scrivendo *λ[υγρόσ]*.

Rimane l' ultimo distico. Qui il Peek ha portato la luce con la lettura insospettata *Λιβυσα*. (*ΛΙΙΥΣΑ* aveva dato senza esitazione Halbherr). Per eliminare il doppio *κόνισ*, che veniva fatto di introdurre nell' esametro e di ripetere alla chiusa del pentametro successivo, ero ricorso all' espediente *χθὼ]ν ἴσα νέμουσα* che dava un senso eccellente: D' altronde la separazione *χθὼ] | ν ἴσα* era errata.

Il Wilhelm pensa per l' ultimo verso ad un supplemento finale *τάφωι*, ma è obbligato ad ammettere un lapsus del lapicida, che avrebbe ripetuto il *κόνισ* ricavato dalla linea precedente. Ma è poco ammissibile una simile distrazione, tanto più che la pietra offre tracce di diortosi.

Io non sono nemmeno sicuro del *Ταυ]χίρων*, introdotto dal Maas; anzi credo ancora non destituita di ogni verosimiglianza la mia proposta iniziale, che vorrei solo lievemente corretta nella chiusa: *παρὸσ δ' ἐκ]χιρῶν οὐκ ἐκάλυψε κό[πωι*.

Ma il *Λίβυσα* si riporta al *κόνισ*, e non al *παρῖσ*, come vorrebbe il Peek. Così anche il Wilhelm⁵.

Vide ant Alii!

Rimane l' *εικ* iniziale del secondo pentametro (v. 4), accettato dal Peek. Il Wilhelm non si pronuncia—La Guarducci l'acchet-

⁵) *Λιβυσα* hanno dato il Peek ed il Wilhelm. Ma l' ypsilon di — *βυσα* è breve. D'altronde l'epigramma è metricamente corretto ed offre traccia—come si è detto—di diortosi. Dovrei quindi supporre che sopra il sigma, ne figurasse un secondo nell' interlinea. Anche per questo la pietra va riveduta.

ta senz' altro. Io avevo corretto a torto, ne convengo *ουκ*, dando alla frase la forma interrogativa. Sono disposto oggi ad accoglierlo, ma non per le ragioni addotte dal Peek e ripetute dalla Guarducci. Per me l' *εικ(ε)* rappresenta l' *ειγ(ε)* comunissimo. Anche un altro epigramma cretese offre lo stesso fenomeno. Inscr. cret. II p. 254 sgg. io considero (malgrado il Wilhelm) il *βαρναλκία* equivalente a *βαρναλγία*, che dà un ottimo senso, anche nella ricostruzione del Wilhelm.

Ancora un particolare. Donde il secondo viandante ricava le notizie per rispondere ai quesiti del compagno? Leggendo dal marmo naturalmente. Io mi ero posto il quesito e l' avevo risolto nel senso che, secondo me, il secondo viandante si rifaceva ad altro epigramma, dedicato forse alla madre di Filò, accanto al nostro. Forse, in cambio di un altro epigramma, basterà una semplice leggenda; sulla pietra stessa, dove è inciso l' epigramma. Mancano forse esempi? Commenta la Guarducci: «De alia stela cui et matris nomen et mulieris defunctae aetas (cfr. vv. 6 sgg.) inscripta legerentur cogitavit Vogliano; quae tamen num vere exititerit valde dubito, cum dialogus omnino fictus sit». Parole non ci appulcro.

La datazione dell' epigramma? Vi sono ragioni paleografiche da far valere e ragioni di stile—Che l' epigramma sia nella scia di Leonida di Taranto, di Antipatro di Sidone, è pacifico. —Ma bisogna discendere e di parecchio. Ripeto qui l' inciso del Wilhelm: «Vogliano — — — teilte es denen der «età romana» zu, mit dem, glaube ich, zutreffenden Zusatz: «per la tecnica non crederei si dovesse scendere più più del primo secolo avanti Cristo». Peek, der den Stein wiedergefunden hat, äusserte sich nicht über seine Zeit».

Il Levi, senza aver visto l' originale, l' aveva classificato fra le iscrizioni tarde ed incerte!

Quando il vero è stato trovato, a che serve indulgere e rappresentare il cammino percorso, a traverso deviazioni od errori? Al primo editore di un testo, diceva Renan, spetta la *priority de l' erreur*. Così è il caso dell' epigramma sepolcrale proveniente da Asso, dove ho ristabilito (Ph. Woch. XLV 1925, col. 1326) l' accusativo *Ῥαδών* (v. 4), accolto, senza discussione, da Hondius (SEG III nr. 782), e naturalmente dal Wilhelm (vedi

Griechische Epigramme aus Kreta p. 11) 'Ραδώνι manca di esempi. Può darsi.—La Guarducci, dopo una inutile enumerazione delle varie letture precedenti, ha dovuto accettare la mia. (Inscript. cret. II, v. nr. 50 p. 79 sg.).

Supplementi—diremo indicativi—ma ritoccati e migliorati in seguito, fino a toccare il vero, hanno ragione di figurare in un apparato, quando con essi si era tracciata la strada giusta da seguire.—Così in un epigramma assai discusso, ad un certo momento, ristabilii un *ἀμεμπτον*, dove la revisione dell' originale ha dato in seguito *ἀμεμψές*. Il senso era colto anche con la mia proposta, e si eliminava un fraintendimento del Comparetti. Ma la Guarducci invece tace; mentre il Peek registra la mia proposta (Philologus LXXXVII 1932 p. 237).

Inscriptiones Creticae II, V. nr. 51, p. 80 (Asso):

.

— — — — — ερίσαμα | [γ]ερόντων
λεσχή | νευμ'άλιασ παιδι | πέλασ θέιδος

Così la Guarducci. Non ignoro la punta di ironia insista nel verbo *λεσχηνεύεσθαι*, memore di un passo di Eraclito (Vorsokratiker, I, fr. 5), nè ignoro nemmeno l' associazione del verbo in rapporto ai conciliaboli dei vecchi (in Omero ed altrove). Ma mi ripugna il pensiero di un bavardage, in presenza di Achille. Noi abbiamo una ben altra visione dell' Achille dei regni dell' oltretomba, quale conosciamo da Omero e, diciamo pure, da Giosuè Carducci.—Posto ciò, non faccio buon viso all' *ερίσαμα* da accordarsi, secondo la Guarducci, con un *λεσχήνευμ(α)*, ritenuto plurale. Ritengo tale accordo impossibile; considero il *λεσχήνευμ(α)* singolare. L' *ερίσαμα* si riporterà ad un sostantivo che precedeva. Vorrei ritornare al mio primitivo *λέσχην <ει>ναλίας*. A Creta, tuttavia, piuttosto che ad Achille, si penserebbe a Minosse, Radamante, Idomeneo.—Ma si sono già spese troppe parole sul povero frustolo.

Un epigramma assai maltrattato era stato da me presentato in forma conveniente nei miei *Analecta Epigraphica* (Atti R. Accademia di Napoli N. S. vol. II 1910 p. 345 e p. 271, n. 2).—Le mie proposte risultano quasi tutte confer-

mate (Inscriptiones Creticae I, X, nr. 20 p. 125) soprattutto l' *ἀτίτ[η]λεν* v. 3, che non era proprio a portata di mano. Non risulterebbe però confermato il *δωδεχήμεσ δ κύκ]λοσ* che il Maiuri, avrebbe ravvisato sulla pietra (cfr. i miei *Analecta* p. 271). — Il De Sanctis non lo accolse e pensò ad *αναμοσ*. Che le ragazze del sud siano precoci lo so bene. Ma che una bambina di 12 anni possa dolersi di non essere andata a nozze, non è proprio quello che ci si attenderebbe nel normale stato di cose⁶.

Il Maiuri aveva intravisto le tracce del gruppo YK che la Guarducci afferma inesistente. Ad ogni modo il De Sanctis mi parlò di congettura, non di lettura sull' originale — come asserisce la Guarducci (*α. . μοσ*). Che interesse aveva il Maiuri, sempre corretto nei miei riguardi, ad affermare cosa non vera? Per farmi piacere? Non così intendo l' amicizia — Ma, sia o non sia, l' espressione, da me postulata, era perfettamente greca. Senza bisogno di arrivare alla così dette Laminette orfiche, ecco un raffronto calzante SEG. n. 570: *καὶ μεικρὸν μὲν ἔγω<γ> ἔλαχων κύκλον*

Io mi domando che cosa ha voluto significare la Guarducci nella sua ricostruzione di un epigramma di Lyttos, edito nel I volume delle *Inscriptiones Creticae*, sotto il nr. 127, a p. 224. Non avendo compreso il testo, letto forse insufficientemente, era meglio non tentare di supplire. Così si è oscurato il dettato dell' epigramma, punto sibillino. Scrive la Guarducci:

*Ἐνθάδε Μωῦτ' ὀλοή | κατέκλεισεν ἐμὸν | [βίον οἴκτω]ῶσ |
προσομορον ἀγα | μέγα τοῦ θανεεῖν [γεραόν].*

L' *αγαμενα* nihili est — Si tratta di una lettura sicuramente errata. Il *προσομορον* della Guarducci è da lei ritenuto sinonimo di *προμορον* (che però non esiste); essa pensava a *προμοιορον* — Il morire giovane, può essere motivo di dolore per i comuni mortali; ma non dovrebbe essere altrettanto dolorosa la morte, perchi ha raggiunta la vecchiaia. Avvenimento del tutto normale. Il *γεραον* quindi prima facie, è falso. La Guarducci non ha

⁶) Un altro mio venerato collega, par parlare alla Pasquali, ha fatto sposare una bambina di 4 anni. Ma questo è avvenuto in terra d'Egitto, che è il paese delle meraviglie. Osiride si è accoppiata con Iside, già nell' alveo materno!

compreso il senso del passo. Il *μορον* dipende dal *προσ* che va staccato da *μορον*—Il distico comunque ripete, amplificando, il concetto della ineluttabilità della *μοιρα του θανατου*—Il *προσ* va legato ad un verbo che indichi l'azione di sospingere, condurre, avviare, lo leggo *αξαμενα*, ricordando il valore di *αγω*, *απάγω*, in espressioni consimili. Dopo il *θανειν* non supplirei nulla, se è vero che nulla era scritto. [Nei Griechische Epigramma aus Kreta, il Wilhelm (p. 66) è giunto quasi agli stessi miei risultati].

Se io avessi conosciuto a suo tempo il testo dell'iscrizione di Sybrita (Inscr. cret. III p. 296, XXVI, 19), segnalatomi, nel 1913, da Amedeo Maiuri, a conforto della mia proposta di ravvisare un *Σαιηραμις* nel v. 1 di un epigramma di Itano, ma presentato da Margherita Guarducci, come proveniente da Cydonia (Inscr. cret. II p. 124 X, 19), non sarei caduto nell'equivoco di considerare il *Sameramis* come femminile¹, mentre si tratta invece di un nome sicuramente maschile, quale figura per l'appunto nella predetta iscrizione di Sybrita, di cui oggi conosco il dettato². Mi sarebbe quindi stato facile interpretare, sia il *Πεισων* del v. 1., sia il *Πεισωσ* della pietra al v. 6, senza bisogno di ricorrere alla correzione *Πεισων*. Non altrettanto scusabile la Guarducci, che pur conoscendo la iscrizione di Sybrita, non ha saputo trarne le legittime conseguenze. Il Wilhelm invece (o. c. p. 9 sgg) da pari suo, ha messo le cose a posto e ben poco ho da aggiungere.

Anche questa volta l'apparato della Guarducci presenta le cose in modo da indurre in errore chi legge: vi è caduto il Wilhelm ripetutamente. Tutti i dati di questa epigrafe sono ricavati dalle mie note (Analecta p. 346). La pertinenza del frammento pubblicato dal Myres (Journ. Hell. Studies XVI 1896, p. 178) all'epigramma rintracciato dallo Spratt, a Itano (Inscr. cret. II p. 124 X, 19) è stata rilevata da me. Ma tutto è sistematicamente taciuto.

¹) Mi duole di aver indotto in errore la Guarducci, con la falsa accentuazione ossitona di *Sameramis*. Anche l'equivalenza *Sameramis*=*Semiramis* è falsa. Ma oggi non si deve parlare di un nome maschile *Sameramis* e di un femminile *Sameramis*, come fa la Guarducci.

²) *Inscriptiones [Creticae II, XXVI 19 p. 296 Σ]ωτάδα/σ Σαμηράμις/σ.*

Ma è questo il verbo che si attende? Il poeta vuol glorificare *Πεισώι*; ora leggendo *ἔθαψε* si cade nel luogo comune. Io adottando *ἔγραψε* immaginavo, ed immagino tuttora, che il poeta volesse dire qualche cosa come «Sameramis ha scritto, a titolo di onore, il nome di Peiso» — ricordando l'uso latino, del verbo scribere, adscribere in tale significato.

Non so se al semplice *γράφει* possiamo dare tale valore; ma il senso richiede che sia così. Dunque *ἔγραψε Σαμηροάμισ* — — — — — *Πεισών* Rimane l' *οννομα* Già il Wilhelm ha ricordato gli epigrammi IG V. 2,179 v. 1

*Σημ' ἔσορᾶσ ὦ ξε[ῖν]ε, κατ' Ἄιδος οἰχομένου
πρὶν γλυκεροῦ γήρωσ οὔνομ' Ὀνασικλέος,*

e v. 2 181 v. 4:

ἐν νέκυνιν κεῖμαι οὔνομα Νεικοπόλις.

Tale uso di *ὄνομα* è stato illustrato assai bene da S. G. Kapsoyenos, in *Byzantinische Neugriechische Jahrbücher* Vol. XVI 1940 p. 420, n. 1.

Per il *μίμνεται* il Wilhelm vuol trovare una giustificazione, rimandando a Radermacher NTGr. 2, p. 19 sg.⁹ L' Anstoss del van Herwerden, scolaro di Cobet, stilisticamente, era ben giustificato. Ma non si può però trattare le pietre come i MSS, filtrati a traverso generazioni di copisti. Tutti sanno che G. Hermann a questo proposito dovette capitolare davanti al Boeckh. Quindi le proposte di emendazione del van Herwerden (*λείπεται* o meglio *γίγνεται*) debbono cadere—Scrive la Guarducci: *μίμνεται pro μίμνει usurpatum poetam nostrum grammatices legibus haud valde peritum fuisse manifeste demonstrat. Verbum hoc novum metri causa e μίμνει et μεμνεται conflatum esse apparet.*

Non so che cosa ne penserà il collega Pisani!

Io non ho dato l' edizione dell' epigramma, come mi attribuisce la Guarducci; non ho fatto che ripetere il testo del Kai-

⁹ Ma soprattutto il Wilhelm raffronta *Inscript. Cret. III p. 91 sgg. IV g* secondo la lettura Halbherr—Guarducci: *18 τῆσ δὲ συνκλήτου στοιχομ[ένησ τῆσ παρ' ἑαυ]τῆσ πρὸσ πάντας ἀνθρώπωνσ ὑπαρχούσησ δικαιοσύνησ,* dove va ristabilito il medio *στοιχομ[ένησ]* in cambio dello *στοιχομ[ση]* del Boeckh, del Kern (cfr. *Sylloge 3 685*) Il Wilhelm cita ad *abundantiam* altri passi dove figura un medio in luogo dell' attivo.

bel, aggiungendo delle note alla sua lezione, necessarie dopo il ritrovamento del Myres.

Il testo presentato della Guarducci è il seguente :

Τὰ[ν] μεγάληνχον ἔ[—]αψε Σαμηραμίσ οὐνομα Πείσων .

ἄσ κλ[έ]σοσ ἐν Κρήτᾳ μίμνεται ἀθάνατον·

δόξῃ γὰρ γονέων ἀρετᾷ δ' ἀνδρὸσ, συνομαίμων

Φείδωνοσ γενεᾶσ, ἔκκριτον ἀθανάτων

5 *μνασιῆρα σὺ δέδεξαι, ἐπιφθονον. [ἀλλ'] ἐτέκνωσασ*

σᾶσ ἀλόχον, Πείσω(ν), ἔγγονον ἰσόθευν.

ἀλλά, (Ζ)εῦ Κρονίδα, σώζοισ γόνον, ὄν κατέλειπε,

Σων(α)ύταν δεχέτη, δόξαν ἔχοντ' ἀρετᾶσ.

v. 1 Non so come la Guarducci potesse giustificare questo testo. Il *Σαμηραμίσ* rimane campato per aria.—Io avevo cercato di superare la difficoltà scrivendo: *τὰ[ν] μεγάληνχο[ν] ἔγρ[α]ψε — — Σαμηραμίσ οὐνομα — — Πείσων.*

L' inciso era durissimo, appena tollerabile. Ma allora consideravo l' epigramma in f i m a e n o t a e. Ogni difficoltà è eliminata, dopo la constatazione che *Πείσων* è un accusativo.—Rimane da trovare il verbo che regge il *Πείσων*; il Wilhelm vuole restituire *ἔθαψε*.

La lezione *ἔθαψε* proposta del Wilhelm, in cambio dell' *ἔγραψε* (Myres, Vogliano), non risponde alle tracce rilevate dai vari studiosi che hanno esaminato l' originale od il calco ¹⁰. La pietra andò spezzata in due e la parte destra finì a Cydonia incorporata come materiale di costruzione, più tardi recuperata. Pare che ambedue i pezzi siano oggi da considerare perduti.

4 Dopo *γενεᾶσ* va segnato con la Guarducci, una, pausa. Questo va detto perchè il Levi ha introdotto la pausa dopo *Φείδωνοσ*.

5 *ἀλλά* è proposta del Babington, presso Spratt. Il Robert (Bull. epigr. 1950), per evitare la ripetizione, a breve distanza, dell' *ἀλλά*, legge *ἦ ὁ(α)* (voleva *ᾶρ(α)*) che si può giustificare se si pensa ad un inciso pronunciato dalla defunta: Il marito riprenderebbe *ἀλλά — — — — — δόξαν ἔχοντ' ἀρετᾶσ*. Ingegnoso, ma non del tutto convincente.

Dopo tutto quanto è stato detto, è lecito considerare l' epigramma non proprio di *infima nota*, come avevo pensato

¹⁰⁾ | | P. ΨΕΣΑΜΗΡΑΜΙΣ Myres.

ΔΕ | | ΑΥΕΣΑΜΗΡΑΜΙΣ Mariani (Halbherr, De Sanctis).

dapprima. Qui si glorifica una donna di alta fama. Non è verosimile ci si fosse rivolti proprio alla competenza di un oscuro fabbricatore di epitaffi, per perpetuarne la memoria.

Rimane la datazione dell' epigramma. Non so che ne dica lo Spratt (non ho a mano l' opera che pur possiedo) che ebbe davanti agli occhi la lastra completa. Il Levi, a seguito del Myres, vuol datarlo alla fine del IV. Secolo o inizio del III. La Guarducci si pronuncia per il I. avanti Cr. Io non ho elementi per ribattere.

La Guarducci ha rovesciato le posizioni per stabilire la provenienza della pietra.—Lo Spratt ha copiato l'epigramma a Itano; il Myres ha trovato poi la parte destra dell' epigramma a Cydonia. Per lei lo Spratt è probabilmente in errore; la pietra deve provenire da Cydonia. Il Wilhelm fa servire che la onomastica parla piuttosto a favore di Itano, dove p. es. il nome *Φείδων* è nobilmente rappresentato.— Così si giustificherebbero anche gli epiteti altosonanti dell' epigramma, applicati alla rappresentante di una dinastia di cittadini ragguardevoli.

E veniamo ad un bell' epigramma cretese, rintracciato nella zona di Cnosso, riedito dalla Guarducci nel I volume delle *Inscriptiones Creticae*, sotto il n. 33 (Cnosso), p. 76 sgg:

- Οὐδὲ θανῶν ἀρετᾶσ δννμ' ὤλεσασ, ἀλλὰ σε φάμα
 κνδαίνουσ' ἀνάγει δάματοσ ἐξ Ἀίδα,
 Θαρσύμαχε· τραεὸσ δὲ καὶ ὄψαγόνων τισ αἰείσει
 μνωόμενοσ κείρασ θού[ριδ]οσ ἱπποσύνας,
 5 Ἐρταίων δτε μοῦνοσ ἐπ' ἠ[νε]μόενοσ Ἐλαιοῦ
 οὐλαμὸν ἱππείασ ὄήξαο φοιλόπιδ(ο)σ,
 ἄξια μὲν γενέτασ Λεοντίου, ἄξια δ' ἐσθλῶν
 ἔργα μεγαυχίτων μηδόμενοσ προγόνων.
 τῶνεκ[ά] σε φθιμένων καθ' ὀμήγ(υ)ριν ὁ κλυτὸσ Ἄδησ
 10 Ἴσε πολισοσύχω σὺνθρονον Ἰδομενεῖ.

Ho ristabilito ovunque il dettato del poeta. Non capisco come si debbano considerare legittime le forme *υπαγονων* (v. 3) *φοιλο*— (v. 6), accettate dalla Guarducci. Per me, sono altrettanto errate, quanto il —*δασ* (v. 6) e l' *ομηγοριν* (v. 9), che gli editori però hanno corretto. Elimino pure l' *ονυμα* del v. 1 anche, se lo si potesse giustificare, come una sopravvivenza del più antico vocalismo. Qui abbiamo a che fare con un poeta, che si

accorda alle forme dell' epoca dell' epigrammatica sepolcrale, che fa capo a Simonide.—Questo genericamente ha visto anche la Guarducci, che però non si è accorta che il verso 2 dell'epigramma è già noto integralmente da un epigramma del corpus Simonideo. Io me ne accorsi fin dal primissimo tempo, quando studiavo e raccoglievo gli epigrammi cretesi. Ma la coincidenza era già stata notata da Erwin Rohde (in una nota della sua *Psyche* che non so rintracciare). Dal canto suo, ignorando Rohde, se ne è accorto anche il Diehl (vedi apparato dell' epigramma Simonideo nr. 121 p. 131).

Io credo che nessuno, fino a ieri, abbia pensato che la glorificazione di Trasimaco, figlio di Leonzio, potesse riferirsi ad avvenimenti svoltisi al di fuori dell' isola. Dopo aver compiuto azioni degne dei valorosi antenati, Trasimaco ha avuto, nell' al di là, un seggio, a fianco dell' eroe eponimo cretese, Idomeneo. Poco ci si era preoccupati di identificare la località genericamente per altro nota, e tanto meno si era pensato di legare l'epigramma ad un avvenimento storico, ma piuttosto ad un episodio locale, magari ingigantito, nell' intento di nobilitare il rappresentante di una famiglia di benemeriti cittadini, morto in una competizione coi circoconvicini, forse per una rettifica di confine fra città e città—Ci si ricordava p. es. dello spirito guerriero che animava i giovani di Drero nel loro giuramento, in odio ai loro confinanti, i Cnossi, pensando che il nostro fosse animato dagli stessi spiriti.

Questo non è sembrato sufficiente a Margherita Guarducci. Essa ha voluto vedere in Trasimaco, non il rappresentante di una fazione, ma, addirittura, il rappresentante di un popolo, dei Cretesi per intenderci.—Per lei *'Egriaῖoi* qui sarebbe sinonimo di Cretesi. Quando affermava questo, si riferiva ad un epigramma inedito di Gortina, che oggi conosciamo. Nel promontorio o collina, battuta dal vento, ha voluto ravvisare il monte *'Elaῖοσ* ricordato da Riano (fr. 55 Powell) nella zona di confine fra Arcadia e Messenia (Paus. IV. 1. 6) malgrado avesse a portata di meno altre località presochè omonime nella stessa isola (*Elaea*: Plin. Nat. Hist. IV 12, 59; *ἡ 'Eλαῖα*). Un episodio di guerra nella zona di confine fra Messenia ed Arcadia le è parso poi potesse ricondursi al fatto d' arme svoltosi fra lo stratego della lega Achea, Filopemene ed i Messeni. La paleografia dell' epigramma secondo lei le permette di risalire al II secolo a. Cr.

Cominciamo della data dell' epigramma. La datazione di II secolo av. Cristo assegnata all' epigramma dalla Guarducci, è sicura? O ci si è riportati ad essa con confidenza per permettere il riferimento a Filopemene? Tutte queste datazioni del II. secolo av. Cr. o addirittura prima parte del II. secolo, che abbondano nei volumi della Guarducci, riferite ad iscrizioni od epigrammi, non mi paiono sempre rigorosamente accertate, almeno a giudicare dei facsimili.

Bisogna avere confidenza diretta con le pietre de visu e non accontentarsi di semplici fotografie, più o meno riuscite, di apografi. Quante volte la Guarducci si riporta a dei calchi, tutt' altro che perspicui, senza aver visto gli originali. Io, ad occhio e croce, per il nostro epigramma sarei disposto a scendere almeno di qualche decennio ed arrivare fino al I. secolo. Mi conforta che altri abbia pensato allo stesso modo—credo anche il Rohde, il Diehl sicuramente.

L' episodio che ha portato alla cattura di Filopemene è ampiamente documentato. Meno poche varianti, di non soverchia importanza; la successione dei fatti è assicurata.—La fonte sarà Polibio.—A lui attingono Plutarco, Livio, forse Diodoro, Pausania. Io ho letto i singoli passi scrupolosamente e non ho trovato nessunissimo rapporto fra l' episodio di Filopemene ed il nostro epigramma.—Intanto una montagna dirupata (*τροχὸς*) non è proprio il luogo propizio a movimenti di cavalleria, se mai di guerriglia. Filopemene muove da Megalopoli e vuole prevenire una mossa strategica di Dinocrate. Per evitare il pericolo d'accerchiamento potrebbe essersi rifugiato sui monti.—D' accordo. In tal caso avrà però cercato di raggiungere al più presto i confini dell' Arcadia. Io non ho elementi per stabilire l'esatta posizione di questo monte *'Ελαιὸς* e non ho potuto legger nessuna delle pubblicazioni della Guarducci, dove essa ha proposta la identificazione.

Ma mi domando, è possibile pensare che il nostro epigramma, se, per davvero, si levava al fatto d' armi di Filopemene — dati gli stretti rapporti fra Creta e la lega Achea — non vi avrebbe accennato in nessun modo? Mi pare assolutamente da escludere. Altra domanda. L' episodio—come è descritto nell' epigramma—avrebbe parlato alla mente dei concittadini di Trasimaco, se fosse avvenuto fuori dei limiti dell' Isola? L' episodio, che costò la vita a Trasimaco, per quanto glorioso—non era

certo paragonabile a quello di Leonida alle Termopili che parlava alla mente di tutti i greci, legato com'era ad un tragico momento della vita della Grecia. D'altra parte una località secondaria del Peloponneso, non poteva essere di primo acchito identificata dai concittadini di Trasimaco, tanto più che non era la sola (cfr. Euphor. fr. 141 Powell) e quando presumibilmente poteva essere applicata a più d'una località del mondo greco.

L'accezione *'Egriaïoi* = *Kρηιαïoi* mi è nota, ma si tratta di una ipotesi, per quanto mi consta.—L'ho vista avanzata a proposito di una epigramma di Sparta (nr. 723) nel *Handexemplar* del Kolbe del Vol. V delle *Inscriptiones Graecae*.

Comunque, non so se si tratti di un fatto accertato, o non piuttosto di una ipotesi del Kolbe o di altri.—Non so nemmeno se il Wilamowitz che rivedeva i fogli di stampa del volume le abbia fatto buon viso accogliendola nella radazione definitiva. Qui, mentre lavoro (Berlino ovest), non ho a disposizione il volume del Kolbe, ma semplicemente i fogli di stampa con le correzioni ed aggiunte del Wilamowitz e del Kolbe stesso. E poi, aggiungo, abbiamo ancora degli *'Eriaïoi* nell'Etolia (Dittenberger, *Sulloge* n. 421, 9).

Ma perchè cercare di uscire dell'Isola quando in Creta stessa abbiamo tutto apportato di mano?

Per me, l'epiteto di *ventoso* tradisce la nota locale. Essa parlava assai più che non il lontano monte scosceso del Peloponneso. A ridosso di Cnosso è una catena di alture, più giù, ai margini meridionali dell'isola è la catena montagnosa su cui spicca l'Ida, agitato dal vento, che inbianca le sue giogaie, come si presenta agli occhi attoniti di Bacchilide (*Epin.* 5, 66-7: Snell).

Il nuovo epigramma di Gortina allora, inedito, ricordato della Guarducci nel I volume, a proposito degli *'Egriaïoi* quando commentava il nostro epigramma, è oggi noto (volume IV delle *Inscriptiones Creticae* nr. 243 p. 302). Ma nulla aggiunge.—In quello Trasimaco, solo fra gli *'Egriaïoi* sosteneva l'urto di un reparto di cavalieri, qui Proos aveva brillato fra i suoi concittadini per la sua prestantza fisica, che incuteva terrore.

In conclusione non accetto per nulla il nuovo punto di vista fantasmagorico della Guarducci, che considero un deviamiento dal cammino che conduce alla verità. Il mio vecchio amico A. D. Knox, oramai sotto terra da parecchi anni, nel commentare i tentativi allucinanti di certi interpreti di un testo, già rettamente

inteso, li paragonava alle segnalazioni notturne multicolori, a diverse gradazioni, delle stazioni ferroviarie inglesi (egli pensava a quella di Paddington cui faceva capo ogni sera), che accendevano gli occhi e sembrano fatte apposta per sviare chi ha bisogno di attraversare i binari.—La comparazione è felice.

Nella storia di un testo questo non di rado avviene, determinato dal bisogno di rinnegare il vecchio per la ricerca affannosa del nuovo. Con quale compiacenza il Knox mi mostrava i volumi settecenteschi dei classici Latini della sua biblioteca (in una piccola stanza del suo romitaggio ad un' ora di treno da Londra), edizioni olandesi soprattutto, convinto che la filologia olandese allora aveva oramai detto tutto. Per lui le edizioni moderne erano superflue. Questo sa di paradosso, ma contiene anche un granello di vero. Il cammino della verità è spesso intralciato dai nuovi editori. Per tornare in carreggiata bisogna prima eliminare questi Rindernisse.

VOGLIANO ACHILLE

ΚΡΗΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Τὰ δημοσιευόμενα κατωτέρω ἐνθυμήματα, ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἰδίᾳ ἱστορίαν τῆς ἐπισκοπῆς Κυδωνίας καὶ εἰς ἄλλα ἐν Κρήτῃ συμβάντα (σεισμόν, λοιμὸν) κατὰ τὸν 18^{ον} καὶ 19^{ον} αἰ., ἀντεγράφησαν κατὰ τὸ ἔτος 1937 ἐκ δύο, ὡς κατωτέρω, ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων τῆς Βιβλιοθήκης Χανίων, ἡ ὁποία δυστυχῶς κατεστράφη, ὡς γνωστόν, ὑπὸ πυρκαϊᾶς ἐξ ἐμπροσθητικῆς βόμβας κατὰ τὰς πυλεμικὰς κατὰ Μάϊον τοῦ ἔτους 1941 ἐπιχειρήσεις τῶν Γερμανῶν πρὸς κατάληψιν τῆς Κρήτης.

Τὰ βιβλία ταῦτα ἀνῆκον προηγουμένως εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Συλλόγου «Ἀπόστολος Τίτος», ἡ ὁποία ἀπὸ τοῦ ἔτους 1936 εἶχεν ἐνσωματωθῆ εἰς τὴν Βιβλιοθήκην Χανίων, στεγαζομένην ἐν τῷ μεγάρῳ τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Χανίων «Ὁ Χρυσόστομος», εἰς ἣν εἶχον ἐπίσης συγχωνευθῆ αἱ βιβλιοθήκαι : τοῦ τελευταίου τούτου Συλλόγου, τοῦ Κρητικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου καὶ τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Ἄντων. Γιάνναρη.

Α'.

«ΣΥΜΕΩΝ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ κατὰ ἀφρέσεων. Καὶ τῆς μόνης ὁρθῆς τῶν Χριστιανῶν ἡμῶν πίστεως. Τῶν τε ἱερῶν τελετῶν καὶ Μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας Διάλογος ΠΕΡΙ ΤΕ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΝΑΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΑΥΓῶ ΑΡΧΙΕΡΕΩΝ ΤΕ ΠΕΡΙ ΙΕΡΕΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΚΟΝΩΝ. ΚΑΙ ΤΩΝ ΩΝ ΕΚΑΣΤΟΣ τούτων στολῶν περιβάλλεται.» κλπ.

«Ἐν ἔτει σωτηρίῳ : ,ΑΧΠΓ'. Κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον
ΕΝ ΓΙΑΣΙΩ ΤΗΣ ΜΟΛΔΟΒΙΑΣ»

Ἐκ τοῦ βιβλίου τούτου, ἔσταχωμένου διὰ χαρτονίου καὶ διὰ δέρματος ἐξωτερικῶς, εἶχον ἀφαιρεθῆ τὸ ἐξώφυλλον καὶ τὸ τρίτον φύλλον ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ἐν ἀρχῇ 14 ἄνευ σελιδώσεως φύλλων.

Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας (verso) ὄψεως τοῦ δωδεκάτου φύλλου, ἢ τοῦ 14ου, ἐὰν θεωρηθῆ τὸ βιβλίον πληρῆς, συμπεριλαμβανομένων εἰς αὐτὸ καὶ τῶν ἀπεσχισμένων δύο φύλλων, ὑπῆρχον γεγραμμένα αἱ ἀκόλουθοι δύο ἐνθυμήσεις, ὧν ἡ πρώτη δημοσιεύεται μετ' ὀρθογραφικὴν μεταγραφὴν.

α) Ἐν ἔτει χιλιοσιῶ ὀκτακοσιοσιῶ πέμπτῳ, ἐν τῇ εἰκοστῇ πρώτῃ τοῦ Ἰουνίου ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀρχιερατείας τοῦ κυρίου Ἰωά-

σαφ τοῦ πίκλην Παυλάκη, ἡμέρα δ', πρὸ τοῦ ἡλίου ἀνατείλαντος γέγονεν μέγας σεισμός και δυνατός ἐν ὄλῃ τῇ νήσῳ Κρήτης· δι' οὗ καταηδαφίσθησαν ἐν ταῖς πολιτείαις αὐτῆς και τοῖς χωρίοις σπίθια οὐκ ὀλίγα, ἰζαμία και ἰζεπιλίκια¹. ἐν δὲ κζ' τοῦ αὐτοῦ, ἡλίου ἔκλειψις μετρία και ἐφήμερος. τῇ δὲ κθ' τῆς σελήνης, ἡ ὁποία ἐσκοτίσθη καθόλου ἀπὸ τὴν πρώτην ὥραν τῆς νυκτὸς μέχρι τῆς δ', ἡ δὲ γῆ ἐκλονεῖτο ἐκ τοῦ σεισμοῦ νύκτα τε και ἡμέραν, μετρίως δὲ ἔως εἰς τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου· οὗ λυτρώσει πάντας ἡμᾶς ὁ Κύριος.

β) Κατὰ τὸ ,αωλα' ἔτος τῇ ᾠ' Νοεμβρίου ἀνεβιβάσθημεν εἰς τὸν βαθμὸν τῆς ἀρχιερωσύνης τῆς ἀγιωτάτης ἐπισκοπῆς Κυδωνίας και κισσάμου· και ὑπῆρχον τριακοντούτης οὕτινος πέφυκεν τὸ παρόν. Ἀρτέμιος².

Εἰς ἀμφοτέρας τὰς ὄψεις (recto και verso) τοῦ δευτέρου φύλλου τοῦ ὡς ἄνω βιβλίου ὑπάρχει τυπωμένη ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου, χρονολογουμένη «ἐν ἔτει ,αχπγ' κατὰ μῆνα Μάρτιον ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως» εἰς τὸν ἡγεμόνα τῆς Μολδοβλαχίας Ἰωάννην Δούκαν βοεβόδαν.

Ἐπὶ τῆς ἄνω φῶς τῆς πρώτης σελίδος (recto) τοῦ φύλλου τούτου ἀναγράφεται : «ἰδιοκῆσία Παρθενίου ἱερομονάχου τοῦ Κρητός.»

Β'.

«Η ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ Ἐκ τοῦ ἐν Μόσχᾳ, ἀδείᾳ τῆς ἱεράς διοικούσης Συνόδου πασῶν τῶν Ρωσσιῶν, ἐκτυπωθέντος ἀρχαίου ἀλεξανδρινοῦ κώδικος, Μετατυπωθεῖσα ΕΥΔΟΚΙΑ ΜΕΝ ΚΑΙ ΣΥΝΕΡΓΕΙΑ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ» κλπ.

«ΑΘΗΝΗΣΙ», ΤΥΠΟΙΣ Χ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

Ἐν ἔτει σωτηρίῳ ,αων'.»

Εἰς τὴν δευτέραν (verso) σελίδα τοῦ παραφύλλου τοῦ Δ' τόμου τοῦ, ὡς ἄνω, ἔργου, ἐσωτερικῶς τοῦ ἐκ χαρτονίου σταχώματος, ὑπάρχει καταγεγραμμένον βραχὺ χρονικὸν περὶ Κρήτης. Ἐκ τούτου, περιέχοντος γνωστὰς χρονολογίας περὶ συμβάντων ἐν τῇ νήσῳ, εἶχον τότε ἀντιγράψει τὸ κάτωθι μόνον χρονικὸν σημείωμα.

1718 Ἰουνίου 4 ἦλθε και ἡ πανώλης.

Εἰς τὸ ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθμ. Αα χρονικὸν ἀναφέρεται ἐπίσκοπος,

¹) Ἐπαύλεις, (λ. τινος. Çiftlik).

²) Τὸ ὄνομα Ἀρτέμιος ὑπάρχει ὡς ὑπογραφή.

ἀσφαλῶς ἐν Χανίοις, κατὰ τὸ ἔτος 1805 ὁ Ἰωάσαφ Παυλάκης, ὁ ὁποῖος ἄλλοθεν μοῦ εἶναι ἄγνωστος.

Τὴν Ἐπισκοπὴν Κυδωνίας μὲ ἔδραν τὰ Χανιά κατεῖχε τὸ 1777 ὁ Ἰωάσαφ ἀπὸ Χίου, ὅστις ὅμως κατόπιν παρητήθη³ καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1780 εἶχε πλέον ἀποβιώσει⁴. Τούτου ἱεροδιάκονος ὑπῆρξεν ὁ Ἰωάσαφ, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐπισκόπου του πρόφην Κυδωνίας Ἰωάσαφ, ἔφυγεν ἐκ Κρήτης εἰς Πάτιμον, ὅπου ἀνέλαβε τὴν δαπάνην τῆς ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου «Ἐρμηνεῖα εἰς τὸ τέταρτον τῆς τοῦ Θεοδώρου τοῦ Γαζῆ Γραμματικῆς καὶ Ἐκθεσις κατ' ἐρωτηπόκρισιν τῆς κατ' αὐτὸν Γραμματικῆς, φιλοπονηθεῖσα χάριν τῶν φιλομαθῶν παρὰ Δανιὴλ μοναχοῦ Πατιμίου τοῦ Κεραμέως, τῆς κατὰ Πάτιμον Σχολῆς τῶν γραμματικῶν διδασκάλων κλπ.»⁵.

Ὁ Ἰωάσαφ οὗτος, ἱκανῆς μορφώσεως⁶, κατήγετο ἐκ Χανίων ὅπου καὶ εἶχε συγγενεῖς, ὡς τοῦτο φαίνεται εἰς ὑπὸ χρονολογίαν 23 Φεβρουαρίου 1786 ἐπιστολὴν Μαρινάκη τινὸς ἐκ Πάτιμου πρὸς αὐτόν, δι' ἧς τὸν διαβεβαιώνει περὶ τῆς καταβολῆς τῆς πρὸς αὐτὸν ὀφειλῆς ἐκ 300 γροσίων τοῦ ἐπισκόπου Κισάμου εἰς τοὺς συγγενεῖς του ἐν Χανίοις καὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ ποσοῦ τούτου κατόπιν πρὸς αὐτόν, ὅστις ὑπηρετεῖ τότε, τὸ 1786, ὡς ἱεροδιάκονος τοῦ μητροπολίτου Χαλκηδόνος εἰς Κωνσταντινούπολιν⁷.

³) Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἐλεγχος τῶν ἐν Κρήτῃ ἀρχιερατευσάντων ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1645—1898), Ἐπετ. Ἐτ. Κρητ. Σπουδῶν Γ' (1940) σ. 144, ἀρ. 8.

⁴) Εὐμενίου Φανουράκη, Ἀνέκδοτα ἐκκλησιαστικά ἐγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ἀποκείμενα ἐν τῷ Μουσείῳ Ἑρμιακείου. Κρητικά Χρονικά, ἔτ. 5' (1952) σ. 329 (παράτηρησις τοῦ κ. Μ. Μανουσάκη).

⁵) Ἐνθ' ἀν., σ. 329.

⁶) Ὁ διδάσκαλος τῆς σχολῆς Πάτιμου μονεχὸς Δανιὴλ ὁ Κεραμεὺς γράφει περὶ τοῦ Ἰωάσαφ ὅτι οὗτος «ἐζήτησε τὴν παιδείαν νύμφην ἀγαγέσθαι ἑαυτῷ» Ἐνθ' ἀν. σ. 329. Καὶ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μαρινάκη πρὸς αὐτόν, τὸ 1786, ἐπιγράφεται: «Ἔ Τῷ λογιωτάτῳ ἐν Ἱεροδιακόνοις κυρίῳ κυρίῳ Ἰωάσαφ τῷ Κρητῇ τῷ παρὰ τῷ ἀγίῳ Χαλκιδόνος, προσκνητῶς, εἰς Κωνσταντινούπολιν». Βλ. ἔνθ' ἀν. σ. 332. Ἐνδεικτικῆ περὶ τῆς μορφώσεως καὶ τῆς θεολογικῆς καταρτίσεως τοῦ Ἰωάσαφ εἶναι προσέτι καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ ἰδίου ἐπὶ δύο ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, εἰς ἣν δηλοῦται ὅτι παρέλαβε ταῦτα, ἀναχωρῶν ἐκ Κρήτης, ἀπὸ τὴν βιβλιοθήκην τῆς ἐπισκοπῆς Κυδωνίας καὶ παρακαλεῖ, ὅπως μετὰ τὸν θάνατόν του ἐπιστρεφούν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἐπισκοπῆς ταύτης διὰ νὰ μὴ κατηγορηθῇ ὡς ἱερόσυλος. (Βλ. Θεοδώρου Δ. Μοσχονᾶ), Κατάλογοι τῆς Πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης (τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων) τόμ. Β', Ἀλεξάνδρεια 1946, σελ. 178 ἀρ. 504 καὶ 337 ἀρ. 1068. (Τὴν ὑπόδειξιν τῶν δύο τούτων εἰδήσεων ὀφείλω εἰς τὸν καθηγ. κ. Ν. Β. Τωμαδάκη, ὃν καὶ εὐχριστῶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης).

⁷) Βλ. Εὐμενίου Φανουράκη, Ἐνθ' ἀν. σ. 332 βλ. καὶ ἀνωτέρω σημ. 6.

Πιστεύω ότι ὁ ἐκ Χανίων ἱεροδιάκονος οὗτος Ἰωάσαφ ἀνῆλθεν ἀργότερον εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἐπισκοπῆς Κυδωνίας καὶ ὅτι εἶναι ὁ αὐτὸς μὲ τὸν εἰς τὸ δημοσιευόμενον ἀνωτέρω χρονικὸν Ἰωάσαφ Παυλάκη, ἐπίσκοπον Κυδωνίας κατὰ τὸ ἔτος 1805.

Ἐνδιαφέρουσαι ἐπίσης εἶναι καὶ αἱ εἰς τὴν αὐτὴν ἐνθύμησιν εἰδήσεις περὶ τοῦ σεισμοῦ τότε ἐν Κρήτῃ καὶ τῶν καταστροφῶν ἐξ αὐτοῦ προφανῶς εἰς τὰ Χανιά. Περὶ τοῦ σεισμοῦ τούτου ἀναφέρουν οἱ Νικ. Σταυράκης⁹ καὶ Ἐλευθ. Πλατάκης¹⁰ ὅτι συνέβη τὴν 3 Ἰουλίου τοῦ ἔτους 1805, κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου κατὰ Σταυράκη καὶ περὶ ὥραν 04,05 κατὰ Πλατάκη, καὶ ὅτι ἐσημειώθησαν εἰς Χανιά ἐντὸς 8 λεπτῶν τέσσαρες σεισμικαὶ δονήσεις, ἐνῶ κατὰ τὴν ἐνταῦθα πληροφορίαν τοῦ χρονικοῦ ὁ σεισμός εἶχεν ἀρχίσει μὲ καταστρεπτικὰς δονήσεις τὴν 21ην Ἰουνίου.

Ἐκ τῆς ἐτέρας ὑπ' ἀριθμ. Αβ ἐνθυμήσεως μινθάνομεν ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Κυδωνίας Ἀρτέμιος, ὅστις ἀπεβίωσε τὸ 1846¹¹, ἀνέλαβεν ὡς ἐπίσκοπος Κυδωνίας καὶ Κισάμου τὴν 8ην Νοεμβρίου τοῦ ἔτους 1830. Τὸ σημείωμα τοῦτο, ἐκ τοῦ λόγου ὅτι τὸ ὄνομα Ἀρτέμιος ὑπάρχει εἰς αὐτὸ ὡς ὑπογραφή, εἶναι ἀναμφιβόλως ἰδιόγραφον τοῦ Ἀρτεμίου. Περὶ τῆς χειροτονίας, ὡς φαίνεται, τοῦ Ἀρτεμίου τούτου κατὰ τὴν, ὡς ἄνω ἡμερομηνίαν, 8 Νοεμβρίου, ὑπάρχει καὶ τὸ ἀκόλουθον σημείωμα εἰς τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Κωνσταντίνου Κοζύρη: «1830, Νοεμβρ. 8 ἐχειροτονήσαμε τὸν ἅγιον τὸν Κυδωνίας (εἰς τὰ 1846 ἐκοιμήθη)»¹².

Ἐπὶ τοῦ Ἀρτεμίου τούτου φαίνεται ὅτι ἡ ἐπισκοπὴ Κισάμου εἶχεν ἐνωθῆ, προσωρινῶς ἴσως ἕνεκα χηρείας τοῦ θρόνου τούτου, μετὰ τῆς ἐπισκοπῆς Κυδωνίας, διότι, πλὴν τοῦ ὅτι ὁ Ἀρτέμιος ὀνομάζεται ἐνταῦθα ἀρχιερεὺς τῆς ἐπισκοπῆς Κυδωνίας καὶ Κισάμου, καὶ εἰς ἐπιστολὴν ἔτι τοῦ μητροπολίτου Ἡρακλείας Διονυσίου πρὸς τὸν μητροπολίτην Κρήτης Μελέτιον, ὑπὸ χρονολογίαν 14 Ὀκτωβρίου 1836, ὀναφέρεται περὶ «*τοῦ τε ἁγίου [Κυδω]νίας καὶ Κισσάμου*»¹².

Κατὰ τὸ χρονικὸν Β., τὸ ὅποσον προφανῶς προέρχεται ἐξ ἀντιγραφῆς παλαιότερου βραχέος χρονικοῦ, ἐνέσκηψεν ἡ πανώλης εἰς τὴν Κρήτην τὴν 4ην Ἰουνίου τοῦ ἔτους 1718. Τὴν χρονολογίαν ταύτην ἐπιβεβαιώνει καὶ ἕτερον χρονικὸν ἐκ κώδικος τῆς Ἀνδρου (Ἁγ. Νι-

⁹) Στατιστικὴ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης κλπ. Ἀθήνησι 1890, σ. 108.

⁹) Οἱ σεισμοὶ τῆς Κρήτης ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Κρητ. Χρον. ἔτ. Δ' (1950), σ. 491 - 92.

¹⁰) Βλ. Ν. Β. Τωμαδάκη ν, Ἐνθ' ἀν., σ. 145 καὶ Μ. Γ. Παρλαμᾶ ν εἰς Κρητ. Χρον. ἔτ. Α' (1947) σ. 200.

¹¹) Βλ. Μ. Γ. Παρλαμᾶ ν, Ἐνθ' ἀν.

¹²) Εὐμένιου Φανουράκη, Ἐνθ' ἀν., σ. 275.

κολάου) ἀρ. 5, φ. 2α, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι ἀρχικῶς συνετάχθη εἰς τὴν Κρήτην, καθόσον ἐκ τῶν 21 εἰς αὐτὸ χρονικῶν σημειωμάτων, τὰ 13 ἀφοροῦν εἰς συμβάντι ἐν Κρήτη. Εἰς τοῦτο ὑπάρχει ἡ εἶδησις : «1718, ἦλθεν θανατικὸν Ἰουνίου 16»¹⁸, ἡ ὁποία, ὡς ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ χρονικοῦ τούτου, πιστεύω ὅτι ἀναφέρεται εἰς τὴν Κρήτην.

Ἐν Ἀθήναις

ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ

¹⁸) Σ π. Λάμπρου, Βραχέα Χρονικά. Ἐκδίδονται ἐπιμελείᾳ Κωνσταντίνου Ἀμάντου. (Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τόμ. Α', τεύχ. 1ον, ἐν Ἀθήναις 1932, σ. 67 - 68 ἀρ. 40).

SOPRA ALCUNE EPIGRAFI METRICHE DI OSTIA

Avevo già composta e spedita per la pubblicazione la nota alla prima delle tre iscrizioni qui trattate, quando mi fu segnalato l'articolo di M. Guarducci, *Tracce di pitagorismo nelle iscrizioni ostiensi* (Rend. Pont. Acc. Rom. Archeol. XXIII - XXIV, 1947 - 1949, 209 - 215), nel quale è preso in considerazione anche quell'epitaffio, perché all'autrice sembra che contenga qualche eco di dottrina pitagorica. Nell'aggiornare il mio scritto mi è avvenuto di guadagnare il senso—così almeno mi pare—anche degli altri due epigrammi trattati in quell'articolo, di cui uno fino allora inedito. Così su un testo meglio costituito sarà possibile definire quanto realmente ci sia in essi di credenze pitagoriche. Dico subito che delle tre iscrizioni solo la terza offre sicuri spunti pitagorici, la seconda e la prima non hanno nulla di veramente pitagorico.

I

Nel 1910 nella stanza sotterranea di una tomba che aveva l'ingresso sulla via Ostiense, fu rinvenuto il coperchio marmoreo d'un sarcofago in due frammenti, con maschere alate agli angoli e con una iscrizione metrica su due colonne, di cui restano gli inizi dei versi nella prima, le chiuse nella seconda. In alto l'iscrizione è completa, in basso manca qualche verso da una parte e dall'altra per la completa rottura orizzontale del coperchio. Il sepolcro doveva essere di ampie proporzioni e in esso poteva aver posto una coppia di sposi: ciò conviene con quel che è detto nell'epigramma alla fine della seconda colonna. Il ritrovamento fu comunicato all'Accademia dei Lincei nelle *Notizie degli Scavi* 1910, p. 15, n. 1, da D. Vaglieri. Se ne occupò subito il Vogliano nella sua ampia trattazione epigrafica pubblicata negli *Atti dell'Acc. archeol. Lett. e Belle arti di Napoli*, N. S. 2 (1913) 354 - 356, dando il disegno dell'epigrafe. Da questa riproduzione si capisce molto meglio lo stato dell'iscrizione, sulla quale è ritornato lo stesso Vogliano, dopo quarant'anni, nel primo numero dei *Prolegomena*, 1952, 120 - 121: egli richiama l'attenzione degli studiosi su quell'antico documento (è dell'età degli Antonini), non

KPHTIKA XPONIKA Z

7

indegno di considerazione, non essendogli riuscito una connessione soddisfacente dei pensieri ¹.

Col. I *Ἐρμιόνης τόδε [σῆμα υ — υ υ — υ γυναικός
ἀνδρὶ συνέσπευθεν πιετοτάτη κυνεχῶς,
οὔνεκεν οὐ γα]μειῆς μούνης νόος, ἀλλὰ τεκούσης
δξείης [λύπης ἄχθος ἀειρομένης,
5 οὐδὲ καυιγν[ήτης αἰδόφρονος, ἀλλὰ καὶ ἰσθλῆς
θυγατέρος π[ολλὴν εἰς πόειν εἰχ' ἀγαπήν.
ἀλλὰ νιν αἰνόμορ[ον ετιγγός καὶ ἀμείλιχος "Αἰδης
μόρφην θηλυτέρ[ην σύμβιον ἐλκόμενοι,
οἴμον δ' εἰναλίην [βιότου ταχέως ἀνύσασα
10 [ῶρμίσθη πάντων εἰς ἐνέρων λιμένεω
deest aliquid, fortasse unum distichon.*

Col. II *ἐν δὲ πέπλων ετι]λμοῖσι θυνώδει ἄψα πάντα
λῶσε καὶ ἀμφιδ]έτης, οὔε ποτε χωρῶι θειο,
]αιε ἐπὶ τέτρασι μειρήσασα
]. ων οἷε πόειν ἠρέ[c]ατο
5]α δύω καὶ πενήκοντα
] . . . τω Μοῖρα γὰρ ὠδ' ἔθειλεν
ἀλλὶ πόειν κάμ]γονία πόθω πινωτῆς ἀλόχοιο,
εἶτε κ' ἀναγκαῖον τέκμαρ ἔλη βιότου,
αὐτὸς λ]αῖνεος προσδέξεται οὐδ' ἀπερύξει
10 τύμβος εὐγκοῖνος, πᾶ]ειν ὁμοφροσύνην
[κηρύσσων
deest aliquid, fortasse unus versus.*

I, 1—10 supplevi ex. gr. (I σῆμα, 8 θηλυτέραν Vo(gliano). II, 1—2 supplevi:]ετης in marmore (ετι]λμοῖσι Guanducci, εδὲ/θμοῖσι Vo.). 4 suppl. Vo. ante ων linea alta tranversā (Γ, Ζ, Ξ, Τ, vix Π). 6 ante τω vestigia II linearum rectorum. 7. supplevi: ἀλλὰ νιν ἄμμορ[ον ὄντα Vo. 8. εἶτε' ἂν ἂν. Vo: mutavi. 9—10 supplevi: λαῖνεος De Sanctis ap. Vo., τύμβος λ.—ξυνός δδ' ἀμφοτέρων Vo. olim, nunc οἶκος ὁ λαῖνεος. 10—11 πᾶσιν...κηρύσσων Vo.

Per quanto non compaiano motivi del tutto originali, non s' incontrano quelli soliti degli epigrammi sepolcrali del I. VII

¹ Invece di porre le integrazioni nell' apparato critico, le ho poste nel testo; ma va da sé che quelle non hanno la pretesa di ricostruire dovunque nelle parole l' epigramma originale, ma d' indicare il pensiero ivi contenuto: e' è chi si esprime nella lingua nativa, chi in greco; in fatto di cose greche, l' ultimo modo non è affatto fuori posto.

dell' *Antologia Palatina*. Non mancano le reminiscenze omeriche e letterarie in genere (col. I 7, 8, 9; col. II 1, 7, 8, 9), ma nello stesso tempo compaiono forme e vocaboli che dovevano essere della lingua corrente (per es., col. II 9 ἀπερύξει), per cui nelle integrazioni ho introdotto parole come ἀγαπή = *στοργή*, *κύγκοιρος* = *κοινός*, *ἀμφιδέτης*. L' epigramma è semplice e sobrio, e per questo molto efficace. Sembra dettato da una sincera onda di affetto e di dolore, lenito soltanto dalla speranza che il superstite possa un giorno congiacere con l' amata sposa. L' autore potrebbe essere lo stesso marito, un uomo naturalmente fornito di conoscenze letterarie.

In col. I 1 è la solita maniera di presentare il defunto: nella lacuna lasciata il nome del marito, in genitivo (— οιο), nello stesso verso, accanto al nome della moglie. Il nome Ermione s' incontra anche in altre iscrizioni della zona di Roma: cfr. IG. XIV, 1586. 1587. Nei versi seguenti è contenuto l' elogio della sposa, affettuosissima, al quale si contrappone il pensiero introdotto con l' avversativa ἀλλά nel v. 6. Per il motivo cfr. Eur., Alc. 646 sg. ἦν (la moglie) (Alcesti) ἐγὼ καὶ μητέρα | πατέρα τε γ' ἐνδίκως ἠγοίμην μόνην (v. anche 384 e 667 sg.). Naturalmente la situazione è solo in parte uguale.

v. 3. Non ho scritto οὐ γαμετῆς μόνον ἦν νόος, per evitare il distacco di μόνον da οὐ.

v. 4. Cfr. Soph., El. 120 λύπης ἄχθος, Eur., I. T. 710 ἐργκὼν ἄχθη κακῶν; Soph., Ant. 907 οὐ γὰρ ποτ' ἰτόνδ' ἄν ἠρόμην πόνον, O. R. 1225 ἀρεῖσθε πένθος. Dopo δξείης in alto c' è forse, secondo il Vogliano, un pezzo di curva (c, ε, o); in questo caso λύπης sarebbe escluso; ma può trattarsi d' una scheggiatura causata dalla rottura del marmo.

v. 6. Oppure φιλίαν εἰς πόσιν εἶχεν ἀπλήν. Preferirei στοργήν εἰς πόσιν εἶχεν ἀπλήν, ma dopo θυγατερος è visibile l' estremità inferiore d' un' asta verticale.

vv. 7—8. Cfr. ι 53 ἡμῖν αἰνομόροισιν, ecc., I 158 Ἀΐδης... ἀμείλιχος, Θ 368 σινγεροῦ Ἀΐδαο. e spesso negli epigrammi sepolcrali dell' *Antologia Palatina*; Trag. ad esp. 208 μάργων Ἀΐδης: il verbo è omerico e frequente negli epitafi: μάργατα Μοῖρα IG. IV, 620 (Argo), VII, 115 (Megara). ecc. σύβριος «moglie», «marito» è frequentissimo negli epitaffi; per l' integrazione proposta cfr. A. P. VII, 464 (Antipatro Sid.) ἄλλο (τερος) δ' ἄγω φθιμένοιο.

v. 9sg. Cfr. IG. XIV, 1363, 6 *κείν ἐνέρων λιμένεσσι*. Le due parole *οἶμον δ' εἰναλίην* suggeriscono al Vogliano che Ermione è morta in mare in un viaggio in cui avrebbe accompagnato il marito. Io le intendo secondo Eur., Alc. 902 *ὁμοῦ χθονίαν λίμνην διαβάντε* in bocca di Admeto che lamenta la morte della moglie. Alla determinazione *χθονία* corrisponde nel nostro caso quella di *βίότον*: c'è il vecchio paragone della vita con un viaggio attraverso il mare, che al tempo dell'epigrafe era comunissimo per la predicazione filosofica. L'Alceste di Euripide fu certamente molto sfruttata dagli autori di epigrafi sepolcrali. A volte compare esplicitamente il confronto con Alceste, modello d'ogni buona moglie: cfr. IG. XIV, 1356, 8. 1368 (zona di Roma). La Guarducci invece vuol vedere in quell'espressione generica un'idea pitagorica e cita l'epigrafe del medico Asclepiade (IG. XIV 1424): v. 8 sg. *οὐδ' ἄρα θνητὸς ἔην, ὅπ' ἀνάγκης δ' Ὑψιμέδοτος | τύμβω <ἐν> εἰναλίῳ πεπεδημένος ἦνεν οἶμον* (l'aggiunta di *ἐν*, caduto per aplografia, è mia; la pietra propriamente ha *εἰναλεω*), dove intende che Asclepiade «compì legato al corpo mortale la vita». Ma in verità non si dice «compì il viaggio marino chiuso in una tomba (il corpo), bensì «compì il viaggio legato in una tomba marina, e non si concederà facilmente una enallage qui dove sorge spontaneo l'equivoco con l'interpretazione, subito messa avanti, che Asclepiade era morto per naufragio. Comunque, che in quell'epitaffio compaiano concetti pitagorici appare da altre cose; l'*οἶμον δ' εἰναλίην* del nostro epigramma è un'idea, ripeto, comunissima, assai diffusa nell'età di Adriano per la predicazione cinico-stoica (si veda per tutti il *Manuale* di Epitteto, VII, e il *De exilio* di Favorino). Ciò ha valore anche se sull'origine del paragone ha influito il pensiero pitagorico. Né la spiegazione della Guarducci trova appoggio nei primi due versi della col. II, come si vedrà.

Dopo il v. 10, per il confronto con la col. II, manca sicuramente almeno un distico e forse un solo distico, perché due versi a conclusione dell'epigramma sono sufficienti e ugualmente due versi bastano a collegare il contenuto delle due colonne. L'epigrafe dunque verrebbe a constare di 24 versi, 12 nella col. I e 12 nella col. II.

Col. II, 1—2. C'è sicura reminiscenza omerica di δ 794 (=σ 189) *λόθεν δὲ οἱ ἄψα πάντα*, detto di Penelope che si è addormentata. La frase è stata trasportata a significare il sonno per-

petuo della morte. C'è molto da dubitare della successione asindetica di due aggettivi dal medesimo significato nella lezione del Vogliano. In un primo tempo avevo integrato *ἐν δὲ κέδρον θαλάμοις* θ... *λύσε σὺν ἀμφιδέτης* (per *θάλαμος* «dimora», «tomba» cfr. Soph., Ant. 804 *τὰν παγκάτην...θάλαμον*: la morte, la tomba che dà riposo a tutti, 946 *κρυπτομένη δ' ἐν τυμβήρῳι θαλάμῳ*, la cassa dentro cui fu chiusa Danae, ecc.), con l'opportuna determinazione di *κέδρον*, che darebbe una ragione più chiara di *θνώδει*, cioè la bara fatta di cedro odoroso (cfr. *ε 60 ὀδμή κέδρον*) collocata dentro la tomba di marmo (cfr. Eur. Tr. 1141 *ἀντὶ κέδρον περιβόλων τελαίνων*, Alc. 365 *ἐν ταῖσιν αὐταῖς...κέδροις*). Ma il Vogliano assicura che la lettera davanti a] *μοις*, di cui resta chiarissimo l'angolo superiore, è *Λ* o *Λ*, non *Α*, perchè dovrebbe esserci traccia del trattino mediano. Se è così, accetto *στολμοῖς* della Guarducci. Per l'agginuta di *πέπλων* cfr. Eur., Alc. 216 *μελανα στολμὸν πέπλων*, 818 *στολμοὺς...μελαμπέπλους*, Andr. 148 *στολμὸν τε χρωτὸς τῶνδε ποικίλων πέπλων*, Aesch., Ch. 29 *πρόστερνοι στολμοὶ πέπλων*, dove si ha il plurale, come nel nostro caso. Ma non credo minimamente alla supposizione della Guarducci che qui si alluda al confronto pitagorico fra l'anima e il corpo, questo rappresentato come un vestito che ricopre quella, e alla liberazione dell'anima all'atto della morte. La reminiscenza omerica, adattata al sonno della morte, mantiene tutto il suo valore reale. Il corpo di Ermione è stato ricoperto di vesti profumate e ornato dei suoi monili. Essa da viva amava i profumi e gli ornamenti muliebri. Il Vogliano, che ricorda le enormi spese fatte dai ricchi romani nei funerali per profumi ed incensi provenienti dall'Arabia e dall'India, rimandando al Friedländer, *Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms* II 13, 360 sgg., ha ragione a pensare che Ermione, da vera orientale, volle rimanere anche morta in mezzo ai profumi. Di ricchezza sembrano parlare anche col. II, 3 sgg., dove forse si ricorda un ampio giardino nel quale era collocato il sepolcreto per i due coniugi.

Nella terminazione *Ἰετης* vedo il resto d' un dativo plurale d' un nome maschile, con l'omissione del *ι* secondo il solito. *ἀμφιδέτης*, come gli altri vocaboli in *-δετης* (*-δετος*), fa pensare al capo, al collo, al braccio intorno a cui è avvolto qualcosa, e si trova nella prosa postclassica, in Artem. 2, 24 nel significato di «giogo per buoi», e nel senso di «collane», al plurale

come nel nostro caso, nel retore Procopio di Gaza (E c p h r. 164, 21).

Il pensiero contenuto nei primi due versi della col. II era probabilmente e connesso per coordinazione con gli ultimi versi della col. I, dove manca, come si è detto, forse solo un distico. E con il verbo *λῦσι* potrebbe essere strettamente collegato anche ciò che era detto nei vv. 3 sgg.: e nel terreno che fu acquistato per il sepolcro... Questo il pensiero secondo il Vogliano e probabilmente ha ragione; ma mi sfugge la ricostruzione sintattica. Ci sono due misure: *διτ[α]ῖς (?) ἐπὶ τέτρασι* (cioè 6: *τέτρασι* = *τέτρασι*: Hes. fr. 4, 5; non *τετράσι* del Vaglieri), 5 *δύω καὶ πεντήκοντα*. La prima indicherà lo spazio occupato dal sepolcro? la seconda lo spazio di tutto il giardino che Ermione, per volere della Moira, non poté godere (*πλήθ[ο]ρα δύω καὶ π.*)?

vv. 7—8. Omerici sono *πινυτή* (tale è Penelope in μ 445, ecc.), *τέκμαρ* (in Omero sempre *τέκμωρ*) «fine» (M 20, ecc.) e il costrutto della frase di v. 8 (β 99 sg. *εἰς δτε κέν μιν | μοῖρ' ὀλοή καθήλῃσι . . . θανάτοιο*, E 553 *τῷ δ' ἀθι τέλος θανάτοιο κάλυψεν*, I 416 *οὐδέ κε μ' ὄκα τέλος θανάτοιο κηλείη*). Cfr. Pind., fr. 165 Schr. *ἰσοδένδρον τέκμαρ αἰῶνος λαχοῦσα*.

vv. 9 sgg. Cfr. Eur., Alc, 363 sgg. *ἀλλ' οὖν ἐκεῖσε προσδόκα μ' ὅταν θάνω, | καὶ δῶμ' ἐτοίμαζ', ὡς συνοικήσουσά μοι. | ἐν ταῖσιν ἀνταῖς γὰρ μ' ἐπισκήψω κέδροις | σοι τοῦσδε θεῖναι πλευρά τ' ἐκτεῖναι πέλας | πλευροῖς τοῖς σοῖς· μηδὲ γὰρ θανών ποτε | σοῦ χωρὶς εἶην τῆς μόνης πιστῆς ἐμοί*, Suppl. 1019 sgg. *σῶμα τ' αἰθοπι φλογμῶ | πόσει συμμείξασα φίλον, | χρῶτα χρυσὸν πέλας θεμένα | Φερσεφονείας ἤξω θαλάμους* (parla Euadne che sta per gettarsi sulla pira per ricongiungersi col marito Capaneo), 1063 *πόσει γὰρ σπυθροῦσα κείσομαι*. Anche nell' epigramma si desidera *τύμβος (οἶκος) ὃ αὐτὸς προσδέξεται*. Per questo sarà opportuno rinunciare ad un' integrazione come *οὐδ' ἀπερύξει δαίμων κείσθαι ὁμοῦ* e intendere *οὐδ' ἀπερύξει* come semplice ripetizione, intensiva, in forma negativa, di *προσδέξεται*. Non potendo *τύμβος ὃ αὐτὸς* stare nella lacuna iniziale di v. 9 (*αὐτὸς* = *ὃ αὐτὸς*), l' espressione si sarà prolungata fin nell' inizio di v. 10. Invece di *κύγκοινος* (iscrizione cretese III sec. a. C., Schwyzer 177, 70), anche altri aggettivi, come *σύμμετρος* «fatta su misura per tutti e due». ecc. Per *λαίνεος* (parola omerica) cfr. Soph., O. C 1596 *λαίνος τάφος*, Eur., El. 328 *μνήμα λαίνον*. Quanto ad *ἀπερύξει*, è degno di nota il fatto che tale futuro, ignoto nell' età classica, compare solo qui e nel *Περὶ*

φρυγῆς di Favorino vissuto nell'età dell'epigrafe: 10, 48 οὔτε δεσμὰ ἀπερύξει (il vero amico), accanto alla forma ἐπιλήξει nel senso nuovo «farà cessare» (οὔτε μὴ ὁ πάντων ἰσχυρότατος θάνατος ἐπιλήξει).

Per il pensiero finale, ricostruito dal Vogliano, relativo alla concordia e all'amore reciproco proposti ad esempio di tutti, si può ricordare, fra l'altro, Eur., Suppl. 1026 sgg., poco dopo il brano citato, dove, in un passo corrotto, Euadne propone, pare, il suo caso come esempio agli uomini futuri.

II

La sola trascrizione diplomatica fu riprodotta da D. Vaglieri, *Notizie degli Scavi* 1912, 327 d; tentò un'interpretazione il Comparetti nel medesimo volume di quella rivista (p. 469); la Guarducci (art. cit.) ha riprodotto soltanto gli ultimi due distici, quelli che servivano al suo scopo. Ecco il testo intero, quale si ricava dalla lastra marmorea, completa, per quel che riguarda i versi, in alto, in basso e a destra, mutila invece a sinistra. Ogni distico è scritto tutto su una sola riga; per questo mancano gl' inizi di tutti gli esametri. Per la lettura mi sono servito d' un ottimo calco avuto dal prof. Vogliano. L' età è quella degli Antonini.

Τέκμαρ ἐμοῦ βιότιοι παρίσφατον οἶδε σύνευνος
 Κρήκης καὶ σεμνῶν οἶδε φίλων βλέφαρον
 δευόμενον· λύπην δὲ λάβ' εἴςτην τῶδ' ὁ βραβεύων
 εἰσόροπον παρέχων ἀνδρὶ φιλοφροσύνην.
 5 νῦν δὲ νέαν με γυναῖκ' ὀλοαί] Μοῖραι κατέχουσιν
 εὐκέλα[δο]ν κισθάρα γῆρον ἀμειψαμένην
 ἦτοι πρὸς πάντων ἐνέρο]ων ἔδος ἦ πρὸς Ὀλυμπον,
 ἦ με Φιλητι[ιάνη]ν θρέψατο μονοπόλον.

1-7 supplevi ex. gr. 8 suppl. Vogliano.

Il nome del marito che piange la moglie defunta è Cre-scens (*Κρήκης* v. 2), quello della moglie Philetiane (*Φιλητιάνη* v. 8). Questo è da considerarsi sicuro per cui vadono le integrazioni *Φιλητ[αία]ν* della Guarducci e *φίλη τέκνο]ν* del Comparetti con la conseguente deduzione che l'epigrafe sarebbe stata scritta dal figlio della defunta, allevato dalla madre al culto delle Muse. Infatti davanti al *N* finale resta l'estremità superiore d' una lettera che non conviene affatto a *A* o *O*, ma a

H o *I*. Inoltre il nome compare, insieme a quello del marito dedicante in un' iscrizione latina che il Vaglieri riporta nella stessa pagina al numero *b* e che proviene dallo stesso luogo dell' iscrizione greca. Essa suona :

Calpurniae Philetianae uxori sanctissimae et incomparabili quae vixit annis XXII diebus XXX C. Clodius Crescens maritus et sibi.

La cosa era già stata vista dal Vogliano in un breve cenno nei suoi *Analecta Epigraphica* (Atti Acc. di Napoli, N. S. 2, 1913, 271), ma è rimasta ignota alla Guarducci. Poiché nel lato superiore la lastra marmorea dell' iscrizione greca è frammentaria, ho il sospetto che precedessero le due righe latine di dedica, secondo l'uso documentato in non poche iscrizioni : in lingua latina è scritta la dedica in prosa, in lingua greca sono aggiunti alcuni versi: IG. XIV, 1474, 1497, 1746 (grande iscrizione con lunga didascalia in latino davanti). 1537, dove si legge *Didio Taxiarche lib. fidelissimo* e poi seguono tre distici in greco. Un sopraluogo potrebbe accertare se la lastra che contiene le due righe latine combaci con la parte superiore di quella in cui è l' epigrafe greca. I dati esterni dati dal Vaglieri (m. 2,05 × 0,45 la prima, 1,37 × 0,44 la seconda) possono convenire, tenendo conto naturalmente dei 70 cm. circa che mancano alla parte sinistra della seconda lastra.

Nell' epigramma si parla del cordoglio che ha lasciato in tutti la scomparsa di Calpurnia Filetiane, moglie di C. Clodio Crescente, valente suonatrice di cetra ; e ciò dev' essere di conforto al marito superstite. In quest' ordine di idee ho integrato i primi quattro versi. Nel v. 1 avevo pensato in un primo tempo a *θέσφατον*, che ho trovato poi anche nel Comparetti, il quale integrò ex. gr. *τὸν Προκίλλης πότιμον θέσφατον* : cfr. Aesch., A g. 1321 *οὐκίρω σε θεσφάτον μόρον*, Soph., O. C. 1472 *ἦκει τῷδ' ἐπ' ἀνδρὶ θέσφατος | βίον τελευτή, κοῦκέτ' ἀποσιροφή*. Ma il pensiero si lega meno bene con quel che segue. *περίσφατος*, parola glossata da Esichio con *ἐπιθρήνητος* (cfr. Tr ag. ad esp. 333 *περιοφάτως ἔχων*, dove Phot. Lex. spiega *περιοδύνως*, e Hesych. s. v. *περιοφάτως περιοδύνως, περιβοήτως*), conviene meglio anche metricamente, come mostra il brutto esametro proposto dal Comparetti. Caratteristico è il singolare *βλέφαρον*, invece di *βλέφαρα*, nel senso di «occhio».

Nel v. 3 sta la maggiore difficoltà di tutto l' epigramma : a

chi si riferisce *ὁ βραβεύων*? Non al defunto, perché è una donna; non al marito, perché questi è indicato nell' *ἀνδρὶ* del v. 4. L' espressione potrebbe convenire a Dio, ma poiché è soggetto anche di *παρέχων*, mal si concilia con Dio l' azione espressa in quel verbo. Penso piuttosto che si tratti dell' imperatore, che può aver partecipato al lutto per la nobile Filetiane, mostrando sensi di benevolenza verso il marito superstite: in mezzo al compianto generale ci fu anche quello dell' imperatore, *σεμνότατος* tra gli amici *σεμνοί*. Di qui l' insistenza con *ἵσχην* (*Ἰσχη* Comparetti) e *ἰσόροπος* (con un *ο* solo per ragioni metriche): per la ripetizione vedi poco prima *οἶδε*, che compare due volte. *τῶδε* non è da unire con *ἀνδρὶ*, perché col pronome *ὄδε* nelle iscrizioni sepolcrali è indicato il morto; ma sarà da intendere «per questo», cioè per la morte della donna.

Col v. 5 con l' accenno comunissimo delle Moirai, si viene a parlare direttamente dell' estinta, la quale «ha mutato il dolce suono della cetra con la sede dei morti o col cielo». Per la costruzione *ἀμείβομαι τι πρὸς τι*, cfr. Plut., A e m. 23 *ἀμείψασθαι (τι) πρὸς νόμισμα. ἢ πρὸς Ὀλυμπον* richiama un *ἢ πρὸς* precedente, *ἦτοι*: *ἢ* senza una particolare sfumatura è dell' età postclassica) e poiché *Ὀλυμπος*, = *σθρανός*, il contrasto vuole un accenno ai luoghi infernali o almeno alla *νήκος μακάρων*. Che si debba leggere *Ἰρων* è probabile, perché sembra di scorgere la rotondità del *ο* nella scheggiatura del marmo, la quale avrebbe tenuto dietro alla lettera incisa. Ma ciò non obbliga a leggere *μακάρων*, a cui hanno pensato il Comparetti e la Guarducci (si potrebbe integrare *ἢ πρὸς νησαίων μακάρων ἔδος*): potrebbe anche essere *ἐνέρων*: cfr. IG. XIV, 1363, 6 *κεῖν ἐνέρων λιμένεσσι*. Comunque, l' accenno alla vita oltremondana è vago, né si può affermare che sia un documento di fede pitagorica, ché anche la menzione dei campi Elisi compare spessissimo nella letteratura sepolcrale, come semplice accenno alla morte e alla sede dei defunti. Ma la Guarducci si è lasciata impressionare dalla menzione della cetra, che interpreta come «chiara allusione all' eterna musica delle sfere celesti, la quale—secondo un concetto pitagorico assai diffuso—delizia coloro che dopo la morte abbiano avuto la ventura di salire alle alte zone dei cieli». Ma l' armonia, che la Guarducci ha creduto di udire per amore della sua tesi, non c'entra, ché la defunta non «ha scambiato la vita terrena col dolce suono della lira nella sede dei beati», ma ha semplicemente cessato

di suonare la cetra, ἢ θρόεψατο in vita la donna. Il ricordo nelle epigrafi del culto della poesia e della musica è frequente (cfr. IG. XIV, 1484, 1549, ecc.) senza che vi si debba vedere un' allusione al concetto pitagorico che ad udire l' armonia celeste giungono più facilmente quelli che hanno coltivato in vita le arti delle Muse. E neppure è da pensare, con J. e L. Robert (Bull. épigr., in REG. 64, 1951, 214), alla «musique que la morte joue dans l' Hadès (cf. F. Cumont, Symbolisme funéraire, 294 sqq.) comme elle a joué de la cithare sur cette terre». La soluzione sta nel costrutto sintattico diverso, che abbiamo indicato.

III

L' epigrafe, su una lastra frammentaria di marmo bianco, è piuttosto ampia: se dal senso si può presumere che manchino solo due righe in alto, non è possibile stabilire quanto manchi in basso. Fu trovata ad Ostia «nel luglio 1940 durante lo scavo eseguito nella zona della caupona del Pavone», pubblicata per la prima volta dalla Guarducci, nell' articolo citato. Il verso non è tutto contenuto ogni volta in una sola riga, ma continua nella seguente e una volta inizia nella riga precedente. Riproduco il frammento secondo la ricostruzione dei versi, non secondo la pietra, come fa la Guarducci. L' età è quella di Adriano.

τόνδ' ἀγαθοῦ]

ἦρωος τάφον, ὅς κατάκειται τοῖςδε μυχοῖσιν
 εὐξείνοις
 οὐνομά δ' Ἀβ[ροκόμας, πάντων δ' ὑπερείχεν ἐφήβων
 κάλλι καὶ μεγ[έθει καὶ φανερά σοφία,
 5 ἴκετο] δ' ἀντολίθηθεν] . ε. [
 ἄχρως ἐπ' Ὀκεανοῦ ἠόνα]ς ἐσπερί[ας.
 ἄρτι δὲ οἱ πρότιστα καταπίροντι γένειο]ν
 αἰῶνος γλυκερῆς Μοῖρ' ὀλοή φθόνεσεν,
 ἀλλ' ὁ μὲν ἀνθρώπους τε καὶ ἀνθρώπων κακότητα
 κάλλιπεν οὐράνιον χῶρον ἀμειψάμενος,
 καί που ἐν ἀστερόεντι φα[εσφόρος]ος ἔξοχα κ[όσμου
]αρον. δαίμ[

1—6 supplevi ex. gr. (εὐξείνοις, μεγέθει Guarducci) 11 suppl. Vogliano
 • aspicite vel aspicite hoc sepulchrum... μυχοῖσιν in marmore est in

princ. v. 2 (α). 5 in marmo princ. v. est δ' ἀντολήθεν. in lacuna fort. nomen urbis patriae unde profectus erat 7 ἀργι in marmo 8 κλυκθησε, φθονεειν in marmo: illud corr. Guarducci, hoc ego. 9 in marmo ητα est in princ. v. 10 12 vox δαίμων, δαιμόνιος.

L' epigramma è fatto di luoghi comuni; soltanto i vv. 9 sgg. sono interessanti. Si tratta d' un giovane che era venuto a Roma dall' Oriente ed era stato sepolto ad Ostia. Nei primi due versi si accenna alla terra che ospita il morto. Compariva il solito inizio: questa è la tomba di..., oppure: o passeggero, guarda la tomba di...². ἥρωσ non è «eroe», come pensa la Guarducci: nell' epoca tarda è chiamato così nelle iscrizioni il defunto in genere := μακαρίτης: cfr. IG. IX (2), 806 ἥρωσ χορητέ, χαῖρε, XIV, 1343 ὁ πατήρ Αἰλίω Φαβείω ἀγαθῶ ἥρωι στεφανηφόρῳ, 1463 ἥρωι Μάρκῳ Ἀθηλίῳ Ἰουκούνδῳ, 1480 ἐνθάδε χορητὸς ἥρωσ, ecc. Dal confronto appare molto probabile l' unione di ἥρωσ con ἀγαθοῦ, come ho suggerito nell' integrazione alla fine del pentametro nella lacuna che precede. Si capisce anche che non manca molto dall' inizio dell' epigrafe, probabilmente un solo distico. Nel v. 3 era il nome del defunto, del quale restano solo le due prime lettere. Ma è sufficiente, tenendo conto della metrica, per capire che siamo davanti a un nome non romano, ciò che è confermato dalla notizia che la persona era venuta dall' Oriente (v. 5sg.). Fra i vari nomi che possono qui entrare (vedi Benseler, Wörterbuch der griechischen Eigennamen e gl' indici dei nomi propri nei volumi delle I. G.), cito Ἀβδήμων, Ἀβλάβιος, Ἀβρων, Ἀβροκόμας (compare in IG. XIV, 1318: zona di Roma), Ἀβρόμαχος, Ἀβροτέλης, ecc. Si fa poi l' elogio della bellezza fisica del giovane, anche questo un luogo comune (in κάλλι e μεγέθει è il solito iotacismo), al quale doveva seguire un accenno ai pregi morali: bello e buono. Così almeno suggerisce quel che è detto in vv. 9 sgg.: cfr. IG. XIV, 1637, sg. Ἡέλιον θνητόν, παῖδα βέλτιστον ἀπάντων | κάλλι τε γνώμη τε τρόποις [τ'] αἰδημ-
σῶν τε.

La riga 5 nella pietra comincia con δ' ἀντολήθεν: evidentemente il primo piede dell' esametro è stato scritto alla fine del-

α) 4 etiam φρονίμοις πρόποις, sed illud aptius spatio esse videtur, cum hic initium v. 5 contineatur.

²) Senza il nome proprio, perché esso è in v. 3; per l' espressione generica vedi, per. es., l' inizio del già citato epitaffio di Asclepiade IG. XIV, 1424... τόδε δῶμα | ἀνδρὸς δαιζομένου Ζηνοῦς αἰγιόχοιο, | δε...

la riga precedente, come *μυχοῖσιν* e *τητα* all' inizio delle righe 2 e 10, mentre appartengono alla chiusa degli esametri precedenti. Questo è avvenuto per il prevalere di lettere ampie nelle parole contenute nella riga, come appare chiaro in v. 9. Viceversa in v. 4 dopo il pentametro è rimasto un discreto spazio vuoto, e vi è stata collocata una parola che appartiene all' esametro seguente. Si osservi il v. 8, che finisce quattro lettere prima rispetto alla fine delle righe precedente e seguente: qui lo spazio è stato lasciato vuoto. Il Δ davanti a ἀνιολήθεν è senz' altro un δέ: cfr. 3. 7. La prima parte dell' epigramma è costruita con brevi proposizioni paratattiche, relative alle vicende del morto, alle quali si contrappone l' ἀλλά di v. 9, cioè la seconda parte, relativa alla nuova vita celeste.

Nel v. 5 probabilmente compariva la menzione precisa della patria, secondo l' uso comune delle epigrafi. Non sono rari nelle iscrizioni greche di Roma e dintorni i personaggi venuti dall' oriente a Roma, dove vi hanno esercitato qualche arte, e in esse viene indicata, accanto al luogo d' origine, la terra che li ha ospitati: cfr. IG. XIV, 1368 πατρις δέ μοι ὑπάρχει Ἀσκήθεν Ἀφροδιαιᾶς (prosa con colorito poetico), 1500, 1 sg. Νικαίης προλιπὼν Βιθυνίδος ὦν ἔτι κοῦρος | ἄστυ κλυτὸν γαίην ἤλθεν ἐς Ἀδωνίων, 1561, 1 θρόψε μ' Ἀλεξάνδρεια, μέτοικον ἔθ[αιψε δὲ Πώμη, 1728, 2 οὐνομά μοι Κάλλιτος, ἔχω δὲ γένος Κυρίθεν¹. Il confronto conferma l' interpretazione data di 1 sg. *μυχοῖσιν* ἐδξείνοισι. Giuncta la spiegazione della Guarducci del v. 7, errata invece la sua correzione *φθόν(η)σιν* nel v. 8. Per il primo luogo cfr. A. P. XI, 41 ἤδη καὶ λευκαί με καταπείρουσιν ἔθειραι, IG. XIV, 1362, 1 sg. προθήβην ἔτι κοῦρον, ἔτι χροάεντος Ιούλου | δυνόμενον φθονερῆ μοῦτρα καθεῖλε βίον. Per questo si fa l' elogio del κάλλος e μέγεθος (v. 4) e ho integrato ἐρήβων in v. 3 Quanto a φθονεσιν, che si

¹ In principio all' epigrafe di Asclepiade la parola è rivolta ai Greci che vivono μέτοικοι a Roma: ἄνδρες οἱ πάρος Ἀδωνίων πέδον εἴκετε ξεῖνοι | βαιὸν ἐπὶ τραφεῖῃ γῆνι δευρόμενοι τόδε δῶμα. Si è discusso sulla lezione e sul senso del primo verso, che ho dato secondo la pietra: οἴπερ ἐς Ἀδον. ἦκετε Grégoire a p. Puech, Mélanges E. Boisacq II, 200 n. 2 πάρος = παρὰ Guarducci (l. c. 211, n. 3). Ma non c' è bisogno di tutto questo: o uomini, che da tempo (πάρος = πρὶν) veniste forestieri a Roma (ἴκετε, imperfetto di ἵκω): la parola è rivolta a quelli già venuti, non ai sopravvenienti. Si tolga la virgola davanti a ξεῖνοι, perché appartiene alla proposizione relativa.

legge chiaramente nella pietra, c'è l'errore di ι invece di ε : ne compaiono altri del genere. La metrica esige non $\varphi\theta\acute{o}\nu\eta\sigma\epsilon\nu$ (= $\eta\sigma\pi\alpha\sigma\epsilon\nu$), ma $\varphi\theta\acute{o}\nu\epsilon\sigma\epsilon\nu$, forma entrata in uso nell'età imperiale: cfr. A. P. V, 304 (303), VII, 607 (Palladas), Nonn. III, 159 (già in LXX, Tob. 4, 7), Il motivo naturalmente è comunissimo. Caratteristici invece sono i versi che seguono, dove è indiscutibile una testimonianza delle credenze pitagoriche, messa in luce dalla Guarducci: l'anima dopo morte torna a brillare come stella nel firmamento. Quanto al testo^(a), $\varphi\alpha[\epsilon\sigma\phi\acute{o}\rho\omicron]\sigma$, suggeritomi dal Vogliano, è preferibile al $\varphi\alpha[\acute{\alpha}\nu\tau\alpha\iota]\sigma$ dell'editrice: cfr. Aristoph., Ran. 342 $\varphi\omega\sigma\phi\acute{o}\rho\omicron\varsigma \acute{\alpha}\sigma\tau\acute{\eta}\rho$, detto di Dioniso nei misteri, come $\varphi\omega\sigma\phi\acute{o}\rho\omicron\varsigma$ è il pianeta Venere. Così $\kappa[\acute{\delta}\sigma\mu\omega$, invece di $\kappa[\acute{\upsilon}\kappa\lambda\omega$ (v. 11), è di uso più vasto e più appropriato: Isocr. IV, 179 (il firmamento in opposizione alla terra), Jambl., V. Pyth. 27, 123 $\delta \acute{\alpha}\nu\omega \kappa\acute{o}\sigma\mu\omicron\varsigma$, in opposizione a $\delta \epsilon\pi\iota\chi\theta\acute{o}\nu\iota\omicron\varsigma \kappa\acute{o}\sigma\mu\omicron\varsigma$; in Or. Gr. Inscr. selectae del Dittenberger 56, 48 (III sec. a. C.) il morire è detto $\mu\epsilon\tau\epsilon\lambda\theta\epsilon\acute{\iota}\nu \epsilon\acute{\iota}\varsigma \tau\acute{o}\nu \acute{\alpha}\epsilon\nu\alpha\omicron\nu \kappa\acute{o}\sigma\mu\omicron\nu$, in Plat., Epin. 987 B $\kappa\acute{o}\sigma\mu\omicron\varsigma$ è la sfera che contiene le stelle fisse.

ADELMO BARIGAZZI

a) $\acute{\alpha}\lambda\lambda' \delta \mu\acute{\epsilon}\nu$ della pietra è da conservare ($\acute{\alpha}\lambda\lambda\acute{\alpha} \mu\acute{\epsilon}\nu$ Guarducci), come ha osservato anche il Robert (l. c.): seguiva naturalmente una contrapposizione con $\delta\acute{\epsilon}$ o con qualche altra parola nella lacuna dopo il v. 11.

ΤΡΙΑ ΕΡΓΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΕΝ ΑΠΕΡΑΘΟΥ·ΝΑΞΟΥ

Α. Ο «ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟΣ»,

Παλαιότερον ὁ «Ἐρωτόκριτος» ἦτο λίαν διαδεδομένος μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς ἰδιαίτερας μου πατρίδος, τοῦ χωρίου Ἀπεράθου·Νάξου, πολλοὶ τῶν ὁποίων ἐγνώριζον ἀπὸ μνήμης μεγάλα ἢ μικρὰ ἐξ αὐτοῦ ἀποσπάσματα, τὰ ὁποῖα συνήθως ἀπήγγελλον καὶ σπανιώτερον ἐτραγουδοῦσαν. Ὁ ἀπεραθίτικος «σκοπὸς» (μελωδία) τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» διαφέρει ἐλάχιστα ἀπὸ τὸν ἐν Κρήτῃ γνωστὸν «σκοπὸν» τοῦ ἔπους, ὡς τοῦτο διαπιστοῦται ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν ἐν λόγῳ μελωδιῶν τοῦ ποιήματος¹. Οἱ γνωρίζοντες τὸν «Ἐρωτόκριτον» ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐγγράμματοι, οἱ ὁποῖοι ἀνεγίνωσκον τὰς λιτικὰς ἐνετικὰς ἢ ἀθηναϊκὰς τοῦ ἔπους ἐκδόσεις, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀγράμματοι τῶν νέων ἐμάνθανον ἀποσπάσματα ἐξ αὐτοῦ ἀκούοντες αὐτὰ εἰς ὀμαδικὰς συγκεντρώσεις, ὅπου εἰς τῶν ἐγγραμμάτων ἀνελάμβανε τὴν ἀνάγνωσιν τοῦτου. Πρὸ ἐτῶν παρέστην εἰς μίαν τοιαύτην ὀμαδικὴν ἀνάγνωσιν τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» γενομένην ὑπὸ νέων Ἀπεραθιτῶν εἰς τὸν φοῦρνον τῆς Ἰαβρουδοκαλῆς (τση ἑιτόνισσας, ὅπως τὴν ἔλεγε ἡ μητέρα μου), ἔνθα ὁ υἱὸς τῆς Δημήτριος ἀνέγνωσε τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Ἐρωτοκρίτου μετὰ τῆς Ἀρετούσας².

Ἡ ἀνάγνωσις ἔργων, οἷα ὁ «Ἐρωτόκριτος», ἢ «Θυσία τοῦ Ἀβραάμ» κτλ., συντελεῖ εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ ἥθους, πρὸ πάντων δὲ τῆς καλαισθησίας τοῦ λαοῦ διὰ τῶν γενναίων νοημάτων, τῶν ποιητικῶν καλλονῶν καὶ τῆς ἀψόγου καὶ ἁρμονικῆς αὐτῶν στιχουργίας. Ἡ δ' ἔξοικειωσις καὶ ἀφοσίωσις τῶν νησιωτῶν πρὸς τὸν ἥρωα τοῦ ἔπους ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε καὶ βαπτιστικὸν ὄνομα «Ρωτόκριτος» ἀπήντα εἰς τὰς Κυκλάδας παλαιότερον³.

Ἦτο φυσικὸν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» νὰ παρα-

¹) Σημειωτέον ὅτι τὸν ἀπεραθίτικο «σκοπὸν» ἐνθυμοῦμαι ἀκόμη, ὡς τὸν ἤκουον μικρὸς ἀπὸ τὴν μητέρα μου.

²) Δ. Β. Οἰκονομίδου, Ἑλληνικαὶ ἐπιδράσεις ἐπὶ τὴν δημόδη ρομανικὴν λογοτεχνίαν, ἀνάπτυκον ἐκ τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. Δ', Ἀθῆναι 1952, σ. 49.

³) Περὶ τοῦ Ἐρωτοκρίτου ὡς βαπτιστικοῦ ὀνόματος εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ ἀλλαχοῦ βλ. Βιτζέντζου Κορνάρου, Ἐρωτόκριτος, ἐκδοσις κριτικὴ ὑπὸ Στεφάνου Ξανθοῦ διδου. Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης, 1915, σ. CLXIX, ἔνθα καὶ ἡ παλαιότερα βιβλιογραφία.

μείνουν εἰς τὴν προφορικὴν παράδοσιν τοῦ λαοῦ τῆς ἰδιαιτέρας μου πατρίδος ἀποσπάσματα ἐξ αὐτοῦ ἀνεπαισθήτως παρηλλαγμένα. Ἐπίσης δημώδη τινα δίστιχα προῆλθον ἐκ στίχων τοῦ ἔπους, ὡς τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῶν ἑξῆς παραδειγμάτων :

α) Τὸ παλαιὸν ἀπεραθίτικο δίστιχον :

*Ἐρωτα ἀδικοκριτή, φύτρο καταραμένο,
πὸ μάεψες κι ἐθέρδεψες τὸ νοῦ μου τὸ γαμένο*

ἔχει μεγίστην ὁμοιότητα πρὸς τοὺς στίχους τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» :

*Ἐρωτα ἀδικοκριτή, φύτρο καταραμένου
πὸν μάγεψες κι ἐσκλάβωσες τὸ νοῦ μου τοῦ καημένου⁴.*

β) Τὸ δίστιχον :

*Ὅποιο ἀγαποῦνε γαρδιακά, παρηγοριὰ μεγάλη
παίρουν νὰ βλέπ' ὁ εἰς τ' ἄλλοῦ τῶν ἐμμαθιῶ τὰ κάλλη⁵*

ὁμοιάζει πρὸς τοὺς στίχους τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» :

*Ὅποιοι ἀγαποῦσι γκαρδιακά, παρηγοριὰ μεγάλη
παίρουν νὰ βλέπ' ὁ γεῖς τ' ἄλλοῦ τῶν δμματιῶ τὰ κάλλη⁶.*

γ) Ὁσαύτως τὸ δίστιχον :

*Τῆ λαβιράδα τοῦ φωθιάς ἐρέχηγκα κι ἐθώρου
κι ἐσίμωσα κι ἐκάηκα, νὰ φύω δὲν ἐθόρου⁷*

εἶναι τὸ ἴδιον μὲ τοὺς στίχους τοῦ ἔπους :

*Τῆ λαμπιράδα τοῖ φωτιᾶς ὠρέχηγκα κι ἐθώρου
κ' ἐσίμωσα κ' ἐκάηκα, νὰ φύγω δὲν ἐμπόρου⁸.*

δ) Ὁμοίως τὸ δίστιχον :

*Ἐὼ μ' ἐκεῖνο δὲ πουλί, πὸν στή φωθιά ζυγώνει,
καύγεται, σιάχη ἴνεται, μὰ πάλι ξαναγιώνει*

ἐλήφθη ἐκ τοῦ «Ἐρωτοκρίτου», ἔνθα οἱ στίχοι :

*Εἶχε ἐκεῖνο τὸ πουλί, πὸν στή φωτιά σιμώνει
καύγεται κι ἄθος γίνεται, καὶ πάλι ξαναγιώνει⁹.*

Κατ' ἐπίδρασιν δὲ τοῦ ἐν λόγῳ ἔπους λέγεται καὶ τοῦτο :

*Τὰ πάθη μου δὲ δά ἴπαθε μηδὲ ἡ Ἀρετοῦσα
πὸ γάπα δὲ Ῥωτόκριτο καὶ τὴν ἐτυραγνοῦσα.*

⁴) Βιτζέντζου Κορνάρου, Ἐρωτόκριτος, ἔσμα Α', στίχ. 401 - 402, σ. 16.

⁵) Δ. Β. Οἰκονομίδου, Τὸ σύγχρονο λαϊκὸ τραγοῦδι τῆς Ἀπειράνθου — Νάξου, περιοδ. «Ἐργασία», ἔτος Ζ', τεύχος 325, Ἀθήναι 2 Μαρτίου 1936, σ. 283.

⁶) Βιτζέντζου Κορνάρου, Ἐρωτόκριτος, ἔσμα Α', στίχ. 2227 - 8, σ. 81.

⁷) Δ. Β. Οἰκονομίδου, ἔ. ἀ. σ. 283.

⁸) Βιτζέντζου Κορνάρου, Ἐρωτόκριτος, ἔσμα Β', στίχ. 531-2, σ. 103.

⁹) Βιτζέντζου Κορνάρου, Ἐρωτόκριτος, ἔσμα Β', στίχ. 263-4, σ. 92.

Σημειωτέον ὅτι δίστιχα καὶ πολύστιχα ᾄσματα ἐκ τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» εἰσαχθέντα εἰς τὸν λαὸν ἔχομεν πολλαχοῦ, ὡς ἐν Κρήτῃ, ἐν Ἀργεῖ, ἐν Ρούμελῃ κτλ. Οὕτω ὁ καθηγητὴς Φ. Κουκουλὲς κατέγραψεν ἐκ Βάμου τῆς Κρήτης τὸ ἐξῆς δίστιχον, ποῦ ἀκούεται καθ' ὅλην τὴν νῆσον :

*Κουζουλαμένος καὶ ντελῆς γυρίζω γὰρ γιὰ σένα
μὰ σὺ δὲν εἶσ' ἢ Ἀρετὴ νὰ μ' ἀγαπᾷς ἐμένα¹⁰.*

Καὶ ὁ Ν. Γ. Πολίτης περιέλαβεν εἰς τὰς «Ἐκλογάς» του¹¹ ᾄσμα ὑπὸ τὸν τίτλον «Ξενιτεμός» ὑπάρχον εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Γιανναράκη¹², τὸ ὁποῖον προέρχεται ἀπὸ τὸν «Ἐρωτόκριτον»¹³.

Β. Η "ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΒΡΑΑΜ,,

Ὡς ὁ «Ἐρωτόκριτος», οὕτω καὶ ἡ «Θυσία τοῦ Ἀβραάμ» εὐρέως ἀνεγνώσκειτο παλαιότερον ἀπὸ τοὺς συμπατριώτας μου. Εἰς μίαν κασσέλλα ν ἀνήκουσαν εἰς τὸν λαϊκὸν ἀγιογράφον Ἰωάννην Χατζηπέτρον ἢ Κασσέρον, ὡς καὶ εἰς ἓνα σεντοῦκι τοῦ πατέρα μου, εὔρον τὸ 1934 δύο ἀντίτυπα τῆς «Θυσίας» ἄνευ ἐξωφύλλων, ποῦ ἦσαν ἐκδόσεις τῆς Ἐνετίας, ὡς διεπίστωσα τότε ἐκ τῆς παραβολῆς αὐτῶν μὲ ἄλλα βιβλία τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκοκρατίας ἐκτυπωθέντα διὰ τῶν αὐτῶν τυπογραφικῶν στοιχείων. Δυστυχῶς τὰ βιβλία αὐτὰ μαζὶ καὶ μὲ ἄλλας παλαιὰς ἐκδόσεις ἀπωλέσθησαν κατὰ τὴν κατοχὴν.

Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς «Θυσίας» πολλοὶ τῶν συμπατριωτῶν μου ἐγνώριζον ὀλόκληρα ἐξ αὐτῆς ἀποσπάσματα ἀπὸ μνήμης. Ἀφ' ἧς ὅμως ἐξέλιπον κατὰ τὴν κατοχὴν οἱ γέροντες, ποῦ ἦσαν φορεῖς τῆς παραδόσεως, οὐδεὶς πλέον ὑπάρχει εἰς τὸ χωρίον γνωρίζων τὴν «Θυσίαν».

Ὁ αἰδεσιμώτατος Πέτρος Παπαηλίας μοὶ ἀνεκοίνωσε τὸ 1935 περὶ τοὺς 400 στίχους αὐτῆς, ἐκ τῶν ὁποίων κατέγραψα τοὺς ἐξῆς :

*Ὦχου μαδάτο, ὦχου φωνή, ὦχου καρδιάς λαχάρα
ὦχου φωδιά ποῦ μ' ἔκαψε, ὦχου κορμιοῦ τρομάρα
ὦχου μαχαίρια καὶ σπαθιά, πὸ βῆκα στὴ γαρδιά μου
κι ἐκάμαν ἑκατὸ πληγὲς μέσα στὰ σωθικά μου.¹*

5 *Μὲ πκοιάν ὑπομονὴ νὰ ζῶ, νὰ μὴν ἔβγ' ἢ ψυχὴ μου
ἄξαφνικά κι ἀνόρπιστα νὰ χάσω τὸ παιδί μου;*

¹⁰) Δ α ὄ γ ρ α φ ί α, Α' (1909) σ. 296, στίχ. 110. Βιτζέντζου Κορνάρου, Ἐρωτόκριτος, σ. CLXVII.

¹¹) Ν. Γ. Πολίτου, Ἐκλογαί, ἐκδ. γ'. Ἐν Ἀθήναις 1932, σ. 234 - 5.

¹²) Jeannarakis, Kretas Volkslieder, Leipzig 1876, σ. 171, ἀρ. 218.

¹³) Βιτζέντζου Κορνάρου, Ἐρωτόκριτος, ᾄσμα Α', στίχ. 1269-1284, σ. 47.

*Ἄς ἤθελε ἔνω κουφή, στραβὴ στὰ ἔραθειά μου
νὰ μὴ θωροῦ δὲ μάθια μου, νὰ μὴ γροικοῦ δ' αὐθιά μου.*

Παραβάλλοντες τοὺς ἐκ τῆς προφορικῆς παραδόσεως στίχους τούτους πρὸς τοὺς ἀντιστοίχους τοῦ κειμένου τῆς «Θυσίας»¹⁴ θὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ μεταβολὴ ἐκτείνεται μόνον εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ εἰς ὀλίγας λέξεις. Ἴδου ἀκόμη ὀλίγοι στίχοι, τοὺς ὁποίους κατέγραψα ἀπὸ στόματος τοῦ ἀειμνήστου πατρὸς Πέτρου :

*Ἐννιά μῆνες σ' ἐβάσταξα, παιδί μου, κανακάρη,
σ' εὐτὸ δὲ κακορρίζικο καὶ σκοτεινὸ κουφάρι.
Τρεῖς χρόνους νιέ μου σοῦ ἴδωνα τὸ ἄλα τῶ βυζῶ μου
κι εὐὸ ἦσου δὲ μάθια μου κι εὐὸ ἦσου δὲ φῶς μου.*

5 *Ἐθῶρου γ' ἐμεγάλωνες ὡσὰ δεδρουῦ κλωνάρι
κι ἐπλήθηνες στήν ἀρειή, στή γνώμη καὶ στή χάρη
καὶ τώρα πέ μου ποιά χαρὰ βούλεσαι νὰ μοῦ δώσης,
ποὺ σὰ βροδὴ, σὰν ἀστραπή, θὲ νὰ χαθῆς, θὰ λειώσης¹⁵.*

Τὸ μοιρολόι αὐτὸ τῆς Σάρας δὲν ἀποτελεῖ παρὰ ἀπλήν μετατροπὴν εἰς τὸ ἀπεραθίτικο γλωσσικὸν ἰδιώμα¹⁶ τῶν κατωτέρω στίχων τῆς «Θυσίας» :

375 *Ἐννιά μῆνες σ' ἐβάσταξα, τέκνο μου, κανακάρη,
ἔς τοῦτο τὸ κακορρίζικο καὶ σκοτεινὸ κουφάρι.
Τρεῖς χρόνους, γιέ μου, σοῦ ἴδιδά τὸ γάλα τῶ βυζῶ μου
κ' εὐὸ ἴσουνε τὰ μάτια μου κ' εὐὸ ἴσουνε τὸ φῶς μου.*

380 *Ἐθῶρου κ' ἐμεγάλωνες ὡσὰ δεντροῦ κλωνάρι
κ' ἐπλήθηνες ἔς τὴν ἀρειή, ἔς τὴ γνώμη κ' εἰς τὴ χάρη
καὶ τώρα, πέ μου, ποιά χαρὰ βούλεται νὰ μοῦ δώσης;
Ἵσὰν βρογιή, σὰν ἀστραπή, θὲ νὰ χαθῆς, νὰ λειώσης¹⁷.*

Ἐνταῦθα δέον νὰ παρατηρήσω ὅτι οἱ προφορικῶς ἐκ τῆς «Θυσίας» παραδοθέντες στίχοι εἶναι ἄριτοι καὶ ἀπὸ ἀπόψεως μετρικῆς καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ὁμοιοκαταληξίας, δεδωμένου ὅτι οἱ συμπατριῶταί μου ἔχουν εἰς μέγιστον βαθμὸν ἀνεπτυγμένον τὸ ποιητικὸν καὶ στιχοῦργι-

¹⁴) Ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, κρητικὴ ἔκδοσις Γ. Μέγα [Ἀθῆναι 1943] στίχ. 171 - 8, σ. 110.

¹⁵) Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι τοὺς ἰδίους στίχους κατέγραψαν ἐν Κρήτῃ καὶ ἡ Μαρία Λιουδάκη ἀπὸ στόματος τοῦ λαοῦ (ΕΕΚΣ Β' 412, 18 - 20 καὶ Γ. Μέγα, Ἡ θυσία τοῦ Ἀβραάμ, σ. 94). Τοῦτο δεικνύει ὅτι οἱ στίχοι οὗτοι ἔγιναν δημῶδεις, διότι βαθύτατα συνεκίνησαν τὴν λαϊκὴν ψυχὴν.

¹⁶) Περὶ τοῦ ἀπεραθίτικου γλωσσικοῦ ἰδιώματος βλ. ἴδιαν μελέτην μου ἐν Ἀθηνῶς, τ. 56 (1952) σ. 215 - 273.

¹⁷) Γ. Μέγα, ἔ. ἀ. στίχ. 375 - 382, σ. 120.

κόν αισθητήριον, ὥστε νὰ μὴ ἀνέχωνται κακοφωνίας ἢ ἄλλας ἐλλείψεις εἰς τὸν στίχον.

Γ. Η «ΕΥΜΟΡΦΗ ΒΟΣΚΟΠΟΥΛΑ»,

Ἡ «Εὐμορφη Βοσκοπούλα» ἔτυχεν εὐρείας καὶ αὐτὴ διαδόσεως εἰς τ' Ἀπεράθου. Ἦμην μαθητῆς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ὅταν ἤκουσα διὰ πρώτην φορὰν τὸν γείτονά μου Βασίλειον Πρωτοπαπᾶν (Τσοῦλῆς ἦτο τὸ παρατσούκλι του) νὰ τραγουδῇ τὴν »Βοσκοπούλα» «κάτ' ἅ' τῆ γαμινάδα¹⁸ τοῦ σπιθιοῦ δου στὸν Ἄη - Νικόλα». Βραδύτερον, ὅταν ἤρχισα νὰ ἐνδιαφέρωμαι συστηματικῶς διὰ τὴν λαογραφίαν, εἶδον ὅτι καὶ ἄλλοι τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου ἐγνώριζον ἀπὸ μνήμης τὸ ποίημα, ὡς ὁ Πέτρος Παπαηλίας (παπᾶ - Πέτρος), ἡ Καλλιόπη Ἀναματεροῦ (Καλῆ τοῦ Μαρμαρᾶ), ἡ ὁποία μοῦ ἀνεκοίνωσε πολλὰ ἀκριτικὰ ἔσματα¹⁹, καὶ ὁ Ἰσίδωρος Δελλαμάνης (Σιδερεῆς τοῦ Μπαδόλη). Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ παπᾶ - Πέτρου κατέγραψα τὴν «Εὐμορφη Βοσκοπούλα» τὸν Μάρτιον τοῦ 1935, συγκειμένην ἔξ 146 στίχων, οὐδέποτε ὅμως ἐσκέφθην νὰ τὴν δημοσιεύσω, διότι ποῖος θὰ ἦτο ὁ σκοπὸς τῆς δημοσιεύσεως ταύτης, ἐφ' ὅσον τὸ ἔσμα τοῦτο εἰσηλθεν εἰς τὴν μνήμην ἐνίων ἐκ τῶν συμπατριωτῶν μου ἀπὸ ἐντύπους ἐκδόσεις τοῦ ἔργου καὶ δὲν ἀποτελεῖ συνεπῶς πρωτότυπον δημιούργημα τῆς ἀπεραθίτικης δημόδους μούσης; Ἀντιθέτως ὁ γαμβρὸς τοῦ Ἀπεραθίτη Ἰσιδώρου Δελλαμάνη Πέτρος Μαρκάκης ἐδημοσίευσεν τὴν ἔξ 93 στίχων ἀπεραθίτικη παραλλαγὴν τῆς «Βοσκοπούλας», ὅπως τοῦ τὴν ἀφηγήθη ὁ πενθερὸς του²⁰. «Μιλώντας», λέγει ὁ Π. Μαρκάκης, «γιά τὴν δημοτικὴ ναξιακὴ (τῆς Ἀπειράνθου) παραλλαγὴ τῆς «Βοσκοπούλας» μὴ νομίζη κανένας πὼς πρόκειται νὰ παρουσιάσωμε ἓνα ἀπὸ τὰ διαμάντια τῆς δημοτικῆς μας ποιήσεως μὲ τὸ ὑποδειγματικὸ μέτρο του, ποῦ οἱ ἀλάθειτοι στίχοι του σφικτοδέονται σὰν κρίκοι ἀλυσίδας, μὲ τὴν ἀπέριττη λιτότητα καὶ σαφήνεια. Νὰ εἴμαστε ἐξηγημένοι. Ἡ ναξιακὴ παραλλαγὴ σὰν σύνολο δὲν πλησιάζει οὔτε τὸ πιδ μέτριον δημοτικὸν τραγούδι. Ἀποτελεῖται ἀπὸ 93 ἐνδεκασύλλαβους, ποῦ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶναι λαθεμένοι, ὁμοιοκαταληκτοῦν ὅμως κατὰ δίστιχα μὲ πλούσιες ὁμολογουμένως ρίμες, ἀλλὰ ποῦ μεταξὺ τους δὲν ἔχουν κανένα ἀπόλυτα σύνδεσμο. Τὸ ὅλο κείμενο εἶναι γιομᾶτο κενά, χάσματα, ἀσάφειες

¹⁸) τῆ γαμινάδα = τὸ τζάκι, ἐστία.

¹⁹) Τὰ ἔχω καταθέσει εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

²⁰) Π. Μαρκάκης, Τὸ μεσαιωνικὸ εἰδύλιο «Ἡ Εὐμορφη Βοσκοπούλα» σὰν δημοτικὴ παραλλαγὴ στὴν Ἀπειράνθο (Νάξου), Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιά· Ἀθῆναι 1947, σ. 137 - 144, ἰδίᾳ σ. 139.

καὶ παρανοήσεις. Νομίζει κανεὶς πὼς εἶναι δίστιχα ριγμένα ὅπου τύχη»²¹.

Συγκρίνας ὁ Π. Μαρκάκης τοὺς 93 στίχους τῆς ἀπεραθίτικης «Βοσκοπούλας» πρὸς τὸ κείμενον τοῦ Ν. Δριμυτηνοῦ κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι «ἡ ἀπεραθίτικη παραλλαγή τῆς «Βοσκοπούλας» δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ 93 ἀποσπασματικοὶ στίχοι, πού διεσώθηκαν στὴ λαϊκὴ μνήμη τῆς Ἀπειράνθου ἀπὸ κάποιο κείμενο τῆς «Βοσκοπούλας», πού οἱ Ἀπεραθῖτες κάποτε στὰ παλιὰ τὰ χρόνια τὸ ξέραν ὅλοι ἀπ' ἔξω»²².

Τὸ συμπέρασμα τοῦ Π. Μαρκάκη εἶναι ὀρθὸν ὡς πρὸς τὸ ὅτι ἡ ἀπεραθίτικη «Βοσκοπούλα» προῆλθεν ἀπὸ «κάποιο κείμενο» δὲν εἶναι ὅμως ὀρθὸν νὰ λέγεται ὅτι «στὰ παλιὰ τὰ χρόνια τὸ ξέραν ὅλοι (οἱ Ἀπεραθῖτες) ἀπ' ἔξω», διότι τοῦτο εἶναι ἀναπόδεικτον. Κατωτέρω ὁ ἴδιος συγγραφεὺς μετὰ τὸ συμπέρασμα, εἰς τὸ ὁποῖον κατέληξε, διερωτᾶται: «Τὸ ἀρχικὸ κείμενο τῆς ναξιακῆς παραλλαγῆς ἦταν τὸ ἴδιο μὲ τὸ γνωστὸ κείμενο, πού μᾶς διέσωσεν ὁ Ν. Δριμυτηνός; Νομίζω πὼς τὰ δυὸ αὐτὰ κείμενα δὲν ἦταν τὸ ἴδιο ποίημα, ἀλλὰ δυὸ διάφορες λόγιες παραλλαγές»²³. Εἰς τὴν ἐρώτησιν καὶ ἀπορίαν ταύτην, ἀντιφάσκουσιν πρὸς τὸ ἀνωτέρω συμπέρασμα τοῦ ἴδιου, θὰ ἀπαντήσωμεν κατωτέρω.

Τὸ ἴδιον ἔτος, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ Π. Μαρκάκης ἐδημοσίευσεν τὴν ἐν λόγῳ ἀπεραθίτικη «Βοσκοπούλα», ὁ φιλόλογος Γιάννης Δάλλας μὲ ἴδιον ἄρθρον ὑπὸ τὸν τίτλον «Γύρω ἀπὸ τὴ Ναξιακὴ παραλλαγή τῆς Ὅμορφης Βοσκοπούλας»²⁴ ἐξαίρων τὸ δημοσίευμα τοῦ Π. Μαρκάκη γράφει: «Μὲ τὴ ναξιακὴ παραλλαγή τῆς «Ὅμορφης Βοσκοπούλας» ὁ κ. Π. Μαρκάκης προσφέρει μεγάλη ὑπηρεσίαν στὰ Κρητικά, ἀλλὰ καὶ στὰ πανελλήνια γράμματα. Μᾶς δίνει μιὰ καινούρια «Βοσκοπούλα» ἀπὸ 93 στίχους μὲ ὅλη τὴ χάρη καὶ τὴν ὁμορφιὰ τοῦ δημοτικοῦ λόγου στὴ ντοπιολαλιὰ τῆς Ἀπειράνθου»²⁵. Κατόπιν συγκρίνων τὴν ἔκδοσιν τοῦ Δριμυτηνοῦ πρὸς τὴν ναξιακὴν παραλλαγὴν γράφει: «Στὴν ἔκδοσιν τοῦ Δριμυτηνοῦ ἔχει κανένας δυνατὴ τὴν ἐντύπωση τῆς ἐπίδρασης... Ἀκόμη καὶ αὐτὰ τὰ ἐπεισόδια δὲν εἶναι παρὰ ἀντικτυπος τῶν μελοδραματικῶν εὑρημάτων τῆς ρωμαντικῆς βουκολικῆς

²¹) Π. Μαρκάκη, ἔ. ἀ. σ. 139.

²²) Π. Μαρκάκη, ἔ. ἀ. σ. 139.

²³) Π. Μαρκάκη, ἔ. ἀ. σ. 140.

²⁴) Ναξιακὸν Ἀρχεῖον, ἔτος Α', τεύχος 4, Νάξος, Ἀπρίλιος 1947, σ. 46 - 52.

²⁵) Γ. Δάλλας, Γύρω ἀπὸ τὴ Ναξιακὴ παραλλαγή τῆς Ὅμορφης Βοσκοπούλας, Ναξιακὸν Ἀρχεῖον ἔ. ἀ. σ. 46.

κωμφοδοτραγωδίας. Ἡ ναξιακή παραλλαγή ἀπεναντίας βαστᾶ μιὰ θαυμαστή ἰσορροπία ἀνάμεσα δραματικοῦ καὶ περιγραφικοῦ στοιχείου. Ἐπὶ ἀρχῆς μέχρι τέλους τὴ διακρίνει γοργὸς ρεαλισμὸς. Διαβάζοντάς την δὲν θυμᾶσαι παρὰ τὴν ἑλληνικὴ βουνοπλαγιά. Ὅλα ἔρχονται πιστευτά, ἡ ἐπιτήδευση τοῦ ὕφους λείπει ὀλότελα»²⁶. Καὶ κατωτέρω : «Ἡ ἔκδοση τοῦ 1627 καὶ ἡ παραλλαγή τῆς Νάξου ἔρχονται ἀπὸ διάφορη πηγὴ ἢ καθε μιὰ τους²⁷ καὶ καμμιά δὲν προῆλθε ἀπὸ τὴν ἄλλη»²⁸. Περαιτέρω συνεχίζων τοὺς ἀνθαιρέτους, ὡς θὰ ἴδωμεν, συλλογισμοὺς τοῦ ὁ Γ. Δάλλας ἐπάγεται : «Στοὺς 496 στίχους τοῦ Δριμυτηνοῦ προβάλλονται μονάχα 93. Κι ὅμως ἡ ὅλη ἀτμόσφαιρα δίνεται χωρὶς νὰ ὑστερεῖ σὲ ζωντανία»²⁹. Τέλος ὁ συγγραφεὺς τονίζει τὴν ὡς πρὸς τὴν ὑπόθεσιν διαφορὰν, ποὺ ἔχει, λέγει, ἡ ἔκδοσις τοῦ Δριμυτηνοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ναξιακὴν παραλλαγὴν!

Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συμφωνήσωμεν πρὸς τὰς ἀπόψεις τοῦ Γ. Δάλλας. Διὰ τοῦτο θὰ προβῶμεν εἰς τὰς κατωτέρω παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ θέματος.

Ἡ «Εὐμορφὴ Βοσκοπούλα», ἐκδοθεῖσα πολλάκις κατὰ τὸ παρελθόν, ἐγένετο γνωστὴ καὶ εἰς μερικοὺς ἀπὸ τοὺς κατοικοὺς τοῦ χωρίου Ἐπεράθου Νάξου ἐκ τῶν ἐντύπων αὐτῆς ἐκδόσεων. Ὡς ὁ ἴδιος ὁ Ἰσίδωρος Δελλαμάνης μοῦ εἶχεν εἶπει, τὴν «Εὐμορφὴ Βοσκοπούλα» εἶχε μάθει «ἀπὸ παλαιὸ βιβλιαράκι». Τὸ ἴδιον μοῦ εἶχεν εἶπει καὶ ὁ παπᾶ-Πέτρος, ἀπὸ στόματος τοῦ ὁποίου τὴν κατέγραψα. Αὕτη συγκεκριμένη ἐξ 146 στίχων διαφέρει τῆς παραλλαγῆς τοῦ Δελλαμάνη, τῆς δημοσιευθείσης ὑπὸ Π. Μαρκάκη, κατὰ 53 ὅλους στίχους, ὅχι δι' ἄλλον λόγον, ἀλλὰ διότι ἡ μνήμη τοῦ παπᾶ-Πέτρου συνεκράτησεν ἀπὸ τὴν ἐντυπον ἔκδοσιν τῆς «Βοσκοπούλας» περισσοτέρους στίχους ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν Ἰσίδωρον Δελλαμάνη, ὁ ὁποῖος ἐνεθυμεῖτο μόνον 93 στίχους. Ἄλλως τε δὲν πρέπει νὰ ἀμφιβάλωμεν διὰ τὴν προέλευσιν αὐτῆς ἐκ τῶν ἐντύπων ἐκδόσεων, διότι τὰ λόγια ἄσματα, ἅτινα ἠτύχησαν νὰ γνωρίσουν πολλὰς ἐκδόσεις, ὡς ἡ «Εὐμορφὴ Βοσκοπούλα», ὁ «Ἐρωτόκριτος», ἡ «Θυσία τοῦ Ἀβραάμ» κτλ., τὰ εὐρίσκομεν εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ εἰς παραλλαγὰς προερχομένας φυσικῶς ἐξ αὐτῶν, ἀφοῦ μάλιστα πολλάκις αὗται ἐπαναλαμβάνουν καὶ τὰ τυχὸν σφάλματα τῶν ἐντύπων. Εἶναι δὲ προφανὲς ὅτι τὰ λόγια κείμενα, τὰ ὁποῖα γίνονται κτῆ-

²⁶) Γ. Δάλλας, ἔ. ἀ. σ. 47.

²⁷) Ὅπως βλέπομεν, ὁ Γ. Δάλλας ἔλυσε! τὴν ἀπορίαν τοῦ Π. Μαρκάκη.

²⁸) Γ. Δάλλας, ἔ. ἀ. σ. 48.

²⁹) Γ. Δάλλας, ἔ. ἀ. σ. 49.

μα τοῦ λαοῦ, ἐπειδὴ ὁμιλοῦν ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ψυχὴν του, ὑφίστανται πολλὰς καὶ ποικίλας μεταβολάς, ὀφειλομένας εἰς ἀτελεῖ ἀπομνημόνευσιν. (Ἐντεῦθεν ἡ προσπάθεια νὰ συμπληρωθοῦν κατὰ τὸ δυνατόν τὰ κενὰ των καὶ ἡ τάσις τοῦ λαοῦ πρὸς διόρθωσιν καὶ προσαρμογὴν τοῦ κειμένου ἀναιλόγως πρὸς τὴν ἰδικὴν του νοοτροπίαν). Τούτου ἐπακόλουθον εἶναι αἱ συντηρήσεις, τὰ χάσματα, αἱ μεταθέσεις καὶ οἱ συμφυρμοὶ στίχων καὶ πλεῖστα ἄλλαι μεταβολαὶ εἰς τὰς λέξεις, τὸ νόημα, ἔτι δὲ καὶ εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἔργου, τὸ ὅποιον οὕτω καταστρέφεται, διότι ἡ ἐργασία αὕτη ρυθμίζεται ὑπὸ προχείρου αὐτοσχεδιασμοῦ ἢ παρανοήσεως, οὐχὶ δ' ὑπὸ ἡρέμου καὶ πηγαίας λογοτεχνικῆς δημιουργικότητος. Μόνον, εἰς ἣν περίπτωσιν ἢ κατανόησις τοῦ λογίου κειμένου εἶναι πλήρης ὑπὸ τῆς λαϊκῆς ψυχῆς, τότε εἶναι δυνατόν ἡ προσαρμογὴ του εἰς τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τοῦ τόπου καὶ ἡ ὑπὸ πολλῶν ἐπεξεργασία του νὰ τὸ καταστήσῃ αἰσθητικῶς τελειότερον. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν συμβαίνει τῷ ὄντι εἰς τὴν ναξιακὴν παραλλαγὴν τῆς «Βοσκοπούλας», ὡς καὶ ὁ Π. Μαρκάκης διεπίστωσε, ἡ ὁποία γέμει συμφυρμῶν, ἀτοπιῶν καὶ παρανοήσεων, πού δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κάμῃ ὁ ἀναμφισβητήτως δόκιμος ποιητὴς τῆς. Οὕτω π. χ. ὁ 6ος στίχος τῆς ναξιακῆς παραλλαγῆς: *Κι ἔρχεται τὸ βοσκὸ ἰὰ νὰ γνωρίσῃ* προέρχεται ἐκ συμφυρμοῦ τῶν στίχων 33 καὶ 38 τῆς ἐκδόσεως τῆς «Εὔμ. Βοσκ.». Ἐπειτα πῶς δικαιολογεῖται ὅτι ὁ βοσκὸς πρῶτον παίρνει τὸ νερό καὶ ἔπειτα γνωρίζει ὅτι εἶναι λιγωμένος; Μετὰ τὸν 9ον στίχον ὑπάρχει μεγάλον χάσμα. Ὁ 17ος στίχος: *λουλούδια καὶ βοτάνια μυρισμένο* ἀποτελεῖ συμφυρμὸν τῶν στίχων 46 καὶ 164. Ὁ στίχος 22: *φέρνει κροῦ ἀρνὶ καὶ μαλακιά μαλάκα* προέρχεται ἐκ τοῦ συμφυρμοῦ τῶν στίχων 193 καὶ 194. Οἱ στίχοι 28 - 29 παρουσιάζουν παρεφθαρμένην ρίμαν ἐξ αἰτίας τῆς παραφθορᾶς τοῦ στίχου 28. Ὁ στίχος 39 ἔχει τὴν λέξιν *χαντάκι* ἀντὶ *χαράκι*. Ὁ στίχος 46: *καὶ πῆρα τὸ ραβδί μου ἰὰ νὰ φύω* ἀποτελεῖ συμφυρμὸν τῶν στίχων 319 - 320. Ὁ στίχος 50: *ἐψώφισε τ' ἀρνὶ καὶ τὸ κριάρι* συμφύρει τοὺς στίχους 328 καὶ 449, οἱ 69 - 70 εἶναι ἀντίστοιχος παραφθορὰ τῶν στίχων 427 - 8, οἱ δὲ στίχοι 71 - 72 παρουσιάζουν ἀτοπωτάτην μετάθεσιν. Ὡσαύτως οἱ στίχοι 88 - 89 εἶναι πλαστοί, διότι ἐκφέρονται εἰς τρίτον πρόσωπον.

Τὰ ὡς ἄνω ἀτοπήματα μόνον διὰ τῆς ἐκδοχῆς τῆς ἐξ ἀτελοῦς ἀπομνημονεύσεως παραφθορᾶς εἶναι δυνατόν νὰ ἐξηγηθοῦν. Ἐὰν ἀντιθέτως τὰ χάσματα, τοὺς συμφυρμούς καὶ τὰ ἄλλα ἁμαρτήματα τῆς ναξιακῆς παραλλαγῆς ἐκλάβωμεν ὡς ἐπιχειρήματα, διὰ νὰ ἀποδείξωμεν τὴν διάφορον πηγὴν αὐτῆς ἐν σχέσει μὲ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Δριμυτηνοῦ, τότε ἀσφαλῶς θὰ ἀχθῶμεν εἰς τὰς ἀτόπους εἰκασίας τοῦ Γ. Δάλλα. Διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ἡ διάφορος τῆς ναξιακῆς παραλλαγῆς προέλευσις,

θὰ ἀπρτεῖτο νὰ εὐρεθῶν εἰς αὐτὴν ὠρισμένα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα, ἐνῶ θὰ ἀπεκλείετο τελείως νὰ ἐρμηνευθοῦν μὲ τὴν παραφθορὰν τοῦ κειμένου τῆς ἐντύπου ἐκδόσεως ἀπὸ τὸν λαόν, νὰ πείθουν ἀντιθέτως ὅτι οὕτω θὰ τὰ εἶχε γράψει αὐτὸς οὗτος ὁ ποιητής, τὰ ἠγνόησεν ὅμως ἡ ἔκδοσις τοῦ Δριμυτηνοῦ. Καὶ ταῦτα ἀκριβῶς τὰ στοιχεῖα θὰ εἶχον σημασίαν διὰ τὴν κριτικὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου, πᾶσαι δ' αἱ ἄλλαι διαφοραὶ οὐδόλως θὰ ἐχρησίμευον εἰς τὸν κριτικὸν ἐκδότην τοῦ ἔργου. Τοιαῦτα ὅμως στοιχεῖα ἐλλείπουν ἀπὸ τὴν ναξιακὴν παραλλαγήν, τὴν δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Π. Μαρκάκη καὶ τόσον ἐπαινεθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Γ. Δάλλα.

Ὅθεν ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι ἡ ναξιακὴ παραλλαγή τῶν 93 στίχων εἶναι ἐλλιπεστάτη προελθοῦσα ἐκ κακῆς ἀπομνημονεύσεως ἐξ ἐντύπου τοῦ ἔργου ἐκδόσεως⁸⁰. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι ἡ ὑπ' ἐμοῦ καταγραφεῖσα παραλλαγή τῆς «Βοσκ.» εἶναι ἀρτιωτέρα ὡς ἀπηλλαγμένη παρανοήσεων καὶ αὐτὴ ὅμως ἔχει συμφυρμούς καὶ χάσματα, πρόβχεται δὲ καὶ αὐτὴ ἐξ ἐντύπου ἐκδόσεως τοῦ ποιήματος. Ὁ παπᾶ - Πέτρος, πού μοῦ τὴν ἀφηγήθη, εἶχε, φαίνεται, ἰσχυροτέραν ἢ ὁ μακαρίτης Ἰσ. Δελλαμάνης μνήμην, γνωρίζων δὲ τοῦτο καὶ ἐξ ἄλλων περιπτώσεων τὸν προετίμησα ὡς ἀφηγητὴν καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς «Εὐμορφης Βοσκοπούλας».

Ὅπως εἶδομεν, ὁ «Ἐρωτόκριτος», ἡ «Θυσία τοῦ Ἀβραάμ» καὶ ἡ «Εὐμορφη Βοσκοπούλα» ἀνεγινώσκοντο ἐν Ἀπεράθου - Νάξου κατὰ τὸ παρεθὸν καὶ ἀποστηθιζόμενα διεδίδοντο ἀποσπάσματα δ' ἐξ αὐτῶν κυκλοφοροῦντα ἀπὸ στόματος εἰς στόμα ἐτύγχανον ἐπεξεργασίας καὶ προσαρμογῆς εἰς τὸ γλωσσικὸν τοῦ τόπου ἰδίωμα μὴ ἀπέχον καὶ πολὺ ἀπὸ τὴν γλωσσικὴν μορφήν τῶν ἔργων. Τοῦτο ἦτο φυσικὸν νὰ συμβῇ διὰ τὸν λόγον ὅτι τὰ κείμενα ταῦτα ἦσαν πολὺ πλησίον πρὸς τὴν ψυχρὴν ἀντίθεσιν τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος τὰ ἀνεγίνωσκε. Σημειωτέον πρὸς τούτους ὅτι οἱ Ἀπεράθιτες κατὰ τὴν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας ἐδέχθησαν πρόσφυγας ἐκ Κρήτης καταφυγόντας εἰς Νάξον ἐξ αἰτίας τῶν καταδιώξεων, ἃς ἐκεῖνοι ὑφίσταντο ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ὑπεστηρίζαμεν⁸¹.

ΔΗΜ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

⁸⁰) Ὅπως εἶδομεν, αἱ γνώμαι τοῦ ἐκδότου ταύτης ἐνισχύονται διὰ τῶν ἰδιωκῶν μου, ἐνῶ αἱ ἀπόψεις τοῦ Γ. Δάλλα ἐλέγχονται ἀνακριβεῖς.

⁸¹) Δ. Β. Οἰκονομίδου, Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος Ἀπεράθου - Νάξου, Ἀθηνᾶ, τόμ. 56ος, Ἀθῆναι 1952, σ. 273.

Η ΚΡΗΤΗ ΚΑΙ ΟΙ ΛΑΤΙΝΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Ἡ Κρήτη (Creta καὶ Crete) μνημονεύεται συχνάκις ὑπὸ τῶν Λατίνων ποιητῶν καὶ πεζογράφων, π. χ. τοῦ Πλαύτου (Merc. 646), τοῦ Ἐννίου (Enn. frg. var. 136 V), τοῦ Λουκρητίου, τοῦ Κικέρωνος κ.ἄ.

Τὸ ὄνομα τῆς Κρήτης. Ἡ νῆσος ὠνομάζετο Ἀερία, Κουροῦνης Μάκαρος (ἢ Μακαρόνησος). Plin. nat. 4,58¹ *Doriades eam a Crete nymp̄ha . . . Anaximander a rege Curetum, Philistides Malotes et Crates primum Aëriam dictam, deinde postea Curetim et Macaron² nonnulli a temperie caeli appellatam existimavere* (πρβλ. Ovid. met. 8, 153 *Minos ut egressus ratibus Curetida terram | contigit*).

Κρήτη ἑκατόπολις³ (= πολύπολις). Τὸ ἐπίθ. ἑκατόπολις ἢ παρατίθεται, ὡς ἔχει, ἢ ἀντ' αὐτοῦ κεῖται περιφρασις Serv. Aen. 3,106 *Creta primo . . . centum habuit civitates : unde hecatompolis dicta est. Isid. orig. 14, 6, 15 Creta fuit quondam centum urbibus nobilis ; unde et Hecatompolis dicta est. Verg. Aen, 3, 104-106 Creta . . . centum urbes habitant magnas, uberrima regna. Hor. c. 3, 27, 33 centum potentem oppidis Creten. epod. 9,29 centum nobilem Cretum urbibus. Ovid. ars 1,297 non hoc, centum quae sustinet urbes . . . Creta. epist. 10,67 non ego te, Crete, centum digesta per urbes aspiciam, puero cognita terra Iovi. met. 13,706 Cretam tenuere : . . . centumque relictis urbibus Ausonios*

¹) Ἐσφαλμένως ἐν PWRE τ. 11, 1719, 48 σημειοῦται Plin. n. h. III 58 ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ IV, 58.

²) Οὕτως ἢ ἐκδ. τοῦ Mayhoff καὶ Macaronnesos παρὰ τῷ Solin. II, 5 *Dosiades eam a Crete nymp̄ha Hesperidis filia, Anaximander a Crete rege Curetum, Crates Aëriam prius dictam, mox Curetum (γρ. Curetim), nonnulli etiam a temperie caeli Macaronneson appellatam prodiderunt. ἐπ. Mart. Cap. 6, 59. Isid. orig. 14, 6, 15. Ἀντὶ Curetum (ὃ εἰλκύσθη ἐκ τοῦ προσηγομένου Curetum) γραπτ. Curetim κατὰ Πλίνιον ὃν ὁ Solinus ἠκολούθησε. Τὴν γραφὴν (Curetim) εἶδον καὶ ἐν παλαιότερα τινι ἐκδόσει ἐκ τοῦ Φαβρικίου.*

³) Ὅμοιο. B 649 *Κρήτην ἑκατόπολιν* (πρβλ. καὶ τ 174 *Κρήτη τις γὰρ ἔστι . . . καὶ ἐννήκοντα πόλεις*), Νόνν. Διον. 13, 227 *ἑκατόπολιν . . . ἔκετο*. Εὐριπ. fr. 475, 3 N^o *Κρήτης ἑκατομπολιέθρου* (πρβλ. x. IG XII 1, 77, 5 *Κρηταίων ἃ ἐνενηκοντάπολις*).

optant contingere portus. Lucan. 3, 184 iam dilecta Iovi centenis venit in arma Creta vetus populis. Sen. Tro. 820 urbibus centum spatiosa Crete. Mel. 2, 112 in medio mari ingens et centum quondam urbibus habitata Crete. Plin. nat. 4, 58 Creta... centum urbium clara fama.

Ἡ Κρήτη νῆσος τοῦ Διός. Verg, Aen. 3, 104 *Creta Iovis magni... insula.* Ἐκτός τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος ἀποσπάσματος τοῦ Ἐννίου, ἐν ᾧ μεταξὺ ἄλλων ἀναφέρεται ὅτι ἐν Κνωσσῷ ὑπῆρχε καὶ τάφος τοῦ Διός μεθ' ἑλληνικῆς ἐπιγραφῆς ΖΑΝ ΚΡΟΝΟΥ (= Iuppiter Saturni), καὶ τοῦ χωρίου τοῦ Πλάτου ὁ Λουκρήτιος (2, 634) λέγει: *Dictaeos referunt Curetas qui Iovis illum vagitum in Creta quondam occultasse feruntur.* Ἐκ τούτου καὶ ὁ Βεργίλιος (g. 4, 151): *canoros Curetum sonitus crepitantiaque aera seculae Dictaeo caeli regem pavere (αἱ μέλισσαι) sub antro.* Ὁ αὐτὸς ὀνομάζει τὸν Δία, ἐκ τῆς Δίκτης τῆς Κρήτης, Δικταῖον (g. 2, 536 *sceptrum Dictaei regis*) πρὸβλ. κ. Serv. auct. g. 2, 536 *Iuppiter qui est in Dictaeo Cretae monte nutritus*, ἐπ. αὐτ. 4, 151 κ. Schol. Verg. Bern. g. 2, 536. 4, 151. Ὁ Iuppiter καλεῖται ὡσαύτως ἀπολύτως Dictaeus ὑπὸ τοῦ Statius (Theb. 3, 481 *ditior ille animi, cui tu, Dictaeae, secundas impuleris manifestas aves*). Ὁ αὐτὸς πάλιν Βεργίλιος, ὡς καὶ ἄλλοι, ἐντοπίζει τὸν Δία ἐν τῇ Ἰδῆ τῆς Κρήτης πρὸβλ. Verg. Aen. 3, 104 *Creta Iovis magni medio iacet insula ponto, mons Idaeus ubi et gentis cunabula nostrae.* Aen. 7, 139 *Iovem Idaeum.* Ovid. fast. 4, 207 *ardua iam dudum resonat tinnilibus Ide tutus ut infanti vagiat ore puer* (πρὸβλ. κ. Schol. Stat. Theb. 4, 105 *Idam... montem Cretae in quo Iuppiter colitur* κ. ἄ.), Mart. 9, 34, 1 *Iuppiter Idaei risit mendacia busti* (τοῦ ἐν τῇ Ἰδῆ τῆς Κρήτης τάφου)⁴. Παρὰ τοῖς Ἑλλησι συγγραφεῦσιν ὁ Ζεὺς καλεῖται Δικταῖος, ἐκ τῆς Δίκτης τῆς Κρήτης, ἀπολύτως μὲν παρὰ Καλλιμάχῳ (ἕμν. 1, 4 Δικταῖον), πλήρως δὲ παρὰ Στραβῶνι (10, 4, 12 τὸ τοῦ Δικταίου Διὸς ἱερὸν) καὶ Ἰδαῖος ἢ ἐκ τῆς Ἰδῆς τῆς Φρυγίας (Phrygiam Iden Mart. 9, 103, 7. *Phrygiae Idae ad discretionem Cretensis* Serv. Aen. 3, 6 πρὸβλ. καὶ Dictaeae... nemora Val. Fl. 2, 477) ὡς παρ' Ὀμήρῳ (Π 605 *Διὸς... Ἰδαίου.* Ω 291 *Κρονίῳνι Ἰδαίῳ.* Πρὸβλ. καὶ Θ 47 *Ἰδην δ' ἱκανον... Γάρραρον* [τ. ἕ. τὴν μίαν τῶν τριῶν κορυφῶν τῆς Τρωϊκῆς Ἰδῆς] *ἐνθα*

⁴ Σημειωτέον ὅτι περιέργως πως ὁ Martialis συμφέρει ἀμφοτέρω λέγων (4, 1, 2) *conscia Dictaeum qua tulit Ida Iovem* ἐκτός ἐάν τὸ *Ida* ἐξηγηθῇ ἄλλως.

δε οἱ τέμενος βωμός τε θυήεις. Γ 276 Ζεῦ πάτερ, Ἰδηθεν μεδέων, κῆδιστε μέγιστε παρ' Εὐρυπίδῃ (fr. 475, 10 Ν² Διὸς Ἰδαίοιο [v. 1. Δικταίοιο] μύσσης γενόμεαν), παρὰ Κοῖντῳ Συμωναίῳ (1, 184 Ἰδαίοιο Ζηρός, ὃς Ἰλιον, αἰὲν εἰς ἐπιδέρομαι ὄσοις), παρ' Ἡσυχίῳ (ἐν λ. Ἰδαίος) ἢ ἐκ τῆς Ἰδης τῆς Κρήτης ὡς παρὰ Νόννῳ (Διονυσ. 13, 236. 237 οἷ τ' ἔχον Ἰδαίοιο⁵ | καὶ χθόνα Δικταίοιο⁶ Διὸς καὶ ἐδέθλια Βοίβης) καὶ Διονυσίῳ τῷ Περιηγητῇ (502). Ὅτι ἡ Κρήτη ἦτο νῆσος τοῦ Διὸς ἐμφαίνουσι καὶ τὰ χωρία τοῦ Manilius 4, 634 *genetrix Crete civem sortita Tonantem* καὶ τοῦ Seneca (Herc. O. 1874) *caerulea Crete, magno tellus cara Tonanti* (ιδὲ ἐν τέλει καὶ χωρίον τοῦ Lucanus 8, 869—872).

Ἄξιον σημειώσεως ἐνταῦθα εἶναι ὅτι ὁ Προπέρτιος συγγέει τὴν Ἰδην τῆς Γρωάδος πρὸς τὴν Ἰδην τῆς Κρήτης, Prop. 3, 1, 27 *fluminaque Haemonio comminus isse viro* (= τῷ Ἀχιλλεῦ), | *Idaeum Simoenta Iovis cunabula⁵ parvi* (οὔτω codd. D F L V, ἄλλως συμπληροῦσι μετὰ τὸ Iovis διὰ τοῦ cum prole Scamandro)⁷.

Τὸ Κρητικὸν πέλαγος, Hor. c. 1, 26, 2 *tristitiam et metus tradam in mare Creticum portare ventis*. Plin. nat. 3, 75 *ab ea* (sc. Creta) *Creticum* (πρὸβλ. αὐτ. 4, 19. 51. 71. 5, 32). αὐτ. 4, 58 *Creticum pelagus* πρὸβλ. καὶ *Cretici sinus* Sen. nat. 3, 29, 8 (κόλπος πλησίον τῆς Φαιστός καὶ Γόργυος, κατ' ἄλλους = *Creticum pelagus*, καὶ *sinus Creticus* παρὰ τῷ Solin. 7, 14. 23. 15. 27, 2 πρὸβλ. καὶ Pelagon. 107. 209. Chiron 838. 990). Sen. Phaedr. 661 *si cum parente Creticum intrasses fretum*. Prisc. Perieg. 112 *finibus a Siculis Cretaeum tenditur aequor*.

Ἡ Κρητικὸς οἶνος, τὸ γλεῦκος. Diosc. 5, 9 *vinum dulce faciunt qui et Creticus appellatur*. Ἀπολύτως ἐν Corp. IV 5526 (ἐπὶ ἀμφορέως) *Cret(icum) excellens*. Οὔτω καὶ *Cretense* λέγεται: *si ab hospite, qui te Falerno accipiat... Cretense* (sc. vinum) *postules vel Saguntinum* Fronto p. 115, 3 N., *passi Cre-*

⁵) Ὁ ἐκδότης Kōchly σημειοῖ ὅτι παρατηρεῖται σύγχυσις ἐν ταῖς ἀρχαῖς τῶν δύο τούτων στίχων.

⁶) Πρὸβλ. Verg. Aen. 3, 105 *mons Idaeus ubi et gentis cunabula nostrae*. Ovid. am. 3, 10, 20 *Crete nutrito terra superba Iove. met. 8, 99 Iovis incunabula, Creten*. Paneg. 12 (2), 4 *terra Cretensis parvi Iovis gloriata cunaculis*.

⁷) Πρὸβλ. Ὅμηρ. Ξ 434. Φ 2: *Ξάνθου διγήμετος, ὃν ἀθάνατος τέκετο Ζεὺς, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἐν Φ 307. 311 καὶ Υ 74: ὃν Ξάνθον καλέουσι θεοί, ἀνδρες δὲ Σκάμανδρον*.

tici Scrib. Larg. 30 πρβλ. κ. αὐτ. 63. Plin. nat. 14, 81 καὶ 20, 208 *passi Cretici sextarium*. Pelagon. 209 *passi Cretici sext.* s. κ. ἄ. Ἐπίσης Scrib. Larg. 109 *ex Cretico* (protropo M) *musto*.

Οἱ κύνες τῆς Κρήτης. Sen. Phaedr. 34 *canes pugnaces Cretes*. Lucan. 4, 441 *Spartanos Cretasque ligat*. Amm. 30, 4, 8 *Spartanos canes aut Cretas*. Claud. 24, 300 *hirsutaeque fremunt Cressae tenuesque Lacaenae canes*. Anthol. 385, 2 *Creticus excutitur lunato dente rebellis* (sc. canis) πρβλ. Eppod. carm. 2, 100. Schol. Hor. Sat. 2, 6, 114 *canibus Cretensibus a Molossa (?) civitate Cretae*.

Ἡ Κρήτη καὶ ὁ χορός. Solin. 11, 5 ἔξ. *Pyrrhicho* repertore* equestres turmas prima docuit lascivas vertigines implicare* Sacerd. gramm. VI 497, 20 *pyrricha dicta est a Pyrricho Cydonio qui primus Cretenses sub armis saltare ad huius pedis sonum instituit*.

Ὁ Κρητικὸς πούς, ὁ Κρητ. στίχος, τὸ Κρητ. μέτρον. Diom. gramm. I 481, 6 *pes Creticus* κατὰ τροχαῖον (Serv. gramm. IV 471, 4. Ter. Maur. 1123), 513, 21 *Cretici versus*. Mar. Victor. gramm. VI 72, 24 *Creticum metrum* (καὶ 96, 10. Sacerd. gramm. VI 542, 19. 22) ἐπίσης 96, 19. Καὶ ὡς οὔσιαστ. *Creticus*. Cic. de orat. 3, 183 (πρβλ. orat. 215. Attil. gramm. VI 280, 16 κ. ἄ.), αὐτ. 3, 191. 193. orat. 217 ἔξ Quint. inst. 9, 4, 81 *media inter longas brevis faciet amphimacron, sed frequentius eius nomen est Creticus*, αὐτ. 9, 4, 97. 99. 104, 107 κ. ἄ. Πρβλ. καὶ Mart. Cap. 9, 990 *dochmius prior hac lege componitur ut sit ex iambo et paeone qui διάγνιος* (τ. ἔ. - -) *vocatur. Hunc διάγνιον posteriores Graeci Creticum nominaverunt*, ἐπίσης αὐτ. 9, 993. Ter. Maur. 2290 *praecedet ergo quando Cres* (τ. ἔ. *Creticus versus*) *iambicum habet trochaeum, longam et unam*.

Ἡ Κρήτη καὶ ἡ μουσική. Sol. 11, 5 ἔξ. *Creta Pyr-*

*) Ἐν παλαιᾷ τινι ἐκδόσει ἐκ τοῦ Fabricius φέρεται γεγραμμένον οὐχὶ ὀρθῶς *Pyrrho* ἀντὶ *Pyrricho* (ιδ. καὶ Sacerd. gramm. VI 479, 20).

*) Ἐν τῷ TLL. τὸ χωρίον ἀναγράφεται *Pyrricho reperto* ἀντὶ *Pyrricho repertore* (ὡς ἔχει ἢ ἐν ὑποσ. 8 ἀναφερομένη ἔκδ.).

richo repertore . . . studium musicum inde coeptum cum Idaei dactyli modulos crepitu ac tinnitu aeris deprehensos in versificum ordinem transtulissent (πρβλ. Sacerd. gramm. VI 497, 20 *pyrricha dicta est a Pyrricho Cydonio qui primus Cretenses sub armis saltare ad huius pedis sonum instituit*).

Ἡ Κρήτη καὶ οἱ νόμοι. Cic. Tusc. 2,34 *Cretum quidem leges quas sive Iuppiter sive Minos sanxit*. rep. 2,2 *Cretum (rem publicam) Minos (legibus constituit)*. Solin. 11, 5 *prima litteris iura vinxit*¹⁰. αὐτ. 11, 26 *Creticis . . . legibus*. Tac. ann. 3, 26 *Cretensium leges quas Minos . . . perscripsit* (πρβλ. Ἀριστοτ. Πολ. 2, 10. Πολύβ. 6, 45 - 48. Μάξ. Τύρ. 38, 2). Isid. orig. 14, 6, 16 *prima litteris iura finxit* (ἡ Κρήτη). Ovid. am. 3, 10, 41 *optavit Minos similes sibi legifer annos*. Val. Max. I, 2 ext. 1. *Minos Cretensium rex nono quoque anno . . . tamquam ab Iove, quo se ortum ferebat, traditas leges perrogabat*. Περὶ τῶν νόμων τῆς Κρήτης κατὰ τοὺς ὄμ. χρόνους λέγει ὁ Λίβιος (epit. 100) *Q. Metellus perdomitis Cretensibus liberae in id tempus insulae leges dedit*.

Ἡ Κρήτη καὶ ὁ ταῦρος τῆς Κρήτης. Ὁ Κρῆς ταῦρος, ἔξ οὗ ὁ Μινώταυρος, λέγεται: *Cresia prodigia* Verg. Aen. 8, 294 (πρβλ. καὶ Serv. Aen. αὐτ. *Cretensis taurus*), *Cretaus iuvenicus* Prop. 3, 19, 11. *Cretaeus taurus* Ovid. met. 7, 434. *Cretae taurus* Lucr. 5, 26. *utero . . . pleno infantem* Ovid. met. 3, 444. *Pasiphae . . . enixast utero crimen onusque suo* Ovid. epist. 4, 58.

Ἡ Κρήτη καὶ ὁ Μινώταυρος (ταῦρος Μινωΐος, ταῦρος Κνωσσιος, βοάνθρωπον θηρίον, θηρίον, μιξόθηρ, βουκέφαλος). Verg. Aen. 6, 24 *hic crudelis amor tauri suppostaque furto | Pasiphae mixtumque genus prolesque biformis | Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandae*. Ovid. met. 8, 155 *creverat opprobrium generis foedumque patebat | matris adulterium monstri novitate biformis* (πρβλ. Sen. Phaedr. 691 *crimen biformi partus exhibuit nota | scelusque matris arguit vultu truci | ambiguus infans*. Sen. Phaedr. 1170 *quis Cresius . . . taurus biformis ore cornigero ferox divulsit?*) καὶ αὐτ. 8, 170 *quo postquam geminam tauri iuvenisque figuram | clausit et Actaeo bis pastum sanguine monstrum* (πρβλ. Catull. 64, 101 *saevum . . . monstrum*. Sen.

¹⁰) Ἡ παλαιὰ ἔκδ. Fabricius ἔχει *iunxit*.

Phaedr. 649 *monstrique caecam Gnosii vidit domum et longa curva fila collegit via*). Stat. Ach. 1, 192 *Minoia braccia tauri* (πρὸ βλ. αὐτ. Lact. Plac.). Ovid. epist. 10, 106 - 107 *bellua*. Catull. 64, 78 *electos iuvenes... dapem dare Minotauro*. Ovid. trist. 4, 7, 18 *semibovemque virum*. Ovid. Ibis 373 *novi monstri*. 406 *quique homo parte sui, parte iuvenus erat*. Stat. Theb. 12, 668. Πρὸ βλ. κ. Hyg. fab. 33 *Minotaurum oppido Gnosii occidit*. ἐπ. 40. 42. 43¹¹.

Ἡ Κρήτη καὶ ὁ Λαβύρινθος. Verg. Aen. 5, 588 *ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta | parietibus textum caecis iter ancipitemque | mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi | falleret indeprentus et irremeabilis error*. αὐτ. 6, 26 *hic labor ille domus et inextricabilis error | magnum reginae sed enim miseratus amorem | Daedalus ipse dolos tecti ambagesque resolvit. | caeca regens filo vestigia* (πρὸ βλ. τυφλοὶ πόδες Εὐριπ. Φοιν. 834). Ovid. met. 8, 159 *Daedalus ingenio fabrae celeberrimus artis | ponit opus turbatque notas et lumina flexu | ducit in errorem variarum ambage viarum. | Non secus liquidis Phrygius Maeandrus in undis | ...incertas exercet aquas, ita Daedalus implet | innumeras errore vias; vixque ipse reverti | ad limen potuit; tanta est fallacia tecti*. Sen. ep. 44, 7 *quod evenit in labyrintho properantibus; ipsa illos velocitas implicat*. Plin. 36, 85 *hinc (ἐκ τοῦ Λαβυρίνθου τῆς Αἰγυπτῶν) utique sumpsisse Daedalum exemplar eius labyrinthi, quem fecit in Creta, non est dubium, sed centesimam tantum portionem eius imitatum, quae itinerum ambages occursusque ac recursus inexplicabiles continet non—ut in pavementis puerorumve ludicris campestribus videmus—brevis lacinia milia passuum plura ambulationis continentem, sed crebris foribus inditis ad fallendos occursus redeundumque in errores eosdem*. Ἔπ. Hyg. fab. 40. 42.

Οἱ κάτοικοι τῆς Κρήτης, οἱ Κρητῆες, αἱ Κρησσαι κλπ. λέγονται *Creles* (Cic., Catull., Verg., Ovid. κ. ἄ.) καὶ ἐν. *Cres* (Varr., Cic., κ. ἄ.), *Cressa Κρησσα* (Verg., Ovid.,

¹¹) Μεταφορικῶς καὶ ἀστείως λέγονται παρὰ Κικέρωνι (fam. 12, 25, 1 *cum suo meo gaudio et offensione Minotauri, id est Calvisii et Tauri*) ὁ C. Calvisius Sabinus καὶ ὁ L. Itatilius Taurus, ὃν ὁ μὲν πρῶτος ἦτο homo magni iudicii (fam. 10, 26, 3 ὡς ἔχων κρίσιν Μίνωος), ὁ δὲ δεύτερος εἶχεν ἀπλῶς τὸ ὄνομα.

Sen. κ. ἄ.), *Cretenses* (Enn., Cic., Sall., Nep., Liv., Curt., Vitruv., Sen. rh. κ. ἄ.), ἑπ. ἔν. *Cretensis* (Cic., Liv., Tac., Apul. κ. ἄ.), *Cresius Κορήσιος* (Aus. 458 *Ulixes ait se esse Cresium καὶ αὐτ. 463 Ulixes... Cretensem se esse mentitur*), *Cretides Κορηίδες νόμμοι*. Ovid. f. 3, 444 *nymphae pavisse feruntur Cretides capram, infanti lac dedit illa Iovi. Cretani?* Plaut. Curc. 443... *Cretanos, Syros* (cretatos Syros Kiesling, δηλ. τοὺς λευκοσύρους). Περιφοριστικῶς καὶ ἀπολύτως ἐκ τῶν συμφραζομένων νοοῦνται π. χ. *homo Cres* (= ὁ Λαίδαλος) Auson. 345, 20. *Cres puer* (= ὁ Μινώταυρος) Claud. carm. min. 4, 11. *gemini Cretes* (= ὁ Μίνως καὶ ὁ Ραδάμανθυς) Sen. Her. O. 1558. *custos Cretum* (= ὁ Τάλως· προβλ. Ἐπολλ. Ῥόδ. 4, 16, 36) Catull. 55, 23 Schw. *Cressa* (= ἡ Ἀριάδνη) Ovid. epist. 2, 76. am. 1, 7, 16. Stat. silv. 2, 6, 25. Sid. carm. 7, 200. *Cressa* (= ἡ Ἀερόπη) Ovid. ars 1, 327 (προβλ. κ. Εὐριπ. Ὀρ. 109). *Cressa* (= Telethusa) Ovid. met. 9, 703. *Cressa puella* (= ἡ Φαίδρα) Ovid. epist. 4, 1 καὶ Iuv. 10, 327. *Cressa* (= ἡ Παισιφάη) Sen. Phaedr. 177 : *quotiens amabit Cressa?*

Ἡ Κρήτη καὶ ὁ πόλεμος πρὸς τοὺς Ρωμαίους. Flor. epit. 3, 7, 1 *Creticum bellum, si vera volumus, sola vincendi nobilem insulam cupiditas fecit* (προβλ. καὶ αὐτ. 3, 7, 3, 4, 2, 9). Solin. 1, 91... *bello Cretico... Eutr. 6, 11 confecto bello Macedonico manente Mithridatico... bellum Creticum ortum est* (προβλ. καὶ Hier. chron. a. Abr. 1949 = Prosp. Chron. I. p. 404, 312). Liv. epit. 97. *M. Antonius praetor bellum adversus Cretenses parum prospere susceptum morte sua finiit. 98 Q. Metellus proconsul bello adversus Cretenses mandato Cydoniam urbem obsedit. 99 Q. Metellus proconsul Gnoson et Lyctum et Cydoniam et alias plurimas urbes expugnavit... Praeterea res gestas a Q. Metello adversus Cretenses continet et epistolas Metelli et Cn. Pompei in vicem missas. 100 Q. Metellus perdomitis Cretensibus liberae in id tempus insulae leges dedit.* Προβλ. καὶ Solin. ἐ. ἄ.

Ἡ Κρήτη ὡς ρωμαϊκὴ ἐπαρχία (67 π. X.) ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν Ρωμαίων συγγραφέων (Κικέρωνος, Καίσαρος, Τακίτου, Σενέκα, Γελλίου, Ἰουστίνου κ. ἄ). Εἰς τὴν Κρήτην προσάπτονται πολλὰ ἐπίθετα οἷον *alma, alta, antiqua, ingens, Minoia, pia, sanctissi-*

ma, vetus (Lucan. 1, 185 πρβλ. κ. adnot. a. 1, *bene vetus quippe in qua nutritus est Iuppiter*) κ. ᾤ.

Ἡ ἀπὸ τῆς Κρήτης ἐπωνυμία Creticus. Τὸ Creticus ὡς cognomen Ρωμαίων. 1) τοῦ Μ. Antonius (πρεσβυτέρου υἱοῦ τοῦ ῥήτορος καὶ πατρὸς τοῦ ἐκ τῶν triumviri Ἀντωνίου) σκωπτομένου διὰ τὸν ἀτυχῆ κατὰ τῶν Κρητῶν πόλεμον αὐτοῦ καθ' ὃν εὗρε τὸν θάνατον (72/71 π. Χ.). Liv. epit. 97. *M. Antonius praetor bellum adversus Cretenses parum prospere susceptum morte sua finit* (πρβλ. Πλουτ. Ἀντ. 1. Ἀππιαν. Σικ. 6). 2) τοῦ Q. Caecilius Metellus ὅστις ἕπατος ὦν (69 π. Χ.) ἀνέλαβεν ἐπιτυχῶς τὸν κατὰ τῆς Κρήτης πόλεμον, ἦν τέλος ὑπέταξεν Cic. Flacc. 30 *Cretam Metelli virtute esse nostram*. ἐπ. αὐτ. 63. 100. Liv. epit. 100. Iust. 39, 5, 3. κ. ᾤ.

Ἡ Κρήτη καὶ ὁ Ἐπιμενίδης. Εἰς τοὺς Ρωμαίους ποιητὰς (καὶ εἰς τοὺς Λατίνους πατέρας τῆς Ἐκκλησίας) φαίνεται ὅτι, εὐκαιρίας δοθείσης, ἔσχον ἀπήχησιν οἱ λόγοι τοῦ Ἐπιμενίδου¹² περὶ τῶν Κρητῶν. Οὕτω ἀναγινώσκωμεν Ovid. ars 1, 298 *non hoc... quamvis sit mendax, Creta negare potest*. αὐτ. am. 3, 10, 19 *Cretes erunt testes; nec fingunt omnia Cretes; Crete nutrito terra superba Iove*. Germ. Arat. 539 *Europe... per freta sublimis tergo mendacia sensit litora, Cretaeo partus enixa marito*. Lucan. 8, 869 *veniet felicior aetas, | qua sit nulla fides saxum monstrantibus illud, | atque erit Aegyptus populis fortasse nepotum | tam mendax Magni tumulo, quam Creta Tonantis*.

ΕΡΡΙΚΟΣ Α. ΣΚΑΣΣΗΣ

¹²) Κρήτες ἀεὶ ψεύσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί (Epic. graec. frg. o. 234, 5 K), ἐξ οὗ καὶ ὁ Καλλιμάχος (ἕμν. εἰς Δία 8 *Κρήτες ἀεὶ ψεύσται· καὶ γὰρ τάφρον ὃ ἄνα σεῖο Κρήτες εἰσεκτῆσαντο· σὺ δ' οὐ θάναες, εἰσὶ γὰρ αἰεὶ*), πρβλ. Σουίδ. 324 (κάππα διπλοῦν: ἀντὶ τοῦ κακά. Τρία κάππα κάκιστα Καππαδοκία, Κρήτη καὶ Κιλικία) κ. αὐτ. 2407 (*κρητιζέειν* τὸ ψεύδεσθαι. Ἴδομενεὺς γὰρ ἐπιτραπείς τὸν ἀπὸ τῶν λαφύρων χαλκὸν διανεῖμαι τὸν ἄριστον αὐτῷ ἐξείλετο. Καὶ ἑτέρα παροιμία· *κρητιζέειν* πρὸς Κρήτας, ἐπειδὴ ψεύσται καὶ ἀπατεῶνες εἰσι). Παύλου (ἐπιστ. π. Τίτον 1, 12 *εἰπέ τις ἐξ αὐτῶν, ἴδιος αὐτῶν προφητίας· «Κρήτες ἀεὶ ψεύσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί»*).

ΛΑΪΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΝ ΤΩ «ΖΗΝΩΝΙ»

Εἰς τὰ δραματικά ἔργα τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας ἀνήκει, ὡς γνωστόν, καὶ ὁ «Ζήνων», τραγωδία ἀγνώστου ποιητοῦ, διασωθεῖσα εἰς τὸν Νανιανὸν κώδικα τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης καὶ ὑπόθεσιν ἔχουσα τὰ κατὰ τὸν Ἰσαυρον αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ ἐν λόγῳ τραγωδία ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Κ. Σάθα¹, ὑποδείξαντος², ὅτι ἔχει ὡς πρότυπον ὁμώνυμον λατινικὸν δράμα τοῦ Ἰγγλου Ἰησουΐτου Josephi Simonis³, ἐκδοθὲν ἐν Ρώμῃ τῷ 1648⁴.

Τὴν πληροφορίαν ταύτην ἐπαναλαμβάνουν ἔκτοτε πάντες οἱ γραμματολογοῦντες, χωρὶς ὅμως τὸ θέμα ἐπιστημονικῶς νὰ μελετηθῇ.

Ἦδη τῇ ὑποδείξει τοῦ φίλου ὕφηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν κ. Γ. Σπυριδιάκη, εὐγενῶς παραχωρήσαντος εἰς ἐμὲ φωτοτυπίας τῆς τε ἐκδοθείσης ὑπὸ τοῦ Simonis λατινικῆς τραγωδίας καὶ τοῦ περιέχοντος τὸν «Ζήωνα» χειρογράφου, εἰργάσθην συστηματικῶς εἰς τὴν ἔρευναν τῶν πηγῶν, τὴν μελέτην τῶν διαφορῶν συναφῶν προβλημάτων (ῥυθμοῦ, περιεχομένου, χρονολογίας συνθέσεως κλπ.) καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου τοῦ Κρητικοῦ δράματος.

Ἐκ τῆς ἐργασίας μου ταύτης προβαίνω ἐνταῦθα εἰς δημοσίευσιν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν διαπίστωσιν λαϊκῶν στοιχείων ἐν τῷ «Ζήνωνι» παρατηρήσεών μου.

* * *

Ἡ συγκριτικὴ ἐργασία ἐπὶ τοῦ κειμένου τοῦ «Ζήωνος» πρὸς τὸ λατινικὸν πρότυπον πείθει ὅτι ὁ Κρῆς ποιητὴς εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν,

¹) «Ὁ Ζήνων», παλαιὰ τραγωδία, νῦν πρῶτον ἐκδιδομένη ἐκ χειρογράφου τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης ὑπὸ Κ. Ν. Σάθα. Ἐν Βενετίᾳ. Τύποις Φοίνικος 1878 (Σχ. 8ον Σελ. 102) <Ἴδε καὶ «Κρητικὸν Θέατρον» ἡ συλλογὴ ἀνεκδότων καὶ ἀγνώστων δραμάτων. Ἐν Βενετίᾳ 1879, σελ. 1—101>.

²) Κ. Ν. Σάθα: «Κρητικὸν Θέατρον», ἐνθ' ἄν. σελ. ιε' κ. ἐξ.

³) Περὶ τοῦ συγγραφέως ἰδ.: Carlos Sommervogel «Bibliothèque de la compagnie de Jésus», τόμ. VII, Bruxelles - Paris 1896, στήλ. 1214 - 1215. Ἀνάλυσις τῶν τραγωδιῶν τοῦ Simonis (Zeno, Mercia, Theoctistus, Vitus καὶ Leo Armenius) περιέχεται εἰς τὸ ἔργον τοῦ Jacob Zeidler «Studien und Beiträge zur Geschichte der Jesuitenkomödie und des Klosterdramas», Hambourg 1891, τόμ. I, σελ. 34 - 119. (Εἰδικώτερον ὁ «Zeno» σελ. 35 - 67).

⁴) «Zeno, tragediae Josephi Simonis Angli, e societate Jesu» Romae (Typis Haeredum Francisci Corbelletti) 1648 <superiorum permissu>. (Σχ. 8ον Σελ. 104).

κατὰ τὴν σύνθεσιν τῆς τραγωδίας του, τὸ ὁμώνυμον τοῦ *Simonis* δράμα, οὐτινος τὸ ἑλληνικὸν ἔργον εἶναι μίμησις πιστῆ, τόσον κατὰ τὸ γενικὸν τῆς ὑποθέσεως διάγραμμα, ὅσον καὶ κατὰ τὰς λεπτομερείας τῆς σκηναϊκῆς διαρθρώσεως, τὴν ἀπεικόνισιν τῶν χαρακτήρων τῶν ἡρώων, τὴν φραστικὴν ὁμοιότητα τῶν στίχων κλπ.

Ὁ Ἕλλην διασκευαστής, γνώστης τῆς λατινικῆς γλώσσης, ἠκολούθησε τὸν Ἄγγλον συγγραφέα πιστῶς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἰδεῶν καὶ τὴν ἔκθεσιν τῶν συναισθηματικῶν καταστάσεων, αἵτινες ἀποδίδονται εἰς τὰ πρόσωπα τῆς τραγωδίας, χωρὶς νὰ παρουσιάσῃ ἀξιόλογα στοιχεῖα πρωτοτυπίας εἰς τὴν δραματικὴν πλοκὴν καὶ τὴν σκηναϊκὴν δράσιν.

Ἄς μὴ λησμονῶμεν ὅμως ὅτι ἔζη — κατὰ τοὺς τελευταίους βεβαίως τῆς Ἑνετοκρατίας χρόνους — ἐν ἡ περιοχῇ, ἡ λαϊκὴ ποιητικὴ παράδοσις διετηρεῖτο ἀκμαία δωρήσασα ἐκφραστικούς τρόπους καὶ τὴν γενικωτέραν ἀντίληψιν τῆς ζωῆς εἰς τοὺς λόγιους τῆς Σχολῆς, ἧτις ἐδημιούργησεν ἔργα ὡς ὁ «Ἐρωτόκριτος», ἡ «Ἐρωφίλη», ἡ «Θυσία τοῦ Ἀβραάμ».

Ὁ ποιητὴς τοῦ «Ζήνωνος» δὲν ἔχει ἀσφαλῶς τὴν δύναμιν ἑνὸς Κορνάρου ἢ ἑνὸς Χορτάτζη γνωρίζων ὅμως τὸ κοινὸν ἐνώπιον τοῦ ὁποῦ ἐπρόκειτο νὰ διδάξῃ τὸ δράμα του, ἠθέλησε νὰ προσαρμοσθῇ καὶ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς πνευματικὰς ἀπαιτήσεις καὶ τὰς δεκτικὰς του ἱκανότητας, πρὸς τοῦτο δ' ἠναγκάσθη πολλὰκις νὰ θυσιάσῃ τὰ λογιώτερα στοιχεῖα τοῦ ξένου προτύπου, νὰ παραλίπη μυθολογικὰ τοιαῦτα, μὴ εὐχερῶς ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ἐννοούμενα καὶ νὰ ποικίλῃ τὴν σύνθεσίν του διὰ χαρακτηριστικῶν τύπων λαϊκῆς γλώσσης καὶ διανοήσεως.

I.—Κατὰ κανόνα ὁ Κρης ποιητὴς ἀφίσταται τοῦ προτύπου, εἰς ἃ χωρία τοῦτο ἐμφανίζει κλασσικὰ στοιχεῖα λογίας παραδόσεως. Τοῦτο πράττει εἴτε διὰ συμπτώξεως τῶν ἀντιστοιχούντων στίχων τοῦ λατινοῦ κειμένου, εἴτε δι' ἀντικαταστάσεως τῶν μεταφορικῶν εἰκόνων, χωρὶς βεβαίως μεταβολὴν τῆς ἐννοίας.

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἀνήκουν τὰ παραδείγματα :

- α) *Potesne silicum frigus aeternum et gelu
inhospitalis Caucasi et saxa horrida
in has ciere, voce vel plectro fibras?
Potesne rabidas Tygres et dirum gregem
trahere Leonum? Num tenebrosi lacus
revocare torvum vulgus et stygias nurus
agmen tremendum, quas in hostiles agam*

*dux ipse vultus. Orpheus haec olim Pater
traxisse fertur...*

(II, 9—17)

Μπορεῖς ἐσὺ μ' αὐτήγη σου τῆ λύρα νὰ μερώσῃς;
οἶαν τὸν Ὀρφέο τὰ θεριά;...

(B, 29—30)

- β) *Proceres, Eoi decora, Zenonis favor,
quos insolentis arbitros causae lego.
Favete coelo, cujus haud unquam fides
sic fluctuanti dubia nutavit gradu.
Regnator orbis, regna fundavit Deus,
Regnisque Reges, Regibus sceptri decus,
sceptro timorem junxit ac fidem sui.
His stare Regno columen aeternum reor.
Quae qui revellit, culmen Imperii pari
trahit ruina. Veniat in forum reus*

(V, 1—10)

Ἄνθρωπο εἰς δικαστήριον, ἄρχοντες, οἶα καθίζω
καὶ ἀπόφρασι, ὡς βούλεσθε, κάμετε οἶα δρίζω.
Τὸ νόμο ἐκαταπάτησε, τῆ βασιλείᾳ νὰ δώσῃ
εἰς τῶν ὀχθρῶ τὴν μπόρσιν, τὸν Καῖσαρ νὰ προδώσῃ
ἐνόησε μὲ παρουσιᾶ ποιά τιμωρία τοῦ μπίνει,
ποῖος θάνατος, λογιᾶσθε, πατρικίως οἶα τυχαίνει.

(Δ, 216—221)

Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἀνήκουσιν τὰ παραδείγματα :

- α) *Horresce, nate. Vanus imperii favor;
peius merenti melior, infidus bonis.
Affulget Aula? Fulgor occaecat, vide.
Arridet Aula? Casus impendet, time.
Alludit Aula? Lusus illudit, cave.
Haec moneo genitor. Ne levi captus bono
anhelus Aulæ decora fallacis cole.
His te paternae mentis haerendem creo.
Fuge, foeda Regum culmina. Tyrannos fuge*

(V, 118—126)

Φεῶγε, παιδί κι ἀγάπη μου, μὴν πλανεθῆς ποτέ σου,
γιατὶ μὲ ἰούδες τς' ἄλυσες καὶ σένα θὰ σὲ δέσσω·
ἢ τύχη ἢ βασιλικὴ τὸν ἄνθρωπο σηκώνει

σὲ δόξες κι εἰς ἕνα καιρὸ κιόλας τὸν ταπεινώνει.
Οἱ δόξες εἶναι ἀστραπές, ποὺ φέγγου, μὰ πετοῦσι,
κι εἰς ἕνα ἀνοιγοσφάλισμα τῶν ἀμματιῶν σκορποῦσι·
γαλι εἶν' ἡ τύχη κι ὄντας δῆς καὶ φέγγει τότε ἀρχίζει
νὰ τοῖζῃ καὶ τῇ γυάλινῃ δόξᾳ νὰ διασκορπίζῃ.

(Δ, 334—341)

β) *Haec fata regum. Tollit ambitio gradum
quem sors ruina sternat. Imperio impotens
exurgit animus, inque sidereas volat
superbus arces, unde sub Stygis vada
ultima relapsus, solvat aeternum nefas.*

(V, 490—494)

Οἱ δόξες πᾶσα βασιλείῳ σκληροῦ ἔτσι περνοῦσι
ὥσάν οἱ ἀνέμοι στὸ γυαλὸ τὸν ἄμμο ὄντας σκορποῦσι·
᾿ς τοῦτο τὸν κόσμο ἢ μοναρχιά σὰ δένδρο ξεφτυτρώνει
κι ἀγάλια - ἀγάλια θρόεφεται, ριζώνει καὶ ψηλώνει...
ἀγάλια - ἀγάλια ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ δένδρο ἀνεβαίνει
κι εἰς τὸ ψηλότερο κλαδί στέκεται καὶ προβαίνει
καὶ μέσα ὅπου χაίρεται, ἄνεμος τὸ τινάσσει
καὶ ἀπὸ ψηλότερο κλαδί πέφτει ᾿ς τῇ γῆ, ταράσσει

(E, 373—380)

Γενικῶς εἰπεῖν ἢ λογίτης τοῦ λατινικοῦ κειμένου ὑποχωρεῖ εἰς
τὴν δημοτικότητα τοῦ ὕφους τῆς Κορητικῆς τραγωδίας.

II.—Εἰς τὴν προεκτεθεισαν ἀρχὴν ἀσφαλῶς πρέπει ν' ἀποδώσω-
μεν καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Κοῆς ποιητὴς παραλείπει ὅσα χωρία τοῦ ξέ-
νου προτύπου περιέχουν μυθολογικὰ στοιχεῖα, προσαρμολόμενα⁵ κατὰ

⁵) Εἰς λόγους προσαρμολογίας τοῦ Συγγραφέως εἰς τὰς συνθήκας διδασκαλίας
δραμάτων, κατὰ τὴν ἐποχὴν του. πρὸς ἀποφυγὴν σκηνογραφικῶν δυσχερειῶν,
ὀφείλεται καὶ ἡ ἀπλούστευσις τοῦ σκηνοῦ διακόσμου, εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔργον,
παρὰ τὰς ἀντιθέτους ὁδηγίας τοῦ συντάκτου τῆς λατινικῆς τραγωδίας. Ἐς ση-
μειωθῆ χαρακтерιστικῶς ἡ περιγραφὴ τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Μάγου εἰς τὸ ἔρ-
γον τοῦ Simonis :

[F. 10, v. 71, n. 1] : «*Reducto sipario apparet Magi officina nigris con-
nectita. Mensa nigra. Super mensa scrinium nigrum et sphaera caelestis.
Candela nigra accensa, canis hircutus ad pedem mensae vinculus catena. Eu-
phemianus (= Magus) in sede nigra. Puer nigellus ad ejus pedes sedens in
terra*».

ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἀντίστοιχον περιγραφὴν τοῦ διακόσμου τῆς αὐτῆς σκη-

τοῦτο προφανῶς εἰς τὴν ἀτελῆ παιδείουσιν τῶν θεατῶν του' ἐνίστε πάλιν ἀντικαθιστᾷ ταῦτα δι' ἀναλόγων ἐκφράσεων μ' ἐνδιαφέρον συχὰ λαογραφικὸν περιεχόμενον :

α) ...*Nondum claustra nocturni Jovis*
Megaera rurit, agmen Eumenidum trahens
(I, 20—21)

Μεγαίρα, ἀκοιμή δὲν ἔσπασες τοῦ Πλούτωνος τὲς πόρτες;
(A, 19)

β) *Vis Tygre et Urso et Hydra et Inferno cane*
immaniùs saevire?...
(I, 88—89)

. γὰρ σὲ τρομάζουν ὄλοι
καὶ τὰ θεριά, πᾶσα ἄνθρωπος καὶ ἀκόμη κ' οἱ διαόλοι.
(A, 85—86)

γ) *I, veriora disce Radamantho loqui*
(I, 177)

Πήγαινε ποῦθι μετ' αὐτὸ κ' ἐκεῖ γιὰ μάθε ἀλήθεια
γὰ λέγης ἐνοῦ Καίσαρος . . .
(A, 181—182)

δ) *Laceretur undique: qualis Actaeona canis*
in mille rictu frusta rabioso dedit,
talis, age, rapta, velle, praemorde, seca.
(IV, 154—156)

(οἱ στίχοι περισλείπονται ἐν τῇ ἑλληνικῇ διασκευῇ).

ε) *Tu funde vivum, Anaste. Ganymedes minor*
tu militares, Urbiti, ludos para.
(V, 237—238)

Τὸ νέκταρ Ἀναστάσιος καὶ Οὐρβίκιος ἄς κρατοῦσι
(E, 37)

III.—Ὁ Κρητὴς ποιητὴς δὲν ἀρκεῖται εἰς τὴν μὴ ἀποδοχὴν ἐν τῇ διασκευῇ τῆς τραγωδίας τοῦ Simonis τῶν λογιωτέρων στοιχείων ἐκ

νῆς, ἐν τῇ Κρητικῇ τραγωδίᾳ :

[Μετὰ τὸν στίχ. A, 58] : «Τότες ἀνοίγει ἡ προσπειτίβα τῆς σέρας καὶ φαίνε-
ται ὁ Μάγος καὶ ἔχει ἓνα ταουλι ὀμπροστά του, μὲ ἰωλλὰ λίμπρα ἀπάνω σὲ δαυτι
καὶ κάθεται εἰσὲ μία καδέκλα καὶ διαβάζει».

αρχαίων, ἀλλ' ἐμφανίζει καὶ ἰσχυρὰν τὴν τάσιν, ὅπως ἀποδώσῃ τὰς περὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων κρίσεις τῶν προσώπων τοῦ λατινικοῦ δράματος εἰς τόνον ἐπιγραμματικὸν ἢ παροιμιακόν, ἐπηρσευμένος βεβαίως ἐκ τῆς ὅλης ἀτμοσφαιρας καὶ τοῦ γενικωτέρου πνεύματος τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, διακρινομένου διὰ τὴν ποιητικὴν πνοήν, τὴν συνθετικὴν δύναμιν καὶ τὴν στοχαστικὴν διάθεσιν.

Καὶ ἄλλοτε μὲν μεταφράζει πιστῶς τὸ κείμενον τοῦ προτύπου του :

α) *Posuit haec simul Deus*
regnum ac timorem (I, 56—57)

Ὁ κτίστης ὅπου ἔκαμε τὸν κόσμον ὅλον μόνος
ἔκαμε γὰρ ἔχον συντροφιὰ ἢ βασιλιὰ καὶ ὁ πόνος
(A, 61—62)

β) *Aurumque terra trahitur, effulget tamen*
et scabra gemmam concha pretiosam tegit. (I, 113, 115)

Ἀπὸ τὴν γῆν βγαίνει ὁ χρυσοὺς μὰ ἔχει μεγάλη χάρι
καὶ ἡ πεταλίδα ἢ ἄσκημη κάνει μαργαριτάρη
(A, 103—104)

Ἄλλοτε δ' ἀναπτύσσει ὅσα θεωρεῖ ὅτι συντόμως ἐκτίθενται ἐν τῷ προτύπῳ, ὥστε ν' ἀποδώσῃ τὰς ξένας ἐννοίας διὰ γνωμικῶν διστίχων:

α) *Tempus alloquium vetat.*
Clarescit aether.... (I, 198—199)

Δὲν εἶν' καιρὸς γὰρ σοῦ τὸ πῶ· θωρῶ πὼς ξημερώνει
καὶ ὅτι εἰς τὸ σκότος γίνεται τὸ φῶς ξεφανερώνει
(A, 205—206)

β) *O! spem caducam!...* (II, 192)

Ἡ ἐλπίδα εἶναι ὡς ἀστραπή, ποὺ ὡσὰν τῆ δῆς ἐχάθη·
τὸ πόδι της, ὅπου ἔβλεπε, ποτέ της δὲν ἐστάθη
(B, 235—236)

γ) *Falsa mendaces ferunt,* (V, 23)

Γλώσσα κακόλογος ποτέ ἀλήθεια γὰρ μιλῆση

δὲν ἠμπορεῖ ἔς τὸν κόσμον μας, ὅσο καιρὸ καὶ ἂ ζήσῃ.

(Δ, 232—233)

Ἐνίοτε πάλιν παραφορίζει τοὺς στίχους τοῦ λατινικοῦ κειμένου, προσέχων ὅμως ἐν τῇ ἀποδόσει τῆς ἐννοίας τούτων ὅπως τηρήσῃ τὸν παροιμιαικὸν τόνον τῶν λαϊκῶν διστίχων :

α) *Quantus superbos turbo fortunae lures
hinc inde verset*

(I, 266—267)

Ἦ κακοροζικώτατη τύχη καὶ πῶς ψηλώνεις
καὶ μὲ τί τρόπο καὶ σκληρὸ κιάλας μᾶς ταπεινῶνεις!

(A, 261—262)

β) *Saepe mendaci gradus
patuit honoris, vera dum pietas stetit
procul repulsa*

(II, 67—69)

Σηκώνει ἡ τύχη τς' ἄμαθους, τς' ἄγνωστους, πᾶσα ψεύτη
καὶ ὡσὰν τὴν πάλα ὁ φρόνιμος σηκώνεται καὶ πέφτει

(B, 127—128)

γ) . . . *Jus perit*
. *Fidem fefellit Caesar*
Obruimur omnes

(IV, 61, 62, 64)

Ἡ δικαιοσύνη ἐσβήστηκε κ' ἠγ' ἄρετὴ ἰχάθη
καὶ ὅπου γυρίσῃ δὲ θωρεῖς παρὰ μαλιές καὶ πόθη

(Δ, 9—10)

Χαρακτηριστικὸν παραδειγμα τῆς διασκευῆς τοῦ ξένου προτύπου ἐπὶ τὸ λαϊκώτερον εἶναι ἡ ἀπόδοσις τῆς λατινικῆς φράσεως :

*Sic nos triumpho Bacchus ad currum trahat.
Evome bibamus*

(V, 260 - 261)

διὰ τοῦ διστίχου :

Τῆς Χιός, τῆς Κρήτης, τῷ Χανιῷ ἢ ἀμβροσίᾳ τούτῃ
καὶ ἀπὸ τὴν τόση μου χαρὰ ἀκράτη πίνω σοῦ τη.

(E, 81—82)

IV.—Πολλάκις ὁ Κρηὶς ποιητὴς μεταφορίζων ἢ διασκευάζων τοὺς

στίχους τῆς λατινικῆς τραγωδίας παρεμβάλλει γνωμικά δίστιχα μὴ ἀντιστοιχοῦντα εἰς ἀνάλογα χωρία τοῦ προτύπου του, ἢ ἐκφράζοντα ἐννοίας τοῦ ξένου κειμένου, αἵτινες ἤδη ὀλίγον πρότερον ἀπεδύθησαν καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ διασκευῇ:

- α) Ἔτοι ἡ τύχη τὰ φτερά τοῦ νοῦ μας πῶς σιμῶνει
ἀπάνω εἰς τ' ἄστρα καὶ ἄξαφνα κούλας μᾶς ταπεινώνει!
(Α, 293—294)
- β) Στὴ ρόδα στέκεις κι ἄνεμος τὴ ρόδα σου φυσάει
καὶ στατικῶ σου, ὅπου δὲ θές, ἐσένα ἐκεῖ πάει
(Γ, 261—262)
- γ) Ὅποιος τὸ φῶς του ἔχασε, ὅσον καιρὸ καὶ ἄ ζήση
ἀνθρώπος δὲν εὐρίσκειται νὰ τὸν παρηγορήση
(Γ, 293—294)

V.—Ἄξιον ἰδιαιτέρας πικροτήσεως εἶναι ὅτι πολλὰ παροιμιακὰ δίστιχα ἢ ἄλλαι ἐκφράσεις, μὴ ἀντιστοιχοῦσαι εἰς χωρία τοῦ λατινικοῦ κειμένου ἢ ἐλεύθεροι διασκευαὶ⁹ ἀναλόγων φράσεων τοῦ προτύπου ἀπαντῶσι καὶ εἰς ἄλλα κείμενα τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας (Ἐρωφίλην, Ἐρωτόκριτον, Θυσιάαν τοῦ Ἀβραάμ, Γύπαριν, Ρίμιν Ὀθηνητικὴν τοῦ Πικατόρου κλ.) ἢ τῶν δημοδῶν ᾄσμάτων, κατὰ τρόπον ὅμοιον ἢ συγγενῆ.

ZHN. Τὰ γέλια καὶ τὰ κλάηματα δμάδι ἐγεννηθῆκα
καὶ πάλι ἡ πρίκα κ' ἡ χαρὰ ἀνιάμα ἀναθραφήκα
(E, 59—60)

EPΩΦ. Τὰ γέλια μὲ τὰ κλάυματα, μὲ τὴ χαρὰν ἡ πρίκα
μὴν ὦραν ἐσπαρθήκασιν κι δμάδι ἐγεννηθῆκα
(Γ, 1—2)

EPΩΤ. Μὰ ἴλαχε τοῦτο γιαιτικό, μὲ τὴ χαρὰν ἡ πρίκα
τὰ δυὸ συγκεραστήκασιν δμάδι κι ἐσμιχτήκα
(E, 755—6)

ZHN. Ὁῖμὲ φωτιά ὀπὸν ἴκαψε μέσα τὰ σωθικά μου
(Δ, 147)

EPΩΦ. Ὁφον μὲ ποιά φωτιά ἴκαψες μέσα τὰ σωθικά μου
(E, 409)

ΘΥΣ. Ὁφον φωτιά πὸν μ' ἴκαψε, ὦφον κορμιοῦ τρομάρα
(172)

⁹) Περαιτέρω ἐν ὑποσημείωσει θύ μνημονεύεται ἐκάστοτε τὸ χωρίον τῆς λατινικῆς τραγωδίας, ὅπερ διασκευάζει ὁ Κρῆς ποιητής.

- ZHN. Παιδί μου, πᾶψε τὸν κλαυθμόν, κι αὐτὰ δὲ σὲ φελοῦσι⁷
(Δ, 322)
- ΘΥΣ. Μὲ κλάματα καὶ μὲ δαρυμούς, καημένη, δὲ φελοῦσαι
(322)
- ΓΥΗ. Βοσκοί, τὰ δάκρυα τὰ πολλὰ ποσῶς δὲ οἷς φελοῦσι
(Δ, 129)
- ZHN. Ἄ θές τς⁸ ἀγάπης τὲς δροσές, τοῦ πόθου ἢ θές βουίανι⁹
(Α, 77)
- ΕΡΩΦ. Ὅποιος ποθεῖ, τοῦ πόθου του σὰν πιάση τὸ βοτάνι
(Α, 13)
- ZHN. Ὡφου μὲ ποιὰ σκληρότητα σίδερο ἀκονισμένο
τέτοιο κεφάλι ἐθέρισε, ἄξιο, χροιωμένο!
(Γ, 303—4)
- ΘΥΣ. Ὡφου μὲ ποιὰν ἀποκοτιὰν γὰ δυνηθῆς τὰ σφάξης
τέτοιο κορμὶ ἀκροιάτιστο καὶ γὰ μηδὲν τρομάξης,
(341—2)
- ZHN. Τὸ φῶς μου σκοτεινίαισε...
(Α, 193)
- ΘΥΣ. Θέλεις το γὰ σκοτεινιάσθουν τὰ μάτια σου, τὸ φῶς σου
(343)
- ΕΡΩΦ. Τῶν ἀμματιῶν σκοτειδί
(Α, 6)
- ZHN. Νὰ δῆ τὸ πρόσωπο χλομὸ τὰ μάτια του κλαημένα
(Β, 317)
γὰ ἄχη κλιτὸ τὸ πρόσωπο, περίσσα πικραμένος⁹
(Β, 320)
- ΘΥΣ. Τὸ πῶς ἐδὰ παρὰ ποτὲ εἶν' ἀποχλωμασμένο
(114)
γὰ κείνο κείτσοι κλιτὸ καὶ παραπονεμένο
(418)
- ΕΡΩΦ. Κλιτὸς πολλὰ καὶ ιαπεινός, χλωμὸς καὶ μαραμένος
(Α, 1103)

⁷) Absiste, nate; fundis incassum preces (V, 110).

⁸) Vin' te libido vastet et Veneris puer? (I, 80).

⁹) Horror capillos obruet, vultum dolor
teget ora fletus, latera singultu gement (II, 315—6).

- ZHN. Ἄπ' τὸ κεφάλι δὲ μπορεῖ τρίχα ποτὲ νὰ πέση
δίχως τὴν θεῦκὴν βουλήν... (A, 156—7)
- PIM. ΘΡΗΝ. Δὲν πέφτει φύλλον εἰς τὴν γῆν, ἐκ τὸ δειδρὸν ἀπάνω
ἀνόριστα τοῦ ἀφεντός, καθὼς καταλιμβάνω (362)
- ΘΥΣ. Φύλλο δὲν πέφτει ἐκ τὸ δειτροδὸ χωρὶς τὸ θέλημά του (986)
- ZHN. ὦφρον, παιδί τῆς δυστυχίᾳς¹⁰... (B, 395)
- ΘΥΣ. ὦφρον, παιδί τς' ὑπακοῆς... (347)
- ZHN. Τῆς τύχης τὸν παντοτινὸ κύκλο τότε καρφώνω
(B, 98)
Τὸν κύκλο βλέπω ἐγύρισεν ἡ τύχη ὡς ἐπεθύμου¹¹
(E, 191)
- ΕΡΩΦ. Ἄνεν κ' οἱ κακορρίζικοι τὸν κύκλον ἐμποροῦσαν
τοῦ ριζικοῦ μὲ τὰ σκοινιά δεμένο νὰ κρατοῦσαν
γῆ ἀνέν κ' ἡ τύχη σὰν τροχὸς δὲν ἤθελε γυρίζει
(A, 559—61)
- ΕΡΩΤ. Τοῦ κύκλου τὰ γυρίσματα π' ἀνεβοκατεβαίνουν
καὶ τοῦ τροχοῦ, π' ὠρες ψηλά κι ὠρες σιὰ βάρη πηαίνου
(A, 1—2)
- ZHN. ὦ τύχη κακορρίζικη, τύχη ἀσβολωμένη¹²
(E, 287)
- MANTIN. Τύχη κακὴ, τύχη στραβή, τύχη μου ἀσβολωμένη¹³
- ZHN. Τὸ σίδερο μὲ τὴ φωτιά μερώνει κι ἀπαλαίνει
μὰ ἡ καρδιά του αὐτουνοῦ ἀγριεύει καὶ σκληραίνει
(Δ, 25—26)
- MANT. Τὸ σίδερο λυγίζεται ἔς τοῦ σιδεροῦ τ' ἀμόνι
μὰ ἡ γνώμη του ἐκεία βαστᾷ καὶ δὲν ἀνελιγώνει¹⁴.

¹⁰) *Miserande puer!* (II, 381).

¹¹) *Tandem volutam cerno fortunae rotam* (V, 315).

¹²) *Heu! fata improba!* (V, 422).

¹³) Μαρίας Λιουδάκη: «Λαογραφικά Κρήτης. Τόμος Α'. Μαντινάδες». Ἐν Ἀθήναις [1936], σελ. 177.

¹⁴) Μαρίας Λιουδάκη, ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 216.

Εἶναι πιθανὸν ἢ ὁμοιότης τῶν στίχων νὰ μὴ ὀφείλεται εἰς ἄμεσον μίμησιν συγχρόνων ἔργων—ἅτινα πάντως ὡς προγενέστερα πρέπει νὰ ἐγνώριζεν ὁ ποιητὴς τοῦ «Ζήνωνος»—δεδομένου ὅτι τινὲς τούτων ἀποτελοῦν ἴσως κοινούς τόπους καὶ ἔχουν λαϊκὴν τὴν προέλευσιν¹⁵.

Ἄλλως τε παραδείγματα στίχων ἐπαναλαμβανομένων εἰς πλείονας συνθέσεις τῆς Κρητικῆς Σχολῆς ἔχομεν ἤδη ἐκ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ διάφορα ἔργα ἐρευνῶν.

Ὡς ὅμως ὀρθῶς διευπλώθη¹⁶, πρὸς συναγωγὴν ἀσφαλῶν παρατηρήσεων ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς σχέσεως τῶν διαφορῶν ποιημάτων τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας καὶ τῶν ἀμοιβαίων ἐπιδράσεων εἶναι ἀνάγκη νὰ προηγηθῇ διεξοδικὴ μελέτη ὅλων τῶν Κρητικῶν κειμένων.

ΦΑΙΔΩΝ Κ. ΜΠΟΥΜΠΟΥΛΙΔΗΣ

¹⁵) Εἰς τὰ λαϊκὰ ἐπίσης στοιχεία πρέπει νὰ κατατάξωμεν καὶ στίχους μὲ παρομοιώσεις, ὡς αἱ ἐπόμεναι :

Καὶ ὡσὰν τὸ ψᾶρι ᾗς τὸ γιαλὸ πὸν πιάνουσι σφραῖσσεις (Δ, 52)
Σὰν χρύο νερὸ θροσιζει με σήμερο ἢ ἐμιλιά σου (Γ, 44)
Ἵσα ξυράφι ἢ γλῶσσά του ἤσφαξε τὴν καρδιά μου (Γ, 183)
Τ' ἄγρια θεριά θωρῶνάς με τρέμουσι ὡσὰν καλάμι (Ε, 234)

Ἄκόμη τὴν χρῆσιν τῶν «ἀδυνάτων» :

α) *Πῶς εἶναι μπορεζάμενο τ' ἄχολο περιστέρι*
νὰ θέλῃ νὰ ᾄχῃ ὁ κόρακας ὀγιά δικό του ταῖρι ; (Β, 411—412)

Πρβλ. καὶ τοὺς στίχ. 81 - 83 τῶν ἐκδ. ὑπὸ Μ. Μανουσάκα «Ἀνεκδότων Ἰντερμεδίων τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου» (περ. «Κρητικά Χρονικά» τόμ. Α', 1947, σελ. 557) :

Τὸ περιστέρι νὰ σμιχτῇ μαζί μὲ τὸ ξιφιέρι
τὰ δυὸ νὰ κάμνουσι πουλιά καὶ νὰ γηνοῦσι ταῖρι
κι ὄχι ποτὲ ἄλλη ἀγαπητικὴ νὰ μπιτὸ λογισμοῦ μου.

β) *Πρῶτας τοῦ ἥλιου θέλει ἰδῆς τς' ἀκτίνες ματωμένες*
κι οἱ μέρες νὰ γηνούσινε νύκτες σκοτεινιασμένες
παρὰ κιανεῖς ᾗς τὸ πρόσσωπο τοῦτο μου νὰ θ' ἀρχίσῃ
ᾗς καθὼς μιλεῖς, ὦ πρέντζιπε, νὰ μὲ κατηγορήσῃ (Γ, 115—118)

Περὶ τῶν «ἀδυνάτων» ἰδ. κυρίως : Σ τ. Δεινάκι : «Περὶ τινος λεκτικοῦ σχήματος ἀπαντῶντος εἰς τὰ Κρητ. ποιήματα Ἐρωφίλην καὶ Γύπαριν καὶ ἄλλα δημῶδη νεοελληνικά ποιήματα καὶ δίστιχα». Περ. «Χριστιανικὴ Κρήτη» ἔτ. Β', 1915, σελ. 425 - 436.—Φαίδωνος Κορυλλέ : «Συμβολὴ εἰς τὴν Κρητικὴν λαογραφίαν ἐπὶ Βενετοκρατίας» Περ. «Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Κρητ. Σπουδῶν» τόμ. Γ', 1940, σελ. 72 κ. ἐξ. Ἰδ. ἀκόμη : Ι. Μαρκαντώνη : «Τὰ ἀδύνατα ἢ ἀμήχανα εἰς τὴν δημοτικὴν ποίησιν» Περ. «Ἑλληνικὴ Δημιουργία» τόμ. Θ', σελ. 725—731.

¹⁶) Γεωργίου Θ. Ζώρα : «Περὶ τὰς πηγὰς τῆς Θουσίας τοῦ Ἀβραάμ». Ἐν Ἀθήναις 1945, σελ. 43.

EIN KRETISCHER PERIODONIKE

Der Name des ersten Griechen kretischen Geblüts, der unseres Wissens einen olympischen Sieg davontrug, ist durch Pindars 12. Olympische Ode, die Wilamowitz als «eine Perle von ganz reinem Glanze» rühmt¹, der Nachwelt ehrwürdig: Ergoteles. Den Sieg errang er im Dauerlauf. Freilich wurde er in der Festversammlung nicht als Kreter ausgerufen und bekränzt, sondern als Bürger von Himera. Pindar selbst hat die bewegten Schicksale angedeutet, die Ergoteles aus seiner Vaterstadt Knossos in den fernen Westen verschlugen, wo er in Himera eine zweite Heimat fand. Viel mehr als diese wenigen Tatsachen wussten auch die antiken Pindarerklärer nicht zu berichten. Sie datieren den olympischen Sieg in Übereinstimmung mit dem Oxyrhynchosfragment der olympischen Siegerliste² in die 77. Olympiade (472 v. Ch.) und den im Lied erwähnten pythischen Sieg in die 29., d. h. in die dem olympischen Sieg folgende Pythiade (470). Eine Angabe der Scholien über einen zweiten olympischen Sieg ist ganz zweifelhaft und in der handschriftlichen Überlieferung jedenfalls so verwirrt, dass sich daraus faktisch nichts gewinnen lässt³. Das Datum eines isthmischen Sieges, dessen Pindar gedenkt, ist unbekannt.

Doch nicht nur in dem nach dem pythischen Sieg von 470

¹) v. Wilamowitz, Pindaros 304 ff.

²) Oxyrh. Papyri II 85 ff. Nr. 222 Col. I Z. 22 = Klio 21, 1927, 346 Z. 22 (rec. W. Janell).

³) Scholia vet. in Pindari carm. edd. Drachmann I 349, inscr. a: Ὀλυμπιάδα μὲν ἐνίκησεν ὄς' καὶ τὴν ἑξῆς οἶθ', Πυθιάδα δὲ καὶ Ἰσθμια ὁμοίως. Die Pythiadenzahl καὶ ist, wie sich auch aus der inscr. b ergibt, sicher falsch statt καὶ, die zweite Olympiadenzahl vielleicht (zufällig!) richtig, aber mit ἑξῆς unvereinbar. Die plausible Erklärung für das Zustandekommen der Verderbnis, durch die sich auch C. Robert hat täuschen lassen (Hermes 35, 1900, 173), gibt Wilamowitz, Pindaros 305 Anm. 1: im Text des Scholions stand ursprünglich nichts von einem 2. olympischen Sieg, vielmehr gehörte ἑξῆς wie in inscr. b zu Πυθιάδα; erst die Verschreibung von καὶ zu καὶ brachte den Stein ins Rollen. — Aus den Scholien, in denen nur von einem pythischen Sieg die Rede ist, geht hervor, dass die antiken Philologen im Gegensatz zu den meisten neueren Erklärern das δις ἐκ Πυθῶνος Ἰσθμοῖς Pindars als je einen pythischen und isthmischen Sieg verstanden. So auch Wilamowitz a. O. 305.

gedichteten Preislied Pindars lebte das Andenken an Ergoteles im Altertum fort. Nachdem er noch ein zweites Mal in Olympia, Delphi und am Isthmos sowie zweimal in Nemea gesiegt hatte, also doppelter Periodonike geworden war, hat er in der Altis sein Standbild errichtet. Pausanias (VI 4, 11) hat es noch an Ort und Stelle gesehen und aus dem Epigramm, auf das er sich ausdrücklich beruft, unter anderem auch seine Kenntnis der weiteren Siegè geschöpft. Von diesem Epigramm besitzen wir jetzt einen bedeutenden Rest.

Bei der Reinigung einer Reihe von Bronzen, die noch vor dem Kriege in Olympia gefunden wurden, aber unaufgearbeitet hatten liegen bleiben müssen, kam kürzlich auf einem verhältnismässig dünnen Blechstreifen, der vorher ganz unansehnlich schien, unter der Patina eine schöne, in Stoichedonordnung eingemeisselte Inschrift zum Vorschein (Taf. A'). Das Bronzeblech gibt sich dadurch als das Stück der Inschrifttafel zu erkennen, die einst auf der Basis des Ergotelesstandbildes befestigt war. Auch sonst wurden ja in Olympia, wo Marmorbasen selten sind, die Inschriften von Siegerstatuen gern auf Bronze tafeln aufgezeichnet, die auf der Oberseite der Basis angebracht zu denken sind⁴. Das wiedergewonnene Fragment⁵ ist an beiden Enden gebrochen, doch erhellt aus der Inschrift, dass links nicht viel verloren sein kann, wogegen rechts ein wenig mehr als die Hälfte fehlt. Der obere und untere Rand ist trotz seines unregelmässigen Verlaufs vielleicht doch ursprünglicher Schnitt- rand und nur oben in seinem linken Drittel stärker ausgefranst. Die Lesung der in ionischem Alphabet abgefassten Inschrift bereitet, wie die Photographie (Taf. A' 1) und die von H. Herrmann angefertigte Zeichnung (Taf. A' 2) zeigt, keine Schwierigkeiten, und man darf sogar den Versuch wagen, die beiden Distichen zu vervollständigen. Die Ergänzungen stellen sich von selbst ein und lassen für Varianten nur geringen Spielraum:

Ἐργοτέλης μ' ἀνέθηκε Φιλάνορος ἀγλαὸς υἱὸς
Ἑλλανὰς νικῶν Πύθια δις δόλιχον

⁴) Die erhaltenen Beispiele habe ich im II. Bericht über die Ausgrabungen in Olympia (1937/8) 130 anlässlich der Inschrift auf Pherias von Aegina zusammengestellt.

⁵) Grabungs-Inventar B 2488. Erhalt. Länge 15, 6 cm, grösste Breite 4, 3 cm.

καὶ δὲ Ὀλυμπιάδας δ[ύο δ' Ἴσθμια καὶ Νεμέα δις
Ἰμέρα ἀθάνατον μν[ᾱμ] ἄρετᾶς ἔμεναι.

Nach archaischer Weise, die erst im Laufe des 5. Jahrhunderts allmählich ausklingt, ohne dass sie jedoch gänzlich abkommt, wird die Aussage dem Denkmal in den Mund gelegt: «mich hat geweiht». Der 1. Vers stellt, wie üblich, den Stifter vor. Den Vatersnamen Philanor überliefern Pindar und Pausanias. Ein von Himera abgeleitetes Ethnikon lässt sich in den beiden noch zu Verfügung stehenden Versfüßen in keiner Form mehr unterbringen; dass aber das Epigramm keinen Hinweis auf die kretische Abkunft des Ergoteles enthielt, scheint aus dem Wortlaut des Pausaniastextes klar genug hervorzugehen. So ergibt sich unser von F. Willemsen angeregter Ergänzungsvorschlag: der vielfache Sieger konnte sich gewiss mit Fug und Recht in epischer Reminiszenz ἀγλαός nennen⁶. Nahe läge sonst auch der Verschluss «Φιλάνορος υἱὸς ἄγαλμα»: doch wäre dagegen einzuwenden, dass «ἄγαλμα», soviel wir sehen, von einer Siegerstatue nicht gebraucht zu werden pflegt und dass diese Apposition ein Bezugswort im Dativ (θεῶ, Διὶ oder dergleichen) erfordern würde⁷.

Im 2. und 3. Vers folgt, in äusserster Prägnanz zusammengefasst, die Aufzählung der errungenen Siege, deren Reihenfolge offenbar wesentlich vom Metrum bestimmt ist. In der emphatisch vorangestellten Wendung «Ἑλλάδας νικῶν» hat das erste Wort ohne Zweifel die gleiche weite Bedeutung wie in der Bezeichnung der Kampfrichter als Hellanodiken; ähnlich sagt Pindar (Nem. X 25) von dem Argiver Theaios: ἐκράτησε δὲ καὶ ποθ' Ἑλλάδα σιγατὸν Πυθῶνι. Da die beiden Verse die Kampfarm bezeichnen und sämtliche Doppelsiege, von denen Pausanias weiss, genannt haben müssen, wird man auf dem beschränkten

⁶) Vgl. Pind. Isthm. VI 62; auch von Siegen und Wettkämpfen Pind. Nem. XI 20 und Pyth. V 52. Die Verbindung des Vatersnamens mit ἀγλαός υἱὸς im Verschluss nach homerischem Vorbild: B 736, 826, E 241, K 196 und sonst oft.

⁷) μ' ἀνέθηκε . . . ἄγαλμα: z. B. P. Friedländer u. H. Hoffleit, Epigrammata, Greek Inscr. in Verse from the Beginnings to the Persian Wars (Berkeley and Los Angeles 1948) Nr. 16, 42, 52, 95. Doch hat in allen diesen Fällen ἄγαλμα einen Bezug auf die als Dativobjekt dem Verbum hinzugefügte Gottheit, für die in unserem Vers das Metrum keinen Raum lässt.

Raum und unter dem Zwange des Rhythmus von unserem Ergänzungsvorschlag kaum wesentlich abweichen können. Unvermeidlich und auch sonst belegbar ist der angenommene Wechsel in der Art der Anführung der vier Festorte⁸. Sie in einer einheitlichen Sprachform in zwei Zeilen unterzubringen, ist selbst Simonides nur in iambischen Trimetern gelungen (Anth. Pal. XIII 14 = Simonides Frg. 98, Diehl). Die Wendung «δύ' Ὀλυμπιάδας» kehrt in dem von Pausanias (VI 9,9) überlieferten Philonepigramm (Preger. Inscr. Gr. metr. Nr. 124) und später auf der Troilostafel (Olympia V Nr. 166) wieder.

Im Schlusspentameter steht mit kräftiger Betonung die neue Heimat des Ergoteles voran, deren Nennung man bisher vermisste. Das durch die beiden Anfangsbuchstaben gesicherte «*οὐαῖα*» zieht doch wohl zwangsläufig «*ἀρετᾶς*» nach sich. Von den Ergänzungsmöglichkeiten, die sich unter dieser Voraussetzung eröffnen, bevorzugen wir die vorgeschlagene finale Infinitivkonstruktion, weil sie, indem sie über die beiden mittleren Verse hinweg an das «*ἀρέθηκε*» der 1. Zeile anknüpft, den Vierzeiler in einer Weise zusammenschliesst, die ihm einen sprachlich und gedanklich klaren und zugleich kunstvoll kontrapostischen Aufbau verleiht. Wer für diese Lösung eintritt, kommt um Analogien nicht in Verlegenheit⁹. Die homerische Infinitivform «*εἶναι*» scheint der Elegie und dem Epigramm zwar fremd und eher dem Epos zugehörig, wo sie sich noch bei Parmenides findet (Frg. B 8, 38, Diels - Kranz); man wird sie aber deshalb nicht unbedingt verwerfen. Und wenn man den Vers vielleicht auch lieber mit dem gewichtigeren Wort *ἀρετᾶς* ausklingen lassen würde, so ist gegen die andere Wortstellung, die sich aus dem Metrum ergibt, ernstlich doch nichts einzuwenden: denn es lassen sich Pentameterschlüsse wie «*θάψ' ἀρετῆς ἔνεκεν*» (Paus. VI 4, 6 = Preger. a. O. Nr. 130) oder «*καὶ φιλίας ἔνεκα*» (Olympia V Nr. 293) mit nicht minder ungewichtigem Schlusswort vergleichen. Wer sich dennoch mit der vorgeschlagenen Ergän-

⁸) Vgl. z. B. das Chilon - Epigramm (Paus. VI 4, 6; Preger, Inscr. Gr. metr. Nr. 130): *Μουνοπάλης νικῶ δις Ὀλύμπια Πύθια τ' ἄνδρας, πρὶς Νεμέα τετραίκις δ' Ἴσθμῶ ἐν ἀγγυάῳ*. Auch das bei Hephaestion, enchir. 17.116 erhaltene Aristodamos - Epigramm, wo aber die handschriftliche Überlieferung schwankt (Preger a. O. Nr. 129).

⁹) Z. B. Friedländer, Epigrammata Nr. 27 u 65; Olympia V Nr. 144; Preger, Inscr. Gr. metr. Nr. 163; Kaibel, Epigr. Graeca Nr. 21 o.

zung nicht befreunden kann, mag sie etwa durch «*μνᾶμα πορῶν ἀρετῆς*» ersetzen. Volle Sicherheit ist natürlich nicht zu gewinnen. Indes, wie immer dem auch sei, auf jeden Fall spricht der letzte Vers, durch den Hinweis auf die Unvergänglichkeit des Denkmals verstärkt, einen Gedanken aus, der den Epigrammen der Siegerstatuen vertraut ist¹⁰ und auch in Pindars Epinikien immer wieder verkündet wird: dass der Ruhm panhellenischer agonaler Siege auf die Heimatstadt des Siegers zurückstrahlt und deren Geltung und Ruf unter den Griechen erhöht und verklärt. Bei Pindar heisst es von Ergoteles im gleichen Sinne: *θερμὰ Νυμφᾶν λουτῶν βασιάζεις*.

Der gemässigte dorische Dialekt unserer Inschrift ist die Sprache, die wir von Himera erwarten, das, obgleich eine Tochterstadt des chalkidischen Zankle, von Anfang an einen dorischen Bevölkerungsanteil hatte (Thuk. VI 5, 1), den Theron durch Neuansiedlungen noch beträchtlich verstärkte (Diod. XI 49). Zu jenen von Theron neu angesiedelten Doriern gehörte offenbar auch Ergoteles selbst. Da wir von Himera sonst keine anderen Schriftdenkmäler besitzen als Münzen, lässt sich nicht sagen, ob das von dem Schreiber der Tafel angewandte ionische Alphabet in Himera zu seiner Zeit bereits allgemeiner üblich war. Die Münzen schreiben allerdings noch tief im 5. Jahrhundert O für Omega und E für Eta. Einzelne altertümliche Buchstabenformen und der Schriftcharakter im Ganzen weisen indes die Bronzetafel zweifellos in die erste Hälfte des 5. Jahrhunderts und widersprechen einem Ansatz in die späten sechziger Jahre nicht, der für den 2. olympischen Sieg des Ergoteles angenommen werden darf. Das Datum ist zwar, wie wir sahen, nicht als in den Pindarscholien überliefert zu betrachten. Aber da nach dem Papyrosfragment der olympischen Siegerliste für die auf den ersten Sieg folgende 78. Olympiade (468) ein Spartaner im Dauerlauf siegte¹¹, liegt es nahe, den zweiten Sieg in die 79. Olympiade (464) zu setzen, für die wir den Dolichosieger nicht kennen. Eine Unsicherheit bleibt nur insofern, als

¹⁰) Z. B. *πατρίδα Πάλειαν θῆκ' ὀνομασιωτέραν* (Paus. VII 17, 6 = Preger a. O. Nr. 127); *κλεινότεραν δὲ πόλιν πατρίδ' ἔβθηκε* . . . (Olympia V Nr. 154); *πατρίδ' ἐπενκλείσας* (Anth. Pal. XIII 14 = Simonides fr. 98 Diehl; vgl. Preger a. O. Nr. 140); *ὅς πατέρων ἀγαθῶν εἰσιφάνωσε πόλιν* (Simonides fr. 111 Diehl); *[κνδαίωνων γενεάν πατρίδα θ'* . . . (Olympia V Nr. 161).

¹¹) Oxyrh. Papyri II Nr. 222, col. I Z. 35 = Klio 21, 1927, 346 Z. 35

die Überlieferung auch für die beiden nächsten Olympiaden versagt, von denen wenigstens die erste zur Not noch in Betracht käme, wenn man Läufer wie Astylos und Dandis, die erstaunlich lange in Form blieben¹², zum Masstab nimmt. Doch handelt es sich bei ihnen wohl um Ausnahmen, aus denen man nicht auf den Normalfall schliessen darf. Für diesen scheint schon ein Jahrzehnt eine nicht geringe Zeitspanne. Und so besteht mindestens eine grosse Wahrscheinlichkeit, dass Ergoteles seinen zweiten olympischen Sieg im Jahre 464 davontrug. Der zweite pythische Sieg fiel dann eher auf die vorausgehende (466) als auf die folgende (462) Pythiade¹³.

Das schöne Epigramm beschränkt seine Aussage auf den Bereich des öffentlichen Lebens, das die Stellung des Griechen zu seiner Umwelt bestimmt und zu dem auch die bei den panhellenischen Agonen errungenen Siege gehören. Das Lied Pindars hat einen grösseren Tiefgang: es spricht vom persönlichen Schicksal, das dem Menschen Ergoteles verhängt war und stellt es deutend in den weiten Zusammenhang des von göttlichen Mächten gelenkten, den Sterblichen unerforschlichen Weltgeschehens. Wider die Voraussicht der Menschen wirkt sich, was Glück schien, zum Unheil aus und Unglück legt den Grund zu künftigem Heil. Die Epode wendet diese Erkenntnis auf das Geschick des Ergoteles an:

*Υἱὲ Φιλάνορος, ἤτοι καὶ τεὰ κεν
ἔνδομάχας αἶτ' ἀλέκτωρ
συγγόνῳ παρ' ἐπίῳ
ἀκλεῆς τιμὰ κατεφνλλορόησεν ποδῶν,*

(rec. Janell). Vgl. auch die Tabelle zu C. Robert's Aufsatz *Hermes* 35, 1900, 141 ff.

¹²) Astylos hätte nach Robert's scharfsinnigen Schlüssen (*Hermes* 35, 1900, 163 f.) seine Form zwölf Jahre lang behauptet und die 15 nemischen Siege des Dandis (*Anth. Pal. XIII* 14 = Simonides fr. 98 Diehl) verteilen sich auch auf mindestens 12 Jahre, selbst wenn er mehrmals hintereinander in zwei oder drei Laufagonen siegreich konkurrierte. Vgl. R. Knab, *Die Periodoniken* (Giessener Diss. 1934) 23 f.

¹³) Die acht Siege liessen sich gut auf zwei Reisen verteilen, die Ergoteles von 472 bis 470 und etwa von 466 bis 463 oder von 465 bis 462 nach Griechenland geführt hätten. Die abweichenden Ansätze bei Th. Klee, *Zur Gesch. d. griech. Agone* 79 Nr. 37; 92 Nr. 68 und 101 Nr. 72 u. 74 sind jedenfalls nicht minder hypothetisch und scheinen mir noch weniger begründet.

*εἰ μὴ στάσις ἀντιάνει—
γα Κνωσίας σ' ἄμερσε πότρου.*

So hohe Dichtung diese Worte sind, laesst sich ihnen doch auch ein geschichtliches Faktum entnehmen: Pindar haette nicht mit solcher Gewissheit voraussetzen können, dass der verdiente Ruhm athletischer Leistung dem Ergoteles als Bürger seiner Vaterstadt Knossos versagt geblieben wäre, wenn er einen älteren kretischen Olympiasieger gekannt hätte. Das Schweigen unserer Überlieferung ist also kein Zufall. Wenig mehr als zwei Jahrzehnte später wären freilich die unvergesslichen, aber unübersetzbaren Bilder vom *ἐρδομάχας ἀλέκτωρ* und der *τιμὰ ποδῶν*, die ruhmlos ihre Blä ter verliert, gegenstandslos gewesen. Denn schon in der 83. Olympiade (448) siegte nach der Papyrosliste der Kreter Aigeidas im Dauerlauf¹⁴. Gleichwohl nahmen auch späterhin Kreter an den olympischen Spielen nur selten teil. So erfahren wir erst wieder im 4. Jahrhundert von einem kretischen Sieger: Sotades, der in der 99. Olympiade (384), wiederum im Dolichos, einen Sieg errang, in der nächsten Olympiade (380) jedoch, von den Ephesiern bestochen, als Bürger von Ephesos in die Schranken trat, weshalb ihn die Kreter verbannten (Paus. VI 18, 6). Nach einer Lücke von vier Jahrhunderten folgt Damasias oder Damas aus Kydonia (25 n. Ch.) und die Reihe beschliesst nach weiteren fast zweihundert Jahren Saturnilos oder Saturninos aus Gortyn (209 n. Ch.), beides Sieger im Stadion¹⁵. Alle diese zu Siegerehren gekommenen Kreter waren also Läufer: der somatischen Anlage der Kreter, die sich offenbar wie noch ihre modernen Nachfahren, durch kräftig entwickelte Schenkel auszeichneten, scheint diese Übung besonders gemäss gewesen zu sein. So bestritten auch bei den gymnischen Agonen, die von den griechischen Söldnern im Dienste des jüngeren Kyros nach ihrer Ankunft in Trapezunt als Soteria

¹⁴) Oxyrh. Papyri II Nr. 222 col. II Z. 26 = Klio 21, 1927, 349 Z. 26 (rec. Janell). Dieser kretische Olympiasieger von E. Kirsten, Das dorische Kreta I 11 f. übersehen. Der Vorschlag Janells, den Namen auf Grund von Förster, Die Olymp. Sieger bis zum Ende d. 4. Jhdts v. Ch. (Programm des Gymnasiums Zwickau 1891) 18 Nr. 244 in Aineias zu ändern, war im Jahre 1927 ein sonderbarer Anachronismus. Denn dieser angebliche Aineias beruht auf der längst richtiggestellten falschen Lesung der Inschrift der Kyniskobasis (Olympia V Nr. 149)!

¹⁵) Förster, Die Sieger in den olymp. Spielen, 2. Teil (Programm d. Gymnasiums Zwickau 1892) 15 Nr. 615 und 20 Nr. 728.

ΠΙΝΑΞ Α'.

Χαλκῶς πίναξ ἐξ Ὀλυμπίας φέρων ἐπίγραμμα τοῦ Ἐργοτέλους.
Bronzetafel vom Standbild des Ergoteles in Olympia.

veranstaltet wurden, mehr als sechzig Kreter den Dauerlauf (Xen. Anab. IV 8, 27). Überhaupt kennen wir nur zwei Kreter, die sich in einer anderen Kampfsart, dem Faustkampf, hervortaten: Diognetos, der seinen Gegner namens Herakles bei den Olympien erschlug und deshalb nicht als Sieger verkündet, sondern von den Eleiern aus dem Heiligtum gewiesen wurde¹⁶, und Alkon, den Sohn des Didymos, der den bei den Isthmien erworbenen Kranz dem Apollon weihte¹⁷. Ihre Zeit ist nicht bekannt. Aber das Alkonepigramm gehört, mag es nun von Simonides stammen oder nicht, jedenfalls noch in das 5. Jahrhundert, und auch die Geschichte, wie sie Photios aus Ptolemaios Chennos (einer allerdings recht trüben Quelle) von Diognetos erzählt, kann sich schwerlich in einer späteren Zeit zugetragen haben. Dazu kommt, dass beide ohne Nennung einer Polis schlechthin als Kreter bezeichnet werden, wie Aigeidas und Sotades im Gegensatz zu den zwei kaiserzeitlichen Siegern. Die Zahl der Beispiele, die für diesen Unterschied ins Feld geführt werden können, ist nur gering, immerhin gross genug, um zu bezeugen, dass die Kreter bei den panhellenischen Agonen in griechischer Zeit als Vertreter ihrer Insel, nicht ihrer speziellen Heimatstadt erschienen. Indem sie sich aber als Kreter ausrufen liessen, bekundeten sie, über innere Zwiste und Fehden hinweg, ein stolzes Zusammengehörigkeitsgefühl, das sich auch heute unter den Bewohnern der schönen und vielfältig reichen Insel stärker erweist als die Gegensätze. Von solcher Gemeinschaft war Ergoteles als Verbannter ausgeschlossen. Die Ehren, zu denen er, wie Pausanias berichtet, in Himera gelangte, konnten den Verlust der Heimat nicht ersetzen. Nicht umsonst ist das schwere Geschick des Heimatflüchtigen das zentrale Motiv, um das sich in Pindar's Lied die Gedanken und Bilder entfalten. Und etwas von der Bitterkeit des Verbanntenloses hörte das sensible Ohr des Griechen gewiss auch aus unserem Epigramm heraus. So stolz der letzte Vers klingt, der endlich die Stadt mit Namen nennt, der Anteil an dem Ruhm der Siege des Ergoteles gebührt: das Wort *πατρις* kann hier nicht fallen.

Athen

EMIL KUNZE

¹⁶) Förster a. O. 25 Nr. 820; Photius ed. Bekkeri p. 151. Ich sehe keinen Grund, mit Kirsten Das dor. Kreta I 12 in Diognetos eine mythische Gestalt zu vermuten.

¹⁷) Simonides fr. 150 Diehl: *Κρής Ἀλκων Διδύμου Φοίβω στέφανο; Ἴσθμι' ἔλων πύξ.*

ΚΡΗΤΙΚΟ - ΚΥΠΡΙΑ*

αί και τις σμικρόν ἐπὶ σμικρῶ καταθείη, προὔρου εἶναι.

Α'.

Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἡ Κρήτη καὶ ἡ Κύπρος ὑπετάγησαν ἐπὶ χρονικόν τι διάστημα εἰς τοὺς Ἄραβας. Ἀργότερον κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Φράγκων, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐβράδυναν νὰ τὰς ὑποτάξουν. Ὑπὸ τοὺς Φράγκους ἐν Κύπρῳ (1191 — 1571) καὶ ἐν Κρήτῃ (1210 — 1669) ἀνεπτύχθη ἀξιόλογος φιλολογία, γραφείσα εἰς λαϊκὸν ἰδίωμα. Ἐν Κρήτῃ ἦνθισεν ἡ ποίησις, ἐν Κύπρῳ δὲ—ξαιρέσει μιᾶς ἀξιολόγου ποιητικῆς συλλογῆς—ὁ πεζὸς λόγος (ἀφήγησις). Ἡ γλῶσσα τῶν ἔργων τούτων ὁμοιάζει πρὸς τὰ σημερινὰ ἰδιώματα ἐκάστης νήσου.

Ἡ κρητικὴ διάλεκτος, ὡς γνωστόν, συγγενεῖται πρὸς τὸ ἰδίωμα τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν Κυκλάδων μετὰ τῶν ὁποίων ὑπόκειται βᾶσις τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς. Ἡ τῆς Κύπρου ἀνήκει εἰς τὸ νοτιοανατολικὸν ἰδίωμα ὁμοῦ μετὰ τοῦ συμπλέγματος τῶν Νοτίων Σποραδῶν. Παρὰ ταῦτα ἡ κυπριακὴ διάλεκτος παρουσιάζει κοινὰ στοιχεῖα πρὸς τὰ ἰδιώματα τῆς Μ. Ἀσίας¹⁾, τῆς Ν. Ἰταλίας²⁾ καὶ τῆς Κρήτης. Λόγῳ

^{*)} Αἱ κυριώτεραι βιβλιογραφικαὶ ἐπιτηρήσεις:

Ἄσ. = Ἀσίται τοῦ βασιλείου τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῆς Κύπρου, Μεσ. Βιβλ. Κ. Σάθα, τόμ. 6ος. Παρίσιος 1877.

Β. = Γεωργίου Βουστρωνίου, Χρονικὸν Κύπρου, Μεσ. Βιβλ. Κ. Σάθα, τόμ. 2ος σ. 413 - 453. Βενετία, 1873.

Γύλ. = Γύπρις, κρητικὸν δράμα, ἔκδ. ὑπὸ Ἑμμ. Κρισοῦ. Ἀθήναι 1940.

Ἐρ. = Ἐρωτόκριτος, Βιτζέντζου Κορνάρου, μικρὰ ἔκδοσις ὑπὸ Στεφ. Ξανθοῦδίδου. Ἀθήναι.

Λεόντ. = Λεοντίου ἐπισκόπου Νεαπόλεως τῆς Κύπρου, *Leben des heiligen Johannes des Barmherzigen Erzbischofs von Alexandria* (ἔκδ. H. Gelzer, Freiburg, 1893).

Λεόντ. Μ. = Τοῦ αὐτοῦ, Βίος ἁγ. Συμεῶνος σαλοῦ τοῦ ὁμολογητοῦ, ἔκδοθὲν ἐν τῇ ἑλληνικῇ πατρολογία τοῦ Migne, τόμ. 93, σ. 1670 - 1747.

Μαχ. = Λεοντίου Μαχαιροῦ, Χρονικὸν Κύπρου, Μεσ. Βιβλ. τόμ. 2ος σ. 53 - 409. Βενετία, 1873.

ΜΝΕ = Μεσαιωνικὰ καὶ νέα ἑλληνικὰ ὑπὸ Γ. Ν. Χατζιδάκι. Ἐν Ἀθήναις 1905 - 1907.

Παντ. Φων. = Χρ. Παντελίδου, Φωνητικὴ τῶν νεοελληνικῶν ἰδιωμάτων Κύπρου, Δωδεκανήσου καὶ Ἰκαρίας. Ἐν Ἀθήναις 1929

Poëm. d' am. = Poèmes d' amour en dialecte chypriote, ἔκδ. Th. Siarkaras - Pitsillidès. Athènes, 1952.

¹⁾ Βλ. R. M. Dawkins, *Cyprus and the Asia Minor dialects of Asia*

ιστορικο - γεωγραφικῶν κυρίως λόγων μεταξὺ τῶν ιδιωμάτων Κρήτης καὶ Κύπρου, ἰδίᾳ τῶν μεσαιωνικῶν, ὑπάρχουν ὁμοιότητες χρηζοῦσαι ἰδιαίτερας ἐξάρσεως. Τοῦτο ἔν τινι μέτρῳ πιθανὸν νὰ ὀφείλεται καὶ εἰς τὴν ἐπικοινωνίαν, ἣ ὁποία ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν δύο μεγαλονήσων ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Πτολεμαίων καὶ συνεχίσθη πυκνότερα κατὰ τὴν περίοδον τῆς Φραγκοκρατίας³.

Μὲ βάσιν τὰ μεσαιων. κυρίως κείμενα τῶν δύο νήσων θὰ παραληλίσω γλωσσικά τινα στοιχεῖα τῶν δύο διαλέκτων⁴.

Μινοτ, Ἐπιθ. εἰς Χατζιδ. σ. 42 - 59.

²) Βλ. Π. Λορεντζάτου, Συμβολή εἰς τὴν διαλεκτολογία. Ἐπιθ. εἰς Χατζιδ. σ. 60 - 65.

³) Ἡ Κύπρος εὐρίσκειτο εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν πρὸς τὴν Κρήτην ἀπὸ τῆς 2ας τοῦλαχιστον π. Χ. χιλιετηρίδος. Βλ. St. Casson, Ancient Cyprus (1937 σ. 55, 124, 125 κ. ἄ., Sir. G. Hill, A history of Cyprus (1940) I, 29, 224 κ. ἄ. καὶ P. Dikaios, A guide to the Cyprus Museum (1947) σ. 19, 25, 44 κ. ἄ. Κρητ. πολεμιστὰ ἀναφέρονται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Πτολεμαίων ἐν Κ. Hill, I, 176, 178. Διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν εἰς Φραγκοκρατίας βλ. Μαχ. σ. 345, 349, 352, 362 - 3, 373, 384 καὶ Β. 525, 529, ἔνθα ἀναφέρονται Κρητ. ἐν Κ. Πρβλ. καὶ Μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας (Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν) τόμ. 1, 2 passim.

⁴) Ἀντιθέτως ὁ Κύπριος Νεόφ. Ῥοδινός εἰς τὸ ἔργον του Περί ἠρώων στρατηγῶν, φιλοσόφων, ἁγίων καὶ ἄλλων ὀνομαστῶν ἀνθρώπων ὁποῦ εὐγέησιν ἀπὸ τὸ νησί τῆς Κύπρου (ἐκδ. Κυπριακῶν Χρονικῶν, τόμ. 2) ἀναφέρει ἐν σ. 22 ὅτι διέτριψε ἐν Χανίοις τῆς Κρήτης, τὸ δὲ γλωσσικὸν ἰδίωμα εἰς τὸ ὁ. ποῖον ἔγραψε περιέχει κρητικὸς τύπος.

⁵) Ἄμεσον ἐπίδρασιν εἰς τὰ μιν. ἔργα τῶν δύο νήσων δὲν γνωρίζω. Ὁ στυλ τοῦ Ἐρ. Γ 1396 καὶ Θυσ. 402 (ἐκδ. Γ. Μέγα)

μὰ ἔταν κερὶν ἀφτούμενο ἐκράτιον κι' ἡσθησέ μου

ἀπαντᾷ καὶ εἰς κυπριακὸν δίστιχον. Τὰ ὀνόματα Χαρίδημος καὶ Ρῶκλος ἢ Ρωκλῆς (<Ἐρωτόκριτος) ἀπαντοῦν ἐν Κ. ὡς κύρια ὀνόματα ἢ ὡς οἰκογ. ἐπιθετα. Τὸ ὄνομα Ἐβροσύνη (<Εὐφροσύνη) ὡς κύριον καὶ τὸ Κυπρίδημος ὡς οἰκογενειακόν.

⁶) Ὁ τοιοῦτος συσχετισμὸς μεταξὺ ἑλληνικῶν ιδιωμάτων εἶναι ἀπαραίτητος. Οὕτως ἐν ὁ καθ. R. Dawkins (Forty - five stories from Dodekanese, σ. 330¹⁰) συνεσχέτιζε τὴν λ. *χαραπούδι* πρὸς τὸ κυπριακὸν *χανάπιν*—*χαναπούδι* (μεσ. *χανάπιν*) = εἶδος κυπέλλου (βλ. καὶ Λαογρ. 11. 86) θὰ ἀνεύρισκε τὴν ἀρχὴν τούτου (βλ. Μενάρδ. Ἀθην. 12 (1900) 371 - 3) ἐκ τοῦ γαλ. *hanap* καὶ δὲν θὰ ἀνέγραφεν ἐν γλωσσ. «I translate pot for pitch, because I find ποδοχάρι, for ὑποδοχάριον with this meaning, and suppose that *χαραπούδι* has arisen by metathesis», οὐχὶ ὀρθῶς βεβαίως.

⁷) Ὅμοιος ὁ P. Kretschmer ἐν Lesb. Dial. I, 88 καὶ 177 δὲν θὰ ἔγραφε «*ftrið* (= θρωαλλίς, ἐλλύχνιον) *aus βοιτρώδι* διότι σλλαχού ἢ λ. καὶ ὑπὸ ἄλλους τ. φέρεται, τὸ δὲ ἔτυμον αὐτῆς δέον νὰ ζητηθῆ ἢ εἰς τὸ ἀρχ. *φειρός* (βλ. Κυρ. Ἀτ. 4, 650 καὶ Κυρ. Σπ. 4, 16) ἢ πιθανώτερον εἰς τὸν τ. *ἀπρίον* (βλ. Ἀθην. 29 (1917) 56 κ. ἑ.). Ἡ λ. βότρος καὶ ζήθημα εἶναι ἐάν διεσώθῃ (βλ. Ἀθην. 25 (1913) 295) καὶ ἡ σημασία δύσκολον εἶναι νὰ μετεβλήθῃ ἐπὶ τοσοῦτον.

Α. ΦΩΝΗΤΙΚΑ

Συμπλέγμα *μπ*⁶: *ἔτσιούμπωσεν, ἀμπώθω* Κρ.—*ἔμπωσεν* Μαχ., *ἀμπέσω* 835, *ἀμπέσω* 1095. Ἐνίοτε ἀντ' αὐτοῦ γράφεται ἔν π ἔξ οὐ φαίνεται ὅτι προῆλθεν τὸ *μπ*: *ἀπώθει, Σαχλίκη* Γραφαί στ. 150 (ἔκδ. Legrand) καὶ εἰς τὸν ἐνετικὸν κώδικα τοῦ Μαχ. *ἔτσιούπωσεν* κλπ.

Τὰ συμπέγματα *σι, ξι, ψι, ζι*, ὁσάκις ἔν Κρ. ἠκολούθει φωνῆεν *α, ο, ου* ἔπαθον συνίζησιν καὶ ἀπέβαλον τὸ *ι*⁶. Καὶ τὸ ἡμίφωνον *ι* κατόπιν τοῦ *ρ* ἀποβάλλεται ἔν τῇ Ἄ. Κρήτῃ⁷: *ἀνιφός, πλήσος, ἄξος, κορασά, βυζά, ματοκνλισές, γρά, βαρά, ζυγαρά, αὔρο* (Σαχλίκη Γραφαί ἔκδ. Wagner). Εἰς τὰ κυпр. μεσν. κείμενα ἢ συνίζησις εἶναι λίαν ἀκανόνιστος: *κωλεῖ* (= κωλύει) Ἄσ. 360 29 (πρβλ. τὸ κρητ. *βασίλοι*), *ἔγγεται* (= ἐγγυᾶται) 126, *δωρά* (= δωρεά) 406 21, *ἔδωξεν* (= ἔδιδωξε) Μαχ. 216 1, *ἐκατάπεν* (= ἐκατάπιε) κ.ἄ.⁸.

Τύποι μετ' ἀλόγου ἠχηροῦ *γ* (= *j*): *jeiz, jñ, *ojváki* Θυσ. 799 τὸ X, *κρηός, κρηός* (= κριός), *βουζιά* (τά), *πιστεύγω, χολικεύγωμαι*, Κρ. Ἄκουγῆ (= φήμη) Ἄσ. 274 27, *πρεῖν* 163 8, Ἰγουδαῖον 483 11, *joí* Μαχ. 80 8, *ἄγορος* 53 9, *κοῖγοι* B 432 28, *ζιῶ* Poem. d' am. 94 70, *ζαγή* 73 1, *γουριάζω* <ᾠρούμαι⁹ 103 18, *Μανογήλη* 141 1, *βγία, jé mana* (= ἔ μάννα), *υγιός*.

Τροπή τοῦ *η* εἰς *θ*₂: κομμάτια — Κρ. *κομμάτια* — Κ. *κομμάθια*, *κομματιάζω*—*κομμαθιάζω*—*κομμαθιάζω*, *φωτιά*—*φωθιά*—*φωθιά*, *μάτια*—*μάθια*—*ἀμμάθια*¹⁰.

⁶) Σήμερον ἔν Κύπρῳ *ππ*: *ἔτσιούππωσεν, ἀππώνω, ἔππωσεν* κλπ. Ἡ μεταβολὴ δυνατὸν νὰ συνετελέσθη ἤδη ἀπὸ τοῦ μέσου αἰῶνος (βλ. Dawk. Makh. 2, 36). Ὅμοίως ἔν Δωδεκαν. (βλ. Dawkins, Forty - five stories...σ. 111, 113, 117, 178 κ. ἄ. καὶ Ἀθην. 49 (1939) 124) καὶ Ν. Ἰταλία (βλ. Studi biz. 3, 116β, 131α). Ἄλλ' ὀρθότερον ἔχομεν τὴν ἐξῆς σειράν: *π>ππ>μπ*, βλ. Γ. Κουρμούλην ἔν ΕΕΒΣ, 18 (1918) 233 κ. ἔ.

⁷) Βλ. Χατζιδ., Περὶ τῆς γλώσσης καὶ τῆς γραμματικῆς τοῦ Ἑρωτ. σ. 459 (ἔν τῇ μεγάλῃ ἔκδ. τοῦ Ξανθ.).

⁷) Βλ. Γ. Ἀναγνωστ., Ἀθην. 38 (1927) 141 - 2, 148 ὅστις θεωρεῖ τὴν ἀποφάνωσιν ὡς ἴδιον χαρακτηριστικὸν τῆς διαλέκτου τῆς Ἄ. Κρήτης.

⁸) Τοῦτο δὲν ἰσχύει διὰ τὴν σύγχρονον κυпр. διάλεκτον (βλ. Παντ. Φων. σ. 10). Περὶ τῆς κρατούσης νῦν ἔν Κ. συνίξεως τοῦ *ρ* + *j* βλ. Μενάροδ. Ἀθην. 6 (1894) 161.

⁹) Βλ. Χατζιδ. ΜΝΕ 2, 289 καὶ Ἀθην. 29 (1917) 203 - 4.

¹⁰) Περὶ τοῦ φαινομένου βλ. Χατζιδ. Ἐπιστ. Ἐπ. Πανεπ. 1 (1913/4) 59 κ. ἔ. καὶ Γ. Κουρμούλην, Ἐπ. Ἐταιρ. Κρητ. Σπ. 1 (1938) 15 - 16 ἔνθα ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ τροπὴ συνετελέσθη ἤδη τὸν 16ον αἰ. Ὅμοια τροπὴ καὶ ἔν Θεσσαλίᾳ. Πρβλ. Ἀχ. Τζαροτζ., Περὶ τῆς Θεσσαλ. διαλ. σ. 38: «τροπήν εἰς *θ* ὑφίσταται καὶ τὸ *τ* πρὸ τοῦ συμπλέγματος *η* (*ηχ*). Ἐνταῦθα ὁμως πάλιν ἔκ τοῦ συμπλέγματος *θχ* εἶναι δυνατὸν νὰ προκύψῃ *θκ*».

Ἐναλλαγή τῶν μέσων β, γ, δ: γόπα—βούπα, φλέβα—φλέγα, γροικῶ — δροικῶ Κρ. (βλ. Ἄθην. 38 (1917) 161). Ἀνταμοιδή Ἄσ. 16031, κήβεψιν ἀντι κήδεψιν 18015, δουλή ἀντι βουλή 21927, βουραῖ ἀντι γοραῖ Ροέμ. d' am. 2, 30, βοράζω, Γημήτοις, Κ.

Ἀντιμετάθεσις συμφώνων: ζγουράφος, ζγουραφιά Ἐρ. Εἰτζούς (χορφ. Ὁξφόρδης Μαχ. 598) ἀντι εἰς τοὺς (βλ. Dawk, ἐν BNJ. 3 (1922) 140), γίτζαν Μαχ. 237 22 (<γαλ. *juste*) βλ. Dawk. αὐτ. σ. 139 - 40.

Ἀφαίρεσις φωνήεντος: χμαλωτίζω, ρίζω, στράφτω, φελῶ, μνόγω, ξάζω, πουργός Κρ. Σοφόριον Λεύντ. Α 4221 καὶ C 435, κλησιέκδικοι C 506, σπέρα (ἦ) Ροέμ. d' am. 111 11, μόννω, κλουθῶ, φελῶ, στράφτω, σάζω, πουργός, ξάζω¹¹ Κ.

Προσθήκη φωνήεντος ἐν ἀρχῇ λέξεως: δγιά, δγιανά, δμναλός Ἐρ. Γ 962, ὄπροχθές, ἀπύρι, ἀλημονῶ, ἀσκιά, ἐλίγον, εἰσὲ καιρόν¹², μᾶσε δώσου¹³, τούσε βάνει, ἦθελενε ἔδει, Κρ. Εἰσιτανὸ Ἄσ. 18929, ἀδιότι 44025, ἀδράμια 49211, ἀθασοκάουδα 4965, δδίχα 16525, δδίχως 6428 κ. ἀ. ἀδίχως 45014, ἀπεζεύω Μαχ. 1526, ἀβγάλουν 16922, ἐγρωνίζω Β 4724, ὄπολλᾶτε, ἔλλιον, ἀλ(λ)ησιμονῶ, ὄσοιά, μηδὲν ι-στέκης ν' ἀσκοπίζης Ροέμ. d' am. 522. Προσθήκη ε ὡς: ἐμιλιά, ἐζημιά, ἐγνωριμιά, ἔσμιξες κλπ. Κρ. καὶ ἐπρουζέζης Ἄσ. 18021, ἐμοιχίαν 16231, ἐγροίκησεν Μαχ. 23831, Κ.

Συγκοπὴ φωνήεντος ἐν μέσῳ λ., ἰδίᾳ τοῦ ἀσθενοῦς ι: φλαγή, σφορά (= συμφορά) Γύπ. Ε 82, πρεμαζώνω, περλαμπασιός, κουκλώνω, φλάγω, κνογελῶ, ἀρνεύγω, τς (= τῆς ἢ τίς), σκορδαλλός Ἄθην. 38, 154, μερκοῖ Ἐρωφ. Γ 239, Κρ. Παρκάτω (σῆμ. —ου), παρκατεβαίνω, παρδιαβαίνω, παρδιάβασις, περλάβη Ἄσ. 32831, ἐλεμοσύνη Ροέμ. d' am. 1439, ἔλενός (= ἔλεεινός), σκορταλλός, πελλός (<πελελός), τρασινός Ἄθην. 6, 463 (<τωρσινός).

Ἀνάπτυξις συνοδίτου φθόγγου ι ἐν μέσῳ λ.: κατώφιλιο Ἐρ. Γ 393, λαμπιρός 665, ζιμιό, ρόλιτα, ψαλιτήρι, χειρσιεμένο (χωράφι) Ἄθην. 38157, Κρ. Ἐκουβήθην (= ἐκρούφθη) Ἄσ. 15220,

¹¹) Βλ. Μενάρδ. ἔνθ' ἀν. σ. 145.

¹²) Γραπτέον: εἰς ε - καιρόν, μᾶς ε - δώσου κλπ. Βλ. Ἀναγνωστ. ἐνθ' ἀν. σ. 156.

¹³) Σήμερον ἐν Κ. ἐπέδωκαν ὡς εὐφωνικά φωνήεντα τὸ ι καὶ ε, βλ. Μενάρδ. Ἐπιστ. Ἐπ. Φιλολ. Σχ. 1, 7 - 10 (ἀνάτ.) καὶ Παντ. Φων. 20 - 21, π. χ. ἐν ι - ξέρω, ἄμα τὸν ε - γράψης, ἐνὰ τὸν ε - ξι(χ)άση κ. τ. ὅ. Τὸ φαινόμενον μσνκ. ἐν γένει, πρβλ. Φλώρ. καὶ Πιατζαφλ. στ. 1618: ἔτοιμη γὰ ι - στέκειαι (ἔκδ. Wagner) καὶ Θρηνον Κων.πολεως στ. 24: καὶ ἂν ι - σφάλλω (οὐχὶ ἀρεὶ σφάλλω ὡς γράφει ὁ Wagner), Ροέμ. d' am. 52, μηδὲν ι - στέκης κλπ.

στεγινή 436 26, βιβίλια 228 31, 478 25, βιβιλιὸν Ροῆμ. d' am. 29 κ.ἄ., Ἀξιστράτηγος (ἐν Κρ. Ἀξιστράτηγος Ἀθην. 38, 154), ξηντιλῶ (<ἐ-ξήντιλησα), ἀντιλὶν τὸ (δοχεῖον πρὸς ἀντλησιν), σερισσὸν (=χέρσον), Κ.

Ἄ π ἄ λ ε ι ψ ι ς τ ε λ ι κ ο ὦ ν : κοινότατον ἐν Κρ. χῶνα (γ' πληθ.), νὰ μιλήσου, νὰ πληθαίνου, πουλλιῶ (γνκ. πληθ.), ἄ γροικηθῆ, τῶ βυζῶ, τῶ σκυλλῶ κ. ἄ. π., ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰ κυπριακὰ μσνκ. κείμενα : ἐφοβούμεον Ἀσ. 167 7, μόνο 169 25, τῶν τέκνων της 383 10, δόμα 394 4, ἦγου 488 14, τὸν ἀφέντη τους 399 10, ἄ δὲν ἐθέλη Μαχ. 108 23, τάσσομέσου (=τάσσομέν σου) 160 27¹⁴.

Τὸ ν ἂν μὴ ἀληθῶς τελικὸν ἀλλ' ἐξ ἀναλογίας διατηρεῖται καὶ ἐν Κρ. : τὸ παιδίν, ἀποπανωθιόν, ἄλογον, τὸ σίδερον, τὸ ζερβόν, μέγαλον προᾶμα, χειμῶναν καλοκαίρι, μάνναν καί, στὸ χέριν της, τὸ δακτυλίδι ται, ἐφαίνεταιόν ται, δαμάκιν, τὴν πλευρωμήν του. Οὕτω καὶ εἰς τοὺς δημοτικὸς τύπους : ἐκράτειν, ἐβάσταν, ἐλέγειον, ἐλέγουντον κλπ.

Μετάρθεσις τοῦ ρ : πρίκα, πρικὺς, πρικαίνομαι, κουρρά, κουρρανα. δακρυώνω, κορκός, κορνιαχτός, κρουσεύγω, Κρ. Δραμοῦ (=δαρμοῦ) Ἀσ. 397 19, φουρκάλιν, φουρκάλίζω, φουρκάλιμαν, πρίκια (=πίκρα), πρίκια Θρηνοσ Κύπρ. στ. 344 (Κυπρ. Χρονικά, τόμ. 2), πρέκια (οὐσ.) Β 514 11, Θρ. Κύπρ. στ. 748, πρέκιος (ἐπίθ.) Μαχ. 156 21, Καρίου (=Καῖρου) 64 4, κορνιακτός, παρωνόν (<πρωινόν) Ροῆμ. d'am. 10 5 κ.ἄ., Κ.

Β. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑ

Ἄ ρ θ ρ ο ν (κοινὸι τύποι) : οἶ (πληθ. θηλ.), τὲς (αἰτ. πληθ.). Πρὸς τὸ κρητ. τῶς (=τοὺς) πρβλ. τὸ κυπρ. των (=τους), Μαχ. 157 12.

Ὀ ν ὀ μ α τ α : Ἐκ ποικίλων μετασχηματισμῶν ἀναφέρω ὀλίγους τύπους κατ' ἐκλογὴν :

Κρ. ὁ γονεῖς ¹⁵	Κ. ὁ ἱερεῖς Ἀσ. 358 20.
τοῖ συγγενοῦς	τοῦ συγγενοῦ Ἀσ. 131 1 κ. ἄ., οἶ συγγενοῦς 457 20, τοὺς συγγενοῦς 141 20.
ἡ χέρα	ἡ χέρα Μαχ. 344 15.
ἡ γρά, οἶ γράδες, Ἀθην. 38, 165.	ἡ ρκά, οἶ ρκάδες.
ὁ κῆρις, οἶ κυροῦδες, Ἀθην. 38, 164.	μσνκ. κῆρις, κυροῦ, κυροῦδες (σήμε. ὁ τῶρις, οἶ τυροῦδες).
οἶ σκουληκοί	οἶ σκούλουτσοί, πρβλ. ὁ ρῆγος Μαχ. 106 17, τοῦ κηρύκου Ἀσ. 215 6.

¹⁴) Διὰ τὴν σύγχρονον κυπριακὴν διάλεκτον βλ. Μενάρδ. Ἀθην. 6 (1894) 166 - 7. Ἐν τούτοις τὰ γραφόμενα ἐκεῖ δὲν εἶναι αὐστηρῶς ἀπηκριβωμένα.

¹⁵) Βλ. ΜΝΕ 2, 30, Χατζιδ. ἐν Ἐρωτ. Ξανθ. 463 καὶ Ἀναγνωστ. Ἀθην. 38 (1927) 163.

βασιλεύς¹⁶, συνήθως κυβερνός Ροēm. d' am. 126 29, χει-
γράφεται βασιλεύς. μός 61 4.
προσώπατα, ἀλόγατα, περπύρατα Ἄσ. 330 11, προσώπατα, ἔρ-
δραγατα, ναύλητα, Ἄ- γατα¹⁷ Μαχ. 219 16.
θην. 38, 168.
γαλάτου, μνημάτου, Πασχάτου, πραγμάτου, ἀλλιαμάτου, βρου-
πραμάτου κλπ. θισμάτου Μιχ. 219 18.

Πρὸς τὰ τελευταῖα συνεξέδραμον καὶ πολλὰ λήγοντα εἰς — ον καὶ δὴ εἰς — ιμον¹⁸: κτισιμάτου Ἐρ. Γ. 394, γραψίματα, τριψίματα (Ἄθην. 38, 168). Ἐν Κ. ριψιμάτου Ἄσ 47 30, στρεψιμάτου, ταξίματα.

Πολλαὶ γνκ. μετεσχηματίσθησαν κατ' ἀναλογίαν δευτεροκλίτων: Κρ.: μεροῦ νυχοῦ Ἐρ. Α 1081, τοῦ ἔψου καὶ τοῦ βάθου Ε 164. Κ.: τοῦ δνύχου Ν ε ό φ. Ἐγκλ., τῆς νεάνης Ἄσ 97 9, τοῦ μάκρου 177 13, τῆς γυναικοῦ 579 6, τοῦ χροιοῦ 7 27, τοῦ τεθνεώτου 383 3 (θῆλ. τῆς τεθνεώτης Ἄσ. 131 14) ὄθεν καὶ ὄν. τεθνεώτης, τοῦ τεθνηκοῦ Ἄσ. 107 17, θῆλ. τῆς τεθνηκῆς 139 31, τῆς θαλάσσου, τοῦ ὄρου, τῆς νυκτοῦ Μαχ. 301 10, Β 436 10, τῆς ἡμεροῦ Θρ Κύπρ. στ. 364¹⁹.

Κρ. οἱ δύναμες, προᾶξες, τάξες, κλπ. Κ. τὲς χοῖσες Μιχ. 65 20, γιά-
σες 70 15 κλπ.

Παράγωγικαὶ καταλήξεις.

—ένος²⁰ ἐπιθ. ἐν Κ. λίαν εὔχρηστος ἀντὶ τῆς εἰνός π. χ. κερένος, πλιθθαρένος, πορφυρένος, βιλουσένος, κουρελλένος κ. ἄ. π. Ἐν Κρ. μαρμαρένος Γύπ. Α 137, Β 291.

—ερός²¹ ἐπιθ.: θανατερός, φωτερά Ἐρ. Γ 239, παμπακερός, λυ-
πιητερός, καπνερός, πυκνερός Ἐρωφ. Β 123, ἀγαπητερά (ἐπίρ.) Ἐρ. Δ 1233, Κρ. Ἄδκειασερός, δασερός, ὄρνιθερός, καρπερός κλπ. Κ. Ἐκ τούτων οὐσ.: τὰ φωτερά (ἰντίθ. τὸ σκοιείδι Ἐρ. Γ 239), καμιατερό

¹⁶) Τύπος βασιλεύς ἀπαντᾷ ἐν χιακῇ ἐπιγραφῇ τοῦ βου π.Χ. αἰ. (βλ. Ἄθην. Β (1893) 32) ἀλλὰ «πρόκειται ἀντικατάστασις αὐ καὶ εὐ διὰ τῶν αο καὶ εο ἐν ταῖς ἰωνικαῖς πόλεσιν». Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ἀναλογικῶν σχηματισμῶν ἐκ τῆς γνκ. πληθ. κατὰ τὰ δευτεροκλ. ἀρσ. ἐπίθετα. Βλ. Χατζιδ. Ἐρωφ. Ξανθ. σ. 463.

¹⁷) Ἐκ τοῦ ἔργατα ὁ Σάθας Μεσ. Βιβλ. 2 (Γλωσσ.) σχηματίζει τὸν ἀνύ-
παρκτον τύπον ἔργατον ὡς ὄνομ. ἐν.

¹⁸) Ἐσφαλμένως ὁ Σάθας, ἐνθ' ἂν σχηματίζει ὀνομαστικὴν εἰς — ματον ἦτοι γραψίματος, ραψίματος, ἀλλάματου, στρεψίματος ἀντὶ εἰς — ιμον, ἀφοῦ ἀ-
παντᾷ ἡ ὄνομ. κρίσιμον Ἄσ. 109 8.

¹⁹) Διὰ τὴν μεγάλην ποικιλίαν τούτων βλ. Μενάουδ. Ἄθην. 8 (1896) 435-442.

²⁰) Ἡ —ένος ἐπικρατεῖ ἐν Πόντῳ (βλ. Ἐπ. Πανεπ. Ἄθην. 8 (1912) 14) καὶ Ῥόδῳ (βλ. ΜΝΕ 1. 555 καὶ Dawk. Forty five st. 557a).

²¹) Διὰ τὴν κατάλ. βλ. Ἄθην. 37 (1926) 150 καὶ 38 (1927) 181, περὶ δὲ τῶν
ἄκ ταύτης τοπωνυμίων ἐν Κ. βλ. Ἄθην. 18 (1905) 362.

Ἐρωφ. Α 155 (= ἐργάσιμος ἡμέρα), ἐν Κ. τὰ καλαμερὰ (= καλαμεῶν)²² Μαχ. 151 23, νῦν δὲ πάμπολλα: τὸ ουισερὸν, ἡ σταχερῆ, τὸ πυκνέριν, ἡ κοιτοσερῆ κλπ.

—εὖς, ἰὸς εἶτα —ἰος ἐν Κ. προελθοῦσα ἐκ μεταπλασμοῦ ὄνομ. ἄρσ. γ' κλίσι.: Βασιλιός, γονέοι Ἐρ. Δ 309. Ἐν Κ. γονίος Μαχ. 53 10 κατ' ἀναλογίαν τούτων πολλὰ πρωτόκλιτα ἐγένοντο δευτερόκλιτα: πουλητιός, ἀγκαλειός, δανεισιός, πληθ. δανεισιτιόδες Μαχ. 388 14, ἐμπιστευτιός, πληθ. ἐμπιστευτιῶτες 411 24 καὶ τοπων. Μεταξιός (περιοδ. «Πάφος» 5 (1940) 227), Βλ. καὶ Λεξ. Ἄρχ. 6 (1923) 76.

—ιά παραγωγικὴ κατάλ. ὀνοματικῶν ἢ ῥηματ. θηλυκῶν ὄνομ.: Κρ.: πεσματιά, ὀχθριά, ἀμπωσιτιά, σιγανεμιά, γαλαχτιά, ἀστοχιά, ἐρωτιά, ἀσοαλιά, τσινιά κλπ. Κ.: συρματιά (= ἔγνη κυλισθέντος ἢ συρθέντος) νῦν ἐν συνθέσει κωλοσυρμαθικιά, ὄμνοσιτιά Ροῆμ. d' am. 141 11, μισιτιά (γρ. μιοσιτιά) 43 4, σημειθικιά, ἀμμαθικιά, λαμπρακιά (νῦν —τιοιά), χαρμαθικιά, ζαβαλιά, δησιά, λειψιά, φουσκιά Ἄσ. 73 4. Ἐνίοτε φέρονται καὶ ἀσυνιζήτως: καλοταρία Ἄσ. 300 1, ἀβροχία, μετεωρία Ροῆμ d' am. 141 7, φουσκία Ἄσ. 73 6, σκεπασία 153 22, ὄρμασία 170 4, ἀπηθία 212 2, λακτιά Μαχ. 72 11.

—ότη κατ. θηλ. οὖσ. δηλούντων ἰδιότητα ἢ κατάστασιν (ἔξ ἀρχ. καταλ. —ότης)²³. Κρ.: γλυκότη, δροσερότη, ἐθκολότη (= ἐπιπολαιότης), ταπεινότη, κλιτότη (καὶ κλιτότητα), κοκκινότη, κρυγιότη, μοιότη, σπλαχνότη κ. ἄ. Κ.: ψυχρότη Ἄσ. 183 1, κρυότη, νεότη, μιτότη (φρ. πὸν μιτότης = παιδιόθεν), ἀνθωπότη Ροῆμ. d' am. 142 20.

—άρις (—ιάρης)²⁴, ἐπιθ. δηλοῖ ἐλάττωμα ἢ πάθησιν. Κρ.: ἀφορμάρις, θηλ. —αρὰ Ἄ. Κρ., —αρὲ Δ. Κρ., ἀρρωστάρης, ντροπιάρης, φοβιτάρης, ὀκνιάρης, κοψάρης (= δραπέτης) Γύπ. Β 80 (ἐκ διορθ. τοῦ Ξαν.) Κ.: ἀντροπκιάρης, θηλ. νῦν —αρκά, σπαν. —ισσα, ψεματάρης Μαχ. 366 3, κιτρινιάρης, ὀκνιάρης, σιρηνιάρης, κουρτουλιάρης, λυσοιάρης κ. ἄ. Ἐξ ἐπιθ. εἰς —άρις προῆλθον οὖσ. δηλοῦντα κατὰ τὸ πλεῖστον ἀσχολίαν, ἐπάγγελμα, ἰδιότητα κ.τ.τ. Κρ.: λαγουτάρης, ἐρωτάρης, κατεχάρης, ἀλογάρης, καβαλλάρης, διωματάρης, περισσάρης (= πλήρης προτερημάτων). Κ.: πασιλλάρης Λέοντ. Β 14, κουρσάρης, λαουτάρης, Ψαράρις, Λουτράρις Μαχ. 397 21, καμηλάρης, χανουτάρης,

²²) Ἐσφαλμένως ὁ Σ ἄ θ α ς, ἐνθ. ἄν. μεταφράζει = σιτηρά.

²³) Βλ. ΜΝΕ 1, 60 καὶ 2, 9 καὶ Ἄθην. 38, 162.

²⁴) Βλ. ΜΝΕ 1, 421 καὶ 2, 527. Ἐκ τῆς καταλ. τοῦ θηλ. ἐν Δ. Κρ. ἔσχηματίσθη κατάλ. οὖσ. εἰς —αρὲ ἀπαντῶσα καὶ ἐν Κ. πρὸς δήλωσιν χρώματος ἢ ἰδιότητος ζῆφου ἢ γυναικὸς δυσειδοῦς. Βλ. Μενάρδ. Ἄθην. 6, 36 καὶ Πρακτ. Ἄκαδ. Ἄθ. 4 (1929) 463 - 4.

μεροικάρης (= μέτοχος), ταβερνάρις, αποκλισιάρης, νικάρις (= νικητή) Ροēm. d' am. 146 1.

—ορας (—όρος μσνκ. κυπρ. κείμ., νῦν —ουρος): συβουλάτορας, δοξαράτορας, ἀποστολάτορας, πληθ. —όροι, φλοκάτορας —όροι, Κρ. Ἐνοικιάτορας ²⁵ Ἀσ. 323 5, βλεπάτορας (σήμ. —ουρος), φυλακάτορας, τζακαράτορας (= τοξότης), βιγλίτορας, βουρακάτορας, φυλακάτορας ἀπαξ παρὰ Μαχ.

—ος, καταλ. οὐδ. οὐσ. κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ μεταπλασμοῦ παρελθόντων ²⁶. Κρ.: δῶρος, νίκος, μέτρος, πλοῦτος, δρόσος, σπλάγγος, μάκρος, μάθος (Φιλίστωρ 4, 519) κ.ἄ. Κ.: τὸ γράφος Ἀσ. 103 28, βίος, δρόσος, διάφορος, κλήρος, στόλος, σκέπος, ψήφος (=σεβασμός), φέγγος, δάρκος (ἐκ τούτου τὸ δάρκωμαν κατὰ νέον μεταπλασμόν), γέρκος, δέντρος Ροēm. d' am. 150 15.

—αινα ²⁷ οὐσ. θηλ. Κρ.: φίλαινα, παίδαινα. Ἐν Κ. πλὴν τούτων προσέτι στρούθαινα Κυπρ. Σπουδ. 13 (1950) ὁλὲ, βόσσαίνα, jáτραινα, μίταινα κ. ἄ.

—ῶνας, οὐσ., ἐν Κρ. διαλε(γ)ῶνας (=ὁ διαλέγων) Ἐρ. Ε 277. Ὅμοίως ἐν Πάφῳ τῆς Κύπρου ἀμματισκιῶνας (=ὁ ἐμβολιάζων ἄγρια δένδρα), ἀνემισκιῶνας (=ὁ λιχνίζων), ποιισκιῶνας, χαλισκιῶνας κλπ. δηλοῦνται τὸ ἐνεργοῦν πρόσωπον ²⁸. Ἐν Κρ. ταῦτα δηλοῦν καὶ ἀφηρημένην ἔννοιαν: διαλεγῶνας (=διαλογή), ἐν Κ. δὲ μελισσιῶνας (=τὸ μελίσσι) Ἀσ. 198 13, καλαμιῶνας (=καλαμεῶν) κλπ ²⁹.

—πουλλος, α, ο ὑποκ.: παραθυρόπουλλο Ἐρ. Γ 431, Ρηγόπουλο, —πουλλος, —ούλλα, ἀφεντοπούλλα, ποροπούλλα, καμεροπούλλα, κορασοπούλλα κλπ. Ἐν Κ. ἤδη παρὰ Λεοντ. σκλαβοπούλο 85 26, ἀββαδόπουλον 87 2, ὀρνιθόπούλλα Ἀσ. 492 27, σπαθόπουλον 191 26, σανιδόπουλα Μαχ. 346 9 κλπ. ³⁰.

—ίκι κατ. οὐδ. οὐσ. δηλούντων ἀξίωμα: βασιλίκι Ἐρ. Ἐν Κ. κοντοσταυλίκιν, καπετανίκιν, σουλτανίκιν παρὰ Μαχ. καὶ πελατίκιν παρὰ Β 429 25 (<ἀπελατίκιν).

²⁵ Ἦδη (;) παρὰ Λεοντ. 67 ₁: *κουράτορα*.

²⁶ Βλ. ΜΝΕ 2, 40 καὶ 62, Ἀθην. 28 (1916) 568 καὶ 41 (1929) 50 - 52.

²⁷ Βλ. ΜΝΕ 1, 636 κ. ἑ. Περὶ τῆς χρήσεως τῆς καταλ. πρὸς σχηματισμὸν ἀνδρωνυμικῶν βλ. ΜΝΕ 2, 72, περὶ δὲ τῆς χρήσεως ταύτης ἐν Κ. βλ. Μενάροδ., Περὶ τοῦ σχηματισμοῦ θηλυκῶν ὀνομάτων Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθ. 4 (1929) 458.

²⁸ Βλ. Μενάροδ. Ἐπιστ. Ἐπετ. 9 (1913) 145.

²⁹ *Μιαλιῶνας* (=ὁ ἀντίχειρ) ὅπερ κακῶς ὁ Σάθας ἐνθ' ἀν. γράφει *μεγαλιόνοστον τὸ ἀντί μεγαλιῶνος του*.

³⁰ Ἡ καταλ. διατελεῖ ζῶσον ἐν Πιτσυλίᾳ Κύπρου, βλ. Κ. Χατζηιωάννου, Τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τῆς Πιτσυλιᾶς Κύπρου σ. 13 (ἀνάτ.) ὡς καὶ ἄλλα χοῦ τοῦ ἑλληνισμοῦ.

α' συνθετικὸν τὸ ἐπίθ. ὄλος μετ' ἐπιτατικῆς σημασίας καὶ τὸ ἐπίθ. ἄκρος πρὸς ὑποκορισμὸν³¹. Κρ. *ὀλόκρυγιος, ὀλότυφλος, ὀλομάτωτος* Ἐρ. Ε 906, *ἀκροζῶ* Φορτ. Ε 576, *ἀκρόκαλος, ἀκρόμακρο ἀκρομεγαλώνω, ἀκροστένομαι* κλπ. Κ. *ὀλόχαρος* Ροῦμ. d' am. 1464, *ὀλόελος, ὀλόλαδος, ὀλομάτσελλος, κρογελῶ* (= μειδιῶ) Ροῦμ. d' am 11637, *κροφοοῦμαι, κροκόσινος, κρόννοιχτος* κ. ἄ.

Ἄντωννυμιῶν τύποι κοινοὶ ἢ παράλληλοι:

ἐμέν, ἐσέν, Κρ. *σέναν* — Κ. *ἐσέναν, θινος* (= ὄποιον) — *θις* Ροῦμ. d' am. 227, *θινος, ἐκειὸς* — *ἐκ(ει)ήν* Ἄσ. 40731, *πασανείς — πασάνας, ινάς — ινάν, μουδένας* Γύπ. Δ 220 — *μηδένας ἢ μεδένας, ἀπὸ* (= ὀπού), *κάτις, κατίς — κάτινες, καινές*, πρὸς δὲ τὸ κρ. *καθενείς* πρβλ. τὸ *καθενείς* Μαχ. 11812, Ροῦμ. d' am. 9034.

Ρήματα. α') Κοινὰ κατὰλήξεις:

— *αίνω*, Κρ.: *κερδαίνω, ἄορ. ἐκέρδαισα, (ἀπο)λιγαίνω* Ἐρ. Γ 824, *πρικαίνω, σωπαίνω, κρυαίνω, γαίνω, ἀποθαίνω*. Κ.: *κερταίνω, ἄορ. ἐκέρταίξα* Ἄθην. 38, 77, *κερδαίνω* Ροῦμ. d' am. 9432, *σωπαίνω, ἄορ. ἐσώπανα* 9830, *τυχχαίννει* 210 (σημ. *τυσσαίννει*), *λαχαίννει*³², *πλημαίνει* (= πληροῦ ὕδατος τὸν ἀγρόν, ποτίζει), *ξαίνει, ἀφταίννει*.

— *σσω* (δηματ. κατὰλ. ὄλων ἐν γένει τῶν νοτίων νήσων), *ράσσω, τρομάσσω, συνάσσω, τάσσω, πράσσω* Κρ. *Πλήσσω, σιάσσω, πήσσω, ρέσσω, φαντάσσω, βράσσω*, Κ.

— *(ί)σχω*³³, *σπανία* ἐν Κρ. *Βαρίσχω* πολλ., ἐπέδωκε ἐν Κ.: *κρινίσχω, σημανίσχω, (ἀπο)μεινίσχω, βαρυνίσχω* κ. ἄ. π.

— *ίζω*³⁴ ἀντὶ συναιρουμένης καταλ.: *σταματίζω* Ἐρ. Β 240, *ἀδυναμίζω* Γ 36, *κρατίζω, ἀρχινίζω, ἐρμίζω, χιλιμιντριζω* καὶ *χιμνίζω, σφαλίζω, ταραχίζομαι, ἀκουμπίζω, λακταρίζω*, κ. ἄ. Κ. *σκοπίζω* Μαχ. 716 (πρβλ. τὸ σημ. *ξησκοπίζομαι*), *ἀγρυννίζω* Ροῦμ. d' am. 7811, *κουμπίζω, βλεπίζω, ἀγκαλίζω, πολεμίζω, συμπαθίζω* κ. ἄ.

Ἡ πρόθεσις ἀνά ὧς α' συνθ. ῥ. ἐγράφη εἰς ἀνε— ἐκ τῶν ἱστορικῶν χρόνων: Κρ. *ἀνεγελᾶ, ἀνεπεύγω, ἀνελαμπάνω*. Κ. *νεκαισιῶ* (σικχαίνομαι), *νεκουμπώνομαι* παρὰ τὸ ἀνακουμπώνομαι κλπ.

β') Κλίσεις.

Βοηθητικὸν εἶμαι, γ' ἐν. *ἔναι*³⁵, α' πληθ. *εἴμεσθε(ν)*, προσέτι *εἴ-*

³¹) Βλ. Κορ Ἄτ. 2, 26 - 27, περιόδ. Πλάτων 6, 316, ΜΝΕ 1, 478 - 9 καὶ 2, 523, 583 - 4, Ἐρωτ. Ξανθ. σ. 434 καὶ Ἄθην. 26 (1914) Λεξ. Ἄρχ. 1, 128 - 9

³²) Τὸ παρὰ Κορ. Ἄτ. Βιβλ. Β' Πτωχοπρ. στ. 76 *λαχένη* γραπτ. *λαχαίννει*.

³³) Περὶ τῶν ῥ. εἰς *(ί)σχω* ἐν τῇ Κυπριακῇ βλ. Beaudoin, *Étude du dialecte chypriote*, 94 - 95 καὶ Γ. Ἀναγνωστ. Λεξ. Ἄρχ. 6 (1923) 81-82. Περὶ τῶν ρημάτων εἰς — *ίζω* ἐν γένει βλ. Χατζιδ. *Einleitung* σ. 164 κ. ἑ.

³⁴) Περὶ τινῶν εἰς — *ίζω* ῥ. βλ. Ἄθην. 29 (1917) 189 - 90.

³⁵) Οἱ τ. *ἔναι* καὶ *εἴμεσθεν* τῆς μεσνκ. ἐν γένει γραμματείας ἀπαντοῦν εἰς

μεστεν Μαχ. 646 και Θρ. Κύπρ. ΔΙΕΕ στ. 46 κ. δ. (νῦν εἵμασταν Ἐθην. 36, 35 ἢ εἵμασιν), εἵμεστα Φορτ. Α 339 και εἵμεσταν Ἐρωφ. Α 508 και Μαχ. 1606, Ροῆμ. d' am. 10225 Θρ. Κύπρ. στ. 83 και ΔΙΕΕ στ. 46. Ἔτον (= ἦσαν) και παρὰ Μαχ. 15122 κ. ἄ.

Συμπίπτουν αἱ καταλήξεις: — ουσιν ἔνεστ., — αν βαρυτόνου και — οὔσαν συναιρουμένου παρατ. Ἐπίσης οἱ διαλελυμένοι τύποι τοῦ γ' ἔν. συνηρημένων εἰς — ειε: Κρ. ἐθώρειεν, ἐπόνειε, πορπάτειε, ἐμίλειε, ἐψυχομάχειε κ. ἄ. Ἐν Κ. ὁμοίως ἐχάρεια, ειε, ειε, εἶαμεν, εἶετε, εἶαν, ἐμπόρεια, ἐκαριτέρεια, ἐκουβάλεια (παρὰ τὰ ἐκαριτέρον, ἐκουβάλον) κλπ.⁸⁶

Εἰς τρόπον σχηματισμοῦ τοῦ Μέλλοντος εἰς τὰ μσνκ. κρητ. κείμενα εἶναι ὁ τῆ βοηθεία τοῦ ῥ. θέλω + ἀπαρεμφ. σχηματιζόμενος ἦτοι θέλομεν δεῖ, θέλω δώσει⁸⁷. Οὔτω και εἰς τὰ μσνκ. κυπρ. κείμενα θέλεις ἰδεῖν Μαχ. 39012, θέλω δεῖν Ροῆμ. d' am. 362 (και σῆμ. θέλω σε δεῖν) ἐπὶ παροτρύνσεως, θέλω ζῆν 937.

Ἡ ἰδιόρρυθμος χρῆσις τοῦ βλέπεσαι ἀντὶ προστακτ. ἔν Ἐρ.⁸⁸ ἀπαντιᾶ ἔν Κ. Οὔτω «βλέπου» ἢ «βλέπεσαι τὸν γιόμ μου» λέγει ἢ μήτηρ πρὸς τὸ τέκνον διὰ τὰ τοῦ ἐπιστήση τὴν προσοχήν.

Ὅμοίως συμπίπτουν οἱ ἐξῆς τύποι: ἐφανίστη (συντασσόμενον μετὰ γνκ. ἀντὶ δοτικῆς), ἄγωμε(ν) — ἄμε, μπορὰ (<μπορεῖ νά), προβλ. μελλά (= μέλλω νά) Ροῆμ. d' am. 1465, πὰ (= πᾶω, εις, ει, πάμε κλπ.), οἱ ἀρχαιώτεροι τ. τῆς προστακτ. ἄφης, δὸς κλπ. ἀλλὰ πέ μου, δέ με και εἰς τὰς δύο διαλέκτους. Πρὸβλ. προσέτι διόχγει (= δοκεῖ), μέλλ. διόξει, ἄορ. ἦδιοξε ἔν Κρ. πρὸς τὰ ἔν Κ. δόγνει, δόξει, ἔδοξεν.

Ἄ κ λ ι τ υ.

ἐκ, ἀχ, ὄκ, ὄχ + ἔναρθρος Αἰτ. Ἐν Κ. ἐκ, ἐχ, ἀκ, ἀχ, ἀξ + ἔναρθρος Αἰτ. Π. χ. ἐκ τῆ δική σου Θυσ. 8, ὄκ τὸ στρωῶμα 471, και λαχάνη ὄτι εἰς ἐκ τοὺς συγγενάδες ἀποθαίνει Ἄσ. 653, ἀκ τὴν Ἀμμόχωστον Μαχ. 2472. Ἄλλὰ μετὰ Γνκ. ἀχ τῶν συγγενῶν Ἄσ. 47011.

μετὰ + Αἰτ.: μετὰ κεῖνα Ἐρ. Γ 1702 κ. ἄ., μετὰ θεὸν Λεόντ. 859, Ροῆμ. d' am. 316.

πολλὰ λαϊκὰ κείμενα. Βλ. προχείρως D u C a n g e. Grammatica linguae graecae vulgaris, σ. XXXI ἔν Gloss. Ἡ κατάλ. — εσθεν ἢ — εσταν σπανιώτερον ἀπαντιᾶ και εἰς ἄλλα ῥ. π. χ. νά δεώμεσθεν Θυσ. 1133, νά χαιρούμισταν Ἐρ. Ε' 1431.

⁸⁶) Βλ. Μενάρδ. Ἄθην. 38 (1925) 54.

⁸⁷) Βλ. Χατζιδ. Περί τῆς γλώσσης και τῆς γραμματικῆς τοῦ Ἐρ. σ. 466.

⁸⁸) Βλ. Χατζιδ. ἔνθ' ἀν. σ. 466, Ξανθ. Γλωσσ. Ἐρ. σ. 391 και Ἄθην. 26 (1914) Δεξ. Ἄρχ. 1, 110 - 1, H. Pernot N. Ἐστία 12 (1932), 986 - 7, Α. Τζάρτζ. αὐτ. σ. 1052 - 3, Ν. Τωμαδ. αὐτ. σ. 1053, Μ. Κριαρᾶν αὐτ. σ. 1108 - 9 και ΒΝJ 10 (1933) 408 και Γ. Στ. Ν. Ἐστία 13 (1933) 222-3

Κρ. <i>ἐπά, ἐδά</i> <i>πρίχον, πριχού</i> < πρὶν οὐ <i>ἀντάμι</i> Γύπ. Πρὸλ. Β 92	Κ. <i>πά, δά.</i> ὁμοίως <i>ἀντάμε</i> ΡοἸμ. d'am. 110 11, ἀν- ταμῶς 86 17, Ἶσ. 128 28.
<i>ὄντας, ὄντι</i> <i>ζιμιό</i> < εἰς μίον	<i>ὄνταν, σήμ. ὄντας, ἄνταν, ἀντάν,</i> <i>εἷμιον</i> ΡοἸμ. d' am. 111 27, <i>εἰς μίαν</i> Ἶσ. 537 23.
<i>τόμου</i> <i>ἀκομή</i> πολλ. τῆς Ἶρωφ. <i>τὸ λοιπόν, (τὸ) λοιπονίς.</i> <i>ὥστε, ὥστου</i> Ἶσθην. 38, 179 = ἕως ὄτου <i>μῆν πα</i> (= μήπως) <i>ἀμή, ἀμμῆ</i> ⁸⁹ <i>λώπως, λώπης, (= μήπως)</i> Φιλίστ. 4, 519 < λῶ πῶς; <i>γιάντα</i> < γιατί ἴντα <i>ἔδε</i> < ἰδέ <i>ἔντον, ἔντονε,</i> πληθ. <i>ἔτσι (ἔν-</i> <i>τσι)</i> < ἰδέ τον, ἰδέ τους <i>ῶφου</i> ⁴⁰ , <i>ἐπιφών.</i>	ὁμοίως ΡοἸμ. d' am. 27 6, <i>ἀκομή</i> μσνκ. κείμε. <i>τὸ λοιπόν, λοιπονίν.</i> <i>ῶσι.</i> <i>μέμπα.</i> <i>ἄν με, ἀμ(μ)έ, ἀμμῆ, σήμ. ἀμμά.</i> <i>(λ)αλώπως</i> < λαλῶ πῶς. ὁμοίως ΡοἸμ. d'am. 18 12 κ. ἄ. <i>ἄδε.</i> <i>ἔτον, ἔτους.</i> <i>ῶφου.</i>

Ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν τῆς συγχρόνου κρητικῆς διαλέκτου θεωρεῖται καὶ ἡ χρῆσις τοῦ τροπικοῦ ἐπιρρήματος *ἔτσι* ὡς δεικτικῆς ἀντωνυμίας, π. χ. *ἔσο ἄνθρωπος εἶμαι ἴγῳ* (=τέτοιος) πρὸς δ παρεβλήθη τὸ κυπριακὸν «λαλοῦσιν πῶς εἶσεν ἔτσι ἄδρόπους τὸν τότε τσαιρόν»⁴¹.

Σύνταξις (σημασιολογικά).

Χρῆσις τοῦ ἄρθρου ὡς ἀναφορικῆς ἢ δεικτικῆς ἀντωνυμίας (συνήθης εἰς μσνκ. κείμε.) π. χ. ἐν Κρ.: *ἠῦρθε τὸ δὲν ἤθελε τὴν ἀγαπᾶ ξανοίγει τὸ μάθη ἀπὸ μικρὸς κανεῖς* Γύπ. Α 258. Ἐν Κ. ἤδη παρὰ Λεοντ. 24 12 *ὄλα τὰ ἐθεάσω τὰ κεράμια τὰ παιδία τὰ φιλω* Μίγνε 93, 1717 Α' *τὰ γινίσκονται ξηγοῦνται* Μαχ. 53 16. Νῦν: *γιατὶ τὸ τρώω τρώει με, τὸ πίννω καταλυεῖ με.*

Χρῆσις ἐπιρρημάτων, μετοχῶν κλπ. εἰς — α ἀντι εἰς — ο(ν): *ἔχω ἕνα γιὼν ὄγι ἄντρα μου τόσα χαριτωμένο* Ἶρωφ. Δ 302' *ἄν ἐν' καὶ θηλυκὸ παιδί δὲν εἶχα καμωμένα* Γύπ. Β 42. Ἐν Κ. *τόσα βιγλῶ κοντὰ τὸν θάνατόν μου* ΡοἸμ. d' am. 9 5 ἢ ἐπιρρήματος

⁸⁹) Διὰ τὴν ἐτυμολογίαν βλ. Κορ. Πρὸδρο. Ἶλλ. Βιβλ. γγ' καὶ Ἶτ. 1, 40.

⁴⁰) Διὰ τὴν ἐτυμ. βλ. Κορ. Πρὸδρο. Ἶλλ. Βιβλ. ηθ'.

⁴¹) Βλ. Ἶσθην. 38 (1927) 147.

ἀντὶ ἐπιθέτου: ὁ παιδίος θεωρεῖ τὸν σταυρὸν καὶ βάλεν φωτὴν μεγάλη Μαχ. 86 22

Ἐπίταξις τοῦ ἀντικειμένου π. χ. ἀρέσει μου, πουλῶ το κλπ. (βλ. Ἄθην. 38, 183) ὡς καὶ ἐν Κ. ἀρέσει μου, πουλῶ το κλπ. καὶ ὅταν τοῦ ὁ. προηγήται ἄλλη λέξις⁴³.

Παράλειψις εἰς τινὰς περιπτώσεις τοῦ νὰ τῆς ὑποτακτικῆς: χαρῶ σε! χαρῶ το (ἐπὶ εὐχῆς), βλ. Ἄθην. 28, 146, Ἐν Κ.: χαρῶ το τὸ μωροῦν μου (καὶ ὡς προσφώνησις) πότιεν πὰν σὴν Τζυοῖν, χαρῶ σε;

Χρησις μέσων ῥημάτων ἀντὶ ἐνεργητικῶν καὶ τὰ νά παλιν⁴⁴: θαμάζομαι, θρηνοῦμαι, — αἶται καὶ θρῆνεται, — ἰζομαι, φιλοῦσιν (= φιλοῦνται). Ὁμοίως ἐν Κ. θαμάζομαι (σῆμ. θαμμ—), θρηνοῦμαι, — αἶσαι, φιλοῦσιν κ. ἄ.

Σύνταξις πρὸς γενικὴν ὁ. αἰσθήσεως ἐμφαντικῶν ἢ ἐφειτικῶν (οἷον μνήμης καὶ λήθης, αἰσθήσεως, ἀφῆς, ἀκοῆς, ἐπιθυμίας κλπ. σημαντικῶν) ἀρχαιόθεν οὕτω συντασσομένων: θυμοῦαί σου, μοῦ καταρᾶσαι, συμπάθησέ μου, νὰ μοῦ βοηθηῆξης, γροῖκα μου κλπ. Ἐν Κ. ἠκοῦσαν τοῦ ἀσθενῆ Ἄσ. 185 25, ἀγρόνισεν τοῦ Χριστοῦ Μαχ. 54 26. ἀθθυμήθηκέν της, ξυροῖστηκέν του, ἐκρουσέν του, ἐντζι-σέν του, ἀρκίνησέν του, ρέεται του κλπ.⁴⁵

Πρὸς γενικὴν κατ' ἀρχαίαν χρῆσιν συντάσσεται καὶ ὁ συγκριτικὸς τ. τοῦ ἐπιθ. καλὸς (καὶ τοῦ ἐκ τούτου ἐπιρρηματος), οἷον: καλλιὰ του Ἐρ., καλλιόν του, καλλιώτερός σας ἐν Κ.

Χρονικαὶ προτάσεις εἰσαγόμεναι συχνὰ διὰ τοῦ συνδ. ὥστε νὰ (= μέχρις οὗτου), ἐν Κ. ὥστι νὰ⁴⁶.

σὲ χέρι γῆ σὲ μάγουλο ποτὲ δὲ θὲς μ' ἀγγίξει,

ὥστε νὰ φέρουν οἱ καιροὶ γλυκὸς καιρὸς ν' ἀνοιξῆ (Ἐρ. Γ 864)

κάθισε σὺ παραμερᾶς, ὥστε νὰ τὸ ὀρδινιάσω (Θυσ. 764)

ἀγάπα με θεοτικά, νὰ σ' ἀγαπῶ μελένα,

ὥστι νὰ δώσ' ὁ Πλάστης μου τὰ θυκὸ νὰ γίνουν ἕνα (δημ. Κ.)

ἀφήνω τὴν καρδιά μου ὥστι νὰ στρέψω

ἀμάχιν εἰς τὸ σῆθος τὸ δικόσ σου (Poem. d' am. 633).

Ἡ κατ' ἀναδίπλωσιν συχνὴ χρῆσις λέξεων πρὸς ζωηροτέρων τῶν πραγμάτων παραστάσιν: γύρου γύρου, ἀγάλια ἀγάλια, κουρφὰ κουρφὰ, συχνιὰ συχνιὰ, γιαιμὰ γιαιμὰ, βαρὰ βαρὰ, μουγ-

⁴³ Ἡ σύνταξις αὕτη ἐξ ἀρχαίας χρήσεως. Βλ. Χατζιδ. Ἐπιστ Ἐπετ. 13 - 14, 2ον μέρ. σ. 13 κ. ἔ. καὶ Ἄθην. 28, 184.

⁴⁴ Βλ. ΜΝΕ 1, 439 κ. ἔ.

⁴⁵ Βλ. Μεναρδ. Ἄθην. 8 (1896) 442 - 450.

⁴⁶ Βλ. καὶ Τζατζ. Νεοελλ. σύνταξις (1928), § 289, καὶ .

γές μουγγές Ἐρ. Δ 1970, διπλά διπλά κλπ. Ἐν Κ. ἤδη παρὰ Λεοντ. ΕC 822 χοροὶ χοροὶ, δέκα δέκα C 755, χαμαὶ χαμαὶ Ἄσ. 403 11, παραγιάλιν παραγιάλιν Μαχ. 195 23 (πρβλ. σύαλο σύαλο Dawk. Forty five st. 330 20), γίτζαν γίτζαν 237 22, πόδιν πόδιν 289 16 (=σημ. πατεῖν πατεῖν ἦτοι βραδεῖ τῷ βήματι), δλίγον δλίγον 256 23, γάλιν γάλιν 387 10, ὠραν ὠραν B 432 6 κ. ᾀ.

* * *

Ἐκ τοῦ παραλληλισμοῦ τῶν δύο ιδιωμάτων πολλά δύνανται νὰ διαφωτισθοῦν. Οὕτως ἐν Κ. «ἔδωκα τῆς γλώσσας μου» σημαίνει ὠμίλησα ἀσυστόλως, σκληρῶς, ἀγενῶς. Ἐν Γύπ. Α 207 ἀπαντᾷ τὸ πληρέστερον «δίδει τῆς γλώσσας λευτεριά...» δι' οὗ διαφωτίζεται τὸ πρῶτον.

Ἐν Φορτ. Γ 85 :

Ἐτίοτες μὲ πηδῆξασι ἀξάρου, μὰ ἤρυγά τως

ἢ σημ. τοῦ ῥ. πηδῆξασι παρουσιάζεται κάπως σκοτεινὴ. Ἄλλ' ἐὰν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς τὰ μσνκ. κυпр. κείμενα τὸ ῥῆμα ἐπανελημμένως ἀπαντᾷ μὲ τὴν σημασίαν τοῦ ἐπιτίθεμαι⁴⁶, θὰ πεισθῆ ὅτι πηδῆξασι = ἐπετέθησαν.

Ἐν Φορτ. Γ 65 ἀπαντᾷ ὁ τ. πάλε (= πάλι) τὸν ὅποιον ὁ Ξανθ. στοιχῶν τῷ Χατζιδ. ΜΝΕ 2, 343 ἐκλαμβίνει ὡς τύπον ἐτιτετηδευμένον χάριν τῆς ὁμοιοκαταληξίας. Ἄλλ' ἂν μὴ ἀπαιτῶμαι ὁ τ. πάλε πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς παρᾶλληλος τοῦ πάλι(ν) κατὰ τὰ χρονικά τότε, ποτέ, ἄλλοτε κλπ. ὡς δεικνύουν παραδείγματα ἐκ τῆς μσνκ. γραμματείας καὶ νῦν τὸ κυпр. πάλε.

Παρ' Ἐρ. Β 611 ἀπαντᾷ ἡ λ. βερτζί : Τὰ χεῖλη τζι ἦσαν βερτζί, τὰ μάτια τζι ζαφείρι, ὁμοίως δὲ παρ' Ἰμπ. καὶ Μωργ 84: μὲ τὸ βερτζίν βαμμένο. Εἰς τὸ α' χωρίον βερτζί = ῥοδόχρους, εἰς τὸ β' βερτζί = τὸ ῥόδιον χρῶμα. Τὸ Ἰστ. Λεξ. δὲν συμπεριέλαβε τὴν λ., ἐν δ' Ἀθην. 52 (1948) 24 ἐπανελήφθη ἡ γνώμη ὅτι ἡ λ. ἐξέλιπε πρὸ πολλοῦ. Ἄλλ' ἐν Κύπρῳ, ἣς ἐδούλευσεν εἰς τοὺς Ἄραβας, λέγεται σήμερον «τούτ' ἡ πατίχα ἐγ κότσινη βερτζίν» = αὐτὸ τὸ καρπούτζι εἶναι πολὺ κόκκινο. Ὡς γνωστὸν ἡ λ. παράγεται συνήθως ἐκ τοῦ ἀραβ. verd = ῥόδον καὶ verdj = ῥόδιον, οὐδαμόθεν δὲ ἔχει, καθ' ὅσον γνωρίζω, ἀποθησαυρισθῆ.

Ἡ παρὰ Φορτ. Β 296 λ. γέρουκα; εἶναι μεγεθ. τοῦ γέρος. Πρὸς τοῦτο μοῦ φαίνεται ὅτι πρέπει νὰ σχετισθῆ μᾶλλον τὸ κυпр. στραογερούκκης λεγόμενον ὡς ὕβρις πρὸς γέροντας ἢ πρὸς τὸ τουρκ. γῦνῦκ ὅπερ δηλοῖ εἶδος νομίδος, προηγουμένως τάξιν τινὰ στρατιωτῶν γενιτσάρων.

Ἐν Κρήτῃ λαγιάζω, ἐν συνθέσει δὲ καταλαγιάζω σημαίνει ἡσυχά-

⁴⁶) Π. χ. Ἄσ. 457 ε : Ἐὰν γίνεται παρὰ κᾶνινο ριζικοῦ διε εἰς ἀνδρῶπο ἀπηδᾷ ἐπάνω ἐτίρον νὰ τὸν δέρη, οὐ νὰ τὸν σφάζη.

ζω, (ἀνα)παύομαι. Τὸ ῥ. ἐκ τοῦ ἀρχ. *λαγάζω*, ὅπερ ὡς κρητικὸν διέσωσεν ὁ Ἡσύχ. καὶ ἐξ ἐπιγραφῶν ἐπιστώθη⁴⁷. Σφάζεται δὲ σήμερον ἐν Σάμφ, Δωδεκανήσῳ, Ἡλείρῳ, Κυθήροις, Κύμῃ, Σκύρῳ καὶ ἄλλ. Πρὸς τοῦτο δέον νὰ σχετισθῇ τὸ κυпр. *πρααλιάζω*, κατηγορούμενον ἐπὶ καιροῦ, οἶον: «*ἐπραάλιασεν ἡ ὄρου*»=ἐπανυσεν ἢ ἐμετρίασεν ἢ κακοκαιρία, ἐπὶ ἀνέμου, πόνου κ.τ.τ. Τοῦτο ἐν Λαογρ. 11, 76 παρήχθη ἐκ τοῦ *πραῶς* + *λεῖος*, ἀλλὰ καλύτερον ἐκ τοῦ *πρα[ος] + λ[αγιάζω]* κατ' ἐπίδρασιν τοῦ ῥ, ἡλιάζω⁴⁸.

Εἰς τὰ μσνκ. κυпр. κείμενα τὸ ῥ. *γυβεντίζω*, *γεβ—*, *κιβ—* ἔχει ὡς ἐπικρατεστέραν σημασίαν τὴν τοῦ διαπομπεύω. Εἰς τὰ κρητικά κείμ. *γυβεντίζομαι* = διαπομπεύομαι. Ὁ Ξανθ. (Γλωσσ. Ἑρ.) στοιχῶν τῷ Miklosich (Die Türk Elemente in den südost. und osteurop. Sprachen, σ. 158) καὶ τῷ Σ. Παπαδημητρίῳ (ἔκδ. Σαχλίκη σ. 177 - 8) δέχεται τὴν ἐκ τοῦ τουρκ. ῥ. *kevenmek* παραγωγὴν. Ἄλλ' ἂν μὴ ἀπατώμαι ἢ ἐκ τῆς τουρκ. παραγωγῆς πρέπει νὰ ἐγκαταλειφθῇ διότι ἢ λ. ἐπανελημμένως ἀπαντᾷ εἰς τὰς Ἄσ. τῆς Κύπρου, κείμενον ὅπερ κατὰ τὰ παραδεδεγμένα οὐδεμίαν ἐκ τῆς τουρκικῆς ἐδέχθη ἐπίδρασιν. Ὅθεν μόνη πιθανὴ παραμένει ἢ ἐκ τοῦ γαλλ. *gibet* (= τόπος καταδίκης ἢ σταυρός, Κορ. Ἄτ. 4, 78) ἐτυμολογία τοῦ Du Cange⁴⁹.

Ἐν Ἑρ. φέρεται τὸ ῥ. *γρυλλώνω* = ἀνοίγω ὑπερμέτρως τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἀτενίζω. Πρβλ. καὶ Συναξ. τιμημ. γαδάρου 299: *ἀνοιξε τὰ δμμάτια σου, γρίλωσ' τα ὅσον ἔχεις* (Wagner). Τοῦτο ὁ Ξανθ. ἐτυμολογεῖ ἐκ τοῦ ζῴφιου *γρύλλος* ἢ *γρίλλος*, παραπέμπων εἰς Κορ. Ἄτ. 4, 89 ἔνθα ὁ λόγος μᾶλλον περὶ τινος κάμπης. Ἐν Κύπρῳ *γρύλλης* λέγεται ὁ ἔχων τσιμπλώδεις ὀφθαλμοὺς καὶ βλέφαρα παχέα ὡς τοῦ χοίρου. Τοῦτο δ' ἐκ τοῦ μγν. *γρύλλος*⁵⁰ = ὁ χοῖρος, ὅπερ καὶ νῦν σώζεται ἐν Κῶ⁵¹. Ἐκ τοῦ *γρύλλος* καὶ τὸ *γρυλλῆς* καὶ τὸ *γρυλλώνω*, ὅπερ καὶ νῦν ἔτι σώζεται ἐν Κύπρῳ καὶ ἄλλ.⁵²

⁴⁷) Βλ. Κορ. Ἄτ. 2, 181 καὶ MNE 1, 367 - 8 καὶ Ἀθην. 26, Λεξ. Ἄρχ. 148.

⁴⁸) Οὐχὶ ὀρθῶς ὁ Κορ. Ἄτ. 2, 181 γράφει *καταλλαγιάζω* <*καταλλαγή*, ὅπερ ῥηματικὸν τοῦ *καταλλάσσω*.

⁴⁹) Βλ. Du Cange, Gloss. ἐν λ. *γυβεντίζω* καὶ Dawk. BNJ 3, 1922, 143 - 4.

⁵⁰) Βλ. Ἡσύχ. ἐν λ. *γρύλλος*, Ἀρχαδιὸν τὸν γραμματικὸν 52, ἔκδ. Bekker καὶ σχόλ. εἰς Ἀρῖστοφ. Πλοῦτον 17, ἔκδ. Dübner.

⁵¹) Ἐν Κῶ *εγρούλλα* (ἢ) = ὁ θηλυκὸς χοῖρος· *γρουλλῖν* (τὸ) = τὸ γουρουνόπουλο· *γρουλλακία* (ἢ) = τὸ θηλυκὸ ἀγκάστρωτο γουρουνόπουλο, Λαογρ. 14 (1952) σ. 230.

⁵²) Ὁ καθ. Ν. Ἀνδριώτης, Ἑτυμ. Λεξ. ἐν λ. *γουρλώνω* γράφει: *γουρλώνω* * *γρυλλώνω* <*ἀρχ. γυλλίζω*. Ἀλλὰ τὸ ἀρχ. *γυλλίζω* = μουγκρίζω (ἐπὶ χοίρων) καὶ πλέον οὐ. Βλ. καὶ σχόλ. εἰς Ἀρῖστοφ. Ἄχ. 744 κς Πλοῦτον 307.

Κουτσούνα (ή) και *κουτσουνικά* (τά) πολλαχού του Ἰβρ. = κοίκλα, πλαγγών. Ἐνιαχοῦ τῆς Κύπρου *κουτσούνα* (ή) καλεῖται ὁ καρπὸς τοῦ ἀραβοσίτου, ὅστις και *καλαμοσίταρος*, *σίταρος*, *σαμούτα*, *πούπια* ἢ *πουρούλλα* (Ἐφημ. Φιλ. 14 (1866) 997α) κατὰ τόπους καλεῖται. Ὁ Ξανθ. νομίζει ὅτι ἐκ τοῦ ἀνωτέρω *κουτσούνα* παρήχθη σήμερον ἐν Κρ. ἡ *κουτσουνάδα* = ἀνεμώνη. Πόθεν ὁμοῦς ἢ λ. *κουτσούνα* οὐδὲν λέγει. Ἄλλ' ἂν μὴ ξένη τις λέξις τὸ *κουτσούνα*, τότε τὸ τελευταῖον προῆλθεν ἐκ τοῦ πληρεστέρου *κουτσουνάδα*, ὅπερ ἐκ τοῦ *κοκκινάδα*⁵¹, δηλούσης κατ' ἀρχὰς μὲν τὸ κόκκινον χρῶμα⁵² εἶτα δὲ τὴν μήκωνα, ὡς και ἐν τοῖς σχολίοις τοῦ Θεοκρίτου ἀνευρίσκω: <ἀνεμώνα> ὁ πετεινὸς καλούμενος, ὅς ἐστι βοιάνη, ἤγουν ἡ *κουτζουνάδα*⁵³. *Πειτεινὸς* καλεῖται νῦν ἐν Κύπρῳ ἢ παπαρούνα. Αἱ λέξεις *κουτσούνα* και *κουτσουνάδα* εἶναι γνωσταὶ και ἐν Πελοποννήσῳ δηλοῦσαί τι τὸ ὠραῖον ἐν γένει. Ἐν Κρῆτῃ πιθανῶς ἐλήφθησαν αἱ λέξεις αὗται ἐπὶ τῆς σημασίας τῆς πλαγγόνος και ἐν Κύπρῳ τοῦ καρποῦ τοῦ ἀραβοσίτου, ἕως λόγῳ τῆς ὁμοιότητος τῶν λεπτῶν ἰνῶν τοῦ καρποῦ τούτου πρὸς τὰ τεχνητὰ μαλλιά τῆς πλαγγόνος.

Ὁ *κουτεινὸς* ἐν Γύπ. E 254 και 260 και τὰ *κουτεινά* ἐν Φορτ. Δ 118 εἶναι ἀγγεῖα μαγικά. Και νῦν ἐν Κρῆτῃ ὁ *κουτεινὸς* εἶναι ἀγγεῖον πῆλινον μόνωτον (Γλωσσ. Φορτ. σ. 237). Ἐν Κῶ ἡ *κουτεινή* εἶναι εἶδος πηλίνου κυπέλλου (Λαογρ. 14, 237). Ἐν Κύπρῳ ὁ *κουρειλλὸς* (παρὰ Σακελλ. Κυπρ. 2, 613 ὁ *κούρελος*) εἶναι στάμνα πλατύστομος χρησιμοποιοιουμένη ἐνίοτε πρὸς φύλαξιν τυροῦ. Φαίνεται ὅτι ὁ ὀρθὸς τ. τῆς λ. εἶναι *κουρελὸς*, ἀφοῦ οὕτω παραδίδεται εἰς τὰ παλαιὰ σχόλια τοῦ Ἀριστοφάνους (Πλουῦτος 812): «*λοπάδιον*: Ὁ λεγόμενος *κουρελὸς*»⁵⁴. Τὸ διπλοῦν λ ἐν τῇ Κυπριακῇ προῆλθεν εἶτε ἐκ τῆς καταλ. —λλός⁵⁵, εἶτε ἐξ ὀλόγου διπλασιασμοῦ τοῦ λ, γνωστοῦ ὄντος ὅτι πολλακίς ἡ κυπριακὴ διάλεκτος διπλασιάζει τὰ σύμφωνα ἀνευ λόγου.

N. X. ΚΟΝΟΜΗΣ

⁵¹) Βλ. MNE 2, 292 και Ἀθην. 24 (1912) 22 και 25.

⁵²) Ἡ λ. *κοκκινάδα* (= ἐρύθημα) ἀπαντᾷ και ἐν Ροem. d' am. 84 γ. Περὶ τοῦ ἐπιθέτου *κόκκινος* βλ. J. Kalitsunakis, Erklärungen κλπ. σ. 88.

⁵³) Scholia in Theocritum vetera, recens. C. Wendel, II 92 g.

⁵⁴) Βλ και Du Cange ἐν λ. *κουτζουνάδα* και *πειτεινὸν* ὅπερ γραπτέον *πειτεινός*.

⁵⁵) Παρὰ Dübner. Βλ. και Du Cange ἐν λ. *κουρελὸς* και Φ. Κουκ. Βυζ. Β. και Πολ. 2 β ἐνθα ἐκ παραδρομῆς γράφεται ὅτι «τὸ τοῦ ὄξους δεκτικὸν ἀγγεῖον ἐλέγτο *κουρελὸς*» ἐνῶ τὸ *λοπάδιον* ἐλέγτο οὕτως.

⁵⁶) Βλ. MNE 2, 426 και Ἀθην. 29, Δεξ. Ἀρχ. 12.

Π Ρ Ο Σ Θ Η Κ Α Ι

- σ. 41. Εἰς ὅσα ἐκεῖ λέγονται περὶ τοῦ ὄφφικίου τοῦ κανστρινσίου πρόσθετος ὅτι ἐν Ράλλη - Ποτλή Ε', 1855 σ. 431 ἀναφερεται Νικόλαος διάκονος καὶ Κανστρίσιος, ἕστερον ἐπίσκοπος Μαλεβόβης, πρὸς ὃν γράφει Θεοφύλακτος ὁ Βουλγαρίας (1α' αἰών). Ἐπομένως κατὰ τὸν ἑνδεκατον αἰῶνα τὸ ἀξίωμα ἔφερε διάκονος.
- σ. 54, στίχος 56. Περὶ τοῦ ἐπωνύμου Ἑλεαβοῦλκος ἐν Χίῳ πρβλ. cod. Paris Gr. 1323 (Regius 2040, 2) ἔτους 1598, περιέχοντα Ἰωάννην Ζωναρᾶν (H. O m o n t, Les Mss Grecs datés de XV et XVI siècles ... de France, Paris 1892, σ. 77), ὅπου: ὁ ταβουλάριος Χίου Νικόλαος Ἑλεαβούλκος (sic) δοῦλος τῶν δούλων τοῦ θεοῦ!

N. B. T.

